
IHS


BIBLIOTECA NAZIONALE VITT. EMANUELE
14
17 A
7

Saluiani operum
Tom. 1^s

SALVIANI MASSILIENS. OPERA:

AD LVDOVICVM XIII. FRANC. ET NAVARREN. Regem Christianissimum.

Curante CVNRADO RITTERSHVSIO JC *Qui & Librum Commentarium adjecit.*



Impressa
ALTORFII
In Academia Reip. Norimbergensis.
Apud Cunradum Agricolam.
Anno
M D C XI.

In Salvianum

CLARISS. ET CONSVLTISSIMI VIRI, CVNRADI RITTERSHVSII JC.

QVi Pelusiaci dudum scripta aurea Patris,
Araneosi carceris
Erepta ex umbris, liquidas, Cunrade, sub auras
Summâ vocasti industriâ,
Idem Phoceæ, Gallorum in finibus, urbis
Antistitem sanctissimum
Salvianum, *quamvis illustri in luce locatum,*
Novo coronas lumine,
Thesaurosq; aperis, quos longa absconderat ætas,
Doctarum amores mentium.
O quem te memorem, doctissime Rittershusi,
Quibusq; tollam laudibus?
Qui tenebras luce immutas, Soliq; nitenti
Accommodas novum jubar.
Te Rhodanus, te cantet Arar, Niliq; fluenta,
Et posterorum posteri.

Scipio Gentilis JC.

LVDOVICO XIII.
CHRISTIANISSIMO GALLORVM ET NAVARRENORVM REGI.



OGITANTI MIHI, Christianissime Rex, de SALVIANI libris, quibus Providentiam DEI & huius Vniversi gubernationem perpetuam luculenter asseruit, in aliquam potentem clientelam conferendis, Tua se Maiestas obtulit, quam operis huius velut patronam rectissimè electurus viderer. Vt autem & facti rationes clementer cognoscas, & factum ipsum dedicationis huius non indignanter habeas, supplex oro. Ac primùm quidem veniebat in mentem, CHRISTIANISSIMVM SCRIPTOREM (quo elogio Salvianum optimus talium æstimator Iosephus Scaliger meritissimo ornat) nemini potiùs deberi, quàm

ei Regi, qui nomen CHRISTIANISSIMI à majoribus accepiſſet, omnibusq; numeris menſuram huius nominis impleturus videretur. Deinde, quis neget, Maſſilienſis quondã & Presbyteri & Epiſcopi, quique tot Epiſcoporũ Gallicæ Eccleſiæ magiſter fuerit, præclarum atque eximium opus ei Regi rectè inſcribi, qui nobiliſſimam & antiquiſſimam Galliç vrbem, veterum Phocenſium coloniam, inde vſq; ex terrâ Aſiâ deductam, hodie unà cum ceteris eius florentiſſimi regni partibus ac membris in ſua habeat ditione? De facili quippe res, vnde profecta eſt, eò reverti conſuevit. Huc accedit, quod Salvianus partem regni veſtri fertiliſſimam ita ſtylo florido accuratè deſcribit in parte operis, ut Lectorem in illo quaſi terreſtri paradiſo collocare videatur. Taceo, quod hoc ipſum inſigne opus de Providentia, Gubernatione Judicioque DEI, cum eſſet primò ex Regia Bibliotheca Matthiæ Corvini Pannoniæ regis Anno MDXXX. à Braſſicano prolatum, quinquageſimo poſt anno Lutetiæ Pariſiorum, in Vrbe totius regni tui principe & auctius & e-

mendatius, & ordinatius atq; ornatius editum est à Petro Pithœo, æterno illo Galliæ vestræ ornamento, ut à Doctissimis viris appellatur. Omitto huiusmodi alia, quia ad id quod caput est festino. Potissimum igitur, quod in hanc me cogitationem induxit, vt istam προσφώνησιν Majestati Tuæ facere auderem, ipsum est pulcherrimum gravissimumq; operis argumentum, ita sese potenter ac manifestè in regno tuo exerens, vt eius quodammodo proprium ac peculiare esse videatur. Quamquam enim divina providentia per totam rerum vniversitatem sic est diffusa, vt complectatur omnia, nihilq; effugiat ipsius inconniventem illum, atq; (vt græcorum utar vocabulo) ἀκοίμητον oculum, & omni altiorem intellectu sapientiam: Tamē in vestro regno jam à plurimis retrò annis ita versata est, ac versatur, ut quasi manib. palpandam & oculis usurpandam se prębeat. Vt plurima omittam hîc referre illius evidentissima efficacissimaq; exempla, quæ literis ad omnē posteritatem duraturis consignata leguntur, Providentia est, quæ Magnum illum

HENRICVM IIII. Majeſtatis veſtræ parentem, jam olim ſucceſſioni florentiſſimi Regni æterna fati lege deſtinatum ac debitum, per diſcrimina longè plurima conſervavit, in tot cùm apertis præliis, tùm clandeſtinis machinationibus atque inſidiis, quaſi clypeo ſuæ omnipotentiæ & gratiæ protexit, atq; vt ſic loquar, liberali aſſertum manu eripuit. Providentia eſt, quæ illũ Regem perturbatiſſimo prius afflictiſſimoq; Reip. tempore gubernaculis eius admovit, & tanquam ſalutare quoddam ſidus in tempeſtate regno exoriri atq; affulgere juſſit. Providentia eſt, quæ pacem optatiſſimam, qua nimis diu bellis civilibus fœdè ac miſerabiliter exagitatum & laceratum caruerat, regno reſtituit, reſtitutamq; ad hanc vſq; diem clementer conſervavit, atq; vtinam eandem æternùm conſervet! Providentia deniq; eſt, quæ poſteaquam inſcrutabili & ſtupendo judicio permiſerat, vt Pater Tuæ Majeſtatis in altiſſima pace & maximarum rerum apparatu, in ſua Vrbe, & oculis populi, & comitatu fideliſſimorum ac intimorum conſiliariorum, ſtipanti-

pantibus ſatellitibus (horreſco referens) nefario, execrando & inaudito aſſaſſinio è medio tolleretur, quorum hominum conſiliis, inſtinctibus atq; machinationibus, novit ille qui nihil ignorat, revelaturus etiam aliquando cum occulta omnia, minima maxima, in apricum proferentur, proque ſuis meritis vindicabuntur: Providentia igitur eſt, quæ tali tamq; periculoſo rerum ſtatu, cum in Regis corpore ipſa vulneribus confoſſa Reſpub. & velut extincto Sole, humanitùs cogitando, atra nox ingruere videretur, effecit, vt Majeſtas veſtra ſubitò & ante veſperã quaſi alter Sol exoriretur, cum Reginâ matre, tanquã altera Lunâ, quorũ interventu ac ſplendore tenebræ diſcuterent, quorũ beneficio tanta plaga, quę verè καιρία πληγὴ dici poteſt, in corpore Reip. vix ſentiretur, certè nihil tale ſequeretur, qualia magnorum Principum occaſus fere ſecum trahere conſuevit. Commemorabili quoq; ad omnẽ poſteritatem exemplo pacem novo Edicto ſanciendam exiſtimaſtis, neq; cuiquam fraudi eſſe voluiſtis, Deum ex animi ſententia colere.

Alexandrum Severum Imp. accepimus, cum ei à Thrasybulo quodam Mathematico, quo familiarissimè vtebatur, prædictū esset, in fatis esse vt gladio barbarico periret, primò lætatum fuisse, quòd sibi mortem bellicam & imperatoriam crederet imminere: deinde disputavisse, ostendisseq; ad se ipsum animandum & erigendū, OPTIMOS QVOSQVE & maximè insignes viros non quieta, sed violenta morte consumptos: vt Alexandrum Magnum, vt Pompeiū, vt Iul. Cæsarem, vt Demosthenem, vt Ciceronem, vt ceteros. Iam verò quod illis OPTIMIS QVIBVSQVE, tali exitu, etiam V. Majest. genitor accesserit, & illum Alexandri catalogū suo quoq; exemplo auxerit, quis, nisi summâ præditus vecordia immanitateq; inaudita, lætetur? aut quis ex eo, sicut Alexandrum Severum fecisse memorant, consolationis petat argumentum? cum alia sint in promptu longè præstantiora & efficaciora, quæ Christiana nostra suppeditat Religio, qua Imp. Alexander caruit: quamq̃ opt. ille Princeps animo non prorsus alieno ab eadem fuisse videtur,

tur, cum & imaginem Christi in larario suo, in quo rem divinam facere solebat, habuisse collocatam, & Christo templum ædificare, eumq; inter Deos recipere voluisse, & Christianos tolerasse dicatur, Sed, vt ajebam, firmiores multò ac solidiores consolationes in omnib adversis religio præbet Christiana, quæ dictat, Nihil vel minimum cuiquam mortalium absq; Providentiæ cœlestis nutu evenire, nedum vt tantis Principibus vita possit absque illa eripi; Omniaq; sic à Deo gubernari per sapientiam inscrutabilem, ut piis in bonum cedant. Neque verò aut is ego sum, qui V. Majestatem super hoc atrocissimo & abominabili casu cõsolari, eamve ad hunc fortiter ferendum erigere atque animare valeat, aut Majestas V. non habet alia firmiora & meliora consolationum argumenta, quàm quæ ab exemplis maximè insigniũ virorum indignis mortibus peremptorum petuntur. Illud tamen dicam, Christianissimum Majestatis V. parentem & per rerum gestarum gloriam perpetuò in animis omnium bonorum vivere victurumq; esse, & in vestra

regia ad omnem virtutem (vti famâ acceptimus) erecta indole revixisse, sibique ipsi velut superstitem esse factum. Vestra enim Majestas vnà cum Regina Matre & jam nunc operam dat, & absq; dubio etiam porrò datura est, ut quæ benè salubriterq; sunt à defuncto Rege Christianissimo constituta, quasi æneis essent insculpta tabulis, constanter serventur ac perdurent perennentque. Inter quæ facilè Principem obtinet locum illud, quod paulò antè innuebam, Edictum Irenicon Religionis, quo Edicto pax Regno restituta, sancita, stabilitaq; est. De Valentiniano Imp. scribit nobilis & militaris historicus Ammianus Marcellinus lib. xxx. hoc eum moderamine principatus inclaruisse, quod inter Religionum diversitates medius steterit, nec quemquam inquietaverit, neque vt hoc aut illud coleretur, imperaverit, nec interdictis minacibus subjectorum cervicem, ad id quod ipse colebat, inclinaverit; sed intemeratas reliquerit has partes, vt repererit. Quã quidem animi inductionem non est dubium quin ipsi S. Ambrosius, & alii tales

Eccle-

Ecclesiæ Christianæ religiosissimi antistites, instillarint. Ambrosius enim lib. 5. Epist. 30. sic ad eum scribit: *Invitum non cogitis colere quod nolit. Liberè enim debet defendere unusquisq; fidele mentis suæ & servare propositum,* &c. Non dubito adfirmare, in quo mihi rerum ipsarum argumenta adstipulantur, etiã Henricum Magnum, genitorem V. Majest. hoc eodem moderamine principatus inclaruisse, & V. Maj. parem claritudinem ab eodem instituto esse expectandam. Neque verò sola claritudo principatus hinc provenit, sed multò etiam plura generis humani bona, & religionis Ecclesiæq; ipsius in meliorem statum, vnde collapsa est pridem, restitutio. Constat enim, meliùs per amica colloquia, quàm armis & bellorum strepitu negotium religionis procedere: quod experientia edoctũ sapientiss: Principem Ferdinandum Imp. Caroli V. fratrem, gloriosa & sempiternâ memoriâ, benedictione ac prædicatione dignissimum, novimus in Germania nostra Pacem Religionis solenni decreto sanxisse, & postea repetitis vicibus semper confirmavisse:

mavisse: quo vinculo adhuc res Imperii continentur. Vt hinc etiã appareat, quàm verum sit illud effatum, quod apud historicum supra laudatum legimus: *Afflicti solatia statum semper esse, lenitudinem Principum*. Equidem illo exemplo hîc tantò libentiùs utor, quod idem etiam cum aliis illustribus exemplis genitori vestro proposuerit nostri temporis Historicus incomparabilis Iacob. Aug. Thuanus, Præses Amplis. & Consiliarius Regius, cum ei suum illud immortalitate dignum opus commendaret.

Quanta autem Veneratione colitur & ipsius memoria, & V. Regia Majestas, quantisq; votis omnimodæ felicitatis eadem accumulatur à bonis omnibus, quà in regno vestro, quà extra id positis: Tanta meritissimo jure est detestatio, tantæque diræ in omnes illos, qui nefaria istius modi consilia atq; facinora vel coquunt ac perpetrant, (sua sponte, an aliorũ impulsione, nihil interest:) vel rata grataq; habent, sive palàm id facientes, sive occultè &, vt dicitur, in sinu gaudentes; quorum in vtrisq; par est improbitas (tametsi ni-

si nimis est hoc lene verbũ pro rei atrocitate) in illis verò plus est impudentiæ; in istis plus periculi, quòd nescias neq; vt eos apprehendere & tractare, neq; vt dimittere debeas. Verùm his quæ supra nos sunt relictis, illud potius agam, vt posteaquam rationes non improbabiles, vt spero, exposui, quare ad Tuam Rex Christianissime, Majestatem iverim, quo potissimum consilio ad Salvianum commentariis illustrandum edendumq; accesserim, Lectoribus aperiam. Præcipuè verò huc me impellebat, quod viderem, hunc auctorem tàm sanas & tam sanctas continere sententias, planeq; apostolicas, vt dubium sit nullum, quin si eæ seriò in animũ demitterentur, consimiles inde velut ex optimis seminib. actiones efflorescerent inter homines, ipsaque tùm Ecclesia, tùm quæ illi hospitium præbet, Respub aut omninò salva, aut certè minùs ægrota esset futura, ac meliusculè habitura. Nunc quoniãà nimis multis talia ferè spernuntur, qualia Salvianus, & sacrarum literarum ductum, & rectam rationem, & saniorum Philosophorum vestigia autoritatem

temq; ſecutus commendat Lectori, & inculcat: fieri aliter quî poteſt, quàm vt Eccleſia pariter & Reſpub. in gravi morbo cubet, adeoq; ferè in extremo ſita ſit? de quo nemo, qui paulò ſit cordatior ac prudentior, quiq; ſuper contritione Joſephi (vt ait Propheta) doleat, non juſtiſſimas vſurpat querelas ac lacrymas profundit. Ac mihi ſanè, cum rem reputo, videtur haud abſurdè quis facturus, ſi in res humanas intuens, Mundum hunc ingens quoddam valetudinarium dixerit, plenũ & ſcatens ægrotis, qui variis ac multiplicibus cum morbis conflictentur: quorum pleriq;, niſi quid alicundè maturè afferatur opis atq; remedii, ſint letales, hominesq; conficiant & extinguant, quamvis alii aliter, & diverſis cum ſymptomatis in vitam humanam graſſentur. Sunt in hoc magno Valetudinario Mundano, qui ἀθεότητι, impietate, profanitateq; laborantes, negent, eſſe ſuperas poteſtates in cœlo (vt rurſus Ammiani Marcellini verbis vtar) vel qui, quod perinde eſt, Providentiam tollant divinam: qua quidem vix vlla inveniri aut cogitari capitalior peſtis

poteſt,

potest, cum & religionis omnis fundamenta, & vitæ civilis consociationem inter homines vniversam convellat, ac pervertat. Sunt, quos atra aut flava bilis exagitat, & iracundiâ, tetricitate, crudelitateq; & immanitate adversus cognatum genus efferat & armat. Sunt, qui vertigine laborant ambitionis, & non nisi ad summa contendentes, in magnis & mirabilib. super se ambulant, alios omnes velut ex alto despicientes. Sunt quos Lethargo correptos vnicum voluptatis studium, cui penitus sunt immersi, delectat. Alii hilarem quandam insaniã insaniunt, vt etiam malis facinoribus perpetratis lætentur, & quasi benè gesta re, exultent in rebus pessimis, gloriantes cum malefecerunt. Alios invidia, obtrectatio, detractio, maledicentiaq; exercitos habet, atq; ad aliorum famam denigrandam lacerandamq; impellit. Aliis bulimia, & canina lupináve edendi rabies & fames avaritiæ molesta est, ut auro nunquam satiari posse videantur, quamvis aureos ipsos Persarum montes possiderent soli, aut quicquid contigerint, in aurum verterentur,

tur. Aliis podagra chiragraq; sic vinctos habet pedes, sic ligat manus, ut nunquam officii viam ingredi, nunq̃ vtile quippiam operari possint. Alios (quæ turba est longè maxima) philautiæ atq; arrogantiæ morbus infestat, cum aliorum contemptione, & vt Græcorum vtar verbo, ἐξουθενισμῷ (quam annihilationem fortassis non malè dixerimus) conjunctus. Alios dirus hydrops & aquosus albo corpore languor vana persuasione inflatos ac tumidos reddit. Alios stupor ac sideratio invasit, vt sensu omni priventur; & quamvis summa scelera admittant; tamen pudorem scelerum non habeant. Alii pruritu libidinum infestantur, à quo in stupra, adulteria, incesta, & alia impuritatis nefariæ & non nominandæ genera impelluntur. Et quis oĩa morborum animi vel nomina posset percurrere? aut ad plenum exponere, quot modis eos quos occuparint, affligant, excrucient, & excarnificent?

Quemadmodum autem ex morbis corporis ii ferè periculosiores sunt, qui occultiores velut in insidiis latent, Ita in

animo-

animorum quoq; morbis res habet, ut oc-culti quàm aperti difficiliorem recipiant sanationem.

Sed quis tot morborum examinib. atq; agminib. (quæ mundum omnem omnib. seculis, tametsi alio quandoq; graviùs ac periculosiùs quàm alio, infestant, & in genere humano ingentes edunt strages) quis dico illorum est Medicus? aut quæ & qualia illis remedia applicantur? Exponã hîc, sed bona cum venia T. Majest. quid mihi videatur, meliora per alios doceri paratus.

Medicorum ergo princeps est Providentia Dei, quod & res ipsa, totáq; experientia seculorum, quot hæc rerum Vniversitas duravit, potius clamat ac vociferatur, quàm loquitur, & Origenes quoq; præclaris verbis attestatur, cum adversus Celsum lib. 4. sic ait: *Vult Deus, novis semper correctionibus instaurare collapsa. Quamvis enim ordinarit omnia pulcherrimè dum mundum conderet, nihilo minus medicina quadam opus habuit adversus malitiæ morbos, quibus totus mundus infectus est: & nihil negligit Deus, neq; negliget, sed per singula tẽpora facit quod eum decet facere in mundo versatili & mutabili. Et quemadmodum agricola pro varieta-*

te anni temporum varia rustica opera facit in agro, & his quæ ager fert, ita Deus velut quosdam annos, vt ita dicam, dispensat secula, per eorum singula faciens, quicquid vniversitatis huius decorum postulat, quod ipse solus absolvit, ita, vt verissimè apertissimeq; intelligit. Hactenus Origenes.

Post D. O. M. medicos agunt, qui à divina Providentia ad rerū gubernacula constituti, vices Dei in terris gerunt, Reges, Principes, ceteriq; Magistratus & Potestates mundanæ, quæ Apostolo Rom. 13. sunt ἐξουσίαι ὑπερέχουσαι: quibus etiam ob divini muneris administrationem hic tantus à sacris Hebræorum literis habetur honor, ut Dii appellentur. Sicut autem summus ille Deus Deorum pro remediis morborum animi, quæ sunt vitia & peccata, primò sanctione legum vtitur, deinde præmiis ac pœnis, quorū illa benignissimè pollicetur; has severiter cōminatur: Ita vos quoq; Reges & Principes, tanq̃ Dei vicarii, ad illud exemplar divinum totidem genera remediorum invenistis atq; adhibetis. Primùm .n. de consilio Sapientum & Justitiæ sacerdotum scita legum conditis atq; promulgatis, per quæ homines vel à morbis impietatis, inju-

injustitiæ, iniquitatis, impuritatis & crudelitatis arcetis ac præservatis; vel si qui fortè in eos inciderint, sanatis, si fieri potest, ac restituitis. Atq; hæc leniora sunt remedia, & vt Medici vocant malagmata, vt pater ille Sapientiæ Homerus, ἤπια φάρμακα: quibus si nihil ꝓficiatur, tantaq; sit morbi vis, pertinacia & contumacia, vt æger planè incurabilis esse videatur, tum verò graviora succedunt remedia, supplicia videlicet suprema, & mortes, quæ in speciem quidem sunt crudelia, sed re tamen ipsa salutaria, cùm ipsismet qui puniuntur, vt scilicet peccare tandem desinant, & pro violatis Legibus Reip. satisfaciant, tùm verò etiam aliis, qui exemplo deterriti cautiores fient, atq; à maleficiis abstinebunt, ne, similia cum fecerint, similia quoq; patiantur. Porrò Medicorũ hic mos est, vt pro diversitate morborum diversa adhibeant ægrotantib. remedia, aliis dulcia pharmaca propinantes, aliis amaros atq; inamabiles succos: his oleum lene infundant, aut malagmata blanda applicent; illis sectionem & vstionem sive cauteria admoveant. Eundem morem & Deus, & qui in terris sunt loco Dei, observant: Id quod præclarè in hisce de Provi-

dentia & Gubernatione ac præsentaneo Dei Iudicio libris, inq; primis sexto eius operis demonstrat SALVIANVS, Massiliensium ille quondam præsul, vel veriùs totius orbis Christiani magister.

Hunc ego gravissimum scriptorem, qui ante mille & ducentos annos floruit, cum animadverterem multis etiam eruditis inter nostros homines non satis notum aut familiarem esse, qui suis tamen eximiis dotib. merebatur ab omnibus, qui literas norunt, lectitari, & quàm plurimis esse familiarissimus, consilium cepi de ipso per Germaniam, in qua nunq̃ post primam Brassicani Viennensis JC. editioné cognovi impressum, longè lateq;, quantum in me quidem esset situm, beneficio saluberrimæ artis Typographicæ didendo spargendoque, nimirum quo ad plures redundare possent maximæ, quæ his libris continentur, vtilitates. Eas hîc Majest. V. commemorare supersedeo, partim ne mea tædiũ pariat prolixitas, partim quod ex ipsorummet lectiotione librorũ satis abundè hauriri queant.

Ceterum quia & commentatoris alicujus opem hoc opus desiderare mihi videbatur, qui non modò obscuriorib. locis lucem infer-

inferret, ac corruptis (vt videtur) vitiatisq; medicinam faceret, sed etiam Lectores, parum fortè attentos, aut minus exercitatos in talibus commonefaceret, quid potissimũ in legendo hoc eruditiss. gravissimoq; scriptore debeant observare, quò citius eum in succum & sanguinem, quod dicitur, suum convertant; hasce mihi sumpsi partes, non quasi vnus ex omnib. rectissimè illis fungi possem, cum optimè noverim, hoc tam erudito atq; exculto seculo multos esse in omnib. regnis & regionib. Christiani orbis, qui pro sua & ingeniorum bonitate & doctrinæ vbertate longè feliciùs in hoc nobilissimo argumento versari queant; sed quod ceteris tam diu cessantibus vacuam mihi eam provinciam relictam arbitrarer, quomodocunq; possem obeundam. Scripsi itaq; ad Salviani opa quotquot habere potui (quib. & plura extare non puto) Commentarios, non illos quidẽ perfectos, omnibusq; numeris absolutos, sed quales ingenii mei tenuitas pferre, aliaq; impedimenta permittere potuêre, quosq; meliores & vberiores aliquando faciendi, si Deus annuerit, potestatem puto non fore mihi denegatam aut ademptam, præsertim ubi cogn ove-

gnovero, hanc operam viris doctis non improbari.

Cum autem præpotentis alicuius Mæcenatis patrocinio atq; tutelâ huic editioni opus fore animadverterem: ob eas causas, quas supra exordiens afferebam, Tuam, Rex Christianissime, Majestatem mihi patronam potissimum elegi, cui priorem Salviani Tomum, in quo pulcherrimi illi (atq; vtinam integriores!) de Providentia Dei libri octo, vnà cum Epistolis totidem, continentur, subjectissimi animi devotione dedicatos offerrem.

V. Majest. etiam atq; etiam oratam volo, vt tanq. Rex Christianiss: Christianiss: Scriptoris De Providentia & Gubernatione Iudicioq; Dei libros in tutelam suam clementiss: recipiat, & hanc ab ignoto externoq; homine, qui V. M. ex longinquo adorat, factam compellationem dedicationemq; regio vultu & æquo animo accipiat, sibiq; (si non nimium est quod peto) me habeat commendatum. De quo sanè bonam spem me concipere jubet optima tua erga erga bonas literas earumque cultores affectio. Neq; enim Fama, quæ de magnis Principibus nihil patitur ignorari, nobis obscu-

rum

rum esse sivit, qualem Te Parisiensi Acad. laudatissimæ & in hac Professoribus Regiis exhibueris, quibus initio statim Tui Principatus stipendia atque honoraria auctiora luculentioraq; decrevisti; neq; hoc solùm, quod tamen magnum & memorabile est; sed etiam ex Magni genitoris heroico voto Ædi Musarum in Parnasso Acad. institutæ lapidem angularem propria manu posuisti, inclusis quatuor aureis numismatis regiis vt opus tuis auspiciis augustissimis tantò feliciùs surgat, ac diuturnius perennet. Macte hac indole & hac virtute, ô Rex! quem si vlla pacis opera (bellorum verò ne nomina quidem in regno tuo audiri faciat Deus!) literis certè præstitum patrocinium clarabit; omnisq; posteritatis, quæ, vt ait historicus, nec metu nec adulandi fœditate constricta, rectè factorum incorrupta spectatrix ac judex esse solet, memoriæ transmissum in animis hominum consecrabit. Quod restat, convertam me ad vota, & in illis desinam. Ergo Dɛᴠᴍ O. M. cujus à Providentia sic incolumitatem, quasi corpus ab anima vitam, trahunt omnia, cuius manu & gubernaculo omnia in hoc mundo Imperia, atq; Regna, atque Provinciæ,

atque

atque res civilis ac militaris, imò & minora officia, & privatæ domus continentur, cuius deniq; exemplo, voluntate atq; judicio genus omne humanum particulas rerum & membra regit, vt ipse summam totius mundani corporis gubernat: Illum, per cuius sapientiam, vt ait Salomon, Reges regnant, & Legum conditores Justa decernunt: per quem Principes imperant, & potentes decernunt justitiam: Illum inquam Deum supplex veneror, vt Majest. V. perpetuò adsit, eidemque det dies pacificos; proventus vberes, divitem bonis omnibus tranquillitatem, & abundantiam supra vota crescentem, detq; vt ad Salomonis sapientiam, Samsonis robur, Mathusalemi longævitatem quàm fieri potest proximè accedas, atq; vt erat in veteri formula acclamandi, AVGVSTO SIS FELICIOR, TRAIANO MELIOR. Deus te, Christianiss: Rex, servet: Vincas, valeas, multis annis imperes, Clementiss: Domine, tuumq; non minus quàm olim Alexandri Severi, imperium ἀναίματον omnib. seculis prædicetur.

D. N. M. Q. E.

Cunradus Rittershusius.

DE

DE VITA SAL-VIANI,

Simulq́; generali argument oli-brorum VIII. de Providentia, Gubernatione ac Iudicio Dei, & demonstratio, quod libri IV. sub nomine TIMOTHEI *editi, ipsius sint Salviani.*

FAmam alii merentur; alii habent, dictum est nobilis cuiusdam huius ævi Scriptoris. Id valdè fallor si non in Salvianum quoque competit. Nam absque Gennadio, Brassicano, Cuiacio, Pithœo, paucisque aliis fuisset, quis eum nosset, quamvis dignissimũ, qui notus sit omnibus Christianis, sive eâ qua scripsit linguâ, sive beneficio translationum sermone cuiq; nationi vernaculo lectitandus. Ac Gennadius quidem, qui Salviano σύγχρονος fuit, Catalogo scriptorum illustrium ipsum inseruit insigni ornatum elogio. Vocat enim Episcoporum magistrũ, humanâ & diuinâ literaturâ instructum,

 qui

qui scholastico & aperto sermone scripserit. Sed cum, nescio qua sua vel seculorum infelicitate diutissimè ignorabilis latuisset, demum post mille & quinquaginta annos rursus in lucem è tenebris emersit bona sui parte, Ioannis Alexandri Barssicani comitate atq; industria protractus. Floruit .n. circa annũ Domini quadringentesimum & octogesimum, imperante Zenone, annis ante Justinianum quasi centum quinquaginta, & quod excurrit. Brassicanus verò ex Bibliotheca Budensi, quam Matthias Coruinus Rex Hungariæ instituerat, primus eum protulit, & Basileæ anno M D X X X. edidit. Quantum v. boni, imò quantum δάθος ἀγαθῶν scripta Salviani in se continerent, optimus ille atq; acerrimus talium rerum æstimator ac censor Jacobus Cujacius passim in suis de jure civili operibus per occasionem indicavit, non pauca inde ad illustrandum jus Rom. proferens. Sed adhuc intra paucorum notitiam continebatur Salvianus, quippe cuius vna tantum extaret Basiliensis editio Brassicani, Non tulit hoc γνήσιος ille CL. Cuiacij

cii discipulus Petrus Pithœus, eximium Galliæ suæ & omnium bonarum artium ornamentum, antiquitatisq; vindex. Is enim ex bibliotheca patris sui plenius atque emendatius ἀντίγραφον nactus, id vnà cum Epistolarum Salviani reliquiis, & libris quatuor adversus Avaritiam sub Timothei nomine ad Ecclesiam Catholicã scriptis, (quibus carebat Brassicani editio) Parisiis anno M D C XXX. typis describi curavit. Quam sanè optimam editionem cur non imitatus sit, qui in Allobrogibus deinde vigesimo pòst anno, h. e. M D C. Salviani solos octo priores libros typis suis renovavit, & tamen Pithœi nomine minutam illam editionem venditare ausus est, mirari satis nequeo, & quàm malè hoc facto fuco meritus sit de auctore pariter & lectorib. eius ac studiis omnibus, alibi ostendo. Nunc hoc agamus quod instat, vt quæ de Salviano comperta habemus in medium proferamus, quorum maximam partem ex ipsiusmet Epistolis 4. & 5. colligimus. Quibus sit natus parentibus, ignoramus. Catturam vero sororem habuisse, argumen-

to est d. epist. 5. qua ei de recuperatâ valetudine gratulatur; nisi quis ibi sororem latiùs accipere malit, quo charitatis vocabulo alias quoque complectimur, quæ non tamen iisdem nobiscum parentibus sunt prognatæ: vt sororiam appellationem legimus in l. 19. eum qui probabilem, C. de Episc. & Cleric. & facit in argumentum l. 58. nemo dubitat. § 1. D. de hered. instit: vbi Paulus ait, Etiam eum qui frater non est (intellige propriè dictus) rectè institui heredem cum nomine suo sub appellatione fratris, si fraternâ charitate diligatur. Quid? quod & Salvian. ipse Palladiam ep. 5. suam vocat sororem, quæ tamen vxor eius erat. Sic & Paulus 1. Cor. 9, v. 5. μὴ οὐκ ἔχομεν ἐξουσίαν ἀδελφὴν γυναῖκα περιάγειν, ὡς καὶ οἱ λοιποὶ ἀπόστολοι; Numquid non habemus potestatem, mulierem sororem circumducendi, sicut & ceteri Apostoli? &c. Idemque Apost. fratrem suum appellat Philemonem, epist. ad eundem v. 20. & Timotheum ibid. v. 1. quem alibi γνήσιον & ἀγαπητὸν τέκνον salutat. Sed hoc in medio relinquentes, ad Salvianum revertamur.

Eum

Eum ergo natione Gallum fuisse constat. Quæ verò Galliæ vrbs patriam ipsi & natales præbuerit, Massilia ne, vbi Presbyter atq; Episcopus tandem fuit, an alia quæpiam, non liquet. Vxorem duxit Palladiam, Hypatii & Quietæ filiam: ex qua filiam Auspiciolam suscepit. Deinde hi duo conjuges, quò majore religione & absq; impedimentis curarum secularium Christo servire possent, mutuo consensu perpetuam voverunt castitatem: Cujusmodi votum (vt alia nunc exempla omittamus) vovisse quoq; accepimus Imp. HENRICVM secundum, qui Sancti cognomentum indeptus est, ejusq; conjugem AVGVSTAM KVNIGVNDIM, quorum cineres Bamberga servat. Ea res tantopere offendit Hypatium socerum Salviani, (qui, cum antea paganismi sectator fuisset, ad Christianam religionem transiit) vt toto septennio ne apicem quidem ad generum filiamve scriberet, aut quicquam eis nuntiaret. Itaq; Salvianus, qui reconciliationem frustra jam sæpè tentarat, accuratissimam tandem & eloquentissimam non tàm facti sui apo-

logiam, quàm deprecationem culpæ non culpæ ad socerum socrumq; conscriptam emisit, suo, & vxoris & filiæ nomine, per quicquid eis charum esset, petens, sibi veniam dari, si quid vel imprudens peccarit, seseq; in gratiam recipi. Quot annos vivendo compleverit, non habemus dicere. Hoc scimus de indicio Gennadii, ad senectutem bonam pervenisse. SCRIPTA condidit plura, quorum Catalogum apud Gennadium videre est: In quibus satis clarè elucet ipsius tàm omnigena eruditio, & quà secularium quà divinarum literarum, scientia quàm gravitas & sanctitas morum. Quare quod de Paulini scriptis censuit Iul. Cæs. Scaliger in Hypercritico, idem & nobis liceat de Salviano pronuntiare: *Salviani probitatem legis in ipsius scriptis. neq; solùm hoc, sed etiam animi æquabilitatem, quàm cum suo stylo communicavit. Ferè enim, quibus quisq; moribus præditus est, eos etiam transfundit in suam dictionem: Id quod & in Messalâ notavit & in Cæsare Quintilianus.* Sed ex scriptis Salviani præter

hosce

hosce octo libros de Providentiâ & Judicio Dei (eosq; ipsos fine suo truncatos atque imperfectos, vt alibi docebo) & libellum octo Epistolarum, & quatuor libros adversus avaritiam ad Ecclesiam Catholicam sub Timothei nomine scriptos (nam hos etiam re vera Salviani esse, mox demonstrabo, discussa dubitationis nubecula quā CL. Pithœus excitavit) præter hæc ergo, quæ dixi opuscula nihil ad nos pervenit: nec vspiam hodie superesse in βιβλιοθήκαις arbitror. neque enim præclarissimi illi vindices atq; assertores antiquitatis, Cujacii, Scaligeri, Pithœi, Fabri, aliiq;, quos nuper tulit terra Gallia, tales thesauros in tenebris delitescere passi fuissent, sicubi eos extare rescivissent. Ferenda igitur hæc tàm insignis jactura est æquo animo, & præsentibus perfruendum: In lucro verò ponendum fuerit, si quid alicunde per industriam alicuius erutum ac prolatum erit præter spem: sicut nuper S. Augustini librum de Pelagio primùm viri magni edidêre.

Porrò quo elogio Cyprianum ornat Lactantius lib. 5. cap. 1. Divinar. institut.

eodem & Salvianus mihi videtur, dignissimus, idq; in ipsum optimo jure quadrare censeo: *Admodum multa conscripsit, in suo genere miranda. Erat enim ingenio facili: copioso, suavi, & (quæ sermonis maxima est virtus) aperto, vt discernere nequeas, vtrum ne ornatior in eloquendo, an facilior in explicando, an potentior in persuadendo fuerit, &c.*

Gennadius autem *magistrum Episcoporum* vocat Salvianum: verè quidem ille & eleganter, ob eas causas, quas in præfatione ad Lectorem aperio; verius tamen fortassis etiam ORBIS CHRISTIANI MAGISTER nobis dicetur Salvianus, vt qui vitia totius Christianitatis castiget, & fidei integritatem asserat. Verè quoq; censuit, & quod res est scripsit de Salviano Illustriss. Annalium Ecclesiasticorum auctor, sui seculi Ieremiam fuisse. Cum autem Deus eo tempore, quo Salvianus vivebat, Christianorum irritatus vitiis atq; flagitiis passim regnum obtinentibus, orbem Romanum castigasset per Gotthos & Vandalos, qui & moribus erant barbari, & fide hæretici, (Arrianæ videlicet perfidiæ omnes addicti,

dicti, quam ex doctoribus perversis à Valente Imp. sibi missis imbiberant) ideoq; vt fit, multorum audirentur querelæ, quod Deus vel negligeret res humanas, vel si respiceret atq; curaret, in hac tamen vita judicium non exerceret; aut si quod exerceret, id tamen vix vacare iniquitate videretur: hinc arrepta occasione Salvianus, blasphemiis & querelis istis masculè sese opponens, Dei providentiam, & judicium præsens ac justissimum tàm rationibus quàm testimoniis, quàm deniq; exemplis, luculenter asserit atq; demonstrat. Ex illis enim ipsis stragibus, & calamitatibus, quibus barbaricæ & hæreticæ illæ nationes Imperium Rom. afflixerint, docet, satis apparere judicium Dei, quem Christiani ad puniendum coëgerint, omni genere scelerum, flagitiorum atq; criminum quasi expugnatâ ipsius patientiâ & longanimitate atq; clementiâ: vt impietate, blasphemiis, perjuriis, profanitate, murmuratione & ingratitudine adversus Deum: Invidia, livore, obtrectatione ac maledicentiâ adversus alios quos vis: Injustitia, & Iudi-

cum non tàm furtis quàm latrociniis: Negotiatorum fraudibus, dolis atq; imposturis mirificis; crudelitate, etiam sub remediorum pollicitatione homines perdente: oppressione pauperũ per tributa injustissima, & nescio quarum clientelarũ inaudita commenta: avaritia, luxuria, cũ ipsis miseriis certante, ebriositate, impudicitia, stupris, adulteriis impunè commissis, libidinib. obscœnissimis, impurissimis, planeq; abominandis, & circa ludos ac spectacula insaniâ incredibili atq; portentosa; in ipsis deniq; scelerib. & reb. pessimis patratis exultatione & gloriatione. Cumq; Christiani, in bona religione & fidei confessionisq; veritate male viventes, fuerint vita & moribus deteriores quàm ipsi barbari, pagani scil. & hæretici (hæc n. duo Salvian. facit barbarorũ genera) mirandum negat esse. quod à Deo tandem sint per illos punit: Immò verò hoc potiùs nomine admirandam esse max. clemẽtiam & longanimitatem Dei, quod & pœnarum animadversionem tam diu distulerit, & majora gravioraq; promeritos mitiùs multò, quàm pro ipsorum peccatis,

puni-

puniverit. Illud autem longè pessimum, & q. letale signũ esse, quod pœnas non sequatur emendatio, vt debebat, sed major etiã corruptio, vt fiant, q puncti sunt, deteriores, & in ipsis malis amittant sensum malorum. Hoc generale istius graviss. sanctissimiq; operis est argumentum, & hoc ejus q. filum, quod deinceps in Commentariis nostris vbi opus esse videbit', retexemus, vbi prius indicaro, q̃d de quatuor illis libris sentiam, qui sub nomine Timothei ad Eccles. Cathol. circumferuntur, & Parisiis an. MDLXXX. primùm, deinde MDCVIII. junctim editi sunt cum Salvi. libris. VII. de provid. Dei, & VIII. Epistolarum libello: in editione verè Brassicani & Iac. Choueti (nam plures nõ vti) omissi sunt. Sol ille Iurisprudentiæ & omnium bonarũ literarum Iac. Cujacius non dubitat, Salv. illos quoq; tribuere: vt apparet ex aliquot locorũ citationib. Observavi ista tria: 1. ad Iul. Pauli Recept. Sentent. lib. 4. tit. XI. De gradib. II. ad l. 1. D. q testa. fac. poss. III. lib. 4. observ. c. 7. Petrus Pithœus autem (quem Cujac. ad l. qui testamẽto, D. qui test. fac. poss. vocat virũ studiosissimum, & omnium bonarum disciplinarum

narum alumnum felicissimum: Et lib. 6. obs. cap. 18. virum felicissimi & acutissimi ingenii; Fr. Iuretus Not. ad lib. 2. Epist. Symmachi (mihi p. 83.) summum Galliæ ornamentum: Isaac. Casaubonus deniq; immortale Galliæ decus, quo digniorem omni laude alium, ne historiæ quidem contineât) Pithœus ergo in Notulis quas ad Salvianum fecit perbreves, eo inclinat, vt illos Quatuor libros Salviano abjudicet. Movetur eo, quod initio lib. 4. de provid. laudetur ab ipso Quidam, auctor istius sententiæ: Principatum sine meritorum sublimitate nihil esse aliud, nisi honoris titulum sine homine: Et dignitatem in indigno, nihil esse nisi ornamentum in luto. Putat igitur, quod ille Quidam sit alius ab ipso Salviano, cum inconveniens aut insolens esse videatur, vt quis sua scripta quasi aliena alleget. Mihi alia mens est, & cum CL. Cujacio potius arbitror, eundem vtriusq; operis auctorem esse Salvianum. Cur autem libros illos quatuor ad Ecclesiam Catholicam sub nomine Timothei potius, quàm suo præscripto, emiserit,

cau-

causas consilii sui aperit ipse in præfatione, quàm illis præfixit: Vnde cuivis in promptu est petere. Non mirum est igitur, si eandem sententiam (cujus ipse tamen auctor fuerat in allegato lib. 4. ad Eccles. Cathol.) pro aliena repetiit in d. lib. 4. operis de Provid. cum & aliam quandam sententiam de infirmitate corporis, quæ animo conducat, mentisq; vigorem acuat lib. 1. de Provid. p. 14. similiter alleget: Non imprudentr Quidam hoc l. dixit &c, quā tamen ipsemet habet Salvianus Epist. 5. p. 292. Nisi quis contendat, vel sic ab alio eam primò profectam, deinde à Salviano diversis in locis ac libris sæpius celebratam fuisse. Sive autem hoc, sive illud sit, nemo non animadvertit, satis infirmum hoc esse argumentum ad libros illos Salviano abnuendos, quos omninò & styli & sententiarum sanctiss. gravissimarumq; similitudo ipsius esse convincit. Annon enim eodem argumento quis vti posset etiam ad libellum Epistolarum eidem abjudicandum, & alteri cuipiam autori adscribendum? Sed de hoc jam fortasse nimis multa: quibus

& hoc

& hoc tamen accedat: Videri & Gennadium hoc opus ad Ecclesiam Cathol. pro Salviani genuino agnovisse, dum in Catalogo scriptorum eius ponit libros IV. adversus avaritiam. Id ipsum .n. est horum librorum argumentum. De similitudine veró dictionis quod ajebam, ea in vtroq; opere tanta apparet, vt vix ovū ovo, lac lacti, & nix nivi similior esse possit. Quod autem dicebatur de allegationibus, non tam absurdè id fieri, si quis in vno opere aliquas inserat sententias, quas posuerat in alio, & addat, sicut quidam in scriptis suis ait: facilè vel recentissimis evicero exemplis: Quorum vnum hoc esto. Edidit superioribus annis V. CL. & celebris in Germania Politicus Eberhardus à Weihe libros quosdam sub adoptivis nominibus, vt Duri de Pascolo, vt alios Waremundi ab Erenberg. Iam quis eum reprehenderit, si in opere quopiam, cui nomen proprium Eberhardi à Weihe præfixerit, laudet alicubi sententiam vnam & alteram ex commentar. de Fœderibus &c. ad hanc figuram: *vt quidam in suo de Fœderibus Commentar. scripsit.*

Sed

Sed his omissis ad nostrũ redeamus pensum, in quo illud vnum restare videtur, vt subjiciamus autoritatis majoris ergo quorundā tùm veterũ, tùm recentiorũ.

TESTIMONIA ET ELOGIA DE SALVIANO.

Gennadius Presbyter Massiliensis, in Catalogo virorum illustrium:

Salvianus Massiliensis Ecclesiæ presbyter, humana & divina literatura instructus, & vt absq; invidia loquar, EPISCOPORVM MAGISTER, scripsit scholastico & aperto sermone: Ex quibus ista legi:

De virginitatis bono, ad Marcellum Presbyterum lib. III.

Adversus avaritiam lib. IV.

De præsenti Iudicio lib. V.

Et pro eorum merito satisfactionis ad Salonium Episcopum lib. I.

Expositionis extremæ partis Ecclesiastis ad Claudianum Episcopum Viennensem lib. I. Epistolarum lib. I.

In morem Græcorum de Principio Genesis, vsq; ad conditionem hominis composuit *versũ quasi hexametro lib. I.

Homilias Episcopus factus multas.

Sacra-

Sacramentorum verò quantas nec recordor.

Vivit vſque hodie in ſenectute bona.

* ANNOTATIO. C. R. Ita Braſſicanus edidit. At Pithœus ita; Compoſuit verſuum quaſi Exameron lib. 1. puto ego, poſt *quaſi* poſitum fuiſſe, ſed periiſſe, numerum illorum verſuum, quibus conſtabat Salviani iſtud opus in Geneſin: ſicut ſolebant bonorum librorum, etiamſi proſa ſcripti eſſent, numerare verſus, quod vel ex Iuſtiniano noſtro novimus l. 2. § 1. verſ. ſed cum omnia. C. de vet; jur. enucle: Et Conſtit. Omnem. Pand. præfixa. § 1. explicaturq; ab Ant. Contio lib. 1. ſubſecivar. lect. cap. 8. Illud autem *Exameron* ſic capiendum puto quaſi ſcriptum eſſet Hexaëmeron: (ſolet enim aſpiratio H. ferè à Gallis & Italis librariis omitti, vt Epiſt. 4. Salviani legimus Ypatium, pro Hypatio.) quo titulo & Baſilius Magnus & S. Ambroſius, æqualis ejus, ſua de opere ſex dierum creationis Commentaria inſignire voluerunt.

AL-

ALTISSIODORENSIS *Chronologia ad annum CCCCLXXV.*

SALVIANVS Massiliensis Ecclesiæ Presbyter floret: qui humanâ & divinâ litteraturâ instructus, & Episcoporum magister, scripsit scholastico & aperto sermone multa.

ADDO VIENNENSIS *in Breviario Chronicorum circa tempora Chlodovechi Francorum & Burgundionum Regis.*

Salvianus Presbyter apud Massiliam humana & divina literatura instructus, inter alia scripsit ad Claudianum Presbyterum Viennensem librum vnum expositionis extremæ partis in Ecclesiasten.

HILARIVS *Episcopus Arelatensis, homilia funebri de S. Honorato.*

Non immeritò egregius in Christo beatissimus Vir SALVIANVS Presbyter, carorum Honorati vnus, in scriptis suis dixit; Quod sicut cœli faciem pro sua Sol aut obscuritate aut serenitate mutaret, ita congregatio illa Lerinensis, cœlum sitiens, & cœlestibus studiis mancipata ab ipso Honorato vel serenitatem mentium quasi à peculiari in Christo sole susciperet &c. *b JOAN.

IOAN. IOVIAN. PONTANVS.

SALVIANVS gallicæ gentis Episcoporum magister, de Christo ita scripsit rebusq; Christianis, vt nihilominus historias plurimas, resq; temporum illorum gestas, ijsdem & coniunxerit, & inter disserendum explicauerit. Dum enim Dei Optimi Maximi res mysteriaq; admirabilia comprobare nititur, & suorum & præteritorum temporum res in exemplum adducit.

IOHANNES TRITHEMIVS *Abbas Spanhemensis, De Scriptorib. Ecclesiast.*

Salvianus Massiliensis Ecclesiæ presbyter, vir in divinis scripturis eruditissimus, & in secularibus literis sufficienter instructus, Episcoporum sui temporis Magister, scripsit sermone scholastico & aperto, multa & varia opuscula, de quibus subiecta feruntur: Ad Claudium (leg. Claudianum; est enim Claudianus Mamercus, ad quem extant & Sidonij aliquot Epistolæ, & cuius extant libri de anima & alij) Episcopum Viennensem plures scripsit Epistolas sale sapientiæ cōditas. Ad Marcellum Presbyterum de Bono virginitatis lib. 3. Adversus avaritiam libros

libros quatuor, De præsenti iudicio libb. 5. Ad Solonium (leg. Salonium) lib. 1. Ad Claudium (lege Claudianum, vt supra) Viennensem episcopum lib. 1. In principium Genesis Hexameron lib. 1. In extremam partem Ecclesiastes lib. 1. Epistolarum ad diversos lib. 1. Homilias ad Episcopos factas lib. 1. Homilias plures ad populum lib. 1. De Sacramentis quoq; lib. 1. Alia quoq; multa edidit, quæ ad notitiam meam minimè venerunt. Claruit sub Zenone Imp. Anno Domini. 480.

IOAN. ALEXANDRI BRASSICANI *Hendecasyllabi, quibus D. Salvianum Reverendiss. & Illustriss. principi ac Domino Domino Christophoro à Stadion, Episcopo Augustano inscripsit atq; dedicavit.*

Saluus incolumisq; Salvianus
Exemptus tenebris, situq; turpi
In lucem venit omine auspicato.
Saluus incolumisq; Salvianus
Clausus carcere, & impeditus arcto
Nuper compede, prodit expeditus,
Iam dextro Iove, tum bona salute
Tandem ad se redit ille Salvianus.
Salvus incolumisq; Salvianus
Magnus scriptor, Episcopus probatus,

Antiquum reparatus in decorem
In lucem venit omine auſpicato.
Salvus incolumisq; Salvianus,
Vitæ regula, Epiſcopωn magiſter
Dignus nomine & hoc honore dignus,
Amico, medicoq; convocato
Herbis Braſſica & hic tuis petitis,
Herbis quas Cato maximè approbabat,
Diis ſit gratia, mortuus revixit,
Salvus incolumisq; Salvianus,
Scriptorum decus elegantiorum
In lucem venit omine auſpicato,
Salvus incolumisq; Salvianus,
Dignus quem ſtudiis modisq; cunctis
Mirentur, celebrent, legant frequentes,
Quot ſunt aut aliis erunt in annis
Magni judicio, & viri periti.
Secli Chriſtophore o tui perenne
Sydus, & ſtudiis decus perenne
Rectis, hunc precor accipe explicata
Fronte, hunc delicias tuas putabis,
Illum plus oculis tuis amabis
Meras delicias, meros lepores,
Inſcriptum ſimul & tibi dicatum
Salvumq; incolumemq; Salvianum.
Gemma, Chriſtophore, ô tuæ ævitatis
Verâ

Verâ nobilis eruditione,
Clara nobllis & domo, & parentum
Rectis moribus vndecunq; magne,
Nunc pro Mæonio vides poëta
Semper consilio Deûm potenti
Conjungi paribus pares amicos.
Quòd si grandia sensa, & expolitum
Dicendi genus vndecunq; tersè
Quæras, hoc dabit ille Salvianus
Et dextra simul & manu sinistra,
Salvus incolumisq; Salvianus.
Quòd si Judicium Dei æviterni,
Curam perpetuam, piumq; amorem,
Qualem crimina nostra vix merentur,
Quæras, hoc dabit ille Salvianus,
Magnâ, Juppiter, & bonâ salute
Salvus incolumisq; Salvianus.
Quòd si tēpora & hæc malè inquinata
Vivo picta colore, & eleganter
Præsenti quasi reddita in theatro
Attentis oculis velis videre:
Hoc dulci semel explicabit ore
Jam verè integer ille Salvianus.
Mella hæc Nestoris æstimabis esse:
Nepenthes Helenæ æstimabis esse:
Tam curas adimit, levatq; amaras

Dictis quis nihil est magis venustum,
Præ quis sint casiæ & rosæ invenustæ,
Salvus incolumisq; Salvianus.
At tu signa animi dabis benigni,
Si totis animis amare pergas,
Per quem præsidio tuo est dicatum
Certum μνημόσυνον tui clientis,
Vitæ redditus & suo nitori
Salvus incolumisq; Salvianus.

IDEM BRASSICANVS, *qui Salvianum anno MDXXX. Basileæ edidit, verissimis eundem laudibus ornauit in Præfatione ad Episcopum Augustanum. Eam ergo hic subiicere volui, non tantùm propter insigne elogium Saluiani, sed etiam aliarum rerum max. memorabilium causa, & propter incomparabilem ac irreparabilem in primis iacturam optimorum auctorum, quos Brassicanus vidit in Bibliotheca regia Budæ, quam Turca paulò ante hanc præfat. vastauit. Omitti certè non posset absq; defraudatione boni publici, cuius interest, eam conseruari, & ab omnib. literarum studiosis legi ac relegi, quod non absq; fructu fiet.*

AD

AD REVERENDISSIMVM PATREM AC PRINCIPEM, DOminum CHRISTOPHORVM à Stadion, Episcopum Augustensem, optimè meritum, Dominum ac patronum suum incomparabilem,

IOANNIS ALEXANDRI *Brassicani Iureconsulti, in* SALVIANI *Massiliensis Episcopi, De vero Iudicio & Providentiâ Dei libros octo,*

PRAEFATIO.

QVod Marcus ille Antoninus Imperator, cognomento Pius & Philosophus, de seipso scripsit, Ἄλλοι μὲν ἵππων, ἄλλοι δὲ ὀρνέων, ἄλλοι θηρίων ἐρῶσιν. ἐμοὶ δὲ βιβλίων κτήσεως ἐκ παιδαρίου δεινὸς ἐντέτηκε πόθος: Hoc ego de me quamlibet infimo homine citra omnem invidiam dicere possum, quippe qui à puero nihil vel honestius æstimarim, vel antiquius duxerim, quàm optimos quosq; libros, & præcipuè veteres scriptores nondum in lucem editos quanta diligentia possē, conquirere,

Regum officium.

ac à ſitu tenebriſq; vindicare. Nam cum hoc munere ſummi quondã & potentiſſimi quique reges & mirificè delectati, & egregiè perfuncti fuerint, (vt de Polycrate Samio, Piſiſtrato Athenienſe, Nicocrate Cyprio, Pergami compluribus regibus, ac Ptolemæo Philadelpho, Strabo & Athenæus ſcripſêre) cuinam officio me rectiùs addicere (neglecta etiam interea re familiari) potuiſſem, quàm in eam curam incumbere, quam jam olim principes noſtri (atq; vtinam non alia etiam æquè bonis regibus ornamento futura) deſertam reliquerunt: atq; ita ſuperiore ætate complures magni ac eruditi viri, è quorum numero primas habent Rodolphus Agricola Phryſius, Ianus Pannonius Epiſcopus Quinq; Eccleſiarum, Iohannes Trithemius abbas, Conradus Celtis poëta, Ioannes Cuſpinianus Cæſaris à conſiliis, tametſi reges non eſſent, (id quod neminem iſtorum optaſſe ſcio) quod tamen ab illo ſecundum atq; proximum eſt, prorſus regio officio, Rempub. litterariam in antiquis ſcriptorum monumentis inveſtigandis ac aſſer-

van.

vandis plurimum adjuvarunt. Sic Ioannes Capnion Phorcensis noster (vt hoc obiter adjiciā) cum aliquando Eberardi Barbati principis Wirtenbergensis nomine (ejus, qui postea ab inculpata vitæ integritate, morumq; pulcherrimis ornamentis, Probi cognomentum obtinuit) ad Invictissimum Cæsarem Friderichum III. cum aliis quibusdam amplissimis viris legatus venisset, & ut fieri consuevit, aliis mirè splendida lautia, vt vocant, nimirum aut equi pulcherrimè instrati, aut aureæ phialæ, & reliqua id genus dono darentur, hîc Capnion antiquissima quædam & benè descripta Hebraica Biblia, quàm vel immensum auri pondus à Cæsare accipere maluit. Quanquam autem ejusmodi antiquissimorum scriptorum gemmæ rarò aut nunquam venales habeantur, quibus ego aut quisquis ille tandem est, qui verè regium hoc munus accipiens, Bibliothecam suam ornare, simul & vniversum orbem sibi devincire cupiat: accessit tamen aliunde, & nihil mihi tale speranti præsidium incomparabile, quod hoc quicquid est in-

commodi, cum ipſo, quod ajunt, horreo ſarciret. Nimirum ampliſſima præſtantiſſimorum hominum autoritas atq; dignitas qui me, ſi quando ſeſe dabat opportuna occaſio (oblata eſt autem tàm in in legationibus, quàm in aliis honorificis profectionibus non ſemel) in conſequendis iis unionibus valdè quàm benigniter adjuvarunt. Sic gratia, ſic favore conſecuti ſumus, quod nulla pecunia, quæ aliâs nihil non expugnat, perfici poterat. Quî enim aliâs impendiorum ratio mihi conſtitiſſet, ſi tantum nummorũ mihi fuiſſet expendendum, quantum veteres etiam illi Reges ac Philoſophi in hoc mercatus genere perſolviſſe dicuntur, quando Tarquinius Priſcus Sibyllinos libros non minore indicaturâ quàm trecentis Philippeis, Plato Philolai Pythagorici libros decem millibus denariûm, Ariſtoteles Speuſippi Platonici Philoſophi, utcunq; paucos, talentis tamen Atticis trib. emerit. Atq; illos ego Philoſophiæ nomini pulchrè ſatisfeciſſe arbitror, cum in aſſerendis immortalitate dignis monumentis, immenſam etiã pecuniæ

Libri à quibus magno empti.

cuniæ vim liberaliter & plena manu, quod aiunt, expenderent. Nunc cum nulli ſint ex omni doctorum claſſe Theologis ditiores, ij profectò debebant hanc ſolidam laudem arripere, & congeſtis opibus non vultures irritare, non invidiam in caput ſuum accerſere, ſed paſſim honorificas Bibliothecas inſtruere, in quibus &, honeſtè vivendi inſtrumenta, boni quiq; ſcriptores, aſſervarentur: & quibus cum paupertate ſubinde colluctandum eſt, quorum grex eſt innumerabilis, bonorum librorum præſidio poſſent ad honeſtiſſimos quosq; gradus eluctari. Et quoniam Bibliothecas nullas inſtituimus, aut ſaltem tales inſtituimus, vt præſtiterit illas eſſe ſolo æquatas: videmus, quàm iaceant, quàm extincta ſint bona ſtudia ferè omnia. Videmus, quàm ingenia etiam felicia à litteris abhorreant: & quod invitus, verè tamen dico, quàm in Germaniæ quibuſdam ampliſſimis etiam vrbibus hoc ſit eſſe Germanum, literas ſcilicet odiſſe: Hoc ſit eſſe prudentiſſimum Senatorem, ſtudia ſemel omnia damnare: hoc ſit eſſe compoſitæ vitæ civem, ſuto-

res

res atq; textores πνευματοδιδάκτους suspicere; literatos autem contemnere: Hæc deniq; sit optimè constituta Respub., in qua minimum sit literarum atq; literatorum. Quantò rectiùs illi veteres, qui vt studia redderent ornatiora, vt libros facerent commendabiliores, vt doctorum hominum cultum & venerationem augerent, vt ostenderent tandem, literas nihil aliud esse, quàm rem sacram, Bibliothecis passim non alibi quàm in deorum immortalium templis locum dabant. Nam Asinius Pollio primus Romæ Bibliothecam in Herculis fano dedicavit.

Bibliotheca in templa consecrata.

Hanc laudem patrum nostrorum memoriâ, si non superaverit, æquavit tamen, inclytus ille ac nunquam satis laudatus Pannoniæ rex Matthias, qui Bibliothecam suam, quam ex omni scriptorum genere confertissimam instruxerat, in amœnissimo etiam templo consecravit. Hæc mihi Bibliotheca manum hic injicit, oratq; supplex, vt tibi, quæ jam nihil nisi vanum nomen obtinuit, pristinam illam dignitatem atq; celebritatem suam, qua nulli concedebat, exponam.

Mathiæ Corvini Pannoniæ R. Bibliotheca.

Quam-

Quamobrem, optime princeps, id quod magnopere ad te pertinet, libenter hæc ad te scripta leges; atq; hanc meam expromptam in te colendo ac observando voluntatem, æqui boniq; facies.

Superioribus annis cum Wilielmus ex Eberstein, Cæsareus legatus, me sibi comitem adjunxisset, vt vnà secum ad innocentissimũ illum Pannoniæ ac Boëmię regem LVDOVICVM, proxima impressione Turcica miserrimè sublatum, accederem, hoc ego patrocinio ac benignitate magnorum hominum illi de metiori nota commendatus, libenter & ex animo feci, ac nulla certè majore, quàm cognoscendæ adhuc minimè vastatæ Pannoniæ, ac ornandæ Reipub. literariæ causa feci. Rectà Vienna Budam, (quæ regni caput, atq; adeo Pannoniæ regum definita ac summa sedes est) descendimus, regnum adhuc sartum tectum vidimus: Legatus ibi negotiorum suorum rationẽ summâ curâ habuit: mihi verò, ne succisivis horis planè nihil agerem, inspiciendæ isthic Bibliothecæ beneficio Serenissimæ ac inculpatissimæ reginæ Mariæ potestas

Ludov. R. Pannoniæ.

Buda.

Maria, Ludovici vxor Regina Pannoniæ,

teſtas facta eſt. Quid multis? Inſpexi libros omnes. Sed quid libros dico? quot libros, tot etiam theſauros iſthic inſpexi. Dii immortales, quàm jucundũ hoc ſpectaculum fuiſſe quis credat? Tunc certè non in Bibliothecâ, ſed in Iovis gremio, quod ajunt, mihi eſſe videbar. Tantũ erat hîc antiquorum, Græcorum ſimul & Hebraicorum voluminum, quæ Matthias ille rex, capta jã Conſtantinopoli, everſisq; multis aliis ampliſſ. Græciæ vrbibus, ex media Græcia inæſtimandis ſumptibus coëmerat, ac tanquã mancipia ex barbarorum cataſtis atq; compedib. receperat. Tantum erat hîc Latinorum librorum, & veterũ & recentiorũ, (procul tamen ablegatis omnibus ſophiſticis) vt nuſquam alibi, quod ego quidem ſciam. Siquidem Matthias rex (quem rectè librorũ helluonem appellaveris) quatuor inſignes librarios Florentiæ magnis impendiis alebat, quorũ is vnus & vnicus labor erat, vt omnes melioris notæ auctores & Græcos & Latinos, quos commodùm ex Græcia habere non poterat, exſcriberent. Nam ipſa typographice, (vt exigua ſunt omnium

um rerum principia) nondum tàm latè radices egerat, vt ardentissimis illis & verè regiis votis regis omnium excellentissimi satisfacere posset. Vidimus isthic (id quod syllabo nostro recensere possum., & oculata fide,) vidimus integrum Hyperiden cum locupletissimis scholiis, librũ multis etiam censib. redimendũ. Vidimus grãdẽ librum Apostolicorum Canonũ, opus incomparabile. Vidimus Theodoretum Cyrensem in Psalterium integrum. Vidimus Chrysostomi Athanasii, Cyrilli, Nazianzeni, Basilii Magni, Gregorii Nysseni, Theophanis, Dorothei infinita opera. Vidimus Marcum monachũ, cognomento Anachoritã. Obmitto Poëtas, Oratores, Philosophos atq; Historicos, quorum hîc immensam vim inspicere licuisset. Vidimus auctores Græcos innumerabiles, infinitaq; in Poëtas ferè omnes commentaria, nemini doctorum, aut paucis omninò antea visa. Sed quod Cicero de conjuratis dixit, *vixerunt*, quos jam sublatos esse significare voluit : Ita rectè diximus, nos *vidisse*, q̃ppe q̃ verear ne possim ullo unq̃ tempore videre aut conseq. O Turcorum im-

Libri qui in Bibl. Budensi ante Turcorum impressionem extabant.

immanitatem, ò barbarorum efferatam insaniam, ò bonorum studiorum πανολεθρίαν! Adeò cum universa Pannonia (quæ cum adhuc esset inoffensa, poterat omnibus omnium bonarum rerum dotibus nullum non quantumvis celebre regnum in contentionem provocare) miseris etiam modis hæc verè aurea Bibliotheca periit, interiit, ita vt quoties illius mihi in mentem venit (venit autem sæpissimè) toties etiam Virgilianum hoc occurrat, *Quis talia fando, temperet à lachrymis?* Mallem ego, sic medij ament, hîc omnium oblivisci, quàm meminisse. Interea tamen animum meum vtcumq; consolari soleo, quod ex munificentia atq; liberalitate optimi regis LVDOVICI quosdam græcos auctores consecutus sum, nec protritos, nec etiam aspernandos. Id quod, vbi in lucem fuerint editi, (quemadmodum diis benè volentibus edentur brevi) res ipsa indicabit. Absit omnis circulatoria iactatio, absint magnifica promissa: Nos in vtriusq; literaturæ disciplinis tam nostros, quàm externos scriptores tales studiosorum gremiis impo-

Pannonia quõdam præstantia.

Brassic. libb. aliquot à Lud. R. Opt. consecutus.

Quos libb. in lucẽdaturus Brassicanus.

ponemus, vt omnes quidem admirari, nemo verò pro dignitate ſatis laudare, ornareq; poſſit. In præſentiarum autem, vt ex Latinis guſtum aliquē eruditis præbeam, Salvianum Epiſcopum Maſſilienſem eruditiſſimum ſub tuo, hoc eſt doctiſſimi Epiſcopi, ac Principis benigniſſimi nomine prodire volui: Salvianum inquam, & reſtitutum, & è denſiſſimis tenebris erutum, in quo vnico licebit intelligere, quantum in aliis eius integritatis ac eruditionis proceribus amiſerimus. Quanquam autem ex Catalogis virorum Illuſtrium, ſcrîptis ab Hieronymo, Gennadio, Iſidoro, ac Ildefonſo (qui ſcripti ēt num, necdum pervulgati apud nos habentur) adhæc ex innumera illa veterum ſcriptorum nomenclatura, qua Plutarchus, Athenæus, Pauſanios, Suidas, Laërtius, Pollux, Stephanus, Stobæus, atq; alii ſubinde vtuntur, ſatis appareat, quantum optimorum vtriusque linguæ auctorum interierit, & A. Gellius ſcribat, Alexandriæ millia voluminum ſeptingenta per milites combuſta eſſe; Ioannes item Zonaras cognomento Monachus, Græcus ille

Saluian. Epiſc. Maſsil.

Catalogi virorum Illuſtriū.

Agell. lib. 6. c. 17.

Am. Marcell lib. 22.

ille quidem, at sinceræ fidei historicus, referat, Byzantij sub Zenone centum & viginti librorum milia gravissimo incendio periisse: ego tamen iureiurando affirmare ausim, nos hac etiam infelicissima ætate longè plus dispendij accepisse, quàm vel cogitatione consequi, aut oratione possit aliquis exprimere: quippe qui Budensem Bibliothecam, quando in rem præsentem ventum est, non semel excusserim, & exactissima diligentiâ inspexerim, & iam infelicissimè, nec sine magno Christianorum omnium malo perditam atq; deletam esse compertissimum habeam. Augent dolorem oculi;(quod verè dixit Cicero,)qui ea quæ audiunt, aliquando viderunt: nec avertere ab illa incredibili pernicie, siue, vt veriùs dicam, internecione cogitationem sinunt. Sed dolori satis datum sit, quandoquidem reparari nullo pacto potest id, quod ita miserè periit; & quod ab ipsis etiam hostib. miserationem extorquere debuisset.

Oculi augent dolorem.

Saluiani laudes ac dotes, quæ quales & quantæ.

Ad Saluianum nostrum, imò tuum potius redeo, in cuius laudibus, quæ sunt amplissimæ, ordine prædicandis λαυτὸν πάχομεν

μὲν (liceat enim nobis iisdem verbis vti, quibus Chrysostomus vsus est in eruditissimo illo encomio Ignatij) οἷον ἂν εἴπῃς εἰς λειμῶνα εἰσελθὼν, καὶ πολλὴν μὲν τὴν ῥοδωνίαν ἰδὼν, πολὺ δὲ τὸ ἴον, καὶ τὸ κρίνον τοσοῦτον, καὶ ἕτερα δὲ ἠρινὰ ἄνθη ποικίλα τε καὶ διάφορα, ἀπορήσειε, τί πρῶτον ἴδῃ, τί δεύτερον, ἑκάστου τῶν ὁρωμένων πρὸς ἑαυτὸν καλοῦντος τὰς ὄψεις, &c. Quid enim primùm in eo admirer, quid postea comprobem, quid postremò laudibus inæstimandis vehendum arbitrer, planè sum animi dubius, nisi satis laudatum existimes, si tantùm nobiles illos versus illi tribuas,

Ἀνδρῶν Σαλβιανὸς μὲν ἐνὶ πρώτοισι λεγέσθω,
καὶ πύματος, καὶ μέσσος. ὁ γὰρ προφερέστατος ἀνδρῶν

vt Theocriti versiculos de Ptolemæo factos paulisper immutes. Principio si ad vitæ sanctimoniam & inculpatissimam integritatem respicias, quis hoc Saluiano vel sanctiùs, vel incorruptiùs de iis omnibus rebus, quas maximè conveniebat esse sublatas è medio, scripsit? Quis Christianos sibi perversè blandientes, ita nominis sui rationem habere admonuit? Quis ita probabilibus argu-

Theocriti versic. de Ptolemæo paulisper immutati, & ad Saluianum accommodati.

mentis docuit nos, Omnes tandem calamitates, pericula, & excidia non à Deo nos pati, ſed noſtro vitio, ſtultitiâ atq; perverſitate mala tanquam Cæcias nubes in caput noſtrum advocare. Id quod & Iuppiter ille Homericus conqueritur,

Ω, πόποι, οἷον δήνυ θεοὺς βροτοὶ αἰτιόωνται.
Ἐξ ἡμέων γὰρ φασὶ κακ' ἔμμεναι, οἱ δὲ καὶ αὐτοὶ
Σφῇσιν ἀτασθαλίῃσιν, ὑπὲρ μόρον, ἄλγε' ἔχουσι,

Iam quis planiùs oſtendit, nullos omninò homines ita ſummi ſui Imperatoris præcepta vel minima illa pro nihilo ducere, atque Chriſtianos? Quis certiùs probavit, nos eſſe reliquis omnibus vtcunque barbaris, & incultis gentib. improbiores: qui Deum etiam ipſum, incredibili pietate ſingulis expoſitum, invitum & nolentem (vtcunque perditi ſimus) in perniciem noſtram, non aliter quàm Theſſalæ mulieres lunam è cælo deducentes, excitamus. Omitto quàm grauiter ille divites ac potentes in ordinem redigat, quàm illos de cœlo detrahat, quàm officij ſui meminiſſe doceat, quando ex iis turpiſſima vivendi exempla, ſi ſint impotentes & improbi, in vniuerſos omnium mores

res

res defluant. Rursus quàm solicitè pauperũ,hoc est innocentiæ,causam agit: quàm vnum aliquem ex multis omnib. flagitiis coopertum, non nominatim perstringit, sed ita alloquitur, ita corripit, vt fermè cum omnibus loqui videatur?quoniam de vitiis ijs loquitur, quæ nescio annon in omnibus abunde reperiri possint: probat autem non tantùm apposite sacrarum literarum præsidio, verum etiam feliciter, quicquid semel instituit: & vt in castigando mirus est artifex, ita & in docendo formãdoq; magister est acerrimus. Adhæc suæ ætatis excidia quædam,&post excidia etiã crescẽtia vitia sic ob oculos ponit, sic luculenter exponit,sic historica fide narrat, vt mihi videre videar hoc corruptissimũ seculum tanquam in tabulâ graphicè expressum: adeò strenuè à nobis desudatum est, ne superiorum etiam ætatum perversissimis hominibus videremur ex aliqua parte esse meliores. Socratis autem Platonici sententiam de communibus vxoribusatque liberis, vtcunque ab Attico Græco philosopho defensam, nemo quãtum ego quidem iudicare possum, vel veriùs con-

 futavit,

futavit, vel rectiùs everti posse prorsus invictis ac honestissimis argumentis ostendit. Atq; hæc ad judicium integritatemq; SVMMA SCRIPTORIS attinent. De eruditione modis omnibus absolutâ nemo rectiùs judicabit, quàm qui libros illius legerit, meditataq; diligentia non semel evolverit. Sacras certè literas sic accommodatè, sic eleganter, vbicunque tandem vsus erat, inseruit, vt fidei multũ auctoritatis accederet, elegantiæ verò atque venustati nihil interea gratiæ vel dignitatis decederet, vt verè possim hoc Lucilij de illo dicere.

Quàm lepidæ lexeis compostæ, vt tesserulæ omnes.

holast. mo. Gennadius illi sermonem scholasticum & apertum tribuit, quo nomine mirum in modum commendari meretur. Si apertus est (vt est egregiè dilucidus) quæ maior illi laus accedere potuisset? quoniã summa virtus orationis est perspicuitas: Si Scholastico sermone præcellit, neque hoc vulgare, aut aspernandum fuerit ornamentũ, præcipuè si ita nitidum, si purum, si eruditum ac explicatum sermonem

nem Gennadius intellexerit. Nam nihil minus est illius oratio, quàm Scholastica, si ita inelaboratam, frigidam, ac eruditis auribus minimè ferendam velis intelligere. In aliis sui aut paulò superioris seculi scriptorib., Seuerino cognomento Boëthio, Cassiodoro, Claudiano Mamerco Episcopo viennēsi, Sidonio Apollinari, Ennodio, ac aliis nonnullis, non vbique puritatem latini sermonis agnoscimus: in nostro planè nihil est quod ferri non possit, nisi q̄ paucis quibusdam dictionibus suo seculo, vt puto, familiaribus rarò admodum vtitur: atque ita vtitur, vt non ingenij, sed ætatis suæ vitio vsus esse videatur. Et cum reliquis Gallis peculiaris sit quædā grandiloquentia, illius oratio sic est constituta, vt nusquam supra modum assurgat, nusquā in illa emineant venæ, nusquam ossa numerentur, sed temperatus ac bonus sanguis impleat omnia membra: denique nervos ipsos & robur tegat, & venustas commendet? Quamobrem vt illum ipsum non arbitror omnibus esse præferendum; ita neminem etiam ex illis antiquioribus illi præfero.

Quippe qui & eruditâ pietate, & iuxtà piâ eruditione, ſummos etiam illos antiſtites (neminem autem in invidiam voco) multis ſtadiis prætererierit. Ne verò vel impudentiùs de illo iudicare, vel arrogantiùs pronuntiare videar, exponam ordine, quanta ille felicitate atque dexteritate ſcribendi vſus ſit. Verum itaque iudicium & attentam Dei providentiam aſſerturus, non tantùm ſacrarum literarum munimentis, verùm etiam omnium meliorum artium præſidiis vtitur: & in hunc modum vtitur, vt dubites, an fortior ſit in demoliendis impiorum argumentis, quàm expeditus in noſtris aſtruendis: qui certè nervi, vt Lactantio Firmiano, ita & multis aliis defuiſſe videnť. Ad hæc, vt multa paucis colligam, quis ordinis elegantiam, quis exquiſitos tranſitus, quis explicatiſſima argumenta, quis feliciſſima epiphonemata, quis annominationes feſtivas, quis ſuaſorij generis omnes partes, quis contentiones arduas, nec minus jucundas, quis ſententias graves, quis exclamationes vehementiſſimas, quis inſignia antitheta, quis inſtru-

ctiſſima

tissima dilemmata, quis Isocratis omnia schemata, tanta felicitate, copia simul ac venustate exhibuit? Intelligis, optime princeps ac idem hujus ætatis Episcoporum incomparabile ornamentum, nisi fallar, qualem ad te scriptorem quibusve dotibus adornatum mittam: Sed longè commendatiorem tibi futurum, si pro mea deprecatione, quæ minimè vel eruditioni, vel sanctimoniæ illius satisfecit, hunc ipsum, id quod perpetuò consuevisti, perlegeris. Neq; enim ignoramus, vtcunq; tacitum hoc esse cupias, quantum studii sacris illis & verè bonis auctoribus impendas, vt si multi essent tui similes Episcopi, futurum equidem aliquando sperarem, vt & res Christiana tranquillior esset, & Principes Christiani aliquando sui offici vellent meminisse. Nunc, cum nescio qua tandem Ate omnia permiscente, nulla planè sit omnium ordinum concordia, nemini certè mirum videri debet, si Tyrannus interea Turcus nobis aut stertentibus, aut nusquam nisi ad intestinam discordiam expergefactis, exurit villas, incendit pagos,

Christoph. à Stadion Episc. Augustēs.

Turcorũ inæstimãda Tyrannis.

 abigit

abigit pecora, proterit segetes, constuprat virgines, infantes interimit, senes occidione occidit, trahit in captivitatem juvenes, diripit templa, latrociniis ac prædationibus omnia vastat atq; confundit. Et (quod meritò debebat omnium bonorum animos permovere) nihil aliud agit, quàm vt Christi gloriam ab ipsis radicibus & pinus in morem, quod ajunt, euèrtat: Christianosq; omnes non tantùm à nominis sui possessione, (quam metuo, ne bona pars jam amiserimus,) verùm etiam à religionis honestissimo cultu, cui jam pauci sumus addicti, semel abducat.

Digressus sum aliquantisper, sed vt causæ ratio, vitæq; tuæ inculpata sinceritas desiderabat, quæ longius etiam diverticulum excusare poterat. Nunc Salvianum tuum accipe, Princeps optime; tuum inquam, tibi tuoq; felicissimo nomini inscriptum: quem si tibi, vt jure optimo meretur, placuisse intellexero, curabo quanta fide potero, vt & alia, quæ adhuc in Bibliotheca nostra sunt innumera

Græci lib. non dum invulgati in Bibl. Brassic.

mera, & præcipuè Græca, nempe Chrysostomi diversa in sanctos encomia, Origenis librorum Epitome per Gregorium Theologum & Basilium Magnũ digesta, Severiani Gabalorum Episcopi in Genesin conciones XIV. Gregorii Nysseni in Genesin enarrationes, Basilii Magni Hexaëmeron integrum, & longè copiosius, quàm ab Argyropylo, vel ab Eustachio ad Syncleticam Germanam in linguam latinam conversum sit, Nazianzeni ac Basilii multa nunquã adhuc visa vel edita? Philonis libri tres περὶ τοῦ βίου μωσέως, & ejusdem alter, qui inscribitur, βίος πολιτικοῦ ὅπερ ἐστὶ περὶ Ἰωσήφ: ad hæc liber ejusdem, cui titulus est, περὶ ἀρετῶν, ἤτοι ἀνδρείας καὶ εὐσεβείας, καὶ φιλανθρωπίας καὶ μετανοίας, &c. sub tui nominis auspicio ad communem omnium vtilitatem in lucem veniant. Felicem te profectò, tua si bona noris: hoc est, si videas tuo fauore ac beneficio tantum commodorum ad studiosos atq; doctos omnes promanasse: feliciorem autem multò, si & alia græca, quæ ad meliorem artium cognitionem attinent, tibi nominatim in-

ſcripta, nuncupataq; invulgavero: hoc eſt, Procli, Ioan. Philoponi, cognomento Grammatici, ac Manuelis Moſchopuli commentarios in Heſiodum, adhæc in Oppiani halieutica commētarios utiliſſimos, Iamblichum Chalcidenſem philoſophũ de rebus Pythagoricis, ejusdem protrepticas orationes, Diodorum Siculum in hiſtoriis, nõ illis quidem, quas Poggius latinas fecit: Arithmeticam & Geometriam Nicomachi: Heronis Alexandrini librum περὶ βελοποιΐας, & Græci auctoris innominati libros verè aureos XX. de re ruſtica: ac alia prætereа multa, quæ nunc commemorare nolo, ne videar librariæ meæ ſupellectilis, fortè non ita contemnendæ, catalogum contexere: nam & de Latinis planè nihil hîc dicimus, quorum adhuc apud nos eſt, vt ille ait, Beata pleno Copia cornu. At me tandem longè feliciſſimum, optime princeps, ſi conſecutus fuero id quod inſtitui: quod certè fiet, ſi Salvianum jam tuum, & me qui jam olim in ære tuo ſum, cum Hendecaſyllabis noſtris, non ita felicibus, etiam commendatos habueris: quemad-

modum

modum etiam doctiſſimum atq; optimum patrem meum D. Ioannem Braſſicanum, jam inde ab ineunte ætate, tanquam iiſdem ſtudiornm ſacris tecum initiatum, & amaſti ſinceriter, & perpetua benignitate ſublevaſti. Quare & dignitatem ſplendoremq; tuum ornabis, & ſtudiis ferè jacentib. ſignum quoddam tanquam Pharum aliquam turrim eriges, & me in hoc verè ferreo ſeculo tua auctoritate defendes, teſtimonio provehes, benignitate ad edenda etiam alia majora excitabis. Vale Principum excellentiſſime, Epiſcoporum doctiſſime, ac inter vtroſq; optime. Viennæ Auſtriæ, Martii die 1.

Ioan. Braßicanus.

Anno. 1530.

ILLV-

ILLVSTRISS. VIR. IOSEPHVS SCALIGER, NOTIS IN SPHÆ-ram barbaricam M. Manilii, pag. 448

Petaminariorum mentionem habes apud CHRISTIANISSIMVM SCRIPTOREM SALVIANVM EPISCOPVM MASSILIENSEM, *lib. de Vero judicio & Providentia Dei.*

PETRVS PITHOEVS ADversarior. subsecivor. lib. 1. capite. 4.

SAnè & in vetustissimo & optimo exemplari librorum SALVIANI de Gubernatione Dei ad S. Salonium Episcopum (ex quo Domino faciente; AVCTOREM OPTIMVM multò integriorem quàm nunc est, aliquando fortasse editurus sum) quibus locis Cœlestis mentionem facit, constanter scriptum est: *Cælestem illam, non illum, &c.*

IDEM PITHOEVS (QVI SVperiora ſcripſerat Anno MDLXIV.) tandem Anno MDLXXX. promiſſa apparere fecit Pariſiis edito Salviano, cum hac, quam ſubjicio, Præfatione ad V. C. NIC. FABRVM, Regis conſiliarium.

Vetus eſt Poëtæ Romani dictum.

Sperne mores transmarinos: mille habent offucias:
Cive Romano per orbem nemo vivit rectiùs.
Quippe malim unum Catonem, quàm trecentos Socratas,

Ego verò, mi Faber, externas etiam virtutes vel tranſmarinas & laudo & admiror lubens: Sed patrias & domeſticas nihilo ſanè inferiores præ illis quadā non dicam invidiâ, ſed ignaviâ nobis ſordere negligiq;, & indignor & doleo. Nam etſi ipſa ſibi virtus pretium pondusq; eſt: habet tamen momenti non nihil in animis hominum patriæ nomen, cui etiam in rebus æſtimandis tribui aliquid, neq; præter æqui-

æquitatem & fortassis officii esse videatur. Et quod Periander quondam valdè se probare dicebat vrbium moderatores, qui externis primum, deinde suis jus redderent, valeat sanè in forensibus iudiciis ad peregrinantium hospitumq; solatium, immò & ad Reipub. ipsius gloriam, dum nequid ea re civium juri laudiq; detrahatur. Sed jam liberè dicam, mi Faber, sic sæculum est, vt qui vitiis nostris pares esse vix possumus, majorum virtutibus æstimandis omnino impares simus quibus tamen quid anteferatur non video. Nam vt religionis cultum intueamur (quæ nunc mihi visio proposita est) quid est quæso quod Galliæ ceteris orbis regionibus invideant? Scripserit utiq; Sulpitius, trans Alpes Dei religionem seriùs visam: Ecclesiarum tamen in Celtis apud Irenæum mentio, atq; ille ipse jam noster factus Hirenius, & Vettii Epagathi martyrumq; Lugdunensium celebratissimæ etiam apud Græcos memoriæ, quos jam tum progressus sacrosancta fides apud nos fecisset, satis ostendunt: & quod apud Cassiodorum Theodericus Gundel-

bal-

baldum, laudat, quod per eum, vt ipsius verbis dicam, Burgundia gentile propositum deposuerit; siquis non ad fœdus societatemq; cum Romanis Gothisque successoribus initam, sed ad Christianismum referre volet, profectò satis prodat, non intelligere se quæ tum gentes ab Italis dicerentur. Iam & illos ipsos Burgundiones tum quidem ad fines Æmiliæ & Liguriæ progressos, dein Massiliensis provinciæ ac regionum circa Rhodanum Sacaunamque ditione contentos, multò antè Christiana fide imbutos fuisse, vel ex Ecclesiastica Græcorum historia constat. Illud sanè temerè inficiari nolim, quod & idem Severus testatur, ante Martinum adeò paucos in agris vicisq; apud nos fuisse Christianos, vt non abs re antiquitas nostra paganorum nomen de iis vsurpasse videatur. Atq; ob id quidem minus miror, Pannonium hominem sanè divinum, tanto à nostris honore habitum, vt ab eius transitu sive depositione diu annos numerarent: pòst etiam nundinarum solennium dies vt Remigij sic Martini nominibus insignirent:

quin & Turonicum iter non minoris quã Romanum facerent. Sed habuisse tum, ac multò etiã anteà, civitates suos Episcopos (quos & Papas communi vocabulo appellabant) nec eos quidem vulgaris notæ homines, sed viros summos & probitate atq; eruditione orbi admirabiles, notius est, quàm vt pluribus demonstrari opus sit. Testis idem ille Gallogræcus Irenæus. Testis etiam ejus antecessor Fotinus, Polycarpi, vt tradunt, discipulus; Antonini ferè principatu Romam missus, episcopãte in illa vrbe Eleutherio, quem Benedicti elogio Tertullianus Afer martyrem ornat. Testes Tholosanus Saturninus, Gatianus Turonicus, Trophimus Arelatensis, Strimonius Arvernus, Martialis Lemovicus, Paulus Narbonensis. Testis Ponti9, Cypriani in Africa Diaconus, post ejus beatum martyrinm presbyterio in Gallia functus. Testes illi quos Donatistæ Africæ quantumvis superbi & difficiles, in causa tamen Cæciliani libello ad Constantinum Imperatorem dato sibi ex Gallia potissimum judices dari postularunt. Testes & ii qui Arelatensibus, alis-

isq; Synodis circa ea tempora, quin & ante ipsius Constantini principatum in Gallia habitis frequentes adfuére. Testis Nectarius Viennensis qui Vasensi primus inter fuit. Testis & ille nunquā satis laudatus Hilarius, per quem de prœlio (vt Hieronymus ait) revertentem Gallia Ariminensis perfidiæ & ὁμοιουσίας dolum vitavit, cùm omnes pænè toto orbe Ecclesiæ sub nomine pacis & regis Arrianorū consortio pollutæ essent, usq; eò, vt ejus quoque contagionis ac labis non in Græcorum modò Theologorum libris, sed in ipsis etiam Imperatoriarum legum codicibus hodieq; supersint reliquiæ. Testis idem Sulpitius sacræ historiæ ad ea tempora scriptor, non Biturigarum Episcopus generis Senatorii, vt plerisq; malè visum est, sed Primuliacensis in Aquitania presbyter, longè Gunthrāni regis temporib. antiquior, Paulini familiaris, quo digniorem Sallustio Tacitoq; æmulū ne inter Romanos quidē superioris ætatis scri-

 ptores

ptores ullum video. Quin&Paulin' ipſe, & Rusticus & Phœbadius, & Proſper Aquitani. Teſtis Aletius presbyter Hieronymo & ſanctitate & eloquentia doctrinaq; laudatus: Teſtis Vincentius, q. Peregrini nomine Cõmonitoria ſcripſit, quib. nihil eo genere aut majore judicio aut acutiore ſtilo conſcriptũ memini. Teſtes poſt hos Eucherius Lugdunenſis, Hilarius Arelatenſis, Avitus & Claudianus Mamertus Vienenſes; Apollinaris Arvernus; Fauſtus Rhegienſis, &, vt ad Maſſilienſes aliquando veniam; Muſæus, Gennadius, & hic iam noſter Salvianus. Nam quid ego Belgas Celtasq; memorem, Lupum Tricaſſinum, Pontificum principem dictum, & Germanum Autiſſiodorenſem, quibus aſſertoribus vltima Britannia fidei ingenuitatem retinuit? Quid Remigium illum Rhemenſem? quid alios eius ætatis epiſcopos ac preſbyteros? quorum in Catholicam Zelo à Francis Galliæ Imperium deberi ſcio, & à recentioribus hiſtoriographis non ſatis animadverſum miror; de quibus dabitur

aliàs

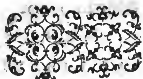
alias amplior dicendi locus. Nunc quidem istos tantùm digito indicasse volui, per quos potissimum singulari quodam Dei beneficio effectum est, vt, etsi ea ætas nævis suis non caruerit, sola tamen Gallia ab acerrimo rigidissimoq; censore monstra non habuisse dicatur. Hoc verò illi non voce tantùm de ambone & pulpito aut aræ gradibus consequuti sunt, sed libris dictatisqúe suis, quos si quis cum aliarum nationum scriptis conferre volet, ausim ego sacramento contendere, nec verborum nitore, nec sententiarum pondere, nec rerum gravitate cessuros. Atq; adeò sæpe optavi, horum non modò quæ edita, sed et quæ ex antiquis bibliothecis recuperari possent, omnia colligi, et Gallicæ Theologiæ tanquam speculū quoddam fieri, in quo maiorum nostrorum virtutes quasi contractis luminib. clarius elucerent. Quam in rem, etsi aliud mihi studium, alia professio est, lubens tamen meritoq; operam patriæ semper impēdam: quin, si nihil aliud in me est, votis saltem meliorum conatib. adero, quorum nunquam nisi serò damnabor. Eius meæ de-

votionis fidem interim faciet hic Salvianus, cuius scripta (quorum magna pars hactenus lacera disiectaq; iacuit) ita collegi, vt veterum codicum beneficio longè meliora atque integriora polliceri ausim. Librorum quidem de Providētia exemplar, ex Patris Cl. Viri bibliotheca pridē habui: illorū qui ad Ecclesiā Timoth. nomine inscripti sunt, optimū & vetustissimū pretio nactus sum: Epistolarum quod superest, Petri Danielis nostri viri optimi & antiquitatis studiosissimi codici magna parte debetur. Quanquam autem ea nunc morum labes est, vt neq; mala nostra, neq; remedia pati posse videamur, quando tamen ægroto dum anima est, spes esse dicit', dedi & hoc spei nostræ, vt Salviani de non absimili seculo querelas nostris potissimum hominibus exponerem, quibus nullum tot tantisq; malis præsentius remedium esse putavi. Qualecunq; est, tibi potissimum deberi volui, atq; in tuo nomine apparere, vt esset apud omnes testimonium amicitiæ ejus, qua me tibi ob summas virtutes tuas & singularem in me benevolentiam devin-

ctum

ctum ſentio, atq; vltrò profiteor. Benè vale, mi Faber, & Salvianum tibi commendatum, me abſente, Typographo ſæpè commenda. Lutetiæ Pariſior. Non. Octob. feriis vindemialibus Anno Chriſti

ɔIɔ Iɔ LXXIX.



Clarissimo & Doctissimo
Viro,

DN. CONRADO RITTERSHVSIO JVRISCONSVLTO CELEBERrimo, Reip. Norimb. Consiliario & in Academia Altorfina Antecessori præclaro Dn. & amico colendo

ANDREAS LIBAVIVS S.D.

SALVIANVM, quem præ manibus habes, quæ est tua, Vir præclare, industria, studiumq; laborandi indefessum, brevi adeò salvum dabis publico, ut possit priori ætate minus salvus fuisse videri, te medẽte multis in eo maculis, & obscuritati lucem inferente, Adhunc laborem quid mea tenuitas afferre possit, non intelligo. Neque enim quicquam operum ipsius vel in Illustrissimi nostri, vel mea qualicunque bibliotheca est, nec puto in aliis nostratium inveniri. Succur-

curret ergo & nostræ inopiæ tuorum laborum copia, si ad vmbilicum, Deo clementer affluenterq; aspirante, perduxeris. Quis ille sit Hippolytus Salvianus cujus effigiem Sambucus dedit, equidem ignoro. Tetrastichon subjectum, fuisse Italum Cardinalibus commendatum, qui Halieutica seu de piscibus scripserit, innuit. Ille verò tuus longè longeq; antiquior, suo tempore adeo excelluit, vt inter præstantissimos Theologos locum invenerit. Ex Gennadio Gesnerus in sua Bibliotheca quid recensuerit notum est; Presbyterum nimirum Massiliensem, & pòst Episcopum, divinâ humanaq; literaturâ instructum, πολυγνώμονα καὶ πολυγράφον, fuisse indicat, cujus de vero judicio opus excellens curâ Iohan. Alexandri Brassicani I.C. ante annos 81. Basileæ excuderit Frobenius, quemq; Iovianus Pontanus & Brassicanus eximiâ laude ornaverint. Ex Tritemio scribitur vixisse anno Christi 480. Sed numero depravato. Nam ex Anaibus Baronii constat, coætaneum fuisse Hieronymo, Augustino, Ambrosio, Eucherio &c. Papam

agente Innocentio Primo, imperantibus Arcadio & Honorio, quo tempore res in Italia, Belgio, Gallia, Hiſpania & Africa, totoq; orbe Rom. fuerunt corruptæ adeò, vt barbaris divina ira vindice paulò poſt patuerint, Gothis & Vandalis, aliisq; feris gentibus omnia peſſundantibus. Vocat eum novũ ſui temporis Hieremiam. Neq; enim tantùm præmonitor calamitatum extitit, ſed & deplorator, qui res miſeras atq; afflictas ad inſtar Hieremiæ planxit, arguendo inter alia Aquitanorum deſperatam luxuriam & libidinem; & Afrorum perfidiam & ſimul omnia complexam vitioſitatem. Ait, magni nominis Epiſcopum fuiſſe, laudatum ab Eucherio Epiſc. Lugdunenſe, qui de ipſo & Vincentio affirmaverit, ſanctos viros eloquentia ſimul & doctrina eminentes extitiſſe. Hæc & alia multa Baronius ad annum 406. ſect. 54. & an. 428. ſectionibus pluribus: ex quibus patet, Saxonum caſtitatem, licet cum morum ferociâ conjunctam, & Francorum hoſpitalitatem aliorumq; Germanorum alias quaſi proprias virtutes ab ipſo fuiſſe com-

men-

mendatas. Sed optandum esset, ejusmodi fore res nostrorum temporum, ne indigerent tali Hieremia castigatore & planctore, seu deploratore interitus hominũ, religionis, & rerum publicarum: Et sanè optare nobis ista licet: Verùm ita se habent nostra, vt tali monitore, (vtinam non & deploratore!) non possint carere. Dum itaq; tua diligentiâ & industriâ Salvianus ille quasi post liminio salvus apud nos apparebit, monitorem strenuum experiemur: cumq; fieri non possit, vt prædicationes tales, quæ verbum Dei complectuntur, sint omninò infrugiferæ, (Deus enim apud Esaiam promittit, tàm non in vanum abiturum verbum suum, quàm non frustra cadit in terram pluvia) spero Salvianum tuum aliquos ad frugem reducturum: suoq; ministerio salvaturum: quod ἔτυμον magis è re nostra est, qnam herbæ illius salviæ appellatæ, quamvis nec huic desit bonum omen. Tu vale, & salvus esto, salviaq; salubriter fruere.

De

DE SALVIANO CL. VIRI DN. CONRADI RITTERSHVSII.

Salvia, quæ noſtris non vltima creſcit in hortis
Conditura cibis, & medicina malis,
Comperta eſt multis gratam peperiſſe ſalutẽ,
Corporaq́; à morbis reſtituiſſe nigris.
Maſsiliæ quondam planta cognominis illi
MYSTES, & menti cauſſa ſalutis erat,
Nam triſtes quoties curæ, miſeriq́; labores
Corda fatigarent, ille ferebat opem,
Vivificisq́; malum verbis pellebat, Olympi
Ad nos quæ Verbum detulit axe Deus,
Si vitiis hominum fieret corruptior ætas,
Linqueret & populos fasq́; piumq́; ſuos:
Alter & alterius thalamos irrũperet, audax
Solvere non tacti vincula juſta tori:
In cædes alius rueret, dirasq́; rapinas:
Falleret hic patriam, ſed ſociam ille fidẽ:
Et quæ multa viri, juvenesq́; audere profani,
Impigri legum frangere clauſtra ſolent:
Maſsiliæ præſul, tribuit cui ſalvia nomen,
Tangere cenſuris acribus acer erat.
Ille animis populos ingentib. arguere audax,
Nequitiis animos exuit usq́; feros,

Pur-

Purgavitq́; Dei lolioq́; & sentibus agrum,
Frugibus ut salvis omnia salva forent.
Talem quis nostri non optet moribus ævi,
Quo, quæ, criminib. terra domusq́; vacãt?
Quæ deliravit deliria Francus, & Afer:
Quæq́; Aquitanus atrox, præsule Salviade,
In nostros venêre lares. Fex putida mundi
Nos manet; at purus desiit esse liquor.
Sed ne Salvifico careat monitore juventus;
Ne careant patres, fœmineæq́; nurus,
RITTERSHVSIADVM *de gente vir optime curas;*
Dum trahis è latebris Salviadæ ἔργα senis.
Hunc jã suadentẽ meliora videbimus, olim,
Quem neglexerunt Francus & Afer iners.
Assit ô Ambrosius, Diusq́; Hipponis alumnus,
Et tua qui coluit, Bethlemi, lustra sacer.
Quosq́; alios quartus seculorũ protulit ordo
Verbi præcones, Christe benigne, tui:
Tempora quis dubitet felicia nostra futura,
Aurem si dictis applicuisse velint
Morigerã? Sed tu quod nostros deficit actus,
Spiritus omnipotens suffice, nosq́; juva.

ANDREAS LIBAVIVS,
M.D.P.C.

IN

IN SALVIANVM A V. CL. CVNRADO RITTERSHVSIO ANTESSORE EMENDATUM & illustratum.

O Qui pudendum seculi morbum tui
Mordace vero radis, ac Christi gregem
Non deviare pateris, aut nigra obsitum
Squallere labe, rursus, eja, luminis
Iam prodi in auras, SALVIANE, ac seculo
Fer huic salutem, si potest ferri salus
Vitiis sepulto, conque putrenti malis.
Nam quando tanta squalitate criminum
Maculavit orbis? quando tellus turpior?
Ecquando tantus, Numinis veri inscias
Gentes avaræ mentis ignivit furor?
Nil Christianum, nulla passim caritas:
Candoris umbra nulla, nullum somnium:
Turpe atq; sæuum ubique Cercopum genus:
Invisa Probitas, vapulat Virtus malis:
Pietatis in re exosa passim est Veritas.
Pro Iure Vires: obterens Fastus Bonos,
Premensq; doctos sæva Paupertas viros:
Hinc scurra vilis, exsecrandus Copreus,
Palamq; adulans, clanculum mordens canis;
Ascendit alta, ac Cymbiorum remiges:

At

At sola rerum potitur Impudentia:
Luxuria sævit, sæviat quamvis Fames.
Hinc cum Diona Bacchus, hinc Mavors furit.
Certatur omne in facinus, atq; omnem in dolum:
Nil Fama curæ est: exulat Mundo Fides.
Quid plura memorem? Sola nunc, Fraudes, Scelus,
Nequitia, vbiq; sceptra terrarum gerunt.
Hac is ad astra? petitur hac cœlum via?
O Christiani fæda labes nominis!
Prius vnda flammis, sideralis Tartaro
Mundus ligabit, fœdere astricto, fidem,
Hæc quàm patranti Cælitum aspiret favor.
Proin, SALVIANE, salve, qui mortalib.
Monitus propinas flammeos medullitùs:
Quos efficaces faxit Orbis arbiter,
Terras & humanum genus cœlo regens!
Tuq;, ô, Sacerdos Themidos, ac Phœbi decus,
CVNRADE, salve. Nam tuâ curâ libens,
En, SALVIANVS salvus in lucem redit!

MICHAEL VIRDVNGVS,
f. Altorfii. XXI. Ianuarii,
Anno 1611.

AD

Ad Virum Clarissimum

CVNRADVM RITTERSHVSIum IC. & Antecessorem Noricum &c. SALVIANVM edentem & Commentario illustrantem.

NON molli tantos lenimine pascere morbos (NATIO,
Queîs CHRISTIANA *nunc putrescit*
Fas erat, & vitiis immensas addere laudes;
Sed acriter fricare mordenti sale.
Si quæ ferre malo possit medicina salutem,
Totum ante corpus quàm niger sphacelus trahat.
Quid poterat melius sancto facere huic inepto
Quàm Salviani doctus acris impetus? (veri
Et paria huic dii, Phagedænæ emplasmata.
Queîs ille felix quondã idẽ aggress. malũ?
O sacram Satyrã! repetenda ô flumina nostris!
Quæ dormiens malo audiat GERMANIA.
Hunc igitur Zelo acte sacro Cunrade reducis;
O literarum grande nostrarum decus,
Atq; tuas addis curas, quò intelligat omnũ;
Illiq; das salutem, vt hic nobis ferat.
Pergite divini Medici. nec desinat unquam
Spernens malorum sibilos, inspergere,
Diffluat vt penitus ne secli putrida moles;
Cum Salviano Ritterhusius salem.

TOBIAS ADAMI.

S. SALVIANI EPISCOPI LIBRI VIII. DATI AD S. Salonium Episcopum;

De Gubernatione Dei.

INCIPIT PRÆFATIO.

Sancto Episcopo SALONIO SALVIANVS *Episcopo salutem in Domino.*

OMNES admodum homines, qui pertinere ad humani officii culturam existimarunt, vt aliquod linguarum opus studio ingeniorũ excuderent, id speciali cura elaborarunt, vt sive vtiles res ac probas, sive inutiles atq; improbas †stylo te- (2) xerent, seriem tantum rerum nitore verborum illustrarent, causisq; ipsis quas loqui vellent, loquendo lucẽ accenderent. Itaque ad hanc se partem ex vtroq; genere literarum scriptores mundialium ne-

gotiorum plurimi contulerunt, non ſatis conſiderantes quàm probabilibus materiis ſe impenderent, dummodo ea quæcunque dicerent, aut compto & blando carmine canerent, aut luculenta oratione narrarent. Omnes enim in ſcriptis ſuis cauſas tantùm egerunt ſuas, & propriis magis laudibus quàm aliorum vtilitatib. conſulentes, non id facere adniſi ſunt, vt ſalubres ac ſalutiferi, ſed vt ſcholaſtici ac diſerti haberentur. Itaque ſcripta eorum aut vanitate ſunt tumida, aut falſitate infamia, aut verborum fœditatibus ſordida, aut rerum obſcœnitate vitioſa; vt verè cum ingeniorum tantùm laudem aucupantes tam indignis rebus curam impenderent, non tam illuſtraſſe mihi ipſa ingenia, quàm damnaſſe videantur. Nos autem, qui rerum magis quàm verborũ amatores vtilia potius quàm plauſibilia ſectamur, neque id quærimus, vt in nobis inania ſeculorum ornamenta, ſed vt ſalu-
(3) bria rerum †emolumenta laudentur: in ſcriptiunculis noſtris non lenocinia eſſe volumus, ſed remedia, quæ ſcilicet non

tàm

tàm otiosorũ aurib. placeant, quàm ęgrotorum mentibus prosint, magnum ex vtraq; re cælestibus donis fructum reportaturi. Si enim hæc salus nostra sanaverit quorundam non bonam de Deo nostro opinionem, fructus non parvus erit ꝙ multis profui. Sin autem id non provenerit; & hoc ipsum infructuosum saltem non erit quod prodesse tentavi. *Mens enim boni studii ac pii voti etiam si effectum non invenerit cepti operis, habet tamen præmium voluntatis.* Hinc ergo exordiar.



INCIPIT LIBER I.
DE GVBERNATIONE DEI, ET DE IVSTO DEI præſentiq; judicio.

Incipiunt Dialogi diſputantū.

INCVRIOSVS à quibuſdam & quaſi negligens humanorum actuum DEVS dicitur, vtpote nec bonos cuſtodiens, nec (4) cohercens malos, & †ideò in hoc ſeculo bonos plerumque miſeros, malos beatos eſſe. Sufficere quidem ad refellenda hæc quia cum Chriſtianis agimus, ſolus deberet ſermo divinus; ſed quia multi incredulitatis paganicæ aliquid in ſe habent, etiam paganorum forſitan electorum atque ſapientum teſtimoniis delectentur. Probamus igitur, ne illos quidem de incurioſitate ac negligentia iſta ſenſiſſe, qui veræ religionis expertes nequaquam vtique Deum noſſe potuerunt, quia legem per quam Deus agnoſcit neſcierunt. Pythagoras philoſophus, quem quaſi magiſtrum ſuum philoſophia ipſa ſuſcepit, de natu-

natura & beneficiis Dei disserens, sic locutus est: *Animus per omnes mundi partes commeans atque diffusus, ex quo omnia quæ nascuntur animalia vitam capiunt.* Quomodo igitur mundum negligere DEVS dicitur? quem hoc ipso scilicet satis diligit, quod ipsum se per totum mundi corpus intendit. Plato & omnes Platonicorum scholæ *moderatorem rerum omnium confitentur Deum.* Stoici *eum gubernatoris vice intra id quod regat semper manere testantur.* Quid potuerunt de affectu ac diligentia Dei rectius religiosiusque sentire, quàm vt eum † gubernatori similem esse (5) dicerent? hoc vtiq; intelligentes, quod sicut navigans gubernator nunquã manum suam à gubernaculo, sic nunquam penitus curam suam Deus tollit à mundo. Ac sicut ille & auras captans, & saxa vitans, & astra suspiciens, totus sit simul tã corporis quàm cordis officio operi suo deditus: ita scilicet Deum nostrũ ab vniversitate oĩum rerum, nec munus dignantissimæ visionis avertere, nec regimem providentiæ suæ tollere, nec indulgenti-

am benignissimæ pietatis auferre. Vnde etiam illud mysticę auctoritatis exemplũ, quo se non minus philosophum Maro probare voluit quàm poëtam, dicens: *Deum namq; ire per omnes terrasque tractusq; maris, cœlumq; profundum.* Tullius quoq; *Nec verò Deus ipse, inquit, qui intelligitur, à nobis alio modo intelligi potest, quàm mens soluta quadã & libera & segregata ab omni concretione mortali, omnia sentiens & movens.* Alibi quoq; *Nihil enim,* inquit, *præstantius Deo: Ab eo igitur mundum regi necesse est.* Nulli igitur naturæ obediens aut subjectus Deus: omnem ergò regit ipse naturam: nisi fortè nos videlicet sapien- (6) tissimi ita † sentiamus, vt eũ à quo omnia regi dicimus, & regere simul, & negligere credamus. Cum ergo omnes etiam religionis expertes, vi ipsa & quadam necessitate compulsi, & sentiri omnia à Deo, & moveri, & regi dixerint: quomodo nunc eum incuriosum quidam & negligentem putant, qui & sentiat omnia per subtilitatem, & moveat per fortitudinẽ, & regat per potestatem, & custodiat per beni-

benignitatem? Dixi quid de majeſtate ac moderamine ſummi Dei principes & philoſophiæ ſimul & eloquentiæ judicarint. Ideò autem nobiliſſimos vtriuſq; excellentiſſimæ artis magiſtros protuli, quo facilius vel omnes alios idem ſenſiſſe, vel certè ſine auctoritate aliqua diſſenſiſſe monſtrarem. Et ſanè invenire aliquos, qui ab iſtorũ judicio diſcrepaverint, præter Epicureorum, vel quorundam Epicurizantium deliramenta, non poſſum: qui ſicut voluptatem cum virtute, ſic Deum cum incuria ac torpore junxerunt, vt appareat, eos qui ita ſentiunt, ſicut ſenſum Epicureorum atq; ſententiam, ita etiam vitia ſectari. Non puto, quod ad probandam nunc rem tam perſpicuam etiam divinis † vti in hoc loco teſtimoniis debeamus, maximè quia ſermones ſacri ita abundè & evidenter cunctis impiorũ propoſitionibus contradicunt, vt dum ſequentib. eorum calumniis ſatisfacimus, etiam ea quæ ſupradicta ſunt plenùis refutare poſſimus. Aiunt igit̃ à Deo omnia prætermitti, quia nec coherceat malos,

nec tueatur bonos, & ideò in hoc ſeculo deteriorem admodum ſtatum eſſe meliorum: bonos quippe eſſe in paupertate, malos in abundantia: bonos in infirmitate, malos in fortitudine: bonos ſemper in luctu, malos ſemper in gaudio: bonos in miſeria & abiectione, malos in proſperitate & dignitate. Primùm igitur ab iis qui hoc ita eſſe vel dolent vel accuſant, illud requiro: de ſanctis hoc, id eſt, de veris ac fidelibus Chriſtianis, an de falſis & impoſtoribus doleant. Si de falſis, ſuperfluus dolor, qui malos doleat non beatos eſſe: cum vtiq; *quicunq; mali ſunt, ſucceſſu rerum deteriores fiant, gaudentes ſibi nequitiæ ſtudium benè cedere.* Et ideo vel ob hoc ipſum miſerrimi eſſe debent, vt mali eſſe deſiſtant, vindicantes improbiſſimis quęſtibus nomen religionis, & præferentes (s) ad ſordiſſimas negotiationes titulũ † ſanctitatis: quorum ſcilicet nequitiis ſi miſeriæ comparentur, minus ſunt miſeri quàm merentur: quia in quibuslibet miſeriis conſtituti, non ſunt tamen tam miſeri quàm mali. Nequaquam ergo pro his dolen-

dolendum, quod non ſunt divites ac beati: multò autem pro ſanctis minùs: quia quamlibet videantur ignorantibus eſſe miſeri, non poſſunt tamen eſſe aliud quàm beati. Superfluum autem eſt, vt eos quiſpiam vel infirmitate, vel paupertate, vel aliis iſtiuſmodi rebus exiſtimet eſſe miſeros, quibus ſe illi confidunt eſſe felices. *Nemo enim aliorum ſenſu miſer eſt, ſed ſuo. & ideò non poſſunt cuiuſquam falſo judicio eſſe miſeri, qui ſunt verè ſua conſcientia beati. Nulli enim,* vt opinor, *beatiores ſunt, quàm qui ex ſententia ſua atq; voto agunt.* Humiles ſunt religioſi, hoc volunt: pauperes ſunt, pauperie delectantur: ſine ambitione ſunt, ambitum reſpuunt: inhonori ſunt, honorem reſpuunt: lugent, lugere geſtiunt: infirmi ſunt, infirmitate lætantur. *Cum enim*, inquit Apoſtolus, *infirmor, tunc potens ſum.* Nec immeritò ſic arbitratur, ad quem Deus ipſe ſic loquitur: *Sufficit tibi gratia †mea.* (9) *nam virtus in infirmitate perficitur.* Nequaquam ergo nobis dolenda eſt hæc afflictio infirmitatum, quam intelligimus

2.Cor.12. v.5.& 1

matrem eſſe virtutum. Itaque quicquid illud fuerit, quicunq; verè religioſi ſunt, beati eſſe dicendi ſunt: quia inter quamlibet dura nulli beatiores ſunt, quàm qui hoc ſunt quod volunt. Soleant quamvis eſſe nonnulli, qui turpia atq; obſcœna ſectantes, & ſi juxta opinionem ſuam beati ſunt, quia adipiſcuntur quod volunt, re tamen ipſa beati non ſunt, quia quod volunt, nolle debuerant. Religioſi autem hoc cunctis beatiores ſunt, quia & habent quæ volunt, & meliora quã quæ habent omninò habere non poſſunt. Labor itaque, jejunium, & paupertas, & humilitas, & infirmitas non omnibus ſunt oneroſa tolerantibus, ſed tolerare nolentib. *Sive enim gravia hæc, ſive levia, animus tolerantis facit.* Nam ſicut nihil eſt tam leve quod ei non grave ſit, qui invitus facit: ſic nihil eſt tam grave, quod non ei qui id libenter exſequitur, leve eſſe videatur, niſi forte, antiquis illis priſcæ virtutis viris, Fabiis, Fabriciis, Cincinnatis grave fuiſſe exiſtimamus, quod pauperes erant
(10) qui divites eſſe † nolebant, cum oĩa ſcilicet

licet

licet ſtudia, omnes conatus ſuos ad communia emolumenta conferrent, & creſcentes Reip. vires privata paupertate ditarent. Nunquid parcam illam tunc agreſtemq; vitam cum gemitu & dolore tolerabant? cum viles ac ruſticos cibos ante ipſos quibus coxerant focos, ſumerent, eoſq; ipſos capere niſi ad veſperam non liceret? Nunquid ægrè ferebant, quod avaram ac divitem conſcientiam auri talenta non premerent, cum etiam argenti vſum legibus cohercerent? Nunquid illecebræ & cupiditatis pœnã putabant, quod diſtenta aureis nummis marſupia non haberent, cum patricium hominem, quod vſque ad decem argenti libras dives eſſe voluiſſet, indignum curia judicarent? Nõ deſpiciebant tunc, puto, pauperes cultus, cum veſtem hirtã ac brevem ſumerent, cum ab aratro arceſſerentur ad faſces, & illuſtrandi habitu conſulari, illis fortaſſe ipſis quas aſſumpturi erant imperialibus togis madidum ſudore pulverem detergerent. Itaque tunc *illi pauperes magiſtratus opulentam Rempub. habebant: nunc au-*

tem

tem dives poteſtas pauperem facit eſſe Remp.

(11) Et quæ rogo inſania eſt, aut quæ † cæcitas, vt egeſtuoſa ac mendicante Rep. divitias poſſe credant ſtare privatas? Tales ergò tunc veteres Romani erant, & ſic illi tunc contemnebant divitias, neſcientes Deum, ſicut nunc ſpernunt ſequentes Dominum. Quanquam quid ego de illis loquor, qui cura imperii propagandi, contemptum propriæ facultatis ad publicas opes conferebant: & licet privatim pauperes eſſent, divitiis tamen abundabant communibus? cum etiã Græci quidam ſapientiæ ſectatores ſine vllo publicæ vtilitatis affectu, prope omni ſe rei familiaris vſu, aſſequendæ gloriæ aviditate nudaverint? Nec ſolùm hoc, ſed etiam vſque ad contemptum doloris ac mortis, doctrinæ ſuæ culmen erexerunt, dicentes ſcilicet, etiam in catenis atque ſuppliciis beatum eſſe ſapientem. Tantam virtutis vim eſſe voluerunt, *vt non poſſit eſſe vnquam vir bonus non beatus.* Si ergo illi à quibuſdam nunc etiam ſapientibus viris miſeri non putantur, qui nullos laboris

ſui

sui fructus nisi ex præsenti tantùm laude capiebant: quantò magis religiosi ac sancti viri miseri non putandi sunt, qui & præsentis fidei oblectamenta capiunt, & beatitudinis futuræ præmia consequentur? Dixit †quidam ex istis de quib. querimur (12), cuidam sancto viro secundum veritatis regulam sentienti, id est, quod Deus omnia regeret, ac pro humano genere necessariam nosset, moderationem suam & gubernaculum temperaret: Quare ergo, inquam, tu ipse infirmus es? hoc utique eo sensu, hoc est, si Deus, vt putas, in hac præsenti vita oĩa regit, si Deus cuncta dispensat, qua ratione fortis ac sanus est homo quem peccatorem scio, & tu infirmus, quem sanctũ esse non ambigo? Quis tam profundi cordis virum non admiretur, qui merita religiosorum atque virtutes tam magnis retributionibus dignas, vt in præsenti hac vita carnes atque fortitudines corporum, præmia putet debere esse sanctorum? Respondeo igitur non vnius tantum religiosi nomine, sed vniversorum. Quæris igitur, quisquis ille es, qua

qua ratione infirmi sunt sancti viri? Respondeo breviter, quia ideo sancti viri infirmiores se esse faciunt, quia si fortes fuerint, sancti esse vix possunt. Opinor .n. *omnes omninò homines cibus ac poculis fortes esse: infirmos autem abstinentia, ariditate, jejuniis.* Non ergo mirum est, quod *infirmi sunt, qui usum earũ rerum respuunt, per* (13) † *quas alii fortes fiunt.* Et est ratio cur respuant, dicẽte Paulo Apostolo de se ipso: Cor. 9. 27. *Castigo corpus meum, & servituti subjicio: ne fortè cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar.* Si infirmitatem corporis appetendam sibi etiã Apostolus putat, quis sapienter evitat? Si fortitudinem carnis Apostolus metuit, quis rationabiliter fortis esse præsumit? Hæc ergo ratio est, qua homines Christo dediti & infirmi sunt, & volunt esse. Absit autem ut hoc argumento religiosos putemus à Deo negligi, per quod confidimus plus amari. Legim⁹ Tim. 5. 23. Timotheum Apostolum carne infirmissimum fuisse: nunquid negligebatur à Domino, aut ob infirmitatem Christo non placuit, qui adhoc infirmus esse voluit

luit vt placeret? quemq; etiam ipſe Apoſtolus Paulus, licet nimis jam infirmitatibus laborantem, non tamen niſi pauxillulum vini ſumere ac delibare permiſit? hoc eſt, ita eũ voluit infirmitati ſuæ conſulere, quod noluit tamen ad fortitudinẽ pervenire? Et hoc cur ita? Cur abſq; dubio, niſi quia, vt ipſe dicit, *caro concupiſcit* *Gal. 5.* *adverſus ſpiritum; ſpiritus autem adverſus* *v. 17.* *carnem*. Hæc enim, inquit, invicem ſibi adverſantur, vt non quæcunq; vultis, illa faciatis. †Non imprudenter quidam hoc (*14*) loco dixit, quòd ſi repugnante corporis fortitudine, quę optamus facere non poſſumus, infirmandum nobis ſit carne, vt optata faciamus. *Infirmitas* enim *carnis*, inquit, *vigorem mentis exacuit*: vt affectis artubus, vires corporũ in virtutes transferantur animorum, non turpibus flammis medullæ æſtuent, non malſêanam mentem latentia incentiva ſuccendant, non vagi ſenſus per varia oblectamenta laſciviant: ſed ſola exultet anima, læta corpore affecto, quaſi adverſario ſubjugato. Hæc ergo, vt dixi, religioſis viris

cauſa

causa infirmitatis est, eamq; esse nec tu, vt arbitror, jam negas. Sed sunt fortasse, inquis, alia majora, id est quod multa in vita ista aspera atq; acerba patiuntur, quod capiuntur, quod torquentur, quod trucidantur. Verũ est. Sed quid facimus, quod & Prophetæ in captivitatẽ abducti sunt, & Apostoli etiam tormenta tolerarunt? Et certè dubitare non possumus, quod tunc DEO maximè curæ erant, cùm pro Deo ista paterentur. At forsitan hoc ipso magis probare te dicis, quod Deus in seculo isto omnia negligat, & futuro totũ judicio reservet: quia semper & boni oĩa
(15) mala† passi sunt, & fecerunt mali. Non infidelis quidem videtur assertio, maximè quia futurum Dei judicium confitetur: sed nos ita judicandum humanum genus à Christo dicimus, vt tamen etiam nunc omnia Deum, pro vt rationabile putat, regere ac dispensare credamus: & ita in futuro judicio judicaturum affirmemus, vt tamen semper etiam in hoc seculo judicasse doceamus. Dum enim semper gubernat Deus, & semper judicat: quia *guberna-*

bernatio ipſa eſt judicium. Quot modis hoc vis probemus? ratione, an exemplis, an teſtimoniis? Si ratione, quis tam expers humanæ intelligentiæ eſt, & huius ipſius, de qua loquimur, veritatis alienus, qui non agnoſcat ac videat, pulcherrimũ mundi opus, & inæſtimabilem ſupernarum infernarumq; rerum magnificentiam ab eodem regi à quo creata ſit: quemque elementorũ fabricatorem, eundem etiam gubernatorem fore: qui cuncta ſcilicet qua poteſtate ac majeſtate condiderit, eadem etiam providentia ac ratione moderetur? Præſertim cum etiam in his quæ humano actu adminiſtrantur, nihil penitus ſine ratione conſiſtat, omniaque ita à providentia incolumitatem, quaſi †corpus ab anima vitam trahant. Ideoq; (16) in hoc mundo non ſolùm imperia atque provincias, atq; rem civilem ac militarẽ, ſed etiam minora officia & privatas domus, pecudes denique ipſas, & minutiſſima quæque domeſticorum animantium genera, non niſi humana ordinatione atque conſilio, quaſi quadam manu & gu-

bernaculo, contineri. Et hæc omnia sine dubio voluntate ac judicio summi Dei, scilicet vt eo exemplo omne genus humanum particulas rerum & membra regeret, quo ipse summam totius mundani corporis gubernaret.

Sed in principio, inquis, creaturarum hæc sunt à Deo constituta atque disposita. Cæterùm patrata vniversitate rerum atque perfecta, removit à se cunctam terrestrium rerum curam, & ablegavit: laborem videlicet fortè fugiens à suo loco amandavit, & molestiam fatigationis evitans, aut occupatus negotiis aliis, partẽ rerum reliquit, quia totum obire non possit. Removet igitur à se, inquis, curã mortalium Deus. Et quæ ergo nobis divinæ religionis est ratio, quæ vel causa Christum colendi, vel spes propitiandi? Si enim negligit Deus in hoc seculo genus (17) †hominum, cur ad cœlum quotidie manus tendimus, cur orationibus crebris misericordiam Dei quærimus, cur ad ecclesiasticas domos currimus: cur ante altaria supplicamus? *Nulla est* enim *nobis ra-*

tio precandi, si spes tollitur impetrandi. Vides ergo quàm stulta atq; inanis sit huius persuasionis assertio, quæ vtique si recipitur, nihil penitùs de religione servatur. Sed ad illud fortè confugies, vt dicas, nos metu futuri judicii Deum colere: & ideo omni præsentium officiorum cultu elaborare, vt in die futuri seculi mereamur absolvi. Quid ergo sibi vult Apostolus *1. Tim. 2.* Paulus, præcipiens quotidie in ecclesia ac jubens, vt offerantur jugiter Deo nostro orationes, obsecrationes, postulationes, gratiarum actiones: & hæc omnia quam ob causam? quam vtique, *nisi*, vt ipse dicit, *vt quietam & tranquillam vitam agamus in omni castitate.* Pro præsentibus, vt videmus, domino supplicari jubet & orare. Vtique non juberet, nisi exorare posse consideret. Quomodo ergo aliquis pro obtinendis futuri temporis bonis, apertas Dei aures, pro pręsentibus autem clausas atque obstructas putat? Aut quomodo nos in ecclesia supplicantes, præsentem nobis salutem † à Deo poscimus, si audiendos nos penitus non puta- *(18)*

mus? Nulla ergo nobis pro incolumitatibus ac proſperitatibus noſtris vota facienda ſunt, quin potius vt modeſtia ſupplicationis vocem conciliet poſtulantis. dicendum nobis eſt fortaſſe: Domine, non proſperitatem vitæ iſtius petimus, nec pro bonis præſentibus ſupplicamus. (ſcimus enim aures tuas his obſecrationib, clauſaseſſe, & auditum te ad preces iſtiuſmodi non habere:) ſed pro his tantummodo petimus quæ ſunt futura poſt mortem. Eſto igitur, poſtulatio talis vtilitate non careat, quomodo ratione ſubſiſtit? Si enim Deus à reſpectu huius ſeculi curam removit, & poſtulantium precibus aures ſuas clauſit: abſq; dubio qui non audit nos pro præſentibus, non audit etiã pro futuris: niſi fortè credimus, pro precum diverſitate aures ſuas Chriſtum vel tribuere, vel negare: id eſt, vt claudat eas cum rogatur præſentia, aperiat cum futura. Sed de his dicendum amplius non eſt. Tam ſtulta enim ſunt, & tam frivola, vt cavendum ſit, ne id ipſum quod pro honore Dei dicitur, injuria Dei

eſſe

eſſe videatur. Tanta quippe eſt majeſtatis ſacrę & tam tremenda reverentia, †vt (19) non ſolùm ea quæ ab illis contra religionem dicuntur, horrere, ſed etiam quæ pro religione nos ipſi dicimus, cum grandi metu ac diſciplina dicere debeamus. Igitur ſi ſtultè atq; impiè creditur, quod curam humanarum rerum pietas divina deſpiciat, ergo nō deſpicit. Si autem non deſpicit regit. Si autem regit, hoc ipſo quod regit, judicat: quia *regimen eſſe non poteſt, niſi fuerit jugiter in rectore judicium.* Sed parum eſſe fortaſſe quiſpiam putet, quod hæc ratio declarat, niſi probetur exemplis. Videamus qualiter mundum à principio Deus rexerit, & ita eum oīa ſemper gubernaſſe monſtrabimus, vt ſimul etiā judicaſſe doceamus. Quid.n. ſcriptura dixit? *Formavit igitur Deus hominem de limo terræ, & inſpiravit in eum ſpiraculum vitæ.* Et quid poſtea? *Poſuit,* inquit, *eum in paradiſo voluptatis.* Quid deinceps? *Dedit ſcilicet legem, præceptis imbuit, inſtitutione formavit.* Quid autem poſt hoc ſecutū eſt? *Præteriit homo mandatum ſacrum, ſententiam ſubiit, paradi-*

ſum perdidit, pœnam damnationis excepit. Quis non in iis omnibus & gubernatorem Deum videat & judicem? Conſtituit enim Adam in paradiſo innocentem, (23) † expulit eum reum. In conſtitutione ordinatio eſt; in expulſione judiciũ. Quando enim eum in loco voluptatis poſuit, ordinavit: quando autem reum de regno expulit, judicavit. Ergo hoc de ptimo homine, hoc eſt, de patre: quid de ſecundo, Geneſ.4. hoc eſt de filio? *Factum eſt,* inquit ſcriptura ſacra, *poſt multos dies, vt offerret Cain de fructibus terræ munera Domino. Abel quoque obtulit de primitiis gregis ſui, & de adipibus eius. Et reſpexit Dominus ad Abel & ad munera eius: ad Cain verò & ad munera eius non reſpexit.* Priuſquam de evidentiore judicio Dei dicam, puto quod etiã in his quæ jam diximus quædam cenſura judicii eſt. In hoc enim quod vnius ſacrificium Deus ſuſcepit, alterius excluſit, evidentiſſimè vtiq; & de vnius juſtitia, ac de iniquitate alterius judicavit. Sed hoc parum eſt. Cum igitur futuro facinori viam ſternens, fratrem in ſolitudinem tra-

hit,

hit, secretis patrocinantibus scelus peragit, impiissimus pariter & stultissimus, qui ad perpetrandum maximum nephas sufficere sibi credidit, si aspectus vitaret hominum, fratricidium, Deo teste, facturus. Vnde puto, quod hæc in illo jam tunc opinio fuerit, quæ nunc † in multis est: (21) Deum terrestria non respicere, & actus sceleratorum hominum non videre. Nec dubium est, cum post facinus admissum, Dei sermone conventus, nihil se de fratris cæde conscium responderit: adeò inscium facti sui Deum arbitrabatur, vt crederet, feralissimũ nephas tegi posse mendacio. At aliter expertus est quàm putabat. Nam Deum, à quo non existimavit videri scelera cum occideret, sensit videre cũ damnaret. Hic nunc requirere ab illis volo, qui negant res humanas vel respici à Deo, vel regi, vel judicari: an cuncta in his quæ diximus è diverso sint? Puto enim quod præsens est, qui sacrificio interest: & regit, qui Cain post sacrificia castigat: & solicitus est, qui ab interfectore inter-

fectum requirit: & judicat, qui percuſſorem impium juſta animadverſione condemnat. In quo quidem etiam illud non incommodè, verum ne miremur, nunc ſanctos homines quædam aſpera pati, cũ videamus, quod jam tunc Deus etiam per maximum nephas primum ſanctorum ſivit occidi. Quæ quidem qua ratione patiatur, neque humanæ imbecillitatis eſt plena indagine cognoſcere, neque nunc 22) temporis diſputare. † Interim probare ſatis eſt, omnia iſtiuſmodi non negligentia aut incuria Dei fieri, ſed conſilio ac diſpenſatione permitti. Nequaquam autem injuſtum poſſumus dicere, in quo divinum eſſe judicium non poſſumus denegare, quia *ſumma juſtitia eſt voluntas Dei*. Neq; enim ideo non juſtum eſt quod divinitas agit, quia *capere vim divinæ juſtitiæ homo non valet.* Sed ad propoſitum revertamur. Videmus ergo, in his quæ dicta ſunt, nihil incuria Dei actum, ſed quia quædam ex his diſpoſitio divina ita ordinavit, quædam patientia ſuſtinuit, quædam ſententia judicavit. Sed non ſatis

qui-

quidam fortè existimant, hæc quæ dicimus nos probasse per paucos: videamus an id ipsum manifestare possimus etiam per vniversos. Aucta igit. ac multiplicata humani generis multitudine simul et iniquitate, *Videns Deus*, inquit scriptura sacra, *quod multa malitia hominũ esset in terra, & cuncta cogitatio cordis intenta esset ad malum oĩ tempore, pœnituit eũ quod hominem fecisset in terra, & tactus dolore cordis intrinsecus, Delebo*, inquit, *hominem quem creavi, à facie terræ.* (*Genes. 6. v. 5.*) Consideremus †quemadmodum in his omnibus & solicitudo domini pariter & severitas indicetur. (23) Primum enim ait: *Videns autem Deus:* secundo, *Tactus dolore cordis intrinsecus*: tertio, *Delebo*, inquit, *hominem quẽ creavi.* In hoc siquidẽ quod *videre omnia Deus dicitur*, cura eius ostenditur: in hoc quod dolet, terror irati: in hoc quod punit, severitas judicantis. *Pœnituit ergo*, inquit scriptura, *Deum quod hominem fecisset in terra*: non quod Deus sit obnoxius huic motui, aut vlli subjaceat passioni; sed sermo divinus ad insinuandam plenius

nobis rerum ſcriptarum intelligentiam, quaſi humano affectu nobiſcum loquens ſub nomine pœnitentis Dei, vim demonſtravit irati. Ira eſt autem divinitatis, pœna peccantis. Quid ergo poſt hæc ſecutum eſt? *Gen. 6, 7.* *Cum*, inquit, *vidiſſet Deus terram eſſe corruptam, dixit ad Noë: Finis univerſæ carnis venit coram me: repleta eſt terra iniquitate à facie eorum*, & *ego diſperdam eos cum terra.* Et quid poſtea? *Rupti ſunt*, inquit, *omnes fontes abyſſi magnæ, & cataractæ cœli apertæ ſunt, factaque eſt pluvia ſuper terram quadraginta diebus & quadraginta noctibus.* Et paulò pòſt: *Conſumpta eſt omnis caro quæ movebatur ſuper terram.* (24) †Et deinceps: *Remanſit.a. ſolus Noë, & qui cum eo erant in arca.* Hîc nunc requirere ab illis volo, qui incurioſum rerum humanarum appellant Deum: an illo tempore vel curaſſe eum terreſtria credant, vel judicaſſe? Puto.n. non judicavit tantùm, ſed etiam dupliciter judicavit. Nam & dum ſervat bonos, pium ſe retributorem: & dum condemnat malos, ſeverum judicem comprobavit. Sed hæc

forſitan

forſitan apud ſtultos, quia ante diluvium, id eſt, quaſi alio quodam ſeculo geſta ſunt, minus autoritatis habere videantur: quaſi verò alius Deus tunc fuerit, aut poſteà eandem mundi curam habere noluerit. Poſſum quidẽ divino munere per ſingulas poſt diluvium generationes probare quæ dico: ſed & enormitas vetat, & tamen certa quædã & majora ſufficiunt: quia cum idem ſit abſq; dubio majorum pariter ac minorum Deus, id profectò intelligendum eſt in minoribus, quod in majoribus comprobatur. Igitur cùm poſt diluvium generationi hominum benedixiſſet Deus, immenſamque hominum multitudinem benedictio ipſa generaſſet: loquitur ad Abraham Dominus è cælo, jubens vt deſerat † terram ſuam, inquirat (25) alienam. Vocatur, ſequitur, adducit, collocatur, fit de paupere locuples, de ignoto potens, infimus peregrinatione, excellentiſſimus dignitate. Sed ne hęc tamen, quæ ei data à Domino fuerant, muneris tantùm viderentur fuiſſe, non meriti, qui lætabatur proſperis, probatur adverſis,

verſis,

verſis. Sequitur quippe labor, periculũ, timor: vexatur commigratione, fatigatur exilio, contumelia afficitur, vxore privatur: immolari ſibi Deus filium juſſit, pater obtulit, & quantum ad defunctionẽ cordis pertinet immolavit. Rurſum exilia, rurſum metus, Philiſtinorum invidia, Abimelech rapina: multa quidem mala, ſed tamen paria ſolatia. Nam etſi à plurimis afficitur, tamen de omnib. vindicatur. Quid igitur in cunctis iſtis quæ memoravimus, num Deus eſt & inſpector, & invitator, & ductor, & ſolicitus, & ſponſor, & protector, & munerator, & probator, & ſublimator, & vltor, & judex? Inſpector quippe eſt, dum ex omnibus vnum elegit, quem meliorem vidit. Invitator, dum vocat: ductor, dum ad ignota perducit: ſolicitus, dum ad ilicem viſitat: ſponſor, dum futura promittit: (26) protector, quia inter gentes † barbaras protexit: munerator, quia locupletavit: probator, quia tentari aſperis voluit; ſublimator, quia potentiorem omnibus fecit; vltor, quia eum de adverſariis vltus

eſt:

eſt: judex, quia dum vlciſcitur, judicavit. Subjungit .a. ſtatim huic hiſtoriæ Deus, dicens: *Clamor Sodomorum & Gomorrhæ multiplicatus eſt, & peccatum eorum aggravatum eſt nimis.* Genes. 18 v. 20. *Clamor*, inquit, *Sodomorum & Gomorrhæ multiplicatus eſt.* Pulchrè clamorem dixit in ſe habere peccata. *Grandis* absque dubio *peccantium clamor eſt, quia à terra aſcendit ad cœlum.* Quare a. peccata hominum quaſi clamare teſtatur? Scilicet quia cædi aures ſuas Deus dicit clamoribus peccatorum, ne differatur pœna peccantium. Et verè clamor & grandis clamor eſt, quando pietas Dei peccatorum clamoribus vincitur, vt peccantes punire cogatur. Oſtendit ergo Dominus, quàm invitus puniat etiam graviſſimos peccatores, dicens; *quod clamor Sodomorum ad ſe aſcenderit*, hoc eſt dicere: *Miſericordia quidem mea mihi ſuadet vt parcam, ſed tamen peccatorum clamor cogit vt puniam.* Cum ergo iſta dixiſſet, quid conſecutum eſt? Mittuntur Angeli † Sodo- (27) mam, proficiſcuntur, introeunt, bonorũ foventur officio, malorum vexantur iniuria

iuria, cæcantur improbi, ſaluantur probi. Loth cum affectibus piis vrbe educitur, vrbs cum habitatorib. impiis concrematur. Interrogo hîc, vtrumnã DEVS ex judicio malos, an ſine iudicio concremarit? Qui ſine judicio Sodomitas punitos à Deo dicit, iniquum Deum arguit. Si autem judicio malos perdidit, iudicauit vtique, & quidem jam quaſi ad inſtar futuri iudicij iudicauit. Cum enim ad ſuppliciũ malorum gehennã in futurum arſuram eſſe manifeſtum ſit; Sodomam & vicinas eius vrbes cœleſti flamma conſumſerit. In præſenti autem, illud quod fututũ eſt; Deus voluit declarare iudicium: quando ſuper impium populum gehennam miſit è cœlo. Sicut etiam dicit Apoſtolus, quod *Deus civitates Sodomam & Gomorrã everſione damnarit.* exemplum ponens impiè acturis: quãvis id ipſum quod ibi actum, plus habuerit miſericordiæ quàm ſeueritatis. Quod enim pænã eorum tam diu diſtulit, miſericordiæ fuit: juſtitiæ, quod aliquando puniuit. Et ideo cum Angelos Sodomam Deus mitteret, hoc nobis pro-

Pet. 2. 6.

bare

bare voluit, quod etiam malos puniret invitus. Scilicet vt cum legeremus quæ à Sodomitis Angeli pertuliſſent, & videremus ſcelerum immanitatem, criminum turpitudinem, libidinum obſcœnitatem: probaret vtique nobis Deus quod ipſe eos noluerit perdere, ſed ipſi extorſerint vt perirent. Poſſum innumera proferre, ſed vereor ne dum ſatis reprobare rẽ nitimur, hiſtoriã texuiſſe videamur. Moſes in deſerto poſitus gregem paſcit, rubum ardere conſpicit, Deum ex rubo audit, præcepta accipit, poteſtate exaltatur, ad Pharaonem mittitur, venit, loquitur, cõtemnitur, vincit. Ægyptus percutit, Pharaonis inobedientia verberatur, & quidẽ non vno modo: ſcilicet vt plus ſacrilegus torqueatur diverſitate ſupplicii. Et quid? poſtremo decies rebellat, decies verberatur. Quid ergo dicimus? Puto quod in his omnibus & curare pariter res humanas Deum, & judicare, cognoſcas. In Ægypto quippe: tunc enim non ſimplex tantum ſed multiplex conſtat Dei fuiſſe judiciũ Quotieſcunq; enim rebellantes Ægypti-

ſum perdidit, pœnam damnationis excepit. Quis non in iis omnibus & gubernatorem Deum videat & judicem? Conſtituit enim Adam in paradiſo innocentem, (23) † expulit eum reum. In conſtitutione ordinatio eſt; in expulſione judiciũ. Quando enim eum in loco voluptatis poſuit, ordinavit: quando autem reum de regno expulit, judicavit. Ergo hoc de ptimo homine, hoc eſt, de patre: quid de ſecundo, Geneſ. 4. hoc eſt de filio? *Factum eſt*, inquit ſcriptura ſacra, *poſt multos dies, vt offerret Cain de fructibus terræ munera Domino. Abel quoque obtulit de primitiis gregis ſui, & de adipibus eius. Et reſpexit Dominus ad Abel & ad munera eius: ad Cain verò & ad munera eius non reſpexit.* Priuſquam de evidentiore judicio Dei dicam, puto quod etiã in his quæ jam diximus quædam cenſura judicii eſt. In hoc enim quod vnius ſacrificium Deus ſuſcepit, alterius excluſit, evidentiſſimè vtiq; & de vnius juſtitia, ac de iniquitate alterius judicavit. Sed hoc parum eſt. Cum igitur futuro facinori viam ſternens, fratrem in ſolitudinem trahit,

hit, secretis patrocinantibus scelus peragit, impiissimus pariter & stultissimus, qui ad perpetrandum maximum nephas sufficere sibi credidit, si aspectus vitaret hominum, fratricidium, Deo teste, facturus. Vnde puto, quod hæc in illo jam tunc opinio fuerit, quæ nunc † in multis est: (21) Deum terrestria non respicere, & actus sceleratorum hominum non videre. Nec dubium est, cum post facinus admissum, Dei sermone conventus, nihil se de fratris cæde conscium responderit: adeò inscium facti sui Deum arbitrabatur, vt crederet, feralissimũ nephas tegi posse mendacio. At aliter expertus est quàm putabat. Nam Deum, à quo non existimavit videri scelera cum occideret, sensit videre eũ damnaret. Hic nunc requirere ab illis volo, qui negant res humanas vel respici à Deo, vel regi, vel judicari: an cuncta in his quæ diximus è diverso sint? Puto enim quod præsens est, qui sacrificio interest: & regit, qui Cain post sacrificia castigat: & solicitus est, qui ab interfectore inter-

fectum requirit: & judicat, qui percuſſorem impium juſta animadverſione condemnat. In quo quidem etiam illud non incommodè, verum ne miremur, nunc ſanctos homines quædam aſpera pati, cũ videamus, quod jam tunc Deus etiam per maximum nephas primum ſanctorum ſivit occidi. Quæ quidem qua ratione patiatur, neque humanæ imbecillitatis eſt plena indagine cognoſcere, neque nunc temporis diſputare.
22) † Interim probare ſatis eſt, omnia iſtiuſmodi non negligentia aut incuria Dei fieri, ſed conſilio ac diſpenſatione permitti. Nequaquam autem injuſtum poſſumus dicere, in quo divinum eſſe judicium non poſſumus denegare, quia *ſumma juſtitia eſt voluntas Dei*. Neq; enim ideo non juſtum eſt quod divinitas agit, quia *capere vim divinæ juſtitiæ homo non valet*. Sed ad propoſitum revertamur. Videmus ergo, in his quæ dicta ſunt, nihil incuria Dei actum, ſed quia quædam ex his diſpoſitio divina ita ordinavit, quædam patientia ſuſtinuit, quædam ſententia judicavit. Sed non ſatis

qui-

quidam fortè exiſtimant, hæc quæ dicimus nos probaſſe per paucos: videamus an id ipſum manifeſtare poſſimus etiam per vniverſos. Aucta igit. ac multiplicata humani generis multitudine ſimul et iniquitate, *Videns Deus*, inquit ſcriptura ſacra, *quod multa malitia hominũ eſſet in terra, & cuncta cogitatio cordis intenta eſſet ad malum oĩ tempore, pœnituit eũ quod hominem feciſſet in terra, & tactus dolore cordis intrinſecus, Delebo*, inquit, *hominem quem creavi, à facie terræ.* Conſideremus Genes. 6. v. 5.

†quemadmodum in his omnibus & ſolicitudo domini pariter & ſeveritas indicetur. Primum enim ait: *Videns autem Deus*: ſecundo, *Tactus dolore cordis intrinſecus*: tertio, *Delebo*, inquit, *hominem quẽ creavi.* In hoc ſiquidẽ quod *videre omnia Deus dicitur*, cura eius oſtenditur: in hoc quod dolet, terror irati: in hoc quod punit, ſeveritas judicantis. *Pœnituit ergo*, inquit ſcriptura, *Deum quod hominem feciſſet in terra*: non quod Deus ſit obnoxius huic motui, aut vlli ſubjaceat paſſioni; ſed ſermo divinus ad inſinuandam plenius (23)

nobis rerum ſcriptarum intelligentiam, quaſi humano affectu nobiſcum loquens ſub nomine pœnitentis Dei, vim demonſtravit irati. Ira eſt autem divinitatis, pœna peccantis. Quid ergo poſt hæc ſecutum eſt? Gen. 6, 7. *Cum*, inquit, *vidiſſet Deus terram eſſe corruptam, dixit ad Noë: Finis univerſæ carnis venit coram me: repleta eſt terra iniquitate à facie eorum*, & *ego diſperdam eos cum terra*. Et quid poſtea? *Rupti ſunt*, inquit, *omnes fontes abyſſi magnæ*, & *cataractæ cœli apertæ ſunt*, *factaque eſt pluvia ſuper terram quadraginta diebus & quadraginta noctibus*. Et paulò pòſt: *Conſumpta eſt omnis caro quæ movebatur ſuper terram*. (24) †Et deinceps: *Remanſit. a. ſolus Noë, & qui cum eo erant in arca*. Hîc nunc requirere ab illis volo, qui incurioſum rerum humanarum appellant Deum: an illo tempore vel curaſſe eum terreſtria credant, vel judicaſſe? Puto. n. non judicavit tantùm, ſed etiam dupliciter judicavit. Nam & dum ſervat bonos, pium ſe retributorem: & dum condemnat malos, ſeverum judicem comprobavit. Sed hæc

forſitan

forsitan apud stultos, quia ante diluvium, id est, quasi alio quodam seculo gesta sunt, minus autoritatis habere videantur: quasi verò alius Deus tunc fuerit, aut postea eandem mundi curam habere noluerit. Possum quidē divino munere per singulas post diluvium generationes probare quæ dico: sed & enormitas vetat, & tamen certa quædā & majora sufficiunt: quia cum idem sit absq; dubio majorum pariter ac minorum Deus, id profectò intelligendum est in minoribus, quod in majoribus comprobatur. Igitur cum post diluvium generationi hominum benedixisset Deus, immensamque hominum multitudinem benedictio ipsa generasset: loquitur ad Abraham Dominus è cælo, jubens vt deserat †terram suam, inquirat alienam. (25) Vocatur, sequitur, adducit, collocatur, fit de paupere locuples, de ignoto potens, infimus peregrinatione, excellentissimus dignitate. Sed ne hęc tamen, quæ ei data à Domino fuerant, muneris tantùm viderentur fuisse, non meriti, qui lætabatur prosperis, probatur adversis.

verſis. Sequitur quippe labor, periculũ, timor: vexatur commigratione, fatigatur exilio, contumelia afficitur, vxore privatur: immolari ſibi Deus filium juſſit, pater obtulit, & quantum ad defunctionẽ cordis pertinet immolavit. Rurſum exilia, rurſum metus, Philiſtinorum invidia, Abimelech rapina: multa quidem mala. ſed tamen paria ſolatia. Nam etſi à plurimis afficitur, tamen de omnib. vindicatur, Quid igitur in cunctis iſtis quæ memoravimus, num Deus eſt & inſpector, & invitator, & ductor, & ſolicitus, & ſponſor, & protector, & munerator, & probator, & ſublimator, & vltor, & judex? Inſpector quippe eſt, dum ex omnibus vnum elegit, quem meliorem vidit. Invitator, dum vocat: ductor, dum ad ignota perducit: ſolicitus, dum ad ilicem viſitat: ſponſor, dum futura promittit: (26) protector, quia inter gentes † barbaras protexit: munerator, quia locupletavit: probator, quia tentari aſperis voluit; ſublimator, quia potentiorem omnibus fecit; vltor, quia eum de adverſariis vltus

eſt:

eſt: judex, quia dum vlciſcitur, judicavit. Subjungit .a. ſtatim huic hiſtoriæ Deus, dicens: *Clamor Sodomorum & Gomorrhæ multiplicatus eſt, & peccatum eorum aggravatum eſt nimis. Clamor*, inquit, *Sodomorum & Gomorrhæ multiplicatus eſt.* Pulchrè clamorem dixit in ſe habere peccata. *Grandis* absque dubio *peccantium clamor eſt, quia à terra aſcendit ad cælum.* Quare a. peccata hominum quaſi clamare teſtatur? Scilicet quia cædi aures ſuas Deus dicit clamoribus peccatorum, ne differatur pœna peccantium. Et verè clamor & grandis clamor eſt, quando pietas Dei peccatorum clamoribus vincitur, vt peccantes punire cogatur. Oſtendit ergo Dominus, quàm invitus puniat etiam graviſſimos peccatores, dicens; *quod clamor Sodomorum ad ſe aſcenderit*, hoc eſt dicere: *Miſericordia qdem mea mihi ſuadet vt parcam, ſed tamen peccatorum clamor cogit vt puniam.* Cum ergo iſta dixiſſet, quid conſecutum eſt? Mittuntur Angeli †Sodomam, proficiſcuntur, introeunt, bonorũ foventur officio, malorum vexantur iniuria

Geneſ. 18 v. 20.

(27)

bare voluit, quod etiam malos puniret invitus. Scilicet vt cum legeremus quæ à Sodomitis Angeli pertuliſſent, & videremus ſcelerum immanitatem, criminum turpitudinem, libidinum obſcœnitatem: probaret vtique nobis Deus quod ipſe eos noluerit perdere, ſed ipſi extorſerint vt perirent. Poſſum innumera proferre, ſed vereor ne dum ſatis reprobare rẽ nitimur, hiſtoriã texuiſſe videamur. Moſes in deſerto poſitus gregem paſcit; rubum ardere conſpicit, Deum ex rubo audit, præcepta accipit, poteſtate exaltatur, ad Pharaonem mittitur, venit, loquitur, cõtemnitur, vincit. Ægyptus percutit, Pharaonis inobedientia verberatur, & quidẽ non vno modo: ſcilicet vt plus ſacrilegus torqueatur diverſitate ſupplicii. Et quid? poſtremo decies rebellat, decies verberatur. Quid ergo dicimus? Puto quod in his omnibus & curare pariter res humanas Deum, & judicare, cognoſcas. In Ægypto quippe: tunc enim non ſimplex tantum ſed multiplex conſtat Dei fuiſſe judiciũ Quotieſcunq; enim rebellantes Ægypti-

os percuſſit, toties judicavit. Sed poſt iſta quæ diximus, quid ſecutum eſt? Iſraël di-(29) mittitur, † Paſcha celebrat, Aegyptios ſpoliat, dives abſcedit. Pharaonem pœnitet, exercitũ contrahit, ad fugientes pervenit, caſtris jungitur, tenebris ſeparatur, ſiccatur pelagus, Iſrael graditur, officioſa vndarum patientia liberatur: Pharao ſequitur, mare ſuper eum voluitur fluctu operiente deletur. Puto jam non obſcurum, in his quæ acta ſunt, Dei eſſe judicium. Et quidem non judicium tantùm, ſed etiam moderationem atque patientiam. Patientiæ enim fuit, quod Aegyptii rebellantes ſæpè percuſſi ſunt: judicii, q contumaciæ pertinaces morte damnati. Igitur poſt hunc rerum geſtarum ordinẽ ingreditur eremũ victrix ſine bello gens Hebræorum: Agit iter ſine itinere, viatrix ſine via, prævio Deo, divino commilitio honorabilis, ductu cœleſti potens, ſequens mobilem columnam, nubilam die, igneam nocte, congruas colorum diverſitates pro temporum diverſitate ſumentem: ſcilicet, vt & diei lucem lutea

obſcu-

obſcuritate diſtingueret, et caliginem noctis flammeo ſplendore claritatis radiaret. Adde huc fontes repente natos, adde medicatas aquas, vel datas vel immutatas, ſpeciem ſervantes, naturam relinquentes. Adde aperta erumpentibus rivis montium capita, † adde ſcaturientia (30) novis pulverulenta arua torrentibus, adde inlatos itinerantium caſtris alitum greges, Deum pietate indulgentiſſima, non vſibus tantùm hominum, ſed etiam illecebris ſervientes: datum per quadraginta annos aſtris quotidie famulantibus cibum, rorantes jugiter eſcis dulcibus polos, non ad victum tantùm, ſed etiam ad delicias profluentes. Adde homines in nullis membrorum ſuorum partibus acceſſus & deceſſus humanorũ corporum neſcientes, vngues non auctos, dentes non imminutos, capillos ſemper æquales, non attritos pedes, non ſciſſas veſtes, calceamenta non rupta, redundantem hominum honorem vſq; ad induviarum vilium dignitatem. Adde huc erudiendæ gentis officio deſcendentem ad terras

Deum, accommodantem ſe terrenis viſibus Dei filium, innumeræ multitudinis plebem in conſortium divinæ familiaritatis admiſſam, ſacræ amicitiæ honore pollentem. Adde huc tonitrua, adde fulgura, terribiles buccinarum cœleſtium ſonos, tremendũ vndiq; totius aëris fragorem, polos ſacris clangoribus mugientes, ignes, caligines, nebulas Deo plenas, loquentem comminus Dominum, legem
(31) †divino ore reſonantem, inciſas digito Dei literas, rupices paginas, ſaxeum volumen, diſcentem populum, & docentem Deum, ac mixtis penè hominibus atque Angelis vnam cæli ac terræ ſcholam. Sic enim ſcriptum eſt, quod cum retuliſſet Moſes verba populi ad Dominum, dixit ei Dominus: *Iam nunc veniam ad te in caligine nubis, vt audiat populus loquentem ad te.* Et paulo pòſt: *Ecce*, inquit, *cæperunt audiri tonitrua, ac micare fulgura, & nubes denſiſſima operire montem.* Et iterum: *Deſcenditque ſuper montem Sina in ipſo montis vertice.* Ac deinceps: *Loquebatur cum Moſe videntibus univerſis, quod colu-*

columna nubis staret ad ostium tabernaculi, stabantque & ipsi, & adorabant per fores tabernaculorum suorum. Loquebatur DOMINVS ad Moysen facie ad faciem, sicut loqui solet homo ad amicum suum. Quæ cum ita sint, videturne hominis habere curam DEVS, hæc tanta attribuens, hæc tanta præstans, participem sermonis sui vilem homunculum faciens, & quasi consortium sacræ sodalitatis admittens, aperiens ei plenas divitiis immortalibus palmas suas, alens eos nectaris poculo, pascens cælesti cibo? Quam rogo majorem eis gubernaculi sui præstare † curâ, (32) quem majorem præstare potuit affectum, quàm vt cum præsentis seculi vitam agerent, speciem jam futuræ beatitudinis possiderent? Sed respondeat forte hoc loco, habuisse quondã hanc hominum curã Deum, cæterùm nunc penitus non habere. Vnde hoc ita credimus? forsitan quia, vt illi tunc, Mannam quotidie non comedimus, cum agros triticeis plenos messibus demetamus: quia coturnices humanis se manibus ingerentes

nobis rerum scriptarum intelligentiam, quasi humano affectu nobiscum loquens sub nomine pœnitentis Dei, vim demonstravit irati. Ira est autem divinitatis, pœna peccantis. Quid ergo post hæc secutum est? Gen. 6, 7. *Cum,* inquit, *vidisset Deus terram esse corruptam, dixit ad Noë: Finis universæ carnis venit coram me: repleta est terra iniquitate à facie eorum, & ego disperdam eos cum terra.* Et quid postea? *Rupti sunt,* inquit, *omnes fontes abyssi magnæ, & cataractæ cœli apertæ sunt, factaque est pluvia super terram quadraginta diebus & quadraginta noctibus.* Et paulò pòst: *Consumpta est omnis caro quæ movebatur super terram.* (24) †Et deinceps: *Remansit.a. solus Noë, & qui cum eo erant in arca.* Hîc nunc requirere ab illis volo, qui incuriosum rerum humanarum appellant Deum: an illo tempore vel curasse eum terrestria credant, vel judicasse? Puto.n. non judicavit tantùm, sed etiam dupliciter judicavit. Nam & dum servat bonos, pium se retributorem: & dum condemnat malos, severum judicem comprobavit. Sed hæc

forsitan

forsitan apud stultos, quia ante diluvium, id est, quasi alio quodam seculo gesta sunt, minus autoritatis habere videantur: quasi verò alius Deus tunc fuerit, aut posteà eandem mundi curam habere noluerit. Possum quidẽ divino munere per singulas post diluvium generationes probare quæ dico: sed & enormitas vetat, & tamen certa quædã & majora sufficiunt: quia cum idem sit absq; dubio majorum pariter ac minorum Deus, id profectò intelligendum est in minoribus, quod in majoribus comprobatur. Igitur cùm post diluvium generationi hominum benedixisset Deus, immensamque hominum multitudinem benedictio ipsa generasset: loquitur ad Abraham Dominus è cælo, jubens vt deserat † terram suam, inqui- (25)
rat alienam. Vocatur, sequitur, adducit, collocatur, fit de paupere locuples, de ignoto potens, infimus peregrinatione, excellentissimus dignitate. Sed ne hęc tamen, quæ ei data à Domino fuerant, muneris tantùm viderentur fuisse, non meriti, qui lætabatur prosperis, probatur adversis.

versis

versis. Sequitur quippe labor, periculũ, timor: vexatur commigratione, fatigatur exilio, contumelia afficitur, vxore privatur: immolari sibi Deus filium jussit, pater obtulit, & quantum ad defunctionẽ cordis pertinet immolavit. Rursum exilia, rursum metus, Philistinorum invidia, Abimelech rapina: multa quidem mala, sed tamen paria solatia. Nam etsi à plurimis afficitur, tamen de omnib. vindicatur, Quid igitur in cunctis istis quæ memoravimus, num Deus est & inspector, & invitator, & ductor, & solicitus, & sponsor, & protector, & munerator, & probator, & sublimator, & vltor, & judex? Inspector quippe est, dum ex omnibus vnum elegit, quem meliorem vidit. Invitator, dum vocat: ductor, dum ad ignota perducit: solicitus, dum ad ilicem visitat: sponsor, dum futura promittit: (26) protector, quia inter gentes † barbaras protexit: munerator, quia locupletavit: probator, quia tentari asperis voluit; sublimator, quia potentiorem omnibus fecit; vltor, quia eum de adversariis vltus

est:

est: judex, quia dum vlciscitur, judicavit. Subjungit .a. statim huic historiæ Deus, dicens: *Clamor Sodomorum & Gomorrhæ multiplicatus est, & peccatum eorum aggravatum est nimis.* Genes. 11 v. 20. *Clamor*, inquit, *Sodomorum & Gomorrhæ multiplicatus est.* Pulchrè clamorem dixit in se habere peccata. *Grandis* absque dubio *peccantium clamor est, quià à terra ascendit ad cælum.* Quare a. peccata hominum quasi clamare testatur? Scilicet quia cædi aures suas Deus dicit clamoribus peccatorum, ne differatur pœna peccantium. Et verè clamor & grandis clamor est, quando pietas Dei peccatorum clamoribus vincitur, vt peccantes punire cogatur. Ostendit ergo Dominus, quàm invitus puniat etiam gravissimos peccatores, dicens; *quod clamor Sodomorum ad se ascenderit,* hoc est dicere: *Misericordia quidem mea mihi suadet vt parcam, sed tamen peccatorum clamor cogit vt puniam.* Cum ergo ista dixisset, quid consecutum est? Mittuntur Angeli †Sodomam, proficiscuntur, introeunt, bonorū foventur officio, malorum vexantur iniuria (27)

bare voluit, quod etiam malos puniret invitus. Scilicet vt cum legeremus quæ à Sodomitis Angeli pertuliſſent, & videremus ſcelerum immanitatem, criminum turpitudinem, libidinum obſcœnitatem: probaret vtique nobis Deus quod ipſe eos noluerit perdere, ſed ipſi extorſerint vt perirent. Poſſum innumera proferre, ſed vereor ne dum ſatis reprobare rē nitimur, hiſtoriā texuiſſe videamur. Moſes in deſerto poſitus gregem paſcit, rubum ardere conſpicit, Deum ex rubo audit, præcepta accipit, poteſtate exaltatur, ad Pharaonem mittitur, venit, loquitur, cōtemnitur, vincit. Ægyptus percutit, Pharaonis inobedientia verberatur, & quidē non vno modo: ſcilicet vt plus ſacrilegus torqueatur diverſitate ſupplicii. Et quid? poſtremo decies rebellat, decies verberatur. Quid ergo dicimus? Puto quod in his omnibus & curare pariter res humanas Deum, & judicare, cognoſcas. In Ægypto quippe: tunc enim non ſimplex tantum ſed multiplex conſtat Dei fuiſſe judiciū Quotieſcunq; enim rebellantes Ægypti-

os

os percussit, toties judicavit. Sed post ista quæ diximus, quid secutum est? Israël (29) dimittitur, † Pascha celebrat, Aegyptios spoliat, dives abscedit. Pharaonem pœnitet, exercitũ contrahit, ad fugientes pervenit, castris jungitur, tenebris separatur, siccatur pelagus, Israel graditur, officiosa vndarum patientia liberatur: Pharao sequitur, mare super eum voluitur fluctu operiente deletur. Puto jam non obscurum, in his quæ acta sunt, Dei esse judicium. Et quidem non judicium tantùm, sed etiam moderationem atque patientiam. Patientiæ enim fuit, quod Aegyptii rebellantes sæpè percussi sunt: judicii, ꝙ contumaciæ pertinaces morte damnati. Igitur post hunc rerum gestarum ordinẽ ingreditur eremũ victrix sine bello gens Hebræorum: Agit iter sine itinere, viatrix sine via, prævio Deo, divino commilitio honorabilis, ductu cœlesti potens, sequens mobilem columnam, nubilam die, igneam nocte, congruas colorum diversitates pro temporum diversitate sumentem: scilicet, vt & diei lucem lutea obscu-

obſcuritate diſtingueret, et caliginem noctis flammeo ſplendore claritatis radiaret. Adde huc fontes repente natos, adde medicatas aquas, vel datas vel immutatas, ſpeciem ſervantes, naturam relinquentes. Adde aperta erumpentibus rivis montium capita, † adde ſcaturientia (30) novis pulverulenta arua torrentibus, adde inlatos itinerantium caſtris alitum greges, Deum pietate indulgentiſſima, non vſibus tantùm hominum, ſed etiam illecebris ſervientes: datum per quadraginta annos aſtris quotidie famulantibus cibum, rorantes jugiter eſcis dulcibus polos, non ad victum tantùm, ſed etiam ad delicias profluentes. Adde homines in nullis membrorum ſuorum partibus acceſſus & deceſſus humanorũ corporum neſcientes, vngues non auctos, dentes non imminutos, capillos ſemper æquales, non attritos pedes, non ſciſſas veſtes, calceamenta non rupta, redundantem hominum honorem vſq; ad induviarum vilium dignitatem. Adde huc erudiendæ gentis officio deſcendentem ad terras

columna nubis staret ad ostium tabernaculi, stabantq́; & ipsi, & adorabant per fores tabernaculorum suorum. Loquebatur DOMINVS ad Moysen facie ad faciem, sicut loqui solet homo ad amicum suum. Quæ cum ita sint, videturne hominis habere curam DEVS, hæc tanta attribuens, hæc tanta præstans, participem sermonis sui vilem homunculum faciens, & quasi consortium sacræ sodalitatis admittens, aperiens ei plenas divitiis immortalibus palmas suas, alens eos nectaris poculo, pascens cælesti cibo? Quam rogo majorem eis gubernaculi sui præstare † curâ, quem majorem præstare potuit affectum, quàm vt cum præsentis seculi (32) vitam agerent, speciem jam futuræ beatitudinis possiderent? Sed respondeat forte hoc loco, habuisse quondã hanc hominum curã Deum, cæterùm nunc penitus non habere. Vnde hoc ita credimus? forsitan quia, vt illi tunc, Mannam quotidie non comedimus, cum agros triticeis plenos messibus demetamus: quia coturnices humanis se manibus ingerentes

non apprehendimus, cum omnia avium pecudum, beſtiarum genera devoremus: quod ſalientes rupibus aquas apertis oribus non excipimus, cùm vinarias domus vinearum fructibus irrigemus. Addo ego amplius aliquid, quod nos ipſi, qui illos tunc Deo curæ fuiſſe, & nos à Deo negligi dicimus, ſi accipere pro præſentibus bonis præterita poſſemus, reſpueremus penitus conditionis iſtius optionē. Nollemus enim hæc quæ nunc habemus, amittere, vt poſſemus ea quibus tunc illi vſi ſunt, poſſidere: non quòd nos nunc meliora habeamus quàm gens illa tunc habuit, ſed quia & illi q̃ quotidiano tunc cœli ac Dei miniſterio paſcebantur, antiquam ventris ingluviem bonis præſenti-
(33) bus † præferebant: turpiſſima ſcilicet ciborum carnalium recordatione mœſti, & fœditiſſimo ceparum atque alliorum amore ægreſcentes: non quod potiora eſſent quib. antea vſi erant, ſed quia quod nunc à nobis fit, hoc tunc ab illis. Illi horrebant quæ erant, & quæ non erant, deſiderabant. Nos magis laudamus illa quæ

tunc

tunc fuerunt, quàm ista quæ nunc sunt: non quia si eligendi facultas esset, semper hahere illa mallemus, sed quia vsitatum « hoc humanæ mentis est vitium, cum in- « tueatur illa magis semper velle quæ de- « sunt. Et quia, vt ille ait: *Aliena nobis, nostra plus aliis placent.* Accedit quoq; illud, quod generale fermè est omni homini, vt Deo semper ingratus sit, insitoq; hoc, & quasi nativo malo se cuncti invicem vincunt, vt beneficiis Dei detrahant, ne debitores se esse cognoscant. Sed hæc hactenus: nunc ad negocii dudum cepti ordinem revertamur: quamvis, vt reor, non mediocriter jam probaverimus quæ proposuimus: sed addamus tamẽ adhuc, si placet, quippiam: *quia melius est plus probare aliquid quàm necesse est, quàm minus forsitan quàm negotio debeatur.* Liberatus quondam de Pharaonis jugo populus † Hebræorũ, ad Sina montem præ- (34) varicatus est, & statim à Domino pro errore percussus. Sic enim scriptũ est: *Percussit ergo Dominus populum, pro errore vituli quem fecit Aaron.* Quod potuit ma-

Exod. 32.

jus & evidentius de peccatorib. Deus ferre judicium, quàm vt ſtatim conſequeretur pœna peccantes? Et tamen cùm omnis populus reus fuerit, cur non eſt in oẽs miſſa damnatio? Quia pius ſcilicet Dominus partem percuſſit ſententiæ ſuę gladio, vt partem corrigeret exemplo, probaretq; omnibus ſimul & cohercendo cenſuram, & indulgendo pietatem. Cenſura enim fuit, quod caſtigavit: pietas, quod pepercit: quamvis vtrumq; impari modo. Plus ſiquidem tunc pietati datum eſt quàm ſeveritati: Ideo vtiq;, quia cùm indulgentiſſimus Dominus propenſiorẽ ſe ſemper miſerationi præſtet quàm vltioni, licet in cohercenda tunc Iudaici exercitus parte judicio ac ſeveritati cenſura divina aliquid attribuerit, majorem tamen ſibi populi portionem pietas vindicavit: ſpecialiter quidem hoc & peculiari tunc innumeræ plebis miſericordia, ne omnes ſcilicet quos reatus complectebatur, pœna conſumeret. Cæterùm erga
(35) quaſdam perſonas, †vt legimus, ac familias cenſura Dei inexorabilis eſt: ſicut illud,

lud,

lud, vbi otiante Sabbatis populo, is qui colligere ligna vsurparat, occidi jubetur, (quãvis enim opus ipsum hominis videretur innoxium, faciebat tamen eum diei observatio criminosum) Vel cum duobus lite certantibus, vnus qui blasphemarat, morte mulctatur. Sic enim scriptum est: *Ecce autem filius mulieris Israëlitis, quẽ pepererat de viro Aegyptio, inter filios Israël jurgatus est in castris cum viro Israëlite. Cumq; blasphemasset nomen Domini, & maledixisset ei, adductus est ad Moysen.* & paulò pòst: *Miserunt*, inquit, *eum in carcerem, donec viderent quid juberet Dominus: qui locutus est ad Moysen*, dicens: *Educ blasphemum extra castra, & ponant omnes qui audierunt, manus super caput eius, & lapidet eum populus vniversus.* Nunquid non præsens DEI est manifestumque judicium, & prolata quasi juxta humani examinis formam, cælesti disceptatione sententia? Primùm qui peccaverat comprehensus est: secundò quasi ad tribunal adductus? tertio accusatus: deinde in carcerem missus; postremò cælestis ju-

Num. *Levi.*

dicii auctoritate punitus. Porrò autem
(36) non punitus tantũ, ſed punitus ſub † teſtimonio, vt damnare ſcilicet videretur reum juſtitia, non poteſtas: exemplo ſcilicet ad cunctorum emendationem proficiente, vt ne quis poſtea admitteret, ꝙ omnis in vno populus vindicaſſet. Hac igitur ratione atq; judicio omnia Deus & nunc agit, & ſemper egit: ſcilicet vt correctioni omniũ proficeret, quicquid ſinguli pertuliſſent. Sicut etiam illud fuit,
um.26. cum Abihu & Nadab, ſacerdotalis ſangui-
evi.10. nis viri, cœleſti igne conſumpti ſunt. In
Par.24. quibus vtique non judicium tantùm, ſed præſens Deus oſtendere voluit, impenſumq; judicium. ſic enim ſcriptum eſt, *Quod cum egreſſus ignis à Domino devoraſſet holocauſtum, arreptis Nadab & Abihu filii Aaron turibulis poſuerunt ignem & incenſum deſuper, offerentes coram Domino ignem alienum, quod eis præceptum non erat. Egreſſusq; ignis à Domino, devoravit eos, & mortui ſunt coram Domino.* Quid.n. aliud quàm extentam ſuper nos dexteram ſuam & imminentem jugiter gladium

um voluit oſtendere, qui errorem ſupradictorum ſtatim in ipſo opere punivit: nec penè prius peractum eſt facinus peccantium, quàm vlciſceretur pœna peccatum: quamvis non id tantum in hac re actum ſit, ſed †etiam multa alia. (37) Cum enim in illis tunc non mens impia, ſed facilitas nimium inconſulta punita ſit: declaravit profectò Dominus, quo ſupplicio digni eſſent, qui contemptu divinitatis aliquid admitterent, quando etiam illi percuſſi à Deo eſſent, qui ſola mentis inconſideratione peccaſſent: aut quàm rei eſſent, qui contra juſſionem Domini ſui facerent, cum etiam illi taliter plecterentur, qui injuſſa feciſſent. Porrò autem etiam ex hoc conſulere Deus voluit noſtræ correctioni per cenſuram ſalubris exempli, vt omnes laici intelligerent, quantum iram Dei timere deberent, cum à præſenti pœna filios ſacerdotis nec meritum parentis eriperet, nec miniſterii ſacri privilegium vindicaret. Sed ego quid de his dico, quorum inconſiderantia quodammodo Deum tetigit, & ad cœleſtem inju-

Num. 12, & 20.

riam redundavit? Maria contra Mosen loquitur, & punitur: nec punitur tantũ, sed judicii more punitur. Primùm enim ad judicium vocatur. Deinde arguitur, Tertiò verberatur. In objurgatione excipit vim sententiæ. In leprâ autẽ patitur piaculum criminosæ: quamvis cohercitio istiuśmodi non Mariam tantùm, sed etiã (38) Aaronẽ humiliaverit: † Quia etsi deformari leprâ summum antistitẽ non oportuit, & ipsum tamen Domini castigatio flagellavit: nec solùm hoc, sed in pœna q̃ Maria patitur, Aaron etiam quasi culpæ particeps cohercetur. Maria enim supplicio afficitur, vt Aaron confusione multetur. Porrò a. vt inexorabilem in quibusdam agnosceremus formam divini esse judicii, ne illius quidem intercessu, qui læsus fuerat, indulsit. Sic enim legimus ad Aaronem & Mariam dixisse Dominum: *Quare igitur non timuistis detrahere servo meo Mosi? iratusq; abiit, & ecce Maria apparuit candens leprâ quasi nix: clamavitq; ad Dominũ Moses dicens: Obsecro Domine sana eam. Cui reſpõdit Dominus: Si pater eius spuisset*

isset in faciem illius, non debuerat saltèm decem dierum rubore suffundi? Separetur septẽ diebus extra castra, & postea revocabitur. Sufficiunt igit' de hoc genere divisionis, & de hac parte sermonis, ista quæ dixim⁹. Infinitum enim est de omnib. disputare, quæ nimis longum est etiam sine disputatione numerare. Sed adhuc etiã aliquid addamus. Pœnitet gentem Hebræorum de Ægypto recessisse, percutitur: dolet deinde fatigari se labore itineris, affligit': carnes desiderat, † verberat'. Et quia quo- (39) tidie mannã edens explere illecebris cupit ventris ingluviem, optata quidem cupiditate saturatur, sed in ipsa tamen saturitate torquetur. *Adhuc enim*, inquit scriptura, *esca erat in ore ipsorum, & ira* Psal. 77. *Dei ascendit in eos, & occidit plurimos eo-* v. 31. *rum, & electos Israël impedivit. Og contra Mosen rebellat, extinguitur: Core convitiatur, obruitur: Dathan & Abiron murmurant, devorantur. Aperta est .n.* inquit, Num. 2 *terra, & deglutivit Dathan, & operuit synagoga Abiron.* Ducenti quoq; & quinquaginta, vt sacer sermo testatur, princi-

pes

pes viri, qui tempore conſilii per nomina vocabant, ſurrexerunt contra Moyſen. Cumq; ſtetiſſent contra Moyſen & Aaron, dixerunt: Sufficiat nobis quia omnis multitudo ſanctorum eſt, & in ipſis eſt Dominus: cur elevamini ſuper populum Domini? Et quid poſt hæc? Ignis, inquit, egreſſus à Domino interfecit CCL. viros, qui offerebant incenſum. Sed cum hæc tanta fierent, cæleſtis cura non profuit: adhibita eſt ſæpiſſimè cohercitio, ſed emendatio non eſt ſecuta. Sicut enim nos cũ aſſiduè flagellamur, non corrigimur: ita & illi, cum cæderentur ſæpiſſimè, non
(41) emendabantur. Quid † enim ſcriptum eſt? Murmuravit autem omnis multitudo filiorũ Iſraël ſequenti die contra Moyſen & Aaron, dicens: Vos interfeciſtis populum Domini. Et quid poſtea? Percuſſa ſunt ſtatim, & divino igne conſumpta 14. millia hominum & ſeptingenti. Cum oĩs ergo tunc populi multitudo peccaverit, cur non eſt in omnibus vindicatum? præſertim cum ex illa quam ſupra dixi ſeditione Core nullus evaſerit. Cur ibi cunctũ

peccantium cætum interfici Deus voluit, hic tantummodo portionem? scilicet quia plenus & justitia & misericordia Dominus, & pietati suæ multa donat per indulgentiam, & severitati per disciplinam. Et ideo ibi præstitit disciplinæ, vt proficeret cunctorũ emendationi pœna omnium noxiorum: Hîc autem misericordiæ suæ tribuit, ne vniversus populus deperiret. Et tamen cum tam misericorditer egerit, quia in parte plebis castigatio toties repetita non profuit, ad vltimum omnes morte damnavit: quæ res & timori, & emendationi nostræ simul proficere deberet, scilicet ne, qui illorum exemplo penitus non corrigimur, illorum fortasse exitu puniamur. Non enim dubium est, quid actum de iis fuerit. † nam cum vniversa gens Hebræorum ad hoc de Ægypto exierit, vt terram repromissionis intraret, præter duos tantùm sanctos nullus intravit. Sic enim scriptum est: *Locutus est Dominus ad Moysen & Aaron, dicens: Vsquequo multitudo hæc pessima mur-* (41) Num. 14.

murat

murat contra me? Vivo ego, ait Dominus; *ſicut locuti eſtis ante me hodie, ſic faciam vobis. In ſolitudine hac jacebunt cadavera veſtra.* Et quid poſtea? *Parvulos*, inquit, *veſtros, de quibus dixiſtis, quod præda hoſtibus forent, introducam, vt videant terram quæ vobis diſplicuit. Veſtra cadavera jacebunt in ſolitudine.* Et quid deinde? *Omnes*, inquit, *mortui ſunt, atq; percuſsi in conſpectu Domini.* Quid eſt quod in his omnibus non ſit? Vis videre rectorem? ecce & præſentia corrigit, & futura diſponit. Vis videre ſeverum judicem? ecce noxios punit. Vis videre juſtum & pium? ecce innocentibus parcit. Vis videre in omnibus judicem? ecce judicium eſt. Nam & vt judex arguit, & vt judex regit: Iudex promit ſententiam, judex noxios perimit, judex innoxios muneratur.

Explicit lib. I.

INCI-

INCIPIT LIBER SECVNDVS.

SVFFICIVNT igitur d[redacted]mplis ista quæ diximus, quibus utique jugiter DEVS noster & contemplator solicitissimus, & gubernator piissimus, & judex justissimus cõprobatur. Sed cogitat de imperitioribus fortè aliquis: Si sic aguntur nunc à Deo omnia vt tunc acta sunt, quid est quod mali prævalent, affliguntur boni: & cum tunc iram mali senserint, & misericordiam boni, nunc videntur sentire quodámodo boni iram, & mali gratiam? Paulo pòst ad ista respondeã. Nunc quia tria hæc, id est, præsentiam Dei, gubernationem, atq; judicium, trib. his me probaturum esse promisi, hoc est, ratione, exemplis, ac testimoniis: quia ratione & exemplis jam satisfecimus, superest vt testimoniis declaremus. Quamvis exempla ipsa, quæ diximus, haberi pro testimoniis debeant, quia *rectè testimonium esse dicitur, quo rerum veritas approbatur*. Quid igitur ex illis tribus quæ supradicta

(43) dicta sunt, per testimonia † sacra primùm probari debet: præsentia, an gubernatio, an ne judicium? Præsentia opinor: quia vel recturus est, vel judicaturus. præsens absq; dubio esse debet, vt vel regere quicquid illud est, vel judicare possit, Loquẽs in voluminibus suis sermo divinus sic ait: Prov. 15. *In omni loco oculi Domini contemplantur malos & bonos.* Ecce habes præsentem, ecce intuentem, ecce in omni loco cura ac provisione vigilantem. Idcirco enim & bonos ab eo considerari, & malos dixit: vt probaret scilicet, nihil ab eo negligi, quẽ ostenderet vniversa rimari. Quod vt plenius capias, audi quid in alio scripturarũ loco idem testatur spiritus sanctus. Psal. 32. *Oculi*, inquit, *Domini super timentes eum, vt eripiat à morte animas eorum, & alat eos in fame.* Ecce cur aspicere justos homines Deus dicitur: vtique vt conservet, vt protegat. *Aspectus* enim *divinitatis propitiæ, munus est conservationis humanæ.* Nam & alibi idem divinus spiritus sanctus: *Oculi*, inquit, *Domini super justos, & aures eius in preces eorum.* Vide qua benignitate

gnitate agere cum suis Deum scriptura dicit. In hoc siquidem quod ait, *oculos Domini super justos esse*, affectus aspicientis ostenditur. In hoc autem quod *aures in †precibus paratas*, semper exaudientis (44) largitas demonstrarur. Quamvis id quod dicit, *divinas aures in precibus semper esse justorum*, non audientia tantùm Dei, sed quędā quasi obedientia designetur. Quomodo enim in precibus justorum divinæ aures sunt? Quomodo? nisi vt semper audiant, nisi vt semper exaudiant, nisi vt promptè audita tribuant, nisi vt ilicò exaudita concedant. Semper ergo ad audiendas sanctorum preces paratæ Domini nostri aures, semper attentæ sunt. Quàm beati essemus omnes, si quàm promptam erga nos Dei audientiam legimus, tam promptè ipsi Deū audire vellemus! Sed forsitan dicis, hoc quod justos aspicere Deus legitur, parum prodesse causæ: quia non sit generalis divinitatis intuitus, qui justis tantùm speciali benignitate tribuatur. Iam quidem superiùs sacer sermo testatur, quia oculi Domini contemplantur

malos & bonos. Sed ſi hoc etiam nunc vis plenius probari, reſpice quid ſequatur, hoc enim ſubditur: *Vultus autem Domini ſuper facientes mala, vt perdat de terra memoriam eorum.* Vides absque dubio, quia non potes queri, quod non aſpiciat etiam injuſtos Deus: quippe cum intelligis, generalẽ quidem †eſſe in omnes Domini viſionem, ſed meritorum fieri diſparilitate diverſam: boni quippe aſpiciuntur vt conſerventur, mali vt diſperdantur: cum quibus vtiq; partem & ipſe habens, qui homines à Deo aſpici negas, non ſolùm videri te à Domino evidenter intellige, ſed periturum quoque indubitanter agnoſce. Nam cum ad hoc ſit vultus Dei ſuper facientes mala, vt perdat de terra memoriam eorum: de gubernatione Dei neceſſe eſt vt qui aſpicere Dei vultum *per fidẽ negas, aſpicientis iram perditione cognoſcas. Igitur de præſentia ac de aſpectu Dei iſta ſufficiunt. Videamus an nunc qui reſpicit regat, cum vtiq; ipſa ratio aſpiciendi cauſam in ſe habeat gubernandi: quia nõ ad hoc reſpicit, vt cum

[Margin notes: *ſalm.33.* (beside "tur, hoc enim ſubditur"); (45) (beside "gis, generalẽ"); *perfidè.* (beside "tum *per fidẽ")]

aſpexe-

aſpexerit negligat: qui ſcilicet per idipſum non negligere intelligitur, quia reſpicere dignatur: præſertim cum ſuperius ſacer ſermo teſtatus ſit, malos ad perditionem à Deo aſpici, bonos ad ſalutem. Hoc ipſo vtique diſpenſatio diuini gubernaculi demonſtratur, hoc eſt enim juſta gubernatione regere, & ſingulos quoſque homines pro meritorum diverſitate tractare. Sed accipe tamen de hac re plenius teſtimonium. Dicit ad Deũ † Patrem in Pſalmo (46) Spiritus ſanctus: *Qui regis Iſraël, intende.* Pſal. 79. Iſraël videns Deum interpretatur: quem vtique cum Chriſtiani fide & corde videant, qui fideliter credunt, licet gubernator omnium Deus ſit, illis tamen peculiariter regimen præſtari à Deo dicitur, qui regi peculiariter à divinitate mereantur. Vnde & tu quicunq; ille es, ſi Chriſtianus es, neceſſe eſt vt regi te à Deo credas. Si autem gubernari te à Deo cũ cæteris Chriſtianis omninò non putas: neceſſe eſt extra omnes Chriſtianos te eſſe cognoſcas. Sed ſi illud, vt ſupra jam diximus, magis quæris, q̃ ad omnes homines, non quod

ad solos pertinet Christianos? ecce evidenter dicit volumen sacrũ, cuncta quo-
» tidie nutu divinitatis regi, & incessabili-
» ter à Deo omnia gubernari. *Ipse enim*, in-
Sap.12. quit, *diligit consilium & disciplinam.* Nec est enim alius DEVS, cuius cura est de omnibus. *Cum sis ergo*, inquit, *justus, justè omnia disponis & cum magna reverentia disponis nos.* Ecce habes jugiter disponentem Deum, jugiter gubernantem: quamvis in isto scripturæ loco non gubernatio tantùm sacra, sed etiam dignitas declaretur humana. In hoc enim quod ait, *dispo-*
(47) *nis nos*, vis divinæ gubernationis: † in hoc autem, quod *cum magna reverentia*, culmen humanæ ostenditur dignitatis. Ali-
Here. 23. & 42 bi quoq; in Propheta: *Nunquid non cœlũ*, inquit, & *terram ego impleo.* Cur autem cuncta impleat, ipse declarat: *Quia vobiscum sum*, inquit, *vt salvos faciam vos.* Ecce enim modò non regimen suũ Dominus & impletionem, sed etiam vim ac beneficium ipsius adimpletionis ostendit. Hunc enim fructum in se habet divinitatis impletio, vt salvet ea quæ adimplentur.

plentur. Et ideò in Apoſtolorum Actibus beatiſſimus Paulus: *In ipſo*, inquit, *& vivimus*, & *movemur, & ſumus*. Plus abſque dubio, quàm gubernator eſt vitæ, in quo motus ipſe viventis eſt. Non enim dixit, *ab ipſo* nos, ſed *in ipſo* moveri, docens ſcilicet inſitam intra virtutes ſacras omnium noſtrum eſſe ſubſtantiam: quia in ipſo profectò vivimus, à quo hoc ipſum ducimus, quod ſumus. Sed & Salvator ipſe in Evangelio: *Ecce ego*, inquit, *vobiſcum ſum omnib. diebus uſq; ad conſummationem ſeculi*. Non ſolùm nobiſcum ſe eſſe dixit, ſed etiam omnibus diebus eſſe nobiſcum. Tu eum, ô ingratiſſime homo, qui ſine ceſſatione nobiſcum eſt, nec curam, nec reſpectum noſtri habere dicis? Quid facit ergo nobiſcum? Nunquid ergo ad hoc nobiſcum eſt, vt non †reſpiciat, vt negligat? Et quomodo ſibi vtrumq; convenit, vt qui pietati pręſtat præſentiam, impietati tribuat incuriam? *Ecce enim*, inquit, *vobiſcum ſum omnibus diebus vſq; ad conſummationem ſeculi*. Præclarè ſcilicet affectum Dei interpretamur, ſi nos ca- Acto.7.

lumniamur ab eo jugiter negligi, cum ille nos à se testetur jugiter non relinqui. Ille per hoc ostendere voluit, quod à nobis affectu & protectione jugiter non discederet, quia à nobis etiam præsentiâ non abesset: nos in contemptum nostri divinam vertimus charitatem, nos amoris testimonia in odii argumenta mutamus, Hoc enim quod præsentem se esse dicit, odii magis testimonium esse volumus, quàm amoris. Nam si absentem se Dominus futurum esse dixisset, minùs causari forsitan de incuriâ poteramus absentis. Majoris contemptus res est atque fastidii, si nos jugiter negligit, qui à nobis jugiter non recedit, & plus in se odii nostri habet, si ad hoc semper nobiscum permanet, vt qui nos præsentia nunquam deserit, semper repudiet affectu. Sed absit hoc de piissimo ac misericordissimo Deo credi, vt ad hoc semper nobis voluerit assistere, vt nos majore fastidio negligere videretur
(49) †assistens: Absit hoc scelus dici. Nemo enim, puto, vel in toto humano genere tam malus est, qui ideo cum vllo hominum

minum velit eſſe, quia non amet, & ad hoc tantùm vti præſentia ſua cupiat, vt majore odii fructu poſſit deſpicere præſentem. Ipſa nos vel doceat humana natura, vel vincat, ſi nō ideo cum quocunq; homine eſſe cupimus, quia eúm cum quo eſſe cupimus, diligamus. Et quia vtique diligimus, prodeſſe ei præſentiam noſtrã cupimus quem amamus. Quod ergo etiam malo homini auferre non poſſumus, Deo tollimus, & pejorem peſſimis hominibus Deum facimus, qui ad hoc futurum nobiſcum ſe eſſe dixit, vt faſtidioſius nos negligeret cum fuiſſet. Sed hæc hactenus.

Supereſt, vt quia teſtimoniis ſacris ſatis & reſpici, ac regi à DEO omnia jam probavimus, etiam judicari plurima in hoc ſeculo à divinitate doceamus. David ſanctus cum à Nabale Carmelo contumeliæ pertuliſſet injuriam, quia ſe ipſe vlciſci diſtulit, vltionem ſtatim Deo executore percepit. Extincto itaque paulò poſt adverſario ſuo & manu cœleſti obruto, ſic locutus eſt: *Benedictus Dominus*

murat contra me? Vivo ego, ait Dominus; *sicut locuti estis ante me hodie, sic faciam vobis. In solitudine hac jacebunt cadavera vestra.* Et quid postea? *Parvulos*, inquit, *vestros, de quibus dixistis, quod præda hostibus forent, introducam, vt videant terram quæ vobis displicuit. Vestra cadavera jacebunt in solitudine.* Et quid deinde? *Omnes*, inquit, *mortui sunt, atq; percussi in conspectu Domini.* Quid est quod in his omnibus non sit? Vis videre rectorem? ecce & præsentia corrigit, & futura disponit. Vis videre severum judicem? ecce noxios punit. Vis videre justum & pium? ecce innocentibus parcit. Vis videre in omnibus judicem? ecce judicium est. Nam & vt judex arguit, & vt judex regit: Iudex promit sententiam, judex noxios perimit, judex innoxios muneratur.

Explicit lib. I.

INCI.

INCIPIT LIBER SECVNDVS.

SVFFICIVNT igitur de exemplis ista quæ diximus, quibus utique jugiter DEVS noster & contemplator solicitissimus, & gubernator piissimus, & judex justissimus cõprobatur. Sed cogitat de imperitioribus fortè aliquis: Si sic aguntur nunc à Deo omnia vt tunc acta sunt, quid est quod mali prævalent, affliguntur boni: & cum tunc iram mali senserint, & misericordiam boni, nunc videntur sentire quodãmodo boni iram, & mali gratiam? Paulo pòst ad ista respondeã. Nunc quia tria hæc, id est, præsentiam Dei, gubernationem, atq; judicium, trib. his me probaturum esse promisi, hoc est, ratione, exemplis, ac testimoniis: quia ratione & exemplis jam satisfecimus, superest vt testimoniis declaremus. Quamvis exempla ipsa, quæ diximus, haberi pro testimoniis debeant, quia *rectè testimonium esse dicitur, quo rerum veritas approbatur*. Quid igitur ex illis tribus quæ supra-

dicta

(43) dicta sunt, per testimonia † sacra primùm probari debet: præsentia, an gubernatio, an ne judicium? Præsentia opinor: quia vel recturus est, vel judicaturus, præsens absq; dubio esse debet, vt vel regere quicquid illud est, vel judicare possit. Loquẽs in voluminibus suis sermo divinus sic ait: Prov. 15. *In omni loco oculi Domini contemplantur malos & bonos.* Ecce habes præsentem, ecce intuentem, ecce in omni loco cura ac provisione vigilantem. Idcirco enim & bonos ab eo considerari, & malos dixit: vt probaret scilicet, nihil ab eo negligi, quẽ ostenderet vniversa rimari. Quod vt plenius capias, audi quid in alio scripturarũ loco idem testatur spiritus sanctus. Psal. 32. *Oculi,* inquit, *Domini super timentes eum, vt eripiat à morte animas eorum, & alat eos in fame.* Ecce cur aspicere justos homines Deus dicitur: vtique vt conservet, vt protegat. *Aspectus* enim *divinitatis propitiæ, munus est conservationis humanæ.* Nam & alibi idem divinus spiritus sanctus: *Oculi,* inquit, *Domini super justos, & aures eius in preces eorum.* Vide qua benignitate

gnitate agere cum ſuis Deum ſcriptura dicit. In hoc ſiquidem quod ait, *oculos Domini ſuper juſtos eſſe*, affectus aſpicientis oſtenditur. In hoc autem quod *aures in* †*precibus paratas*, ſemper exaudientis (44) largitas demonſtrarur. Quamvis id quod dicit, *divinas aures in precibus ſemper eſſe juſtorum*, non audientia tantùm Dei, ſed quędã quaſi obedientia deſignetur. Quomodo enim in precibus juſtorum divinæ aures ſunt? Quomodo? niſi vt ſemper audiant, niſi vt ſemper exaudiant, niſi vt promptè audita tribuant, niſi vt ilicò exaudita concedant. Semper ergo ad audiendas ſanctorum preces paratæ Domini noſtri aures, ſemper attentæ ſunt. Quàm beati eſſemus omnes, ſi quàm promptam erga nos Dei audientiam legimus, tam promptè ipſi Deũ audire vellemus! Sed forſitan dicis, hoc quod juſtos aſpicere Deus legitur, parum prodeſſe cauſæ: quia non ſit generalis divinitatis intuitus, qui juſtis tantùm ſpeciali benignitate tribuatur. Iam quidem ſuperiùs ſacer ſermo teſtatur, quia oculi Domini contemplantur

malos & bonos. Sed ſi hoc etiam nunc vis plenius probari, reſpice quid ſequa- Pſalm.33. tur, hoc enim ſubditur: *Vultus autem Domini ſuper facientes mala, vt perdat de terra memoriam eorum.* Vides abſque dubio, quia non potes queri, quod non aſpiciat etiam injuſtos Deus: quippe cum intelli- (45) gis, generalẽ quidem †eſſe in omnes Domini viſionem, ſed meritorum fieri diſparilitate diverſam: boni quippe aſpiciuntur vt conſerventur, mali vt diſperdantur: cum quibus vtiq; partem & ipſe habens, qui homines à Deo aſpici negas, non ſolùm videri te à Domino evidenter intellige, ſed periturum quoque indubitanter agnoſce. Nam cum ad hoc ſit vultus Dei ſuper facientes mala, vt perdat de terra memoriam eorum: de gubernatione Dei neceſſe eſt vt qui aſpicere Dei vul- perfidè. tum* per fidẽ negas, aſpicientis iram perditione cognoſcas. Igitur de præſentia ac de aſpectu Dei iſta ſufficiunt. Videamus an nunc qui reſpicit regat, cum vtiq; ipſa ratio aſpiciendi cauſam in ſe habeat gubernandi: quia nõ ad hoc reſpicit, vt cum

aſpexe-

aſpexerit negligat: qui ſcilicet per idipſum non negligere intelligitur, quia reſpicere dignatur: præſertim cum ſuperius ſacer ſermo teſtatus ſit, malos ad perditionem à Deo aſpici, bonos ad ſalutem. Hoc ipſo vtique diſpenſatio diuini gubernaculi demonſtratur, hoc eſt enim juſta gubernatione regere, & ſingulos quoſque homines pro meritorum diverſitate tractare. Sed accipe tamen de hac re plenius teſtimonium. Dicit ad Deũ † Patrem in Pſalmo (46) Spiritus ſanctus: *Qui regis Iſraël, intende.* Pſal. 79. Iſraël videns Deum interpretatur: quem vtique cum Chriſtiani fide & corde videant, qui fideliter credunt, licet gubernator omnium Deus ſit, illis tamen peculiariter regimen præſtari à Deo dicitur, qui regi peculiariter à divinitate mereantur. Vnde & tu quicunq; ille es, ſi Chriſtianus es, neceſſe eſt vt regi te à Deo credas. Si autem gubernari te à Deo cũ cæteris Chriſtianis omninò non putas: neceſſe eſt extra omnes Chriſtianos te eſſe cognoſcas. Sed ſi illud, vt ſupra jam diximus, magis quæris, ꝙ ad omnes homines, non quod

ad solos pertinet Christianos? ecce evidenter dicit volumen sacrũ, cuncta quo-
„ tidie nutu divinitatis regi, & incessabili-
„ ter à Deo omnia gubernari. *Ipse enim*, in-
Sap. 12. quit, *diligit consilium & disciplinam*. Nec est enim alius DEVS, cuius cura est de omnibus. *Cum sis ergo*, inquit, *iustus, iustè omnia disponis & cum magna reverentia disponis nos*. Ecce habes jugiter disponentem Deum, jugiter gubernantem: quamvis in isto scripturæ loco non gubernatio tantùm sacra, sed etiam dignitas declaretur humana. In hoc enim quod ait, *dispo-*
(47) *nis nos*, vis divinæ gubernationis: † in hoc autem, quod *cum magna reverentia*, culmen humanæ ostenditur dignitatis. Ali-
Here. 23. & 42 bi quoq; in Propheta: *Nunquid non cœlũ*, inquit, & *terram ego impleo*. Cur autem cuncta impleat, ipse declarat: *Quia vobiscum sum*, inquit, *vt salvos faciam vos*. Ecce enim modò non regimen suũ Dominus & impletionem, sed etiam vim ac beneficium ipsius adimpletionis ostendit. Hunc enim fructum in se habet divinitatis impletio, vt salvet ea quæ adimplentur.

plentur. Et ideò in Apostolorum Actibus beatissimus Paulus: *In ipso*, inquit, *& vivimus*, & *movemur*, *& sumus*. Plus absque dubio, quàm gubernator est vitæ, in quo motus ipse viventis est. Non enim dixit, *ab ipso* nos, sed *in ipso* moveri, docens scilicet insitam intra virtutes sacras omnium nostrum esse substantiam: quia in ipso profectò vivimus, à quo hoc ipsum ducimus, quod sumus. Sed & Salvator ipse in Evangelio: *Ecce ego*, inquit, *vobiscum sum omnib. diebus usq; ad consummationem seculi.* Non solùm nobiscum se esse dixit, sed etiam omnibus diebus esse nobiscum. Tu eum, ô ingratissime homo, qui sine cessatione nobiscum est, nec curam, nec respectum nostri habere dicis? Quid facit ergo nobiscum? Nunquid ergo ad hoc nobiscum est, vt non †respiciat, vt negligat? Et quomodo sibi vtrumq; convenit, vt qui pietati præstat præsentiam, impietati tribuat incuriam? *Ecce enim*, inquit, *vobiscum sum omnibus diebus vsq; ad consummationem seculi.* Præclarè scilicet affectum Dei interpretamur, si nos ca-

Acto.7.

(f)

minum velit eſſe, quia non amet, & ad hoc tantùm vti præſentia ſua cupiat, vt majore odii fructu poſſit deſpicere præſentem. Ipſa nos vel doceat humana natura, vel vincat, ſi nō ideo cum quocunq; homine eſſe cupimus, quia eum cum quo eſſe cupimus, diligamus. Et quia vtique diligimus, prodeſſe ei præſentiam noſtrã cupimus quem amamus. Quod ergo etiam malo homini auferre non poſſumus, Deo tollimus, & pejorem peſſimis hominibus Deum facimus, qui ad hoc futurum nobiſcum ſe eſſe dixit, vt faſtidioſius nos negligeret cum fuiſſet. Sed hæc hactenus.

Supereſt, vt quia teſtimoniis ſacris ſatis & reſpici, ac regi à DEO omnia jam probavimus, etiam judicari plurima in hoc ſeculo à divinitate doceamus. David ſanctus cum à Nabale Carmelo contumeliæ pertuliſſet injuriam, quia ſe ipſe vlciſci diſtulit, vltionem ſtatim Deo executore percepit. Extincto itaque paulò poſt adverſario ſuo & manu cœleſti obruto, ſic locutus eſt: *Benedictus Dominus*

qui judicavit causam opprobrii mei de manu Nabal. †Eundem quoq; cum fugasset è regno filius persecutor, judex in brevi Dominus vindicavit. Nec vindicavit tantùm, sed cumulatiꝰ vindicavit quàm ipse voluit qui vindicabatur, vt ostenderet scilicet *Deus, graviorem sibi esse injuriam injusta tolerantium, quàm tolerantibus suam.* Nam qui supra votum eius vindicat qui vindicatur, quid aliud vult intelligi, quàm se ipsum in eo, quem sic vlciscitur, vindicari? Acto itaq; in crucem non manu factam filio parricida, vindictam ei divinitus attributam sic nuntiatam refert sermo divinus: *Bonum adporto nuntium, Domine mi rex. Iudicavit enim pro te hodie Dominus de manu omnium qui surrexerunt contra te.* Vides, quomodo non rebus tantùm, vt supra diximus, & exemplis, sed ipso nomine atq; appellatione judicii, Deum etiam præsenti seculo judicare, divinæ per sacros testes literæ probant. Sed forsitan putes, id specialiter sancto viro à DEO præstitum, vt de adversariis eius protinus judicaret. Dies me deficiet, si de præ-

præſentibus in hoc mundo ſententiis Dei atq; judiciis velim dicere. Sed tamen vt evidenter agnoſcas, cenſuram ſuam & examen ſacrum non tam perſonis præſtare, quam cauſis, audi quomodo judex Deus, qui †pro David ſervo ſuo ſententiam (51) aſſiduè evidentem dedit, contra David ipſum ſæpius vindicarit. Et quidem hoc non in multorum hominū negotio, aut, (quod forſitan potuiſſet DEVM magis movere) ſanctorum, ſed in cauſa & vnius hominis & barbari: & vbi tantum virum perſona penitus non gravaverat, niſi cauſa multaſſet? Interfecto Vria Etheo, homine gentis impiæ & nationis inimicæ, ſtatim fit ad David ſermo divinus: *Vriam* 2, Reg. 1 *Etheum percuſſiſti gladio, & uxorem illius accepiſti vxorem, & interfeciſti eum gladio filiorum Ammon. Quam obrem non recedet gladius de domo tua vſq; in ſempiternū. Itaq; hæc dicit Dominus: Ecce ego ſuſcitabo ſuper te malum de domo tua, & tollam vxores tuas in oculis tuis, & dabo proximo tuo. Tu enim feciſti abſcondite: Ego verò faciam verbum iſtud in conſpectu omnis Iſraël, &*

in conſpectu ſolis. Quid dicis tu, qui non ſolùm non judicari quæcunque agimus, ſed nec reſpici omninò à DEO credis? Vidéſne, etiam à ſecreto illo, quo David ſemel lapſus eſt, nequaquam Dei oculos abfuiſſe? Vnde & tu, qui, ad ſolatium arbitror peccatorum tuorum, conſiderari actus noſtros à DEO non putas, ex
(52) hoc ipſo & aſpici te à Chriſto ſemper † intellige, & puniendum forſitan propediem eſſe cognoſce: quia etiam David ſanctum vides, vnum errorem ſuum nec ſecreto occultorum penetralium potuiſſe contegere, nec à præſentib. pœnis privilegio ſaltem magnorum operum vindicare. Quid enim ait ad eum Dominus? *Tollam vxores tuas in conſpectu tuo, & gladius non recedet à domo tua vſque in ſempiternum.* Vides quàm pręſens excipiat tantus vir pro vno ſtatim errore judicium: protinus culpam ſecuta damnatio eſt, & damnatio ſtatim puniens, nihilque reſervans, atque ilicò cohercens reum, non in futurum differens reatum. Et ideo non dixit, Quia feciſti hoc, venturum judicium

dicium Dei senties, & futuro gehennæ igne torquebere; sed præsentia, inquit, tormenta senties, atque imminentem jam cervicibus tuis divinæ severitatis gladium sustinebis. Et quid post hæc? Agnoscit scilicet reus culpam, humiliatur, compungitur, confitetur, luget, pœnitet: gemmas regias abdicat, crepantia auro textili indumenta deponit, purpura exuitur, diademate exhonoratur, cultu & corde mutatur: totum regem cum ornatibus suis abjicit, providum pœnitentem cum patrocinio ambitiosi squaloris †assumit, jejunio exigitur, ariditate sicca- (53) tur, fletu effunditur, solicitudine carceratur. Et tamen rex tanti nominis, sanctitate major quàm potestate, prærogativis meritorum antecedentium supereminens, cũ tanto ambitu supplicet, non evadit. *Et hic tantus tàm grandis fructus pœnitentiæ est, quod æternis quidem piaculis non addicitur, sed in præsenti tamen veniam non meretur.* Denique quid pœnitenti Propheta ait? *Quia blasphemare fecisti inimicos nomen* DOMINI, *filius*

qui

malos & bonos. Sed si hoc etiam nunc vis plenius probari, respice quid sequatur, hoc enim subditur: *Vultus autem Domini super facientes mala, vt perdat de terra memoriam eorum.* Vides absque dubio, quia non potes queri, quod non aspiciat etiam injustos Deus: quippe cum intelligis, generalē quidem †esse in omnes Domini visionem, sed meritorum fieri disparilitate diversam: boni quippe aspiciuntur vt conserventur, mali vt disperdantur: cum quibus vtiq; partem & ipse habens, qui homines à Deo aspici negas, non solùm videri te à Domino evidenter intellige, sed periturum quoque indubitanter agnosce. Nam cum ad hoc sit vultus Dei super facientes mala, vt perdat de terra memoriam eorum: de gubernatione Dei necesse est vt qui aspicere Dei vultum*per fidē negas, aspicientis iram perditione cognoscas. Igitur de præsentia ac de aspectu Dei ista sufficiunt. Videamus an nunc qui respicit regat, cum vtiq; ipsa ratio aspiciendi causam in se habeat gubernandi: quia nō ad hoc respicit, vt cum

[Margin notes: *Psalm.33.* (beside "sequatur, hoc enim subditur"); (45) (beside "intelligis, generalē"); *perfidè.* (beside "vultum*per fidē")]

aſpexerit negligat: qui ſcilicet per idipſum non negligere intelligitur, quia reſpicere dignatur: præſertim cum ſuperius ſacer ſermo teſtatus ſit, malos ad perditionem à Deo aſpici, bonos ad ſalutem. Hoc ipſo vtique diſpenſatio divini gubernaculi demonſtratur, hoc eſt enim juſta gubernatione regere, & ſingulos quoſque homines pro meritorum diverſitate tractare. Sed accipe tamen de hac re plenius teſtimonium. Dicit ad Deũ † Patrem in Pſalmo (46) Spiritus ſanctus: *Qui regis Iſraël, intende.* Pſal. 79. Iſraël videns Deum interpretatur: quem vtique cum Chriſtiani fide & corde videant, qui fideliter credunt, licet gubernator omnium Deus ſit, illis tamen peculiariter regimen præſtari à Deo dicitur, qui regi peculiariter à divinitate mereantur. Vnde & tu quicunq; ille es, ſi Chriſtianus es, neceſſe eſt vt regi te à Deo credas. Si autem gubernari te à Deo cũ cæteris Chriſtianis omninò non putas: neceſſe eſt extra omnes Chriſtianos te eſſe cognoſcas. Sed ſi illud, vt ſupra jam diximus, magis quæris, ꝙ ad omnes homines, non quod

ad ſolos pertinet Chriſtianos? ecce evidenter dicit volumen ſacrũ, cuncta quo„ tidie nutu divinitatis regi, & inceſſabili„ ter à Deo omnia gubernari. *Ipſe enim*, in- ap.12. quit, *diligit conſilium & diſciplinam.* Nec eſt enim alius DEVS, cuius cura eſt de omnibus. *Cum ſis ergo*, inquit, *juſtus, juſtè omnia diſponis & cum magna reverentia diſponis nos.* Ecce habes jugiter diſponentem Deum, jugiter gubernantem: quamvis in iſto ſcripturæ loco non gubernatio tantùm ſacra, ſed etiam dignitas declaretur humana. In hoc enim quod ait, *diſpo-* (47) *nis nos*, vis divinæ gubernationis:† in hoc autem, quod *cum magna reverentia*, culmen humanæ oſtenditur dignitatis. Alibi quoq; in Propheta: Iere. 23. & 42 *Nunquid non cœlũ*, inquit, & *terram ego impleo.* Cur autem cuncta impleat, ipſe declarat: *Quia vobiſcum ſum*, inquit, *vt ſalvos faciam vos.* Ecce enim modò non regimen ſuũ Dominus & impletionem, ſed etiam vim ac beneficium ipſius adimpletionis oſtendit. Hunc enim fructum in ſe habet divinitatis impletio, vt ſalvet ea quæ adimplentur.

plentur. Et ideò in Apostolorum Actibus beatissimus Paulus: *In ipso*, inquit, *& vivimus*, & *movemur, & sumus*. Plus absque dubio, quàm gubernator est vitæ, in quo motus ipse viventis est. Non enim dixit, *ab ipso* nos, sed *in ipso* moveri, docens scilicet insitam intra virtutes sacras omnium nostrum esse substantiam: quia in ipso profectò vivimus, à quo hoc ipsum ducimus, quod sumus. Sed & Salvator ipse in Evangelio: *Ecce ego*, inquit, *vobiscum sum omnib. diebus usque ad consummationem seculi.* Non solùm nobiscum se esse dixit, sed etiam omnibus diebus esse nobiscum. Tu eum, ô ingratissime homo, qui sine cessatione nobiscum est, nec curam, nec respectum nostri habere dicis? Quid facit ergo nobiscum? Nunquid ergo ad hoc nobiscum est, vt non †respiciat, vt negligat? Et quomodo sibi vtrumque; convenit, vt qui pietati pręstat præsentiam, impietati tribuat incuriam? *Ecce enim*, inquit, *vobiscum sum omnibus diebus vsque ad consummationem seculi.* Præclarè scilicet affectum Dei interpretamur, si nos ca-

Act.7.

(I)

minum velit esse, quia non amet, & ad hoc tantùm vti præsentia sua cupiat, vt majore odii fructu possit despicere præsentem. Ipsa nos vel doceat humana natura, vel vincat, si nō ideo cum quocunq; homine esse cupimus, quia eum cum quo esse cupimus, diligamus. Et quia vtique diligimus, prodesse ei præsentiam nostrā cupimus quem amamus. Quod ergo etiam malo homini auferre non possumus, Deo tollimus, & pejorem pessimis hominibus Deum facimus, qui ad hoc futurum nobiscum se esse dixit, vt fastidiosius nos negligeret cum fuisset. Sed hæc hactenus.

Superest, vt quia testimoniis sacris satis & respici, ac regi à DEO omnia jam probavimus, etiam judicari plurima in hoc seculo à divinitate doceamus. David sanctus cum à Nabale Carmelo contumeliæ pertulisset injuriam, quia se ipse vlcisci distulit, vltionem statim Deo executore percepit. Extincto itaque paulò post adversario suo & manu cœlesti obruto, sic locutus est: *Benedictus Dominus*

qui judicavit causam opprobrii mei de ma-
((50 *nu Nabal.* †Eundem quoq; cum fugasset è regno filius persecutor, judex in brevi Dominus vindicavit. Nec vindicavit tantùm, sed cumulatiꝰ vindicavit quàm ipse voluit qui vindicabatur, vt ostenderet scilicet *Deus, graviorem sibi esse injuriam injusta tolerantium, quàm tolerantibus suam.* Nam qui supra votum eius vindicat qui vindicatur, quid aliud vult intelligi, quàm se ipsum in eo, quem sic vlciscitur, vindicari? Acto itaq; in crucem non manu factam filio parricida, vindictam ei divinitus attributam sic nuntiatam refert sermo divinus: *Bonum adporto nuntium, Domine mi rex. Iudicavit enim pro te hodie Dominus de manu omnium qui surrexerunt contra te.* Vides, quomodo non rebus tantùm, vt supra diximus, & exemplis, sed ipso nomine atq; appellatione judicii, Deum etiam præsenti seculo judicare, divinæ per sacros testes literæ probant. Sed forsitan putes, id specialiter sancto viro à DEO præstitum, vt de adversariis eius protinus judicaret. Dies me deficiet, si de præ-

præſentibus in hoc mundo ſententiis Dei atq; judiciis velim dicere. Sed tamen vt evidenter agnoſcas, cenſuram ſuam & examen ſacrum non tam perſonis præſtare, quam cauſis, audi quomodo judex Deus, qui † pro David ſervo ſuo ſententiam (51) aſſiduè evidentem dedit, contra David ipſum ſæpius vindicarit. Et quidem hoc non in multorum hominũ negotio, aut, (quod forſitan potuiſſet DEVM magis movere) ſanctorum, ſed in cauſa & vnius hominis & barbari: & vbi tantum virum perſona penitus non gravaverat, niſi cauſa multaſſet? Interfecto Vria Etheo, homine gentis impiæ & nationis inimicæ, ſtatim fit ad David ſermo divinus: *Vriam Etheum percuſſiſti gladio, & uxorem illius accepiſti vxorem, & interfeciſti eum gladio filiorum Ammon. Quam ob rem non recedet gladius de domo tua vſq; in ſempiternũ. Itaq; hæc dicit Dominus: Ecce ego ſuſcitabo ſuper te malum de domo tua, & tollam vxores tuas in oculis tuis, & dabo proximo tuo. Tu enim feciſti abſconditè: Ego verò faciam verbum iſtud in conſpectu omnis Iſraël, &* 2. Reg. 1

dicium Dei senties, & futuro gehennæ igne torquebere; sed præsentia, inquit, tormenta senties, atque imminentem jam cervicibus tuis divinæ severitatis gladium sustinebis. Et quid post hæc? Agnoscit scilicet reus culpam, humiliatur, compungitur, confitetur, luget, pœnitet: gemmas regias abdicat, crepantia auro textili indumenta deponit, purpura exuitur, diademate exhonoratur, cultu & corde mutatur: totum regem cum ornatibus suis abjicit, providum pœnitentem cum patrocinio ambitiosi squaloris †assumit, jejunio exigitur, ariditate siccatur (53), fletu effunditur, solicitudine carceratur. Et tamen rex tanti nominis, sanctitate major quàm potestate, prærogativis meritorum antecedentium supereminens, cũ tanto ambitu supplicet, non evadit. *Et hic tantus tàm grandis fructus pœnitentiæ est, quod æternis quidem piaculis non addicitur, sed in præsenti tamen veniam non meretur.* Denique quid pœnitenti Propheta ait? *Quia blasphemare fecisti inimicos nomen* DOMINI, *filius*

qui

qui ex te natus est, morietur. Præter pœnam acerbæ orbitatis, etiam hunc addi piissimo patri intellectum summi supplicii Deus voluit: vt dilectissimo filio causa mortis pater ipse existeret qui doleret, cum vtique natum ex crimine puerum crimen ipsum occideret quod creasset. Hoc ergo primum est divinę animadversionis exordium. Primum vtiq;, non solum. Secuta namq; est ærumnarum ingentium longa series, atque à domo eius jugis admodum malorum continuatio non recessit. Thamar Amnonis furore corrumpitur: Amnon ab Absalone jugulatur. Scelus quidem grande ab vno fratre committitur, sed peius tamen ab alio
(54) vindicatur. Inter †hæc tamen David pater facinore vtriusque punitur: duo filii peccant: sed tres duorū scelere perduntur. In Thamar enim virginitas amittitur: In Amnone etiam Absalonis perditio lugetur. Et quidem nescias, quem de filiis duobus tàm bonus pater gravius amiserit: illum qui manu fratris occisus est in hoc seculo, an illum, qui sua periit in futuro.

turo. Iam verò hinc juxta verbum Dei inæstimabilis mali cumulus. Insidias diu à filio pater patitur, regno pellitur, & ne occidatur, profugus abscedit. Impurior nescias an cruentior filius: quia interficere patrem non potest patricidio, fœdat incestu: & quidem incestu, præter incesti nephas, per industriam accumulandi sceleris elato: cum vtique facinus, quod etiam secreta abominabile facerent, persecutor parentis publicè perpetraret: scilicet vt feralissimo crimine non pater tantùm absens deformaretur, cum oculi etiam totius * orbis publico fœda- *f. vrbi
rentur incestu. Iam si addenda est & ipsius fugæ facies, quale illud fuit, cum tantus rex, tanti nominis, cunctis regibus altior, mundo major, omnes admodum suos cum paucissimis suis fugeret, in comparatione dudum sui egestuosus, in comparatione sui solus: fugiens cũ † me- (55)
tu, cum dedecore, cum luctu, *operto*, inquit scriptura, *capite, & nudis pedibus in-* 2. Reg. 1
cedens: super istis prioris status à se ipso exulans, penè jam post se vivens; dejectus Psal. 42
vsque

vſque in ſervorum ſuorum vel, quod grave eſt, contumeliam, vel, quod gravius, miſericordiam, vt vel Siba eum paſceret, vel maledicere Semei publicè non timeret. Ita Dei judicio à ſe alter effectus, vt ei quem timuerat forſitan totus orbis, vnus in faciem inſultaret inimicus. Vbi ſunt, qui à DEO reſpici res humanas negant? Ecce quoties teſtes ſacri in perſona vnius hominis non reſpexiſſe tantummodo DEVM, verum etiam judicaſſe docuerunt. Et cur hæc omnia? Cur vtique, niſi vt intelligeremus eandem futuram ſemper in mundo cenſuram & cohercitionem Dei quæ fuiſſet: & ideo etiam ſanctos homines caſtigatos quondam judicio Dei leginius, vt judicandos nos Deo judice etiam prȩſenti ſeculo noſceremus, quia ſicut Deus eſt ſemper, ſic juſtitia Dei ſemper: ſicut omnipotentia DOMINI indeficiens, ſic cenſura indemutabilis: ſicut Deus jure perpetuus, ſic juſtitia perſeverans. Et ideo omnes admodũ ſancti in libris ſacris inter diſcriminum imminentium metus, & perſecutorum gladios con-

conſtituti, præſens judicium †Dei poſtu- (56) lant. Sic enim Iuſtus dicit in Pſalmo: *Iu-* Pſal. 42. *dica me Deus, & diſcerne cauſam meam de gente non ſancta.* Quod ne ad futurum Dei judicium trahi poſſit, ſubdit ſtatim: *Ab homine iniquo & doloſo eripe me.* Præſens vtique judicium Dei poſtulat, qui liberari ſe de manu perſecutoris implorat. Et benè pro conſcientia bonæ cauſæ non tam ſuffragium Domini, quàm judicium deprecatur, quia bonæ cauſæ optimum ſemper ſuffragium tribueret, ſi cum juſtitia judicetur. Alibi quoq; hoc evidentiſſimè: *Iudica Domine nocentes me, expu-* Pſal. 34. *gna impugnantes me. Apprehende arma & ſcutum, & exurge in adjutorium mihi.* Vides etiam hoc loco non futuri examinis ſeveritatem, ſed cenſuram præſentis judicii poſtulari.

Hoc eſt enim illud quod ait: *Apprehende ſcutum, & corripe gladium:* ſcutum ſcilicet ad protectionẽ; gladium ad vltionẽ. Non quia judicans Deus egeat apparatu, ſed quia in hoc ſeculo hæc terribilium re-

rum

rum nomina, terribiliũ judiciorum ſunt inſtrumenta, ad humanam intelligentiam humanarum rerum ſignificationibus loquens: quia judicari ac vindicari ſe de adverſariis precabatur, per inſtrumen- (57) ta terrenæ iſtius † vltionis vim divinæ animadverſionis expreſſit. Denique alibi Propheta idem, quid inter præſens & futurum judiciũ Dei eſſet, oſtendit. Quid enim de cenſura præſentis examinis di- Pſalm. 9. cit ad Dominum? *Sedes ſuper thronum, qui judicas æquitatem.* Quid autem de futuro Dei æternoque judicio? *Iudicabit*, inquit, *orbem terræ in æquitate*. Et iterum Pſal. 95. *Iudicabit populos in juſtitia*: ipſis ſcilicet verbis præſentis temporis & futuri, tempus judicii vtriuſque diſtinxit. Vt enim præſens judicium oſtenderet, *Iudicas* poſuit: vt autem futurũ diſtingueret à præſentibus, ſubjecit poſtea, *judicabit*. Hæc igitur de cura erga nos Dei, & gubernaculo, & judicio, ratione, exemplis, teſtimoniis ſatis eſt probaſſe, maximè quia etiam quæ poſt hoc ſecutura ſunt, ad ipſum omnia pertinebunt. Nunc ſi à Deo, cuius nego-

negotium agimus, vires ad agendum acceperimus, ea quæ contra hæc ab adversariis dici solent, & proferre simul & refutare tentabimus.

Explicit liber secundus.

INCIPIT LIBER TERTIVS. (58)

BEne se res habet: jacta sunt fundamenta operis pia molitione cœpti, & divini officii amore suscepti. Et ideo non sunt solubili luto posita, nec temporali lapide constructa, sed sacrarum expensarum confectione valida, & divini magisterii arte firmata. quæ ut ipse in Euangelio Deus dicit, *nec ventis possint furentibus concuti, nec alluvione fluminum subrui, nec pluviarum infusione dissolvi.* Matth. 7. v.24. & seqq. Cũ enim opus hoc manus quodammodo divinorum voluminum instruxerit, & cœlestium scripturarum compago solidarit, necesse est tam firma hæc per Dominum Jesum Christũ esse quæ facta sunt, quàm firma illa sunt quæ fecerunt ædificium.

Itaque hoc naturam ſtatus ſui de ſtirpe ſumit, & labefactari ſalvis autoribus ſuis non poteſt. Sicut enim in terrenis ædificiis dejicere parietes nullus poteſt, niſi prius lapides & cæmenta dejecerit: ſic (59) ædificium quod † ſtruximus, diſſolvere nullus valet, niſi id vnde ſtructum eſt & conſummatum, antè diſſolverit. Quod quia labefactari vtiq; nequaquam poteſt, rectè etiam à nobis incolumitas ædificii præſumitur, cuius ſtatus ſubſidiis immortalibus continetur. Quæritur itaq;, cum hæc ita ſint, ſi totum quod in hoc mundo eſt, cura & gubernaculo, & judicio Dei agitur, cur melior multò ſit barbarorum conditio quàm noſtra. Cur inter nos quoq; ipſos ſors bonorũ durior, quàm malorum: cur probi jaceant, improbi convaleſcant: cur iniquis, & maxime poteſtatibus, vniverſa ſuccumbant. Poſſum quidẽ rationabiliter & ſatis conſtanter dicere: Neſcio ſecretum, & conſilium divinitatis ignoro. Sufficit mihi ad cauſæ huius probationem dicti cœleſtis oraculum. *Deus à ſe*, (vt libellis ſuperioribus

ribus jam probavimus) *omnia dicit aspici, omnia regi, omnia judicari.* Si scire vis quid tenendum sit, habes literas sacras; perfecta ratio est hoc tenere, quod legeris. Qua causa autem Deus hæc de quibus loquimur ita faciat, nolo à me requiras. *Homo sum, non intelligo secreta Dei, investigare non audeo, & ideo etiam attentare formido: quia & hoc † ipsum genus qua-* (60) *si sacrilegæ temeritatis est, si plus scire cupias quàm sinaris.* Sufficiat tibi quod DEVS à se agi ac dispensari cuncta testat'. Quid me interrogas, quare alter major sit, alter minor: alter miser, alter beatus: alter fortis, alter infirmus? Qua causa quidem hæc DEVS faciat, non intelligo: sed ad plenissimam rationem abundè sufficit, quod à Deo agi ista demonstro. Sicut enim plus est Deus, quàm omnis humana ratio, sic plus mihi debet esse quàm ratio, quod à Deo agi cuncta cognosco.

Nihil ergo in hac re opus est, novum aliquid audire. satis sit pro vniversis rationibus autor DEVS: nec licet vt de his, quæ divino aguntur arbitrio, aliud

„ dicas justum, aliud injustum: quia *quicquid à Deo agi vides atque convinceris, necesse est plus quàm justum esse fatearis*. Hæc ergo de gubernaculo Dei atque judicio expeditissimè ac fortissime dici possunt. Neque enim necesse est, vt argumentis à me probetur, quod hoc ipso quia à Deo dicitur, comprobatur. Itaque cum legimus dictum à Deo, quia aspiciat jugiter omnem terrã, hoc ipso probamus quod aspicit, quia aspicere se dicit. Cum enim legimus, quod regat cuncta quæ fecit, hoc ipso approbamus †quod regit, quia se regere testatur. Cum legimus, quod præsenti judicio vniversa dispenset, hoc ipso est evidens quod judicat, quia se judicare confirmat. *Alia enim omnia, id est, humana dicta, argumentis ac testibus egent: Dei autem sermo ipse sibi testis est: quia necesse est quicquid incorrupta veritas loquitur, incorruptum sit testimonium veritatis.* Sed tamen cum per scripturas sacras scire nos quasi de arcano animi ac mentis suæ quædam voluerit Deus noster, quia ipsum quodammodo *scripturæ sacræ oraculum*

† γρ. ἔφα

Dei

Dei mens est: quicquid vel agnosci per suos, vel prædicari Deus voluit, non tacebo: vnum quamvis, prius quàm loqui ordiar, scire cupiam, cum Christianis mihi loquendum, an cum paganis sit. Si enim cum Christianis, probaturum me quod ago, esse non dubito. Si autem cum paganis, probare contemno: non quia probatione deficiat, sed quia profuturũ quod loquor esse despero. *Infructuosus quippe est & inanis labor, vbi non recipit probationem pravus auditor.* Sed tamen quia esse nullum omninò arbitror Christiani nominis hominem, qui non se Christianũ videri velit, ego cum Christiano agam. Quamvis †enim quis impiæ ac paganicæ (62) infidelitatis sit, mihi tamen satis est, à Christiano probari quod dico.

Causaris igitur, quid sit istud, quod Christiani, qui Deum credimus, omnib. miseriores sumus. Sufficere quidem mihi ad respondendum hoc loco poterat, quod Apostolus ad ecclesias dicit: *Nemo moveatur in tribulationibus, ipsi enim scitis, quia in hoc positi sumus.* Et ideo cum in 1. Thess. 5.3.

ma.s. hoc poſitos nos eſſe à Deo Apoſtolus dicat, vt ærumnas, vt miſerias, vt triſtitias perferamus; quid mirum eſt, ſi mala cuncta perferimus, qui ad toleranda adverſa omnia militamus? Sed quia multi iſta non ſapiunt, & putant homines Chriſtianos hæc quaſi ſtipendia fidei à DEO capere debere, vt quia ſint cunctis gentibus religioſiores, ſint cunctis etiam fortiores, acquieſcamus opinioni eorum atque ſententiæ. Sed videamus tamen quid ſit, Deum fideliter credi. Qui enim tam magnam credulitatis & fidei mercedem in hoc ſeculo eſſe volumus, qualis credulitas aut fides ipſa eſſe debeat, conſiderare debemus. Quid igitur credulitas vel fides? Opinor fideliter hominē Chriſto credere, id eſt, fidelem Deo eſſe, hoc eſt, fideliter Dei mandata ſervare. Sicut e-
(63) nim ſervi †hominum divitum aut procuratores, quibus vel ſupellectiles copioſæ, vel cellaria opulenta creduntur, fideles abſq; dubio dici non queunt, ſi res ſibi traditas devorarint: ſic profectò etiam Chriſtiani homines infideles ſunt, ſi bo-

na

na ſibi à Deo aſſignata corruperint. Quęritur forſitan, quæ ſint bona quæ DEVS Chriſtianis hominibus aſſignet. quæ? niſi omnia per quæ credimus, id eſt, per quæ omnia Chriſtiani ſumus. Primùm ſcilicet Legem, deinde Prophetas, tertiò Evangelium, quartò Apoſtolicas lectiones, poſtremùm generationis novæ munus, ſancti Baptiſmatis gratiam, divini chriſmatis vnctionem: ſcilicet vt ſicut apud Hebræos quondam, id eſt, peculiarem ac propriam Dei gentem, cum Judiciarius honor in poteſtatem Regiam tranſcendiſſet, probatiſſimos & lectiſſimos viros per vnguentum Regium Deus vocavit in regnum: ſic omnes homines Chriſtiani cum poſt chriſma eccleſiaſticũ omnia Dei mandata feciſſent, ad capiendum laboris præmiũ vocarentur ad cœlum. Cum ergo iſta ſint omnia per quæ fides conſtat, videamus quis tanta hæc fidei Sacramenta cuſtodiat, vt fidelis eſſe videatur: quia *infidelis*, vt diximus, †*ſit* (64) *neceſſe eſt, qui fidei commiſſa non ſervat*. Et quidem non quæro, vt cuncta faciat quæ

teſtamenta duorum temporum jubent, remitto cenſuram legis antiquæ, remitto omnes Prophetarum minas, remitto etiam (quæ remitti omninò non poſſunt) vel Apoſtolicorum librorum ſeveriſſimã inſtitutionem, vel Evangelicorum voluminum plenam omni perfectionis genere doctrinam. Pauciſſimis ſaltem præceptis Dei quis obſequatur, interrogo: nec illa dico, quæ ita multi refugiunt, vt penè & execrentur. Tantum apud nos honor & reverentia Dei proficit, vt quæ indevotione non facimus, etiam odio digna eſſe ducamus. Deniq; hoc quod Sal-

…tth.6. vator cogitare nos de craſtino prohibuit, *…tt.10.* quis audire dignatur? quod contentos *…4.* ſingulis tunicis jubet eſſe, quis recipit? quod ambulare excalceatos præcipit, quis non modò faciendum, ſed vel ferendum arbitratur? Itaq; & ego iſta prætereo. In hoc enim fides, per quam confidimus, recidit, vt quæ Dominus nobis ſalutaria eſ-

…tth.5. ſe voluit, nos ſuperflua judicemus. *Diligite*, inquit Salvator, *inimicos veſtros, benefacite his qui oderunt vos, & orate pro perſequen-*

sequentibus & calumniantibus vos. Quis hæc omnia †faciat? quis pro inimicis suis, (65) ista quæ Deus jussit, non dico votis, sed verbis saltem agere dignetur? Aut etiam si quis se cogit vt faciat, facit tamen ore, non mente. Præstat quidem vocis officium, sed animi non mutat affectum: ac per hoc, etiam si pro adversario suo orare se cogit, loquitur, non precatur. Longum est de singulis dicere; sed adhuc tamen aliquid addam, vt intelligamus, nos non modò non omnibus Dei obtemperare verbis, sed nullis penè illius obedire mandatis. Et ideo Apostolus clamat: *Nam qui se existimat esse aliquid, cũ nihil sit, se ipsum seducit.* Gal.6.v.3 Hoc enim ad crimina nostra addimus, vt cum in omnibus rei simus, etiam bonos nos & sanctos esse credamus, ac sic in nobis cumulentur iniquitatis offensæ, etiam præsumptione justitiæ. *Qui odit,* inquit Apostolus, *fratrem suum, homicida est.* 1.Ioan.3. v. 15. Intelligere ergo possum⁹, multos esse homicidas, qui se innoxios putant, quia, vt videmus, *homicidium non sola tantummodo occidentis manu, sed etiam*

odientis animo perpetratur. Vnde eſt quod Salvator mandati iſtius normam cenſura adhuc ſeveriore cumulavit, dicens: Matth. 5. v. 22. *Qui iraſcitur fratri ſuo ſine cauſa, reus erit judicio.* Ira mater eſt odii. Et ideo Salva-(66) tor † excludere iram voluit, ne ex ira odium naſceretur. Si ergo non ſolum odium, ſed etiam ira nos in Dei judicio reos faciet, evidenter agnoſcimus, quod ſicut nullus omninò eſt immunis ab iracundia, ſic nullus omninò immunis eſſe poterit à reatu. Proſequitur autem Dominus quaſi fibras præcepti iſtius, & omnes penitus frutices ac ramuſculos ſecat, dicens: *Qui autem dixerit, fatue, reus erit gehennæ ignis. Qui dixerit fratri ſuo, Racha, reus erit concilio.* Racha quod genus ſit contumeliȩ, multi neſciunt: fatuitas autē quàm injurioſè objiciatur optimè norunt: Et ideo ſcientia ſua potius homines quàm ignorantia vtentes, malunt reatus ſuos per id convicium quod ſciunt, divinis ignibus, quàm per id quod neſciunt, humanis conciliis expiari. Quæ cum ita ſint, & cum hæc omnia quæ jubentur

bentur à Domino, non modò à nobis omninò non fiant, ſed pene in diverſum omnia fiant, quãdo majora illa faciemus? *Qui enim,* inquit Salvator, *non renuntiaverit omnibus quæ poßidet, non poteſt meus eſſe diſcipulus. Et qui non tulerit crucem ſuam, & ſecutus me fuerit, non eſt me dignus.* Luce 14. v. 33. Et qui ſe Chriſtianum dicit, *debet quemadmodum † Chriſtus ambulavit, ſic & ipſe ambulare.* 1. Io. 2. v. 6. Quæ non modò illos, qui vo- (67) luptates & pompas ſeculi ſequuntur, ſed ne illos quidem implere certum eſt, qui ſecularis amoris jus derelinquunt. Nam & qui renuntiare divitiis videntur, non ſic renunciant, vt penitus renuntiaſſe videantur: Et qui putantur crucem portare, ſic portant, vt plus habeant in crucis nomine dignitatis, quàm in paſſione ſupplicii. Et omnes tamen iſti, etiam ſi aliquid horũ bona fide adimplerent, illud abſq; dubio nullus efficeret, vt per viam vitæ iſtius ſic incederet, ſicut Salvator inceſſit. *Qui ſe* enim, inquit Apoſtolus, *dicit in Chriſto manere, debet, quemadmodum Chriſtus ambulavit, ſic & ipſe ambulare.*

lare. Sed dura forsitan quidam putant Apostolorū esse præcepta. Dura planè existimanda sunt, si plus ab aliis officiorum exigunt, quàm sibi sumunt. Porrò autem si multò minus cęteris imperarunt quàm sibi, non modò, non graves magistri, sed parentes indulgentissimi judicandi sunt, qui onera quæ cervicibus filiorum per amoris indulgentiam detrahunt, sibi per

[…]populos. affectū religionis imponunt. Quid enim

(68) vnus ex ipsis ad * Apostolos ecclesiasticos

[…]al. 4. […]v. 19. †dicit? *Filioli*, inquit, *mei, quos iterum parturio, donec formetur Christus in vobis.* Et

[…]. Cor. 11. […]v. 1. rursum, *Imitatores*, inquit, *mei estote sicut & ego Christi.* Nobis hoc imperat, vt se imitemur: qui sibi hoc imperaverat, vt Christi esset imitator. Et quidem quod ipse Christum imitatus sit, nulli dubium est. Christus enim se pro nobis subdidit mundo, & se ipse pro Christo. Christus pro nobis tædia & labores gravissimos pertulit: & hoc ipse pro Christo: Christus pro nobis contumelias passus est: & hoc ipse pro Christo. Christus pro nobis passionem mortemq; toleravit: & hoc ipse pro

pro Christo. Et ideo non sine causa meritorum suorum conscius dicit: *Certamen bonum certavi, fidem servavi: de reliquo reposita est mihi corona justitiæ.* Itaq; cum ille Christum sic imitatus sit, videamus quis nostrũ Apostoli imitator appareat. Scribit enim ipse de se primùm, *quod nulli vnquam dederit offensionem, sed in omnib. exhibuerit se sicut Dei ministrum, in patientia multa, in tribulationibus, in necessitatibus, in plagis, in carceribus, in lacerationibus.* Et alibi, dum se aliis comparat, sic ait: *In quo quis audet, (in insipientia dico) audeo & ego: vt minùs sapiens dico, magis ego: in laboribus plurimis, in carcerib. †abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter. A Iudæis quinquies quadragenas vna minus accepi. Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus, ter naufragium feci.* Sanè etsi de ceteris, quas dixit, virtutibus Apostolicis nihil facimus, in hoc tamen vno, vbi Apostolus ter naufragasse se dicit, etiam vincere possumus. Non enim ter tantummodo naufragavimus, quorum penè omnis vita naufragium est. In tantum

2.Tim.4 v.7.

2.Cor.6. v.3.

2.Cor.11 v.21.

Ita in ve ter. tran latio.

(69)

tum quippe vitioſè ab omnibus vivitur vt prope nullus Chriſtianorum ſit, qui non jugiter naufragare videatur. Sed dicit fortaſſe aliquis: non id eſſe nunc temporis, vt ꝑ Chriſto nos perferamus, quæ tunc Apoſtoli pertulerunt. Verum eſt. non .n. ſunt principes pagani, non tyranni perſecutores, non ſanguis ſanctorum funditur, nec fides ſuppliciis comprobatur. Contentus eſt Deus noſter, vt ei pax noſtra ſerviat, vt ſola ei immaculatorum actuum puritate & vitæ incontaminabilis ſanctitate placeamus. Quò plus ei fides & devotio noſtra debet: quia minora à nobis exigit, & majora conceſſit. Et ideo cum & principes Chriſtiani ſint, & perſecutio nulla ſit, & religio non inquiete-
(70) tur, qui ad probandum † fidem experimentis durioribus non compellimur, inferiorib. ſaltem officiis Domino plus placere debemus. ,, Probat enim etiam in majorib. ſi res exigat, executorem ſe idoneũ fore, à quo minora complentur. Dimittamus ergo illa, quæ beatiſſimus Paulus pertulit; imò quæ in libris poſtea de religione

ligione conscriptis oẽs admodum Christianos legimus pertulisse: qui ad cælestis regiæ januam gradibus pœnarum suarum ascendentes, scalas sibi quodammodo de eculeis catastisque fecerunt. Videamus si in illis saltem religiosæ devotionis obsequiis, quæ minora atque communia in summa quiete & omni tempore omnes Christiani obire possumus, præceptis dominicis respondere tentamus. Jubet Christus, ne litigemus. Quis jubenti obtemperat? Nec solum jubet, sed in tantum hoc jubet. vt ea ipsa nos de quibus lis est relinquere jubeat, dummodo litibus exuamur. *Si quis enim*, inquit, *voluerit tecum judicio contendere, & tunicam tuam tollere, relinque ei & pallium.* *Matth. 5. v. 40.* Interrogo, qui sint, qui spoliantibus adversariis cedant: imò qui sint, qui adversarios suos non spoliare conentur. Tam procul enim abest, vt cum tunicis etiam alia relinquamꝰ, † vt si quo modo possumus, *(71)* pallium simul adversariis tunicasque tollamus. Tam devotè enim mandatis dominicis obedimus, vt non sufficiat nobis, quod

quod adversariis nostris etiam minima vestimentorum nostrorum parte non cedimus, nisi eis quantum in nobis est, si res sinat, cuncta rapiamus. Jungitur autem præcepto huic par & consimile mandatum, quo ait Dominus: *Qui percusserit te in dextram maxillam, præbe ei & alterã.* Quantos putamus esse, qui dicto huic vel aures modestè prębeant, vel certè etiamsi id facere videntur, animis acquiescant? Aut quotus quisq; est, qui si ictum vnum acceperit, non multos pro vno reddat. Tantum ab illo abest, vt cædenti maxillã præbeat, vt tum se vincere putet, non quando adversariũ vapulando, sed quando cædendo superaverit. *Quæ vultis*, inquit Salvator, *vt faciant vobis homines, eadem & vos facite illis similiter.* Huius sententiæ partem tam bene novimus, vt nunquam prætereamus: partem sic prætermittimus, quasi penitus nesciamus. Nam quid ab aliis præstari nobis velimus, optimè novimus: quid autem ipsi aliis debeamus præstare, nescimus. Atque vtinam nesciremus †: minor esset ignoran-

Matth. 5. v. 39.

Matth. 7. v. 12.

Luc. 6. v. 31.

(72)

tiæ iratus, ſecundum illud: *Qui neſcit voluntatem Domini ſui, vapulabit paucis: qui autem ſcit & non facit eam, vapulabit multis.* Nunc autem in hoc major offenſa eſt, quod partem ſententiæ ſacræ pro commodorum noſtrorũ vtilitate deligimus; partem pro Dei injuria prætérimus. Exaggerat quoq; hoc Dei verbum officio prædicationis ſuæ Apoſtolus Paulus, dicens: *Nemo quod ſuum eſt quærat, ſed quod alterius.* Et iterum: *Non quæ ſua ſunt,* inquit, *ſinguli cogitantes, ſed ea quæ aliorum.* Vides quàm fideliter præceptum Chriſti fuerit exſecutus, vbi cũ Salvator ſic nos pro aliis ſicut pro nobis juſſerit cogitare, ille plus aliorum nos cõmodis juſſit conſulere quàm noſtris? boni ſcilicet Domini bonus famulus, & ſingularis magiſtri præclarus imitator, qui in veſtigiis Domini ſui ambulans, patentiora quodammodo & expreſſiora pedibus ſuis fecit Domini ſui eſſe veſtigia. Quid ergo horum facimus Chriſtiani? quod Chriſtus, an quod Apoſtolus jubet? Puto omninò, quod neutrum. Nam tantum abeſt, vt a-

Luce (12 v. 47. & 48.

1. *Cor.* 10. v. 24.

liorum commodis aliquid cum propria incōmoditate præstemus, vt omnes vel maximè nostris commodis cum aliorum (73) †incommodo consulamus. Sed eligere forsitan maiora queq; videmur, quæ nullus impleat, &, vt ipsi putant, implere omninò non possint, & preterire alia, quę
» & impleri queant, & ab omnibus impleantur.
» antur. Sed primùm illud considerandū
» est, quia nulli servorum licet, ex his quæ
» dominus suus imperat eligere ꝑ arbitrio
» quid velit facere, quid nolit, & insolen-
» tissima abusione quod placuerit assume-
» re, quod displicuerit repudiare: maximè
» cum & terrestres domini nequaq; æquo
» animo tolerandum putent, si jussiones
» suas servi ex parte audiant, & ex parte
» contemnant, & pro libidine sua quæ pu-
» taverint conculcanda cōculcent. Si enim pro arbitrio suo servi dominis obtemperant, ne in iis quidem in quibus obtemperaverint, obsequuntur. Quando enim servus ex Domini jussis ea facit tantummodo quæ vult facere, jam non dominicam

minicam

minicam voluntatem implet, ſed ſuam. Si ergo nos, qui homunculi imbecilli ſumus, contemni tamen à ſervis noſtris omninò nolumus, quos etſi nobis ſervitutis conditio inferiores, humana tamen ſors reddit æquales: quàm iniquè vtiq; ✝ cæleſtē Dominum contemnimus? qui (74) cum homines ipſi ſimus, contemnendos tamen nos à noſtræ conditionis hominibus non putamus: niſi tanti fortaſſe conſilii ac tam profundæ intelligentiæ ſumus, vt qui pati injurias ſervorum nolumus, ſubditum injuriis noſtris Deum eſſe velimus: & quæ ipſi toleratu humano indigna credimus, Deum à nobis dignè hæc tolerare credamus. At per hoc ſi qui ſunt, (vt ad ſuperiora redeamus) qui de majoribus nos Dei præceptis dicere exiſtiment, & minora reticere, ſuperfluè queri intelligendi ſunt. Neque enim juſta cauſatio eſt, cur præferantur aliqua, vbi facienda ſunt omnia. Sicut enim dominorum carnalium ſervis eligere, (vt jam dixi,) omnino non licet, quæ ex præceptis ſervilibus faciant, quæ non faciant:

 ſic

ſic nos, qui ſervi Domini noſtri ſumus, illicitum omninò exiſtimare debemus, vt vel illa quæ placent, pro animi oblectatione ſumamus, vel illa quæ diſplicent, pro ſuperbiæ abuſione calcemus. Sed acquieſcamus tamen iis, qui ex præceptis dominicis idcirco forſitan nos nolunt majora dicere, quia ſe putant minora complere: non quia ſufficiat ad ſalutem, ſi (75) majoribus ſpretis † minora faciamus, ſecundum illud: *Quicunq; totam legem ſervaverit, offendat autem in vno, factus eſt omnium reus*: ac per hoc licet nobis non ſufficiat, parva & minima quæq; facere, acquieſco tamen ego minora dicere, vt oſtendam, maximam Chriſtianorum omnium partem, ne exigua ſaltem ac minima feciſſe. Juſſit Salvator, vt Chriſtiani homines non jurarent. Plures invenias qui ſæpius peierent, quàm qui omninò non jurent. Juſſit quoque, vt nemo malediceret. Cuius non ſermo maledictio eſt? Prima enim ſemper irarum tela maledicta ſunt, & quicquid non poſſumus imbecilli, optamus irati? ac ſic in omni animorum

Iacob. 2. v. 10.

Matth. 5. v. 34.

morum indignantium motu votis malis pro armis vtimur. Vnde vnuſquiſq; hominum evidentiſſimè probat, quicquid fieri adverſariis ſuis optat, totum ſe facere velle, ſi poſſit. Sed videlicet quia oẽs hac improbitate linguarũ facilè vtimur, qui juſſis dominicis non obtemperamus, idcircò etiam apud Deum facile hoc putamus eſſe qui juſſit *Maledici*, inquit ſer- Galat.5. mo divinus, *regnum Dei non poſſidebunt*. v.21. Hinc ergo intelligere poſſumus, quã gra- 1.Cor.6. vis ſit & pernicioſa maledictio, quando, v.10. etiam ſi alia bona adfuerint, ſola excludit à cœlo. †Invidiam eſſe procul juſſit Chri- (76) ſtus à nobis: at nos econtra, non extraneis tantùm, ſed etiã proximis invidemus. Nec ſolùm inimicos, ſed etiam amicos noſtros livore perfundimus: adeò prope in omnium ſenſu hoc malum regnat; adeò eſuriendi libido terminum habet; detrahendi libido terminum non habet. Nam ſemper admodum cibo; nunquam detractione ſaturamur. Sed forſitan levis pœna iſtius labis eſt. *Detrahens*, inquit ſcriptura ſacra, *eradicabitur*. Gravis pro-

fectò & tremenda animadverſio, ſed tamen nulla correctio. dummodo enim vnusquisque hominum alium lacerare non deſinat, tanti putat vt etiam ſibi ipſe non parcat: ſed digna planè mali iſtius retributio eſt, quæ ſolum perſequitur autorem. Illi enim nihil nocet penitus cui detrahit: tantummodo illum punit cuius ore procedit. Sed delirare, opinor, videmur, iſta repetendo. & fero vt nos delirare videamur. Numquid deliravit Dominus, qui præcepit, *Omnis enim*, inquit per Apoſtolum ſuum, *clamor auferatur à vobis cum omni malitia?* Vtrunq; quidem hoc in nobis jugiter perſeverat: ſed magis tamen malitia q̃ clamor. Clamor quippe non ſemper eſt in oribus noſtris: malitia (77) autẽ ſemper in cordibus noſtris: ac per hoc puto quod etiamſi in nobis clamor deſineret, tamen malitia permaneret. *Sine murmuratione* quoque *& querela* nos Deus noſter eſſe præcepit. Quando hæc in humano genere non fuerunt? Si æſtus eſt, de ariditate cauſamur: ſi pluvia, de inundatione conquerimur. Si infœcundi-

Phil. 2. v. 14.

or

or annus eſt, accuſamus ſterilitatem: ſi fœcundior, vilitatem. Adipiſci abundantiam cupimus, & eandem adepti accuſamus. Quid dici hac re improbius, quid contumelioſius poteſt? etiam in hoc de miſericordia Dei querimur, quia tribuat quod rogamus. Abeſſe à ſervis ſuis omne omninò, etiam oculorũ, ſcandalum Deus præcepit. Et ideo *ſi quis*, inquit, *viderit mulierem ad concupiſcendam eam, jam mœchatus eſt eam in corde ſuo.* Hinc intelligere plenè poſſumus, quàm caſtos nos eſſe Salvator juſſerit, qui etiam licentiam viſionis abſcidit. Sciens enim, feneſtras quodammodo eſſe noſtrarum mentium lumen oculorum, & omnes improbas cupiditates in cor per oculos, quaſi per naturales cuniculos, introire: extinguere eas penitus foris voluit, ne intus orirentur: & letaliter creſcentib. fibris convaleſcerent fortaſſe † in animo, ſi germinaſſent in viſu. Idcirco itaque ait DOMINVS, petulcos impudicorum hominum intuitus noxa adulterii non carere: ſcilicet vt qui bona fide fugeret adulterium cuſtodiret aſpectum. Perfectæ ſi-

Matth. v. 28.

(78)

quidem ac sinceriſſimæ ſanctitatis volens cultores ſuos facere Salvator, juſſit ab iis cautiſſimè etiam minima vitari: ſcilicet, vt quàm pura eſt pupilla oculi, tam pura eſſet Chriſtiani hominis vita, & ſicut ſalva intuitus incolumitate, pulveris labem in ſe oculus non reciperet, ſic vita noſtra labem in ſe penitus impudicitiæ non haberet. Vnde eſt illud etiam, quod in ſequentibus ait Dominus: *Si ſcandalizat te oculus tuus, erue eum. Et ſi ſcandalizat te manus tua, abſcinde eam. Expedit tibi, vt pereat vnum membrorum tuorum, quàm totum corpus tuum mittatur in gehennam.* Si igitur juxta DEI verbum in gehennam ſcandalis trahimur, rectè profectò vt gehennam vitare poſſimus, etiam manibus noſtris oculiſq; multamur: non quod membris ſuis quis privare ſe debeat, ſed quia tàm neceſſariæ nobis ſunt quædam domeſticorum obſequiorum neceſſitudines, vt his quaſi oculis', interdum autem quaſi manibus vtamur,
(79) †rectè nobis præſentium miniſteriorum officia ſubtrahimus, ne æterni ignis tor-

menta

[Ma]tth. 5. 29. & [1]9. & v. 8. [M]arc. 8. 43. &

menta patiamur. Vbi enim de miniſterio agitur,& vita, rectiùs profectò Chriſtiano eſt, miniſterio carere quàm vita. Itaq; cum in omnibus his quæ diximus, obedire nos ſibi Dominus noſter juſſerit, vbi ſunt, qui aut in vniverſis mandatis Deo, aut certè vel in pauciſſimis obſequantur? vbi ſunt, qui aut inimicos diligant, aut perſequentibus benefaciant, aut malos in bono vincant: qui maxillas cædentibus præbeant, qui ſpoliantibus res ſuas ſine lite concedant? Quis eſt apud quem *delectationi penitus nihil liceat, qui convicio ſuo neminem lædat, qui ſilentio os coherceat, ne in amaritudinem maledictionis erumpat? quis eſt qui faciat hæc minima, vt non dicam illa, de quibus diximus paulò antè, majora.

f. detractioni.

Quæ cum ita ſint, & cùm à nobis nil penitus dominicæ juſſionis fiat, quid eſt quod nos queramur de Deo, cum queri magis Deus de nobis omnib. poſſit? Quæ ratio eſt, vt doleamus, nos non audiri à Deo, cum ipſi Deum non audiamus? & suſurremus, non reſpici à Deo terras, cũ

ipſi non reſpiciamus ad cœlum, vt moleſtũ ſit, deſpici à Domino † preces noſtras, (80) cum præcepta eius deſpiciantur à nobis? Fac nos pares Domino noſtro eſſe: quis juſtæ querimoniæ locus eſt, hoc pati quemq; quod fecerit? ſalvo eo quod probare facilè poſſum, nequaquam nos pati illa quæ facimus, & mitius multo nobiſcũ Deum agere, quàm nos cum Deo. Sed interim tamen hac agamus lege qua cœpimus. Sic enim ipſe etiam Dominus dicit:

Prov. 1. Mich. 3. Pſal. 17. *Clamavi ad vos, & non audiſtis me, & vos clamabitis ad me, & non exandiam vos.* Quid enim dignius aut quid juſtius? Non audivimus; non audimur: non reſpeximus; non reſpicimur. Quis rogo ex carnalibus Dominis, hac cum ſuis lege agere contentus eſt, vt contemnat tantũmodo ſervos ſuos, quia fuerit ab eis ipſe contemptus? quamquam nos non hac ſolùm injuria contemnamus Deum, qua contemni à ſervis ſuis curiales ſolent, quia ſervorum hic contemptus eſt maximus, ſi non faciant quod jubetur. Porrò autẽ nos omni ſtudio, omni niſu, non ſolum juſſa

juſſa non facimus, ſed contra id facimus quod jubemur. Jubet enim Deus, vt omnes nobis invicem cari ſimus; omnes autẽ nos mutua infeſtatione laceramus. Jubet Deus, vt cuncti † egentib. ſua tri- (81) buant: cuncti admodũ aliena pervadunt. Jubet Deus, vt omnis qui Chriſtianus eſt, etiam oculos caſtos habeat: quotus quiſq; eſt, qui non ſe luto fornicationis involvat? & quid plura? grave & luctuoſum eſt, quod dicturus ſum: Ipſa Dei eccleſia quæ in omnibus eſſe debet placatrix Dei, quid eſt aliud quàm exacerbatrix Dei? aut præter pauciſſimos quoſdam, qui mala fugiunt, quid eſt aliud penè omnis cœtus Chriſtianorum, quàm ſentina vitiorum? Quotum enim quemque invenies in eccleſia non aut ebrioſum, aut helluonem, aut adulterum, aut fornicatorem, aut raptorem, aut ganeonem, aut latronem, aut homicidam? & quod his omnibus peius eſt, propè hæc cuncta ſine fine. Interrogo enim Chriſtianorum omnium conſcientiam: ex his vel flagitiis, vel ſcelerib. quæ nunc diximus, quotus quiſ-

que

que hominum non aliquid eſt horum? aut quotuſquiſque non totum? faciliùs quippe invenias qui totum ſit, quàm qui nihil. Et quod diximus, nihil, nimis forſitan gravis videatur eſſe cenſuræ. plus multò dicam: faciliùs invenias reos malorum omnium, quàm non omnium: facilius majorum criminum, quàm mino-
(82) rum: id eſt faciliùs qui & †majora crimina cum minorib. quàm qui minora tantum ſine majoribus perpetrarint. In hanc enim morũ probroſitatem propè omnis Eccleſiaſtica plebs redacta eſt, vt in cun-
,, cto populo Chriſtiano genus quodam-
,, modo ſanctitatis ſit, minus eſſe vitioſum.
,, Itaq; eccleſias, vel potius templa atque altaria Dei minoris reverentiæ quidam habent, quàm cuiuslibet minimi ac municipalis judicis domum. Siquidem intra januas non modò illuſtrium poteſtatũ, ſed etiam præſidum aut præpoſitorum, non omnes paſſim intrare præſumunt, niſi quos aut judex vocaverit, aut negocium traxerit, aut ipſa honoris proprii dignitas introire permiſerit: ita vt ſi quiſ-

piam

piam fuerit insolenter ingressus, aut cædatur, aut propellatur, aut aliqua verecundia atq; existimationis suæ labe multetur. In templa autem, vel potius in altaria atque in sacraria Dei, passim omnes sordidi ac flagitiosi sine vlla penitus reverentia sacri honoris irrumpunt: non quia non omnes ad exorandum Deum currere debeant, sed quia qui ingreditur ad placandum, non debet egredi ad acerbandum. Neq; enim eiusdem officii est, indulgentiam poscere, & iracundiam †provocare. Novum siquidem monstri (83) genus est: eadem penè omnes jugiter faciunt, quæ fecisse se plangunt. Et qui intrant ecclesiasticam domum, vt mala antiqua defleant, exeunt: & quid dico exeunt? in ipsis penè hoc orationibus suis ac supplicationib. moliuntur. Aliud quippe ora hominum, aliud corda agunt: & dum verbis prçterita mala plangunt, sensu futura meditantur: ac sic oratio eorũ rixa est magis criminum, quàm exoratrix: vt verè illa in eis scripturæ maledictio compleatur, *vt de oratione ipsa exeant*

eant condemnati, & oratio eorum fiat in peccatum. Denique si vult quispiam scire quid in templo huiusmodi homines cogitaverint, videat quid sequatur. Siquidem consummatis solennibus sacris, statim ad consuetudinaria omnes studia discurrunt: alii scilicet vt furentur, alii vt inebrientur, alii vt fornicentur, alii vt latrocinentur: vt evidenter appareat, hoc eos esse meditatos, dum intra templum sunt, quod postquàm egressi fuerint exsequuntur.

Sed videlicet hæc mala, & omnem vitiorum probrositatem, quam supra dixi, ad servos fortasse quidam & ad abjectissi-
(84) mos quosque homines referendam † putant: ceterùm nomen ingenuum hac flagitiorum labe non pollui. Quid autem aliud est cunctorum negotiantium vita, quàm fraus atq; perjurium? Quid aliud curialium, quàm iniquitas? Quid aliud officialium, quàm calumnia? Quid aliud omnium militantium, quàm rapina? Sed putas forsitan, quod hoc etiã de personis istiusmodi ferri possit. Hic est enim,

inquis,

inquis, eorum actus, quæ & professio, ac per hoc nihil mirum est, si agunt quod profitentur. Quasi verò aut agere vllum Deus res malas velit, aut profiteri, aut nulla sit penitus sacræ majestatis offensa, si maximum scelus minores videantur agere personæ: præsertim cum in hac hominū multitudine major multò sit pars generis humani: & absq; dubio vbi major est peccantium turba, major est divinitatis injuria. Sed omnis, inquis, nobilitas ab his sceleribus immunis est. Parum est id quidem: quia non aliud videtur nobilitas in omni mundo, quàm vnus homo in grandi populo. Sed videamus tamen, si vel ipsum parum sit carens crimine: ac primùm consideremus, quid de huiusmodi hominibus dicat sermo divinus. Arguens quippe Apostolus Dei populum, sic ait: *Audite fratres mei dilectissimi: Nónne* DEVS *elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, & heredes regni quod repromisit Deus diligentibus se? vos autem exhonorastis pauperem. Nónne divites per potentiam opprimunt vos? nónne ipsi blasphe-*

(85) Iacob. 2. v. 5. & 6.

blaſphemant bonum nomen quod invocatũ eſt ſuper vos? Grave hoc Apoſtoli teſtimonium eſt: niſi fortè immunes ſe ab eo nobiles putent, quia ſunt ſoli divites no-» minati. Sed aut iidem ſunt nobiles, qui & divites: aut ſi ſunt divites præter nobiles, & ipſi tamen quaſi jam nobiles; quia tanta eſt miſeria huius temporis, vt nullus habeatur magis nobilis, quam qui eſt plurimùm dives. Sed ſive de alterutris, ſive de vtriſq; Apoſtolus dixerit, facilè de hoc componi poteſt. Non enim intereſt de qua hoc potiſſimum parte dictum ſit, quod vtrique certum eſt convenire. Quis enim eſt vel nobilium omninò, vel divitum, horrens crimina: quamvis in hoc fefellerim. Multi enim horrent, ſed pauciſſimi evitant. In aliis quippe horrẽt, quod in ſe ſemper admittunt, mirum in modum & accuſatores eorundem criminum & excuſatores. Exſecrantur publicè, quòd occultè agunt: ac per hoc dũ damnare ſe ceteros putant, † ipſos ſe magis ꝓpria animadverſione condemnant. Sed relinquamus iſtos, qui magis rei ſunt.

Quis

Quis eſt vel dives omninò, vel nobilis aut innocentiam ſervans, aut à cunctis ſceleribus manus abſtinens? quanquam ſuperfluè à cunctis dixerim. Vtinam vel à maximis, quia volunt ſibi id fortè majores quaſi privilegium vindicare, vt jure ſuo crimina vel minora committant. Itaque de peccatis facilioribus nihil dico. Videamus ſi vel à duobus illis quaſi capitalib. malis vllus immunis eſt, id eſt, vel ab homicidio, vel à ſtupro. Quis enim eſt aut humano ſanguine non cruentus, aut cœnoſa impuritate non ſordidus? Vnum q-dem ex his ad pœnam æternam ſufficit: ſed propè nullus divitum non utrumque cõmiſit. Sed cogitat fortè aliquis de hoc numero: Ego jam iſta non facio. Laudo ſi non facis; ſed tamẽ fortè ante feciſti, & nõ eſt nunquã omninò feciſſe, facere ceſſaſſe. Quod ſi ita eſſet, quid proderat tamen vnum à ſcelere deſiſtere, & multos in ſceleribus permanere? Non ſanat vnius cõverſio crimina plurimorum: nec ſufficit ad Deũ placandũ quod vnus peccata deſerit, quẽ vniverſitas totius humani generis, of-

quidem ac ſinceriſſimæ ſanctitatis volens cultores ſuos facere Salvator, juſſit ab iis cautiſſimè etiam minima vitari: ſcilicet, vt quàm pura eſt pupilla oculi, tam pura eſſet Chriſtiani hominis vita, & ſicut ſalva intuitus incolumitate, pulveris labem in ſe oculus non reciperet, ſic vita noſtra labem in ſe penitus impudicitiæ non haberet. Vnde eſt illud etiam, quod in ſequentibus ait Dominus: *Si ſcandalizat te oculus tuus, erue eum. Et ſi ſcandalizat te manus tua, abſcinde eam. Expedit tibi, vt pereat vnum membrorum tuorum, quàm totum corpus tuum mittatur in gehennam.* Si igitur juxta DEI verbum in gehennam ſcandalis trahimur, rectè profectò vt gehennam vitare poſſimus, etiam manibus noſtris oculiſq; multamur: non quod membris ſuis quis privare ſe debeat, ſed quia tàm neceſſariæ nobis ſunt quædam domeſticorum obſequiorum neceſſitudines, vt his quaſi oculis, interdum autem quaſi manibus vtamur,

(79) †rectè nobis præſentium miniſteriorum officia ſubtrahimus, ne æterni ignis tormenta

[Margin: ...tth.5.29.&9.& v.8. ...rc.8.43.&]

menta

menta patiamur. Vbi enim de miniſterio agitur, & vita, rectiùs profectò Chriſtiano eſt, miniſterio carere quàm vita. Itaq; cum in omnibus his quæ diximus, obedire nos ſibi Dominus noſter juſſerit, vbi ſunt, qui aut in vniverſis mandatis Deo, aut certè vel in pauciſſimis obſequantur? vbi ſunt, qui aut inimicos diligant, aut perſequentibus benefaciant, aut malos in bono vincant: qui maxillas cædentibus præbeant, qui ſpoliantibus res ſuas ſine lite concedant? Quis eſt apud quem* delectationi penitus nihil liceat, qui convicio ſuo neminem lædat, qui ſilentio os coherceat, ne in amaritudinem maledictionis erumpat? quis eſt qui faciat hæc minima, vt non dicam illa, de quibus diximus paulò antè, majora.

* f. detractioni.

Quæ cum ita ſint, & cùm à nobis nil penitus dominicæ juſſionis fiat, quid eſt quod nos queramur de Deo, cum queri magis Deus de nobis omnib. poſſit? Quæ ratio eſt, vt doleamus, nos non audiri à Deo, cum ipſi Deum non audiamus? & ſuſurremus, non reſpici à Deo terras, cũ

ipſi non reſpiciamus ad cœlum, vt moleſtũ ſit, (80) deſpici à Domino † preces noſtras, cum præcepta eius deſpiciantur à nobis? Fac nos pares Domino noſtro eſſe: quis juſtæ querimoniæ locus eſt, hoc pati quemq; quod fecerit: ſalvo eo quod probare facilè poſſum, nequaquam nos pati illa quæ facimus, & mitius multo nobiſcũ Deum agere, quàm nos cum Deo. Sed interim tamen hac agamus lege qua cœpimus. Sic enim ipſe etiam Dominus dicit: Prov. 1. Mich. 3. Pſal. 17. *Clamavi ad vos, & non audiſtis me, & vos clamabitis ad me, & non exaudiam vos.* Quid enim dignius aut quid juſtius? Non audivimus; non audimur: non reſpeximus; non reſpicimur. Quis rogo ex carnalibus Dominis, hac cum ſuis lege agere contentus eſt, vt contemnat tantũmodo ſervos ſuos, quia fuerit ab eis ipſe contemptus? quamquam nos non hac ſolùm injuria contemnamus Deum, qua contemni à ſervis ſuis curiales ſolent, quia ſervorum hic contemptus eſt maximus, ſi non faciant quod jubetur. Porrò autẽ nos omni ſtudio, omni niſu, non ſolum

juſſa non facimus, ſed contra id facimus quod jubemur. Jubet enim Deus, vt omnes nobis invicem cari ſimus; omnes autẽ nos mutua infeſtatione laceramus. Jubet Deus, vt cuncti † egentib. ſua tribuant: (81) cuncti admodũ aliena pervadunt. Jubet Deus, vt omnis qui Chriſtianus eſt, etiam oculos caſtos habeat: quotus quiſq; eſt, qui non ſe luto fornicationis involvat? & quid plura? grave & luctuoſum eſt, quod dicturus ſum: Ipſa Dei eccleſia quæ in omnibus eſſe debet placatrix Dei, quid eſt aliud quàm exacerbatrix Dei? aut præter pauciſſimos quoſdam, qui mala fugiunt, quid eſt aliud penè omnis cœtus Chriſtianorum, quàm ſentina vitiorum? Quotum enim quemque invenies in eccleſia non aut ebrioſum, aut helluonem, aut adulterum, aut fornicatorem, aut raptorem, aut ganeonem, aut latronem, aut homicidam? & quod his omnibus peius eſt, propè hæc cuncta ſine fine. Interrogo enim Chriſtianorum omnium conſcientiam: ex his vel flagitiis, vel ſcelerib. quæ nunc diximus, quotus quiſ-

que

que hominum non aliquid eſt horum? aut quotuſquiſque non totum? faciliùs quippe invenias qui totum ſit, quàm qui nihil. Et quod diximus, nihil, nimis forſitan gravis videatur eſſe cenſuræ. plus multò dicam: faciliùs invenias reos malorum omnium, quàm non omnium: faciliùs majorum criminum, quàm mino-
(82) rum: id eſt faciliùs qui & †majora crimina cum minorib. quàm qui minora tantum ſine majoribus perpetrarint. In hanc enim morũ probroſitatem propè omnis Eccleſiaſtica plebs redacta eſt, vt in cun- ,, cto populo Chriſtiano genus quodam- ,, modo ſanctitatis ſit, minus eſſe vitioſum. ,, Itaq; eccleſias, vel potius templa atque altaria Dei minoris reverentiæ quidam habent, quàm cuiuslibet minimi ac municipalis judicis domum. Siquidem intra januas non modò illuſtrium poteſtatũ, ſed etiam præſidum aut præpoſitorum, non omnes paſſim intrare præſumunt, niſi quos aut judex vocaverit, aut negocium traxerit, aut ipſa honoris proprii dignitas introire permiſerit: ita vt ſi quiſ-

piam

piam fuerit insolenter ingressus, aut cædatur, aut propellatur, aut aliqua verecundia atq; existimationis suæ labe multetur. In templa autem, vel potius in altaria atque in sacraria Dei, passim omnes sordidi ac flagitiosi sine vlla penitus reverentia sacri honoris irrumpunt: non quia non omnes ad exorandum Deum currere debeant, sed quia qui ingreditur « ad placandum, non debet egredi ad acer- « bandum. Neq; enim eiusdem officii est, « indulgentiam poscere, & iracundiam « †provocare. Novum siquidem monstri (83) genus est: eadem penè omnes jugiter faciunt, quæ fecisse se plangunt. Et qui intrant ecclesiasticam domum, vt mala antiqua defleant, exeunt: & quid dico exeunt? in ipsis penè hoc orationibus suis ac supplicationib. moliuntur. Aliud quip- « pe ora hominum, aliud corda agunt: & « dum verbis prȩterita mala plangunt, sensu futura meditantur: ac sic oratio eorũ rixa est magis criminum, quàm exoratrix: vt verè illa in eis scripturæ maledictio compleatur, *vt de oratione ipsa exe-*

ant

eant condemnati, & oratio eorum fiat in peccatum. Denique ſi vult quiſpiam ſcire quid in templo huiuſmodi homines cogitaverint, videat quid ſequatur. Siquidem conſummatis ſolennibus ſacris, ſtatim ad conſuetudinaria omnes ſtudia diſcurrunt: alii ſcilicet vt furentur, alii vt inebrientur, alii vt fornicentur, alii vt latrocinentur: vt evidenter appareat, hoc eos eſſe meditatos, dum intra templum ſunt, quod poſtquàm egreſſi fuerint exſequuntur.

Sed videlicet hæc mala, & omnem vitiorum probroſitatem, quam ſupra dixi, ad ſervos fortaſſe quidam & ad abjectiſſi-
(84) mos quoſque homines referendam †putant: ceterùm nomen ingenuum hac flagitiorum labe non pollui. Quid autem aliud eſt cunctorum negotiantium vita, quàm fraus atq; perjurium? Quid aliud curialium, quàm iniquitas? Quid aliud officialium, quàm calumnia? Quid aliud omnium militantium, quàm rapina? Sed putas forſitan, quod hoc etiã de perſonis iſtiuſmodi ferri poſſit. Hic eſt enim, inquis,

inquis, eorum actus, quæ & professio, ac per hoc nihil mirum est, si agunt quod profitentur. Quasi verò aut agere vllum Deus res malas velit, aut profiteri, aut nulla sit penitus sacræ majestatis offensa, si maximum scelus minores videantur agere personæ: præsertim cum in hac hominũ multitudine major multò sit pars generis humani: & absq; dubio vbi major " est peccantium turba, major est divinita- " tis injuria. Sed omnis, inquis, nobilitas ab his sceleribus immunis est. Parum est id quidem: quia non aliud videtur nobilitas in omni mundo, quàm vnus homo in grandi populo. Sed videamus tamen, si vel ipsum parum sit carens crimine: ac primùm consideremus, quid de huiusmodi hominibus dicat sermo divinus. Arguens quippe Apostolus Dei populum, sic ait: *Audite fratres mei dilectissimi: Nónne* D E V S *elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, & heredes regni quod repromisit Deus diligentibus se? vos autem exhonorastis pauperem. Nónne divites per potentiam opprimunt vos? nónne ipsi blasphe-*

(85) Iacob. 2. v. 5. & 6.

Quis eſt vel dives omninò, vel nobilis, aut innocentiam ſervans, aut à cunctis ſceleribus manus abſtinens? quanquam ſuperfluè à cunctis dixerim, Vtinam vel à maximis, quia volunt ſibi id fortè majores quaſi privilegium vindicare, vt jure ſuo crimina vel minora committant, Itaque de peccatis facilioribus nihil dico. Videamus ſi vel à duobus illis quaſi capitalib. malis vllus immunis eſt, id eſt, vel ab homicidio, vel à ſtupro. Quis enim eſt aut humano ſanguine non cruentus, aut cœnoſa impuritate non ſordidus? Vnum q;dem ex his ad pœnam æternam ſufficit: ſed propè nullus divitum non utrumque, cõmiſit. Sed cogitat fortè aliquis de hoc numero: Ego jam iſta non facio. Laudo ſi non facis; ſed tamẽ fortè ante feciſti, & nõ eſt nunquã omninò feciſſe, facere ceſſaſſe. Quod ſi ita eſſet, quid proderat tamen vnum à ſcelere deſiſtere, & multos in ſceleribus permanere? Non ſanat vnius cõverſio crimina plurimorum: nec ſufficit ad Deũ placandũ quod vnus peccata deſerit, quẽ vniverſitas totius humani generis, of-

(87) fendit præsertim †cũ is qui convertitur, vt mortem æternam possit evadere, magnos profectò conversionis suæ fructus capiat si evadat, ne dum contingere ei possit, vt ab aliis pœnam damnationis avertat, quia & hoc intolerabilis super- » biæ atq; immanis piaculi crimen est, si tã » bonũ se aliquis esse credat, vt etiam ma- » los existimet per se posse salvari. Loquẽs » Deus de terra quadã, vel de populo peccatore, sic dicit: *Si fuerint tres viri in medio eius, Noë, & Daniel, & Iob, non liberabunt filios & filias; ipsi soli salvi erunt.* Neminem tamẽ reor tam impudentem fore, qui se his talibus viris audeat cõparare, quia quamvis placere nunc aliquis Deo studeat, hoc ipsum tamen genus maximæ injustitiæ est, si se justum præsumat, ac per hoc sublata est omnis spes falsæ opinionis, qua credamus innumeram perditorũ hominum multitudinem suffragio paucorum bonorum à præsentibus malis posse defendi. Cum enim nullus illis quos supra diximus par sit, quæ esse spes vllis potest, quod liberari & extranei,

Ezech.14 v.14. Ierem.15. v.1.

tranei, & innumeri, & mali à paucissimis bonis possint? cum illi familiarissimi Deo sancti ne hoc quidem à Domino promeruerint, vt in filiis suis vel sua † membra (88) salvarent: & rectè. Nam licet omnes admodum filii membra parentum esse videantur, non putandi sunt tamen membra eorũ esse à quib. affectu cœperint discrepare: quia morum degenerantium pravitate pereunt in talibus beneficia naturæ. Quo fit vt etiam nos, qui nos Christianos esse dicimus, perdamus vim tanti nominis vitio pravitatis. Omninò enim nihil prodest nomen sanctum habere sine moribus: quia vita à professione discordans abrogat illustris tituli honorem per indignorum actuum vilitatem. Vnde cum penè nullam Christianorum omnium partem, penè nullum ecclesiarum oĩum angulum non plenum omni offensione, & omni letalium peccatorũ labe videamus, quid est in quo nobis de Christiano nomine blandiamur? Cum vtiq; hoc ipso magis per nomen sacratissimum rei simus, qui à sancto nomine dis-

crepamus. Nam & ideo plus ſub religionis titulo Deum ludimus; quia poſiti in religione peccamus.

Explicit lib. III.

(89) # INCIPIT LIBER QVARTVS.

DISCEDATVR itaque ab illa quam ſupra diximus, Chriſtiani nominis prærogativa, vt putemus, quia ſimus cunctis gentibus religioſiores, debere nos eſ-

p. 62. ſe etiam fortiores. Nam cum, vt diximus, hoc ſit hominis Chriſtiani fides, fideliter Chriſti mandata ſervare, fit abſq; dubio, vt nec fidē habeat, qui infidelis eſt: nec Chriſtum credat, qui Chriſti mādata cōculcat: ac per hoc totum in id revoluitur, vt qui Chriſtiani nominis opus non agit, Chriſtianus non eſſe videatur. Nomen enim ſine actu atque officio ſuo nihil eſt. Nam ſicut ait quidā in ſcriptis ſuis: Quid eſt aliud principatus ſine meritorum ſublimitate, niſi honoris titulus ſine homine? aut quid eſt dignitas in indigno, niſi orna-

men-

mentum in luto? Itaque vt iisdem verbis etiam nos vtamur, quid est aliud sanctum vocabulum sine merito, nisi ornamentũ in luto? Sicut etiam per divinas literas sacer sermo testatus est, dicens: *Circulus aureus in naribus suis, mulier pulchra & fatua.* Prov. 1 Et in nobis itaq; † Christianum vocabulum, quasi aureum decus est, quo si (90) indignè vtimur, fit vt sues cum ornamento esse videamur. Deniq; qui vult plenius scire, vocabula nihil esse sine rebus, respiciat quomodo innumerabiles populi cessantibus meritis etiam nomina perdiderunt. Duodecim Hebræorum tribus cum electæ quondam à Deo essent, duo nomina sacrosancta acceperunt. populus enim Dei, & Israël appellatæ sunt. Sic qppe legimus: *Audi populus meus, & loquar: Israël, & testificabor tibi.* Esaie 1 Ergo Iudæi aliquando vtrumq; ; nunc neutrum. Nam nec Dei populus dici potest, qui cultum Dei iam olim reliquit: nec Videns Deum qui Dei filium denegauit, sicut scriptum est: *Israel verò me non cognouit, & populus me non intellexit.* Propter quod etiam a-

libi Deus noſter de Iudęorum plebe loquitur ad Prophetam, dicens: *Voca nomen eius non dilecta.* Et iterum ad Iudæos ipſos: *Vos non eſtis populus meus, & ego non ſum Deus veſter.* Cur autem hoc de eis ipſe diceret, alibi evidenter oſtendit. Sic quippe ait: *Dereliquerunt venam aquarum viventium, Dominum.* Et iterum: *Verbum*, inquit, *DOMINI projecerunt, & ſapientia nulla eſt in illis.* Quod quidem timeo ne non † magis tunc de eis dici potuerit, quàm de nobis nunc dici poſſit: quia nec verbis dominicis obtemperamus, & qui verbis DOMINI non obſequimur, ſapientiam profectò in nobis penitus non habemus: niſi fortaſſe credimus, ſapienter nos Deum ſpernere, & hoc ipſum quod Chriſti mandata contemnimus, ſummam prudentiam judicamus. Eſt quidem cauſa, cur hoc ita exiſtimare credamur. Nam tanto conſenſu omnes peccata ſequimur, quaſi ſummi conſilii conſpiratione peccemus. Quæ cum ita ſint, quæ ratio eſt, vt ipſi nos falſa opinione fallamus, exiſtimantes ſcilicet,

[margin: ſee 1.] [margin: re. 2. 8.] [margin: (91)]

cet.

cet, quia Christiani esse dicamur, quod opitulari nobis inter mala quæ agimus, nomen bonum possit: cum spiritus sanctus nec fidem quidem dicat hominibus Christianis sine operib. bonis posse prodesse: & vtiq; multò plus est, fidem habere quàm nomen: quia nomen est vocabulum hominis; fides autem fructus est mentis. Et tamen hunc ipsum fidei fructum infructuosum Apostolus sine operibus bonis esse testatur, dicens: *Fides sine operib. bonis mortua est.* Et iterum: *Sicut enim corpus sine spiritu, sic fides sine operibus mortua est*: addit quoque asperiora †quædam ad confundendos eos, qui sibi præsumptione Christianæ fidei blandiuntur. *Sed dicet aliquis: Tu fidem habes, & ego opera habeo. Ostende mihi sine operibus fidem tuam, & ego ostendam tibi ex operibus fidem meam.* Quo vtiq; hoc indicat, Actus bonos, Christianę fidei quasi testes esse: quia Christianus nisi opera bona fecerit, fidem suam penitus approbare non possit: ac per hoc quod probare non valeat quia sit, sic omninò habendũ esse quasi

Iacob. 2 v. 17. 2

(92)

Iacob. 2 v. 18.

non sit. Nam quàm pro nullo hoc habendum existimaret, in subditis statim ipse demonstrat, dicens ad Christianum: *Tu credis quia vnus est Deus: benè facis, & dæmones credunt, & contremiscunt.* Consideremus quid voluerit hoc loco Apostolus dicere: ne irascamur divinis testimoniis, sed acquiescamus, ne contradicamus, sed proficiamus. *Tu credis*, inq̃t ad Christianum sermo divinus, *quod Deus vnus est. benè facis, & dæmones credunt & contremiscunt.* Nunquid errauit Apostolus, vt hominis Christiani fidem dæmoni cõpararet? non vtique: sed ostendere illud volens quod supra dictum est; quia sine operibus bonis nihil sibi per fidei supercilium vsurpare deberet. Idcirco autem à dæmonib. † Deum credi: scilicet vt sicut dæmones cũ esse Deum credunt, tamen in perversitate perdurant: ita & quosdã homines quasi credulitatem dæmoniacã habere, qui cum se Deum credere asserãt, tamen à malo opere non cessant. Subjungit autem ad pudorem & condemnationem hominum peccatorum; non credere

ob 2. 19.

(93)

re ſolùm dæmones Dei nomen, ſed etiã timere & contremiſcere: hoc eſt dicere, Quid tibi blandiris, ô homo quiſquis es, credulitate, quæ ſine timore atque obſequio Dei nulla eſt? aliquid plus dæmones habent. Tu enim vnam rem habes tantummodo; illi duas. Tu credulitatem habes; nõ habes timorem: illi & credulitatem habent pariter, & timorem. Quid miraris ergo, ſi cædimur, quid miraris, ſi caſtigamur, ſi in jus hoſtium tradimur, ſi infirmiores omnibus ſumus? ſive miſeriæ noſtræ, ſiue infirmitates, ſive everſiones, ſiue captiuitates, et penè improbę ſervitutes, teſtimonia ſunt mali ſervi & boni Domini. Quomodo mali ſerui? quia patior ſcilicet vel ex parte quod mereor. Quomodo boni domini? quia oſtẽdit q̃d mereamur: etſi non irrogat quæ mereamur, clementiſſima. n. ac benigniſſima caſtigatione mavult nos corrigere; quã perire. †Nos ſiquidem quantum ad crimina (94)
noſtra pertinet, letalibus ſuppliciis digni ſumus: ſed ille plus miſericordiæ tribuens quàm ſeueritati, mauult nos clemẽtis cẽ-

turæ temperamento emendare, quàm plaga justæ cohercitionis occidere. Ingratum nobis esse quod cædimur, satis certus sum. „ Sed quid miramur, si peccantes „ nos Deus verberat, cũ ipsi peccantes ser- „ vulos verberemus? Injusti judices sumus: „ homunculos nos flagellari à DEO nolu- „ mus, cum ipsi conditionis nostræ homi- „ nes flagellemus. Sed nec miror, quod tam iniqui in hac re sumus: natura in nobis & nequitia servilis est: volumus delinquere, & nolumus verberari. ipsi in nobis mores sunt, qui in servulis nostris: omnes volumus impunè peccare. Deniq; si mentior, cunctos consulo. Nego ullum esse quamlibet magni criminis reum, qui se acquiescat debere torqueri. Hinc ergo cognosci potest, quàm iniqui & pravi su- „ mus: aliis severissimi sumus, nobis indul- „ gentissimi: aliis asperi, nobis remissi. In „ eodem crimine punimus alios; nos absolvimus. Intolerabilis prorsus & incontumaciæ, & præsumptionis: nec agnoscere volumus in nobis reatum, & audemus (65) †de aliis usurpare judiciũ. Quid esse in-

justius

juſtius nobis, aut quid perverſius poteſt? Id ipſum ſcelus in nobis ꝓbabile eſſe dicimus, quod in aliis ſeveriſſimè vindicamus. Et ideo non ſine cauſa ad nos Apoſtolus clamat. *Propter quod inexcuſabilis es, ô homo, omnis qui judicas. In quo enim alium judicas, te ipſum judicas. Eadem enim agis quæ judicas.* Rom, 2. Sed non eadem, inquit aliquis ex divitibus, non eadem nos agimus quæ ſervi agunt. Ex ſervis enim fures ac fugitivi ſunt: ex ſervis enim gulæ ac jugiter ventri ſervientes. Verum eſt, eſſe hæc vitia ſervorum; ſed plura tamen ſunt ac majora dominorum, quamvis non omnium. Excipiendi enim quidam ſunt, ſed pauciſſimi, quos ideo non nomino, ne non tam eos nominando laudare, quàm alios non nominando videar publicare. Ac primùm ſervi ſi fures ſunt, ad furandũ forſitan egeſtate coguntur, quia etiamſi eis ſtipendia vſitata præſtentur, conſuetudini hæc magis quã ſufficientiæ ſatisfaciunt, & ita implent canonem, quod non explent ſatietatem. Ac per hoc culpam ipſam inopia minus culpa-

culpabilem facit, quia excusabilis furti reus est, qui ad furtũ cogi videtur invitus. (96) Nam & scriptura † ecclesiastica quasi subexcusare quodammodo miserorũ omnium noxas videtur, dicens: *Non grandis est culpa, cum quis furatus fuerit. furatur enim vt esurientem impleat animam.* In Salomone furatur, vt expleat animam suam: ac ꝑ hoc non satis à nobis accusandi sunt, qui divino sermone excusantur. Quod autẽ de furtis seruorum dicimus, hoc etiã de fuga: immò hoc rectius de fuga, quia ad fugam servos non miseriæ tantùm, sed etiam supplicia compellunt. Pavent quippe actores, pavent silentiarios, pavent ꝓcuratores: prope ut inter istos oẽs nullorum minus serui sint, quàm Dominorum suorum: ab omnibus cæduntur: ab omnibus conteruntur. Quid amplius dici potest? multi servorum ad dominos suos fugiunt, dum conservos timent. Vnde illorum fugam non tam ad eos debemus referre qui fugiunt, quàm ad eos qui fugere compellunt. Vim patiuntur infelicissimi; famulari optant, & fugere coguntur

Pro. 6.

tur

tur: discedere à servitio dominorum suorum omninò nolunt, & conservorum suorum crudelitate non permittuntur vt serviant. Mendaces quoq; esse dicuntur. Ad mendacium atrocitate præsentis supplicij coartantur. † Siquidē dum tormē- (97) tis se volunt eximere, mentiuntur. Quid autem mirum est, si positus in metu servus mentiri mavult quā flagellari? Accusantur etiā gulæ & ventris avidi: nec hoc novum est. magis desiderat saturitatem, qui famem sæpè tolerauit. Sed esto, non perferat famem panis; perfert certe deliciarum, & ideo ignoscendum est, si avidius expetit, quod ei jugiter deest. Tu verò nobilis, tu verò dives, qui omnibus dives qui' monibus bonis affluis, qui hoc ipso Deum sanctis operibus honorare plùs debes, quod beneficijs illius sine cessatione perfrueris: videamus si actus, nō dico sanctos, sed vel innoxios habes. Et quis, vt superiùs dixi, divitum præter paucos non cunctis criminibus infectus est? Et quod paucos excipio, vtinam plures atq; omnes excipi liceret. Salus erat omnium, innocentia

centia plurimorum. Neque ego nunc de vllo dico, niſi de eo tantùm, qui in ſe id quod dico eſſe cognoſcit. Si enim extra conſcientiam ſuam ſunt quæcunq; dico, nequaquam ad injuriam eius ſpectant cuncta quæ dico. Si autem in ſe eſſe novit quæ loquor, non à mea ſibi hoc lingua dici æſtimet, ſed à conſcientia ſua. Ac pri-
(98) mùm vt de vitiis ſervilibus dicam † ſi fugitivus eſt ſervus, fugitivus es etiã tu dives ac nobilis. Omnes enim Dominum ſuum fugiunt, qui legem Domini derelinquunt. Quid ergo dives culpas in ſervo? hoc facis quod & ille. Ille fugitivus eſt Domini ſui, & tu tui. Sed hoc culpabilior tu quàm ille: quia ille fugit forſitan malum dominũ, & tu bonum. Incontinentiam quoq; in ſervo arguis, in illo rara eſt per indigentiam; in te quotidiana per copiam. Vides ergo, Apoſtolica ſententia te potiſſimum verberari: immo te ſolũ,
Rom. 2. *quia in quo alium judicas, temetipſum condemnas? eadem enim agis quæ judicas.* immò non eadem agis, ſed multò majora ac nequiora. In illo quippe etiam infrequen-

quentem ventris intemperantiam punis; & tu aſſidua cruditate diſtenderis. Furtum quoq;, vt putas, ſervile vitium eſt: & tu furtum dives facis, quando à Deo vetita præſumis. Omnes ſiquidem furta faciunt, qui illicita cõmittunt. Sed quid ego tam minutè, & quaſi allegoricè de hoc loquor: cùm facinoribus apertiſſimis non furta tantùm divitum, ſed latrocinia comprobentur? Quotusquiſque enim juxta divitem pauper, aut intactus, aut tutus eſt? Siquidem pervaſionibus præpotentum, †aut ſua homines (99) imbecilli, aut etiam ſeipſos cum ſuis pariter amittunt, vt non immeritò de vtriſque perſonis ſacer ſermo teſtatus ſit, dicens: *Venatio leonis onager in eremo, ſic paſcua ſunt divitum pauperes.* Eccle. 13. Quamvis tyrannidem hanc non pauperes tantùm, ſed penè vniverſitas patiatur generis humani. Quid enim omnium aliud dignitas ſublimium quàm proſcriptio civitatum? aut quid aliud quorundam, quos taceo, præfectura quàm præda? Nulla ſiquidem major pauperculorum eſt depopula-

pula.

pulatio: quàm poteſtas. Ad hoc enim honor à paucis emitur, vt cunctorum vaſtatione ſoluatur. Quo quid eſſe indignius, quid iniquius poteſt? Reddunt miſeri dignitatum pretia, quas non emunt. Commercium neſciunt, & ſolutionem ſciunt. Vt pauci illuſtrentur, mundus euertitur. Vnius honor orbis excidium eſt. Denique ſciunt hoc Hiſpaniæ, quibus ſolum nomen relictum eſt: ſciunt Africæ, quæ fuerunt: ſciunt Galliæ deuaſtatæ, ſed non ab omnibus, & ideo in pauciſſimis adhuc angulis vel tenuem ſpiritum agentes: quia eas interdum paucorum integritas aluit, quas multorum rapina evacuavit. Sed euagati longiùs ſumus dolore compulſi.
(100) Ergo vt † ad ſuperiora redeamus, quid eſt in quo non ſervilib. vitiis etiã nobiles polluantur: niſi forte ideo quia illa quæ in ſeruis peccata puniunt, ipſi quaſi licita cõmittunt. Deniq; ad has peruaſiones, quas ſupradicti nobiles agunt, ſeruus nec aſpirare permittitur: quamvis mentiar. Quidam enim ex ſervis nobiles facti, aut paria aut majora fecerunt, Sed hoc tamen

impu-

imputari servis nequaquam potest, quod quibusdam servilis conditio tam feliciter cessit. Homicidia quoque in servis rara sunt, terrore ac metu mortis; In divitib. assidua, spe ac fiducia impunitatis: nisi fortè iniqui sumus, hoc quod divites faciunt, ad peccatum referendo: quia illi cum occidunt servulos suos, jus putant esse, non crimen. Nec hoc solùm, sed eodem privilegio etiam in exercendo impudicitiæ cœno abutuntnr. Quotus n. quisq; est divitum connubii sacramenta conservans? quem non libidinis furor rapiat in præceps? cui non, domus ac familia sua scortũ sit: & qui non in quamcunque personam cupiditatis improbæ calor traxerit, mentis sequatur insaniã? secundum illud scilicet quod de talibus dicit sermo divinus: *Et qui insanientes in fœminas facti sunt*. Quid enim aliud, quã de se dictum hoc † probat, qui totũ pervadere vult concubitu, quicquid concupierit aspectu? Nam de concubinis quippiam dici, forsitan etiam injustum esse videatur: quia hoc in comparatione supra- Hier. 5. (101)

H dicto-

dictorum flagitiorum quaſi genus eſt caſtitatis, vxoribus paucis eſſe contentum, & intra certum conjugum numerũ frenos libidinũ cõtinere. Conjugũ dixi, q̃a ad tantam res impudentiam venit, vt ancillas ſuas multi vxores putent: atque vtinam ſicut putantur eſſe quaſi conjuges, ita ſolæ haberentur vxores! Illud magis tetrum ac deteſtabile, quod quidam matrimonia honorata ſortiti, alias ſibi rurſùm ſervilis ſtatus conjuges ſumunt, deformantes ſancti connubij honorem, per degeneris contubernij vilitatẽ; non erubeſcentes, maritos ſe fieri ancillarum ſuarum: præcipitantes faſtigium nobilium matrimoniorum, in cubilia obſcœna ſervarum: digni prorſus etiam illarũ ſtatu, quarum ſe putant dignos eſſe conſortio. Non dubito, ex ijs plurimos, quia ſunt nobiles, aut videri nobiles volunt, ſuperbè & aſpernanter accipere, quod dum cõſideramus hæc talia quæ locuti ſumus, minùs flagitioſos diximus ſervos quoſdam eſſe quàm dominos. Sed cum † hoc
(102) ego non de omnibus, ſed de his qui tales

les ſunt prædicaverim, nullus iraſci omninò debet, qui nequaquam ſe talẽ eſſe cognoſcit: ne hoc ipſo quod iraſcit̃, de cœtu ipſorum eſſe videatur. Quin potius quicunq; ex nobilibus hęc mala horrent, iraſci talibus debet, quod facinoribus ſordidiſſimis nobilitatis nomen infament: quia licet hi qui tales ſunt, omnem gravẽt populum Chriſtianum, ſpecialiter tamẽ illos ſordibus ſuis polluunt, quorum pars eſſe dicuntur. Diximus itaque, Nobiles quoſdam eſſe ſervis deteriores. Diximus vtique, & improbabiliter diximus, niſi quod diximus, comprobamus. Ecce .n. ab hoc ſcelere vel maximo propè omnis ſervorum numerus immunis eſt. Nunquid .n. aliquis ex ſervis turbas concubinarum habet? nunquid multarum vxorum labe polluitur: vt canum vel ſuum more tantas putet conjuges ſuas eſſe, quãtas potuerit libidine ſubjugare? Sed reſponderi videlicet ad hæc poteſt, quod facere ſervis iſta non liceat. Nam profectò facerent, ſi liceret. Credo: ſed quæ fieri non video, quaſi facta habere nõ poſ-

penè divites reperire possimus. Ecce n. remedia pridem nonnullis vrbibus data, quid aliud egerunt, quàm vt divites cunctos immunes redderent, miserorũ tributa cumularent: † vt illis demerentur (104) vectigalia vetera; istis vt adderentur nova: illos vt decessio etiam minimarum functionum locupletaret; istos vt accessio maximarum affligeret? Illi vt eorum quæ leviter ferebant, imminutione ditescerent; isti vt eorum quæ etiam ferre non poterant, multiplicatione morerentur: ac sic remedium illud alios injustissimè erigeret; alios injustissimè necaret: aliis esset sceleratissimum præmium; aliis sceleratissimum venenum. Vnde advertimus, quod nihil esse & divitibus sceleratius potest, qui remediis suis pauperes perimunt: & nihil pauperibus infelicius, quos etiam illa, quæ pro remedio cunctis dantur, occidunt. Jam verò illud quale, quàm sanctum, quod si quis ex nobilibus converti ad Deum cœperit, statim honorem nobilitatis amittit: aut quantus in Christiano populo honor Christi est,

vbi religio ignobilem facit? Statim enim vt quis melior esse tentauerit, deterioris abiectione calcatur: ac per hos omnes quodammodo mali esse coguntur, ne viles habeantur. Et ideò non sine causa Apostolus clamat: *Seculum totum in malo positum est.* & verum est. Meritò enim totum esse in malo dicitur, vbi boni locũ habere † non possunt. Siquidem ita totum iniquitatibus plenum est, *vt aut mali sint qui sunt, aut qui boni sunt, multorum persecutione crucientur. Itaq; sicut diximus, si honoratior quispiam religioni se applicuerit, illicò honoratus esse desistit. Vbi enim quis mutaverit vestem, mutat protinus dignitatem. Si fuerit sublimis, fit despicabilis. Si fuerit splendidissimus, fit vilissimus. Si fuerit totus honoris, fit totus iniuriæ. Et mirantur mundani quidam infideles, si offensam DEI aut iracundiam perferunt, vbi Deum in sanctis omnibus persequuntur? ›› Perversa enim sunt, & in diversum cuncta mutata. Si bonus est quispiam, quasi ›› malus spernitur. Si malus est, quasi bonus hono-

Ioan. 5. 16.

(105)

† malorũ

honoratur, Nihil itaq; mirum est, si deteriora quotidie patimur, qui quotidie deteriores sumus. Et nova enim quotidie mala faciunt, & vetera non relinquunt, Surgunt recentia crimina, nec repudiantur antiqua. Quis ergo est causationis locus? quamlibet aspera & adversa patiamur, minora patimur quàm meremur. Quid querimur, quod durè agat nobiscum Deus? multò nos cum Deo duriùs agimus. Exacerbamus quippe Deum impuritatibus nostris, & ad puniendos nos trahimus invitum. † Cúmq; eius naturę (106) sit mens Dei atq; majestas, vt nulla iracūdiæ passione moveatur, tanta tamē in nobis peccatorum exacerbatio est, vt per nos cogatur irasci. Vim, vt ita dixerim, facimus pietati suæ, ac manus quodammodo afferimus misericordiæ suæ. Cumque eius benignitatis sit, vt velit nobis jugiter parcere, cogitur malis nostris scelera, quæ admittimus, vindicare. Ac sicuti illi solent, qui munitissimas vrbes obsident, aut firmissimas arces vrbium capere & subruere conantur, omnibus

vires ignibus præbet, poſtremò flammã ingreditur quam paravit. Quando igitur primùm ſibi homo æternum accendit ignem? ſcilicet cum primùm peccare incipit. Quando autem vires ignibus præbet? cum vtique peccatis peccata cumularit. Quando verò ignem æternum introibit? Quando irremediabilem jam malorum omnium ſummam creſcentium delictorum iniquitate compleverit, ſicut Salvator noſter ad Iudæos principes ait: *Implete menſuram patrum veſtrorum,* *Matt. 23.*
ſerpentes, progenies viperarum. Non longè à plenitudine peccatorum erant, quibus ipſe dicebat Dominus, vt peccata complerent. Ideò abſq; dubio, vt quia digni jam ſalute non eſſent, †implerent (108)
iniquitatum numerum, quo perirent. Vnde etiã cum lex vetus peccata Amorræorum completa eſſe memoraſſet, ſic locutus eſſe ad ſanctum Loth angelos refert: *Omnes qui tui ſunt, educ de urbe hac.* *Gen. 19.*
delebimus n. locum iſtum, eo quod increverit clamor eorũ coram Domino qui miſit nos, vt perdamus illos. Diu profectò flagitio-

ſiſſimus ille populus ignem illum accenderat quo peribat. Et ideò completis iniquitatibus ſuis, arſit flammis criminum ſuorum. Tam malè enim de DEO meruit, vt gehennam, quæ in futuro judicio datur, etiam in hoc ſeculo ſuſtineret. Sed nulli ſunt, inquit aliquis, illorum exitu digni: quia nulli illorum impuritatibus comparandi. Verum fortaſſis eſt, vt ſit: attamen quid facimus, quod Salvator ipſe omnes qui Evangelium ſuum ſpreverunt, peiores eſſe memoravit? Denique ad Capharnaum ſic ait: *Si Sodomis facta fuiſſent virtutes, quæ facta ſunt in te, fortè manſiſſent in hunc diem. Verumtamen dico vobis, quia terra Sodomorum remiſſiùs erit in die judicij, quàm tibi.* Si Sodomitas minus eſſe dicit damnabiles, quàm cunctos Evangelia negligentes, certiſſima ergo ratio eſt, † qua & nos, qui in plurimis Evangelia negligimus, peius timere* aliquando debeamus: præſertim cum vſitatis iam & quaſi facilioribus malis contenti eſſe nolimus. Non ſufficiunt enim multis conſue-

Luc. 10.

(109)

* ſ. aliquantò

consuetudinarij reatus, non sufficiunt lites, non rapinæ, non calumniæ, non sufficiunt *vinolentiæ, nō sufficiunt comessationes, non sufficiunt falsitates, non sufficiunt periuria, non sufficiun t adulteria, non sufficiunt homicidia, non sufficiunt denique cuncta ista, etsi atrocitate inhumanissima, re tamen ipsa ad humanas injurias pertinentia, nisi *blasphemiâ furiosarum mentium manus injiciant etiam in Deum. *Posuerunt* enim, sicut de impiis scriptum est, *posuerunt in cœlum os suum, & lingua eorum transiit in terram, & dixerunt: Quomodo scibit Deus, & si est scientia in excelso?* Et illud: *Non videbit, nec intelliget Deus Iacob.* Ad quos vtique tales rectissimè propheticum illud referri potest: *Dixit insipiens in corde suo, non est Deus.* Nam qui nihil aspici à Deo affirmant, prope est vt cui aspectum adimunt, etiam substantiam tollant: vt quem dicunt omnino nil cernere, omninò etiam non esse. Et quidem licet nullum admodum malum facinus ratione † subsistat, quia rationi non

* *f. violentia*

* *f. blasphemia*

Psal. 72.

& 93.

& 52.

(110)

dictorum flagitiorum quasi genus est castitatis, vxoribus paucis esse contentum, & intra certum conjugum numerũ frenos libidinũ cõtinere. Conjugũ dixi, q̃a ad tantam res impudentiam venit, vt ancillas suas multi vxores putent: atque vtinam sicut putantur esse quasi conjuges, ita solæ haberentur vxores! Illud magis tetrum ac detestabile, quod quidam matrimonia honorata sortiti, alias sibi rursum servilis status conjuges sumunt, deformantes sancti connubij honorem, per degeneris contubernij vilitatẽ; non erubescentes, maritos se fieri ancillarum suarum: præcipitantes fastigium nobilium matrimoniorum, in cubilia obscœna servarum: digni prorsus etiam illarũ statu, quarum se putant dignos esse consortio. Non dubito, ex ijs plurimos, quia sunt nobiles, aut videri nobiles volunt, superbè & aspernanter accipere, quod dum cõsideramus hæc talia quæ locuti sumus, minùs flagitiosos diximus servos quosdam esse quàm dominos. Sed cum † hoc
(102) ego non de omnibus, sed de his qui tales

les

les ſunt prædicaverim, nullus iraſci omninò debet, qui nequaquam ſe talẽ eſſe cognoſcit: ne hoc ipſo quod iraſcit, de cœtu ipſorum eſſe videatur. Quin potius quicunq; ex nobilibus hęc mala horrent, iraſci talibus debet, quod facinoribus ſordidiſſimis nobilitatis nomen infament: quia licet hi qui tales ſunt, omnem gravẽt populum Chriſtianum, ſpecialiter tamẽ illos ſordibus ſuis polluunt, quorum pars eſſe dicuntur. Diximus itaque, Nobiles quoſdam eſſe ſervis deteriores. Diximus vtique, & improbabiliter diximus, niſi quod diximus, comprobamus. Ecce .n. ab hoc ſcelere vel maximo propè omnis ſervorum numerus immunis eſt. Nunquid .n. aliquis ex ſervis turbas concubinarum habet? nunquid multarum vxorum labe polluitur: vt canum vel ſuum more tantas putet conjuges ſuas eſſe, quãtas potuerit libidine ſubjugare? Sed reſponderi videlicet ad hæc poteſt, quod facere ſervis iſta non liceat. Nam profectò facerent, ſi liceret. Credo: ſed quæ fieri non video, quaſi facta habere nõ poſ-

penè divites reperire possimus. Ecce n. remedia pridem nonnullis vrbibus data, quid aliud egerunt, quàm vt divites cunctos immunes redderent, miserorũ tributa cumularent: † vt illis demerentur (104) vectigalia vetera; istis vt adderentur nova: illos vt decessio etiam minimarum functionum locupletaret; istos vt accessio maximarum affligeret? Illi vt eorum quæ leviter ferebant, imminutione ditescerent; isti vt eorum quæ etiam ferre non poterant, multiplicatione morerentur: ac sic remedium illud alios injustissimè erigeret; alios injustissimè necaret: aliis esset sceleratissimum præmium; aliis sceleratissimum venenum. Vnde advertimus, quod nihil esse & divitibus sceleratius potest, qui remediis suis pauperes perimunt: & nihil pauperibus infelicius, quos etiam illa, quæ pro remedio cunctis dantur, occidunt. Jam verò illud quale, quàm sanctum, quod si quis ex nobilibus converti ad Deum cœperit, statim honorem nobilitatis amittit: aut quantus in Christiano populo honor Christi est,

vbi religio ignobilem facit? Statim enim vt quis melior eſſe tentauerit, deterioris abjectione calcatur: ac per hos omnes quodammodo mali eſſe coguntur, ne viles habeantur. Et ideò non ſine cauſa A- *Ioan. 5. 16.* poſtolus clamat: *Seculum totum in malo poſitum eſt.* & verum eſt. Meritò enim (105) totum eſſe in malo dicitur, vbi boni locũ habere † non poſſunt. Siquidem ita *malorũ* totum iniquitatibus plenum eſt, *vt aut mali ſint qui ſunt, aut qui boni ſunt, multorum perſecutione crucientur. Itaq; ſicut diximus, ſi honoratior quiſpiam religioni ſe applicuerit, illicò honoratus eſſe deſiſtit. Vbi enim quis mutaverit veſtem, mutat protinus dignitatem. Si fuerit ſublimis, fit deſpicabilis. Si fuerit ſplendidiſſimus, fit viliſſimus. Si fuerit totus honoris, fit totus iniuriæ. Et mirantur mundani quidam infideles, ſi offenſam DEI aut iracundiam perferunt, vbi Deum in ſanctis omnibus perſequuntur? »Perverſa enim ſunt, & in diverſum cuncta mutata. Si bonus eſt quiſpiam, quaſi malus ſpernitur. Si malus eſt, quaſi bonus hono-

honoratur, Nihil itaq; mirum eſt, ſi deteriora quotidie patimur, qui quotidie deteriores ſumus. Et nova enim quotidie mala faciunt, & vetera non relinquunt, Surgunt recentia crimina, nec repudiantur antiqua. Quis ergo eſt cauſationis locus? quamlibet aſpera & adverſa patiamur, minora patimur quàm meremur. Quid querimur, quod durè agat nobiſcum Deus? multò nos cum Deo duriùs agimus. Exacerbamus quippe Deum impuritatibus noſtris, & ad puniendos nos trahimus invitum. † Cúmq; eius naturę (106) ſit mens Dei atq; majeſtas, vt nulla iracūdiæ paſſione moveatur, tanta tamē in nobis peccatorum exacerbatio eſt, vt per nos cogatur iraſci. Vim, vt ita dixerim, facimus pietati ſuæ, ac manus quodammodo afferimus miſericordiæ ſuæ. Cumque eius benignitatis ſit, vt velit nobis jugiter parcere, cogitur malis noſtris ſcelera, quæ admittimus, vindicare. Ac ſicuti illi ſolent, qui munitiſſimas vrbes obſident, aut firmiſſimas arces vrbium capere & ſubruere conantur, omnibus

vires ignibus præbet, postremò flammã ingreditur quam paravit. Quando igitur primùm sibi homo æternum accendit ignem? scilicet cum primùm peccare incipit. Quando autem vires ignibus præbet? cum vtique peccatis peccata cumularit. Quando verò ignem æternum introibit? Quando irremediabilem jam malorum omnium summam crescentium delictorum iniquitate compleverit, sicut Salvator noster ad Iudæos principes ait: *Implete mensuram patrum vestrorum,* Matt. 23. *serpentes, progenies viperarum.* Non longè à plenitudine peccatorum erant, quibus ipse dicebat Dominus, vt peccata complerent. Ideò absq; dubio, vt quia digni jam salute non essent, †implerent (108) iniquitatum numerum, quo perirent. Vnde etiã cum lex vetus peccata Amorræorum completa esse memorasset, sic locutus esse ad sanctum Loth angelos refert: *Omnes qui tui sunt, educ de urbe hac.* Gen. 19. *delebimus n. locum istum, eo quod increverit clamor eorũ coram Domino qui misit nos, vt perdamus illos.* Diu profectò flagitio-

consuetudinarij reatus, non sufficiunt lites, non rapinæ, non calumniæ, non sufficiunt *vinolentiæ, * f. violentia nõ sufficiunt comessationes, non sufficiunt falsitates, non sufficiunt periuria, non sufficiun t adulteria, non sufficiunt homicidia, non sufficiunt denique cuncta ista, etsi atrocitate inhumanissima, re tamen ipsa ad humanas injurias pertinentia, nisi * blasphemiâ f. blasph. mia furiosarum mentium manus injiciant etiam in Deum. *Posuerunt* enim, sicut de impiis scriptum est, *posuerunt in cælum os suum, & lingua eorum transiit in terram, & dixerunt: Quomodo sciet Deus, & si est scientia in excelso?* Psal. 72. Et illud: *Non videbit, nec intelliget Deus Iacob.* & 93. Ad quos vtique tales rectissimè propheticum illud referri potest: *Dixit insipiens in corde suo, non est Deus.* & 52. Nam qui nihil aspici à Deo affirmant, prope est vt cui aspectum adimunt, etiam substantiam tollant: vt quem dicunt omnino nil cernere, omninò etiam non esse. Et quidem licet nullum admodum malum (110) facinus ratione † subsistat, quia rationi non

non possunt scelera cõjungi: nullum tamen est, vt puto, vel irrationabilius, vel insanius. Quid enim tam furiosum est, quàm vt aliquis cum Deum creatorem rerum omnium non neget, [et] gubernatorem neget: & cum factorem esse fateatur, dicat negligere quæ fecit: quasi verò hæc ei faciendorum omnium cura fuerit, vt negligeret quæq; fecisset. Ego autẽ in tantum eum curam creaturarum suarum habere dico, vt probem, priusquàm etiã crearet, habuisse. Res quippe ipsa hoc evidenter ostendit. Nihil enim faceret, nisi curam faciendi habuisset antequam faceret: præsertim cum etiam in ipso humano genere nullus sit fermè hominũ tam hebes, qui ad hoc aliquid agat atq; perficiat, vt quæ perfecta sint non curet. Nam & qui agrum excolit, ad hoc colit, vt culta conservet: & qui vineam plantat, ad hoc plantat, vt plantata custodiat: et qui initia gregum præparat, ad hoc parat, vt curam multiplicandis gregibus impendat: & qui domum ædificat, vel fundamentum locat, etsi necdum habitationem

nem paratam habeat, jam tamen ipſa quę adhuc facere molitur, ſpe futuræ habitationis amplectitur. Et †quid de homine (111) hoc loquar, cum etiam minima animalium genera futurarum rerum affectu omnia diligant. Formicæ in ſubterraneis latibulis varia frugum genera condentes, ad hoc cuncta contrahunt ac reponunt, quia *affectum vitæ ſuæ diligunt quæ re- *f. affectu* condunt. Apes cum fundamina favis ponunt, vel cum è floribus natos legunt, qua cauſa vel thymum jam, niſi ſtudio & cupiditate mellis, vel floſculos quoſdam, niſi futuræ ſobolis caritate ſectantur? Deus ergo, qui etiam minimis animantibus hunc affectum proprii operis inſeruit, ſe tantummodo ſolum creaturarum ſuarum amore privavit? Præſertim cum omnis in nos rerum bonarum amor, ex illius bono amore deſcenderit. Ipſe eſt enim fons & origo cunctorum: & quia *in ipſo*, vt ſcriptum eſt, *& vivi- Acto. 17 mus & movemur & ſumus*, ab ipſo vtique affectum omnem, quo pignora noſtra amamus, accepimus. Totus nanque mundus,

propter nos filio non pepercit. Et quid plus addo? & hoc filio justo, & hoc filio vnigenito, & hoc filio DEO. Et quid dici amplius potest? & hoc pro nobis, id est pro malis, pro impiissimis, pro iniquis. Quis æstimare hunc erga nos Dei amorem queat, nisi quod justitia DEVS tanta est, vt in eum aliquid injustum cadere non possit? Nam quantum ad rationem humanam pertinet, injustam rem homo quilibet † fecerat, si pro pes- (113) simis servis filium bonum occidisset. Vtique hoc magis inæstimabilis pietas, & hoc mirabilis magis DEI virtus est, quod ita intelligi ab homine magnitudo iustitiæ suæ non potest: vt quantum ad imbecillitatem humanam pertinet, penè iniustitiæ speciem, magnitudo justitiæ habere videatur. & ideo Apostolus ad indicandam nobis aliquatenus divinæ misericordiæ immensitatem sic ait: *Vt quid* Rom. 5. *enim Christus cum adhuc impii essemus* v. 6. *secundum tempus pro impiis mortuus est? Vix enim pro justo quis moritur.* Ostendit profectò nobis vna hac sententia pieta-

etatem Dei. Nam si vix vllus pro summa iustitia mortẽ suscipiat, * probarit Christus quantum præstiterit pro nostra iniquitate moriendo. Sed hoc cur fecerit Dominus, statim in subditis docet, dicẽs: *Commendat autem suam charitatem Deus in nobis. nam si cum adhuc peccatores essemus, Christus pro nobis mortuus est, multò magis igitur iustificati nunc in sanguine ipsius salui erimus ab ira per ipsum.* Hoc ipso ergo gratiam commendat, quia pro impiis mortuus est. „ Majoris enim pretii est „ beneficium quod præstatur indignis. Idcirco itaq; ait: *Commendat suam charitatẽ* † *Deus in nobis.* Quomodo commendat? scilicet quia non merentibus præstat. Si enim sanctis & benemeritis præstitisset, non videbatur, quæ non debuerat, præstitisse, sed quæ debuerat reddidisse. Quid ergo nos pro his omnibus retribuimus, vel potius quid retribuere debemus? Primum scilicet illud, quod beatissimus Propheta ei debere se & redditurum esse testatur, dicens: *Quid retribuam Domino pro omnibus quæ retribuit mihi?*

*f. probavit.

Rom. 5. v. 8.

(114)

Psal. 115. v. 12. & 13.

mihi? Calicem salutaris accipiam, & nomẽ Domini invocabo. Prima ergo hæc retributio est, vt mortem morte reddamus, ac pro eo qui mortuus est pro nobis, nos moriamur omnes, tametsi minoris multò precij mors nostra est quàm sua. Quo fit, vt etiamsi mortem suscipiamus, debitum tamen non exsoluamus. Sed tamen quia majus referre non possumus, totum reddere videmur, si totum quod possumus reddere curamus. Itaque prima, vt dixi, hæc retributio est. Secunda autem, vt si debitum morte non solvimus, vel amore solvamus. Nam ipse Salvator ideo, vt ait Apostolus, moriendo pro nobis commendare voluit omnibus charitatem suam, vt nos ad reddendam pietatem tanta vicissitudine pietatis suæ traheret: sicut † illas naturæ admirabilis gemmas ferunt, quæ ferro propiús admotæ, durissimũ licet chalybem, affectu quasi spirante suspendunt: ita etiam ille, id est summa & clarissima regnorum cœlestium gemma, hoc scilicet voluit: vt dum se licet durissimis nobis descendens de cœ-

lo propiùs adjungeret, affectu suo nos quasi amoris sui manibus admoveret, vt agnoscentes vtique dona sua ac beneficia, intelligeremus, quid nos pro Domino tam bono facere conveniret, cum ille pro malis servis tanta fecisset: & compleretur hoc quod Apostolus dicit, *vt mortificaremur caritate illius tota die, & neque tribulatio, neque angustia, neque persecutio, neque fames, neque nuditas, neque gladius posset nos separare à caritate Dei quæ est in Christo Iesu Domino nostro.* Roma. 8. v. 35 & 36.

Cum ergo hæc à nobis deberi Domino satis certum sit, videamus, quid pro his cunctis reddimus quæ debemus. Quid scilicet? nisi totum illud quod supra diximus, quicquid indecens, quicquid indignum, quicquid ad injuriam DEI pertinens, actus improbos, mores flagitiosos, ebrias comessationes, cruentas manus, fœditates libidinis, rapidas cupiditates, (116) & quicquid illud plus potest † cōscientia habere quám sermo. *Quæ enim* inquit Apostolus, *in occulto fiunt ab eis, turpe est etiam dicere.* Ephes. 5. v. 12. Nec solúm hoc. nam

nam hoc vetus eſt, & tam præſentium tẽporum, quàm præteritorum: Jllud grauius & lugubrius, quod peccatis veteribus nova addimus. Nec ſolûm nova, ſed quædam paganica ac prodigioſa, & in eccleſiis DEI antè non viſa: iactantes ſcilicet profanas in DEVM voces & contumelias, blaſphemantes, dicentes DEVM incurioſum, DEVM non intendentem, DEVM negligentem, DEVM nõ gubernantem, ac per hoc & immiſericordem & impræſtabilem, inhumanum aſperum, durum. Nam qui non reſpiciens, & incurioſus, & negligens eſſe dicitur, quid ſupereſt, niſi vt aſper, & durus, & inhumanus eſſe dicatur? O cæcam impudentiam, ô ſacrilegam temeritatem! Non ſufficit enim nobis, quod peccatis innumerabilibus involuti, rei in omnibus DEO ſumus, niſi & accuſatores DEI ſimus. Et quæ rogo homini ſpes erit, qui ipſum accuſat iudicem iudicandus? Si ergo, inquiunt, reſpicit res humanas DEVS, ſi curat, ſi diligit, ſi gubernat, cur nos infir-

miores omnibus gentibus, & miseriores (117) esse permittit? † Cur vinci à barbaris patitur? Cur iuri hostium subjugari? Brevissimè, vt jam antè dixi, ideo nos perferre hæc mala patitur, quia meremur vt ista patiamur. Respiciamus enim ad turpitudines, ad flagella, ad scelera illa Romanæ plebis, quæ supra diximus, & intelligemus, si protectionem mereri possumus, cum in tanta impuritate vivamus. f. quî Itaque *quia hoc argumento plurimi non respici res humanas à Deo dicunt, quod miseri, qu: d imbecilles sumus, quod meremur? Si enim in tantis vitiis, in tanta improbitate viventes, fortissimos, florẽtissimos, beatissimosque esse pateretur, suspicio fortasse aliqua esse poterat, quod non respiceret scelera Romanorum Deus, qui tam malos, tam perditos, beatos esse pateretur. Cum verò tam vitiosos, tam improbos, infimos & miserrimos esse iubeat, evidentissimè patet, & aspici nos à Deo, & judicari, quia hoc patimur quod meremur. Sed mereri nos absque dubio non putamus: & hinc est quod magis

gis

gis rei & criminosi sumus, quia non agnoscimus quod meremur. Maxima quippe accusatrix hominum noxiorum est usurpatrix innocentiæ arrogantia. Inter multos siquidem eorumdem criminum reos nullus † est criminosior quàm qui se (118) non putat criminosum. Itaque & nos hoc solum malis nostris addere possumus ut nos innoxios iudicemus. Sed est (inquit aliquis peccator & malignissimus) certè quod negari non potest: meliores barbaris sumus. Ex hoc utique ipso manifestũ est, quod non respicit res humanas Deus, q̃a cũ meliores sumus, deterioribus subjugamur. An meliores sumus barbaris, iam videbimus. Certè quod nõ est dubium, meliores esse debemus. Ex hoc ipso utique deteriores sumus, si meliores non sumus, qui meliores esse debemus. Criminosior enim culpa est, vbi honestior status: si honoratior est persona peccantis, peccati quoque major invidia. Furtum in omni quidem est homine malum facinus; sed damnabilius absq; dubio, si senator furatur aliquando. Cũ-

ctis fornicatio interdicitur: sed grauius multò est, si de clero aliquis quàm si de populo fornicetur. Ita & nos qui Christiani*catholici esse dicimur, si simile aliquid barbarorum impuritatibus facimus, grauius erramus. Atrocius enim sub sãcti nominis professione peccamus. Vbi sublimior est prærogativa, maior est culpa. (119) Ipsa enim †errores nostros religio, quã profitemur, accusat. Criminosior est eius impudicitia, qui promiserit castitatem. Fœdius inebriatur sobrietatem frõte prætendẽs. ,, Nihil est Philosopho turpius vitia obscœna sectanti, quia præter eam deformitatem, quam vitia in se habent, sapientiæ nomine plus notatur. Et nos igitur in omni humano genere Philosophiam Christianam professi sumus, ac per hoc deteriores nos cũctis gẽtibus credi atque haberi necesse est: quia sub tam magno professionis nomine vivimus, & positi in religione peccamus. Sed scio, plurimis intolerabile videri, si barbaris deteriores esse dicamur. Et quid facimus, quod causæ nostræ hoc nihil ꝓficit,

*f. deest, qui

ficit, si intolerabile id nobis esse videatur. Imò causam nostram hoc magis aggravat, si deteriores sumus, & meliores esse dicamus. *Qui enim* (inquit Apostolus) *se existimat aliquid esse, cum nihil sit, se ipsum seducit. Opus autem suum probet homo.* Galat. 6. v. 3. Operi ergo nostro debemus credere, non opinioni: rationi, non libidini; veritati, non voluntati. Igitur quia non ferendum quidam existimant, vt deteriores aut non multò etiam meliores barbaris iudicemur, videamus, aut quomodo † simus, aut (120) quibus barbaris. Duo enim genera in omni gente omnium barbarorum sunt, id est, aut hæreticorum, aut paganorũ. His ergo omnibus, quantum ad legem divinam pertinet, dico, nos sine comparatione meliores: quantum autem ad vitam, ac actus, doleo ac plango esse peiores, quamvis id ipsum tamen, vt ante iam diximus non de omni penitus Romani populi vniversitate dicamus. Excipio enim primùm omnes religiosos: deinde nonnullos etiam seculares religio-

sis pares: aut si id nimis grande est, aliquā
tamen religiosis honestorum actuum ꝓ-
bitate consimiles. Ceteros verò aut o-
mnes, aut penè omnes, magis reos esse
quàm barbaros. Hoc est autem deteri-
orem esse, magis reum esse. Itaque quia
nonnulli irrationabile atque absurdum
arbitrantur, vt aut deteriores, aut non
multum etiam meliores barbaris iudice-
mur: videamus, vt dixi, aut quomodo,
aut quibus barbaris. Ego enim præter e-
os tantummodo Romanorum, quos
paulò ante nominavi, ceteros aut omnes
aut penè omnes majoris reatus dico, &
criminosioris vitæ esse quàm barbaros.
Irasceris forsitan qui hæc legis, & condē-
(121) nas insuper quæ legis. Non † refugio cē-
suram tuam: condemna, si mentior: con-
demna, si non probavero: condemna, si id
quod assero, non etiam scripturas sacras
dixisse monstravero. Igitur quî meliores
nos multò, cunctis quæ sunt in mundo
gentibus judicamus? nec ipse, qui Ro-
manos dico in plurimis deteriores, ab-
nego in quibusdam esse meliores. Vita
enim

enim, vt dixi, & peccatis sumus deteriores: lege autem catholica sine comparatione meliores. Sed illud considerandum est, quia quod lex bona est, nostrum non est: quod autem malè vivimus, nostrum est: & nihil vtique nobis prodest, quod lex est bona, si vita nostra & conversatio non est bona. Lex enim bona muneris est Christi: vita autem non bona criminis nostri: immo hòc magis culpabiles sumus, si legẽ bonã colimus, & mali cultores sumus. Quin potius nec cultores: si mali: quia cultor dici non potest, malus cultor. Neq; enim colit, q rem sanctã nõ sanctè colit. Ac per hoc accusatrix nostri est lex ipsa quam colimus. Remota ergo legis prærogatiua, quæ nos aut nihil omninò adjuvat, aut etiam iustâ animadversione condemnat, vitam barbarorũ atq; nostrorum studia, mores, vitia comparemus. Injusti † sunt barbari, & nos hoc sumus: avari sunt barbari, & nos hoc sumus: infideles sunt barbari, & nos hoc sumus: cupidi sunt barbari, & nos hoc sumus: impudici sunt barbari, & nos hoc sumus:

Omni-

& barbarorum vitia eſſe paria; ſed in his tamen vitiis neceſſe eſt peccata noſtra eſſe graviora. Nam cum omnes, vt ante iã diximus, barbari, aut pagani ſint, aut hæretici, vt de paganis, (quia prior illorum error eſt,) prius dicam: gens Saxonum fera eſt, Francorum infidelis, Gepidarum inhumana, Hunnorum impudica: omnium denique gentium barbarorum vita vitioſa: Sed nunquid eundem reatũ habent illorum vitia quem noſtra? nunquid tam criminoſa eſt Hunnorum impudicitia quàm noſtra? nunquid tam accuſabilis Francorum perfidia quàm noſtra? aut tam reprehenſibilis ebrietas Alamanni, quàm ebrietas Chriſtiani? aut tam damnabilis rapacitas Albani, quàm rapacitas Chriſtiani? Si fallat Hunnus vel Gepida, quid mirum eſt? qui culpam penitus falſitatis ignorat. Si peieret Francus, quid novi faceret? qui periuriũ ipſum ſermonis genus putat eſſe, non criminis. Et quid mirum ſi hoc barbari ita credũt, qui legẽ & Deum neſciunt; cũ maior ferè Romani nominis portio ita exiſtimet,

quæ

quæ peccare novit? Nam vt de alio hominum genere non dicam, consideremus (124) solas negotiatorum & Siricorum † omnium turbas, quæ majorem fermè civitatum vniversarum partem occupauerunt: si aliud est vita istorum omnium quàm meditatio doli & tritura mendacij: aut si non perire admodum verba æstimant, quæ nihil loquentibus prosint. Tãtus apud hos Dei honor est, * prohibẽs etiam iusjurandum, vt singularem æstimẽt fructum omnium periurium. Quid ergo mirum, barbaros fallere, qui falsitatis crimen ignorant? Nihil enim contemptu agunt cœlestium præceptorum, præcepta Domini nescientes, quia non facit aliquid contra legem, legis ignarus. Noster ergò hic peculiariter reatus est, qui legem divinam legimus, & legalia semper scripta violamus, qui Deum nosse nos dicimus, & jussa illius ac præcepta calcamus, ac per hoc cũ eum spernamus, quẽ coli à nobis credimus atque jactamus, id ipsum quod cultus Dei videtur, iniuria est. Deniq; vt de peccatis aliis nihil dicã, quis

* f. prohibentis.

quis est omninò hominum secularium ꝑter paucos, qui nō ad hoc semper Christi nomen in ore habeat, vt peieret? Vnde etiam pervulgatum hoc ferè & apud nobiles, &apud ignobiles sacramentum est, *per Christum*. Per Christum, q̃a hoc facio: †Per Christū, quia hoc ago: ꝑ Christum, (125) quia nihil aliud dicturus sum. Et q̃d plura? In id penitus deducta res est, vt sicut de paganis barbaris prius diximus, Christi nomen non videatur jam sacramentum esse, sed sermo. Nam intantum apud plurimos nomen hoc parvi penditur, vt nunquam minus cogitent quippiam facere, quàm cum se iurāt per Christum esse facturos. Et cum scriptum sit, *Non nominabis nomen Domini Dei tui invanum*: *Exo. 20 v. 7. Deut: 5 v. 12.* in id reverentia Christi decidit, vt inter ceteras seculi vanitates nihil iam penè vanius, quàm Christi nomen esse videatur. Deniq; multi non otiosas tantummodo res & aniles, sed etiam scelera quædam se iurant per Christi nomē esse facturos. Hic enim loquendi vsus est talibus: *Per Christum, q̃a tollo illud; Per Christum,*

stum, quia cædo illum: per Christum, quia occido illum. ad hoc res cecidit, vt cum per Christi nomen iuraverint, putent se scelera etiam religiosè esse facturos. Deniq; quid mihi ipsi evenerit, dicam. Cum ante aliquantulum tempus victus cuiusdam pauperis prece, præpotentiori cui-
(126) dam supplicarem † obsecrans, ne homini misero & egestuoso rem ac substantiam suam tolleret; ne subsidiũ & stipem, quo paupertas illius nitebatur, auferret; tum ille, qui eius rebus siti rabida inhiaverat, ac prædam iam spe & cupiditate ardentissima deuorauerat, respiciens ac vibrãs in os meum truces oculos, vtpote qui tolli sibi à me putaret, quod ipse alteri non tulisset, nequaquam hoc quod peterem, facere se posse respondit; quasi verò jussu aut scripto id sacro faceret, quod penitus præterire non posset. Cumque ego causam, qua non fieri hoc valeret, quærerem, dixit rem violentissimam, & cui cõtradici penitus non deberet: Iuravi, inqt, res illius à me esse tollendas. vide ergo an possim vel non debeã efficere, quod etiam

am

am interpoſito Chriſti nomine me iuraui eſſe facturum. Tum ego,(quid enim amplius facerem?cum res tam iuſta obtédebatur & ſancta,)audita religioſiſſimi ſceleris ratione diſceſſi. Hîc nunc interrogo omnes qui ſanæ mentis ſunt: Quis vnquam crederet vsque in hanc contumeliam Dei progreſſuram eſſe humanæ cupiditatis audaciam, vt id ipſum in quo Chriſto injuriam faciunt, dicant ſe ob Chriſti † nomen eſſe facturos? O inæſti- (127) mabile facinus & prodigioſum! Quid nō auſæ ſint improbæ mentes? armant ſe ad latrocinandum per Chriſti nomē: auctorem quodammodo ſui ſceleris Deum faciunt; & cum interdictor ac videx malorum omniū Chriſtus ſit, dicunt ſe ſcelus quod agunt, agere pro Chriſto. Sed de hoſtili iniquitate conquerimur, & paganicam barbariē peierare cauſamur. Quātò minori peccato illi per dæmonia peierant, quàm nos per Chriſtum? Quanto minoris res criminis eſt Jovis nomēquàm Chriſti? Ibi homo eſt mortuus per quem juratur; hîc DEVS viuus qui peieratur:

Ibi

Ibi nec homo vllus, nec Deus ſummus; hic cum maximi ſacramenti ſit deieratio, neceſſe eſt maximi ſit reatus peieratio: Ibi cum propè nullum ſit iuramentum, nullum conſtat eſſe perjurium. Nam cũ Deus non ſit per quem iuratur, non eſt ꝑiurium cum perieratur. Deniq; qui vult ſcire, quàm verũ ſit, audiat beatum Apoſtolum Paulum ipſa hæc quæ nos dicimꝰ prædicantem. Sic quippe ait; *Scimus autem quoniam quæcunq; lex loquitur, his qui in lege ſunt loquitur.* Et iterum; *Vbi* inquit *non eſt lex, nec prævaricatio.* Duabus † his ſententiis, duas evidenter expoſuit partes generis humani, extra legem poſitos, & in lege viuentes. Qui ſunt igitur nunc in lege poſiti? qui ſcilicet, niſi Chriſtiani, ſicut ipſe Apoſtolus fuit, qui de ſe ait; *Sine lege Dei non ſum; ſed in lege ſum Chriſti.* Qui igitur ſine lege Chriſti? qui, niſi pagani homines, legem dominicam neſciẽtes; & ideo de his dicit: *Vbi non eſt lex, nec prævaricatio,* Quo dicto vtique oſtendit, Chriſtianos tantùm, cum peccaverint, legis prævaricatores eſſe, Paganos autẽ, qui

Rom. 2. 4 v. 6.

(128)

qui legem nesciant, sine prævaricatione peccare: quia nullus potest eius rei prævaricator esse quam nescit. Nos ergo tātum prævaricatores divinæ legis, qui, vt scriptum est, legem legimus, & non facimus eam: ac per hoc nihil est aliud scientia nostra quàm culpa, qui ad hoc tantūmodo legem novimus, vt maiore offensione peccemus: quia quod lectione & corde novimus, libidine ac despectione calcamus. Et ideo rectissimè Apostolicū illud ad omnem dicitur Christianum: *Qui in lege gloriaris, per prævaricationem legis Deum inhonoras. Nomen enim Dei p̄ vos blasphematur inter gentes.* (*Ibidem*) Cuius ergo criminis rei sint Christiani, ex † hoc vno intelligi potest, quia Dei nomen infamant. (129) Et cum scriptum sit nobis, *vt oīa faciamus in gloriam Dei*, (*1. Cor. 10 v. 31.*) nos è diverso cū̄cta in Dei facimus injuriam. Cúmque ipse Salvator noster ad nos quotidie clamet: *Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant filij hominum opera vestra bona, & magnificent patrem vestrum, qui in cœlis est*: (*Matt. 5. v. 16.*) Nos ita vivimus è contrario, vt filii ho-

tam improbam agunt, & probam legem habere ſe dicunt. Numquid hæc de vlla iſtarũ gentium dici queunt? Non vtique. De nobis quippe omnia iſta dicuntur. In nobis Chriſtus patitur opprobriũ: in nobis patitur lex Chriſtiana maledictũ. de nobis .n. *diximus illud quod ſupra *dicitur: Ecce quales ſunt, qui Chriſtum colunt: falſum planè illud eſt quod ajunt, ſe bona diſcere, quod iactant, ſe ſanctæ legis præcepta retinere. Si enim bona diſcerẽt, boni eſſent. Talis profectò ſecta eſt, quales & ſectatores: hoc ſunt absque dubio quod docentur. Apparet itaque, & Prophetas, quos habent, impuritatẽ docere. & Apoſtolos quos legunt, nepharia ſenſiſſe, & Evangelia, quibus imbuuntur, hæc quæ ipſi faciũt prædicare. Poſtremò ſancta à Chriſtianis fierent, ſi Chriſtus ſancta docuiſſet. Æſtimari itaque de cultorib. ſuis poteſt ille qui colitur. Quomodo enim bonus magiſter eſt, cuius tam malos videmus eſſe diſcipulos? Ex ipſo enim † Chriſtiani ſunt, ipſum audiunt, ip- (131) ſum legunt. Promptum eſt omnib. Chri-

ſ. dicitur

ſ. dixim,

merendam vitã æternam, † quaſi verò etiamſi poſſit his rebus accipi, tanti eſſet ad eam per ſcelera tam immania perveniri. Intelligere ergo poſſumus, aut quales eſſe pagani crediderint Chriſtianos, qui talibus ſacrificiis Deum colerent, aut qualem ſollicitent Deum ipſum, qui hæc ſacra docuiſſet. Et hoc cur ita? Cur vtiq; niſi ob eos qui Chriſtiani eſſe dicuntur, & non ſunt: qui per flagitia ac turpitudines ſuas nomen religionis infamant: qui, vt ſcriptum eſt, *ore fatentur ſe noſſe Deum factis autem negant, cum ſint abominabiles & increduli; ad omne autem opus bonum reprobi, per quos*, vt legimus, *via veritatis blaſphematur*, & ſacro ſanctum Domini Dei nomen ſacrilegorum hominum maledictione violatur. Quàm gravis autẽ ac piaculi ſingularis malum ſit, nomen divinitatis in blaſphemiam gentium dare, etiam David beatiſſimi edocemur exemplo: qui cum ſuffragio iuſtitiarum ſuarũ æternam pro offenſionibus ſuis pœnam per vnam tantùm confeſſionem meruerit evadere: huius tamen criminis veniã,

nec per pœnitentiam patrocinantem potuit impetrare. Nam cum ei errores proprios confitenti Nathan propheta dixisset,
(133) † *Transtulit Deus peccatum tuum, non*
2. Reg. 12 *morieris*, subdidit statim: *Veruntamen qa blasphemare fecisti inimicos Domini, propter verbum hoc, filius qui natus est, morietur*. Et quid post hæc? deposito scilicet diademate, proiectis gemmis, exutis purpuris, remotâ omni splendoris regii dignitate, cum pro his omnibus solitarius, gemens, clausus sacco squalidus, fletu madidus, cinere sordidatus vitam parvuli sui tot lamentationum suffragiis peteret, & piissimũ Deum tanta precum ambitione pulsaret: sic, rogans & obsecrans, obtinere non potuit, cum tamen quod fortissimum petentib. adjumentum est, impetraturum se quod sic à DEO peteret, credidisset. Ex quo intelligi potest, quod nullum penitus maioris piaculi crimen est, quàm blasphemandi causam gẽtibus dare. Quicunque enim sine blasphemia aliorum graviter erraverit, sibi tantùm affert damnationem: Qui autem

alios

alios blaſphemare fecerit, multos ſecum præcipitat in mortem, & neceſſe erit vt ſit pro tantis reus, quantos ſecum traxerit in reatum. Nec ſolùm hoc, ſed quicunq; peccator ita peccat, vt alios tamen peccato ſuo blaſphemare non faciat, peccatũ (134) ſuum ipſi †obeſt tantũmodo *quod pec- f. qui. caverit: ſacroſanctum autem Dei nomen ſacrilega blaſphemantium maledictione non lædit: Qui verò blaſphemare alios peccans fecerit, neceſſe eſt peccatum huius ſupra criminis humani eſſe menſurã quia per convicia plurimorum inæſtimabilem Deo facit injuriam. Hoc autem, vt dixi, malum peculiariter tantũ Chriſtianorum eſt, quia per eos tantummodo blaſphematur Deus, qui bona dicunt, & mala faciunt: qui, vt ſcriptum eſt, *Deum verbis confitentur, & factis negant:* *Qui*, vt idem Apoſtolus ait, *acquieſcunt* Rom. 2 *legi, & ſciunt voluntatem eius, & probant quæ potiora ſunt: qui habent formam ſcientiæ & veritatis in lege: qui prædicant non furandum, & furantur: qui legunt, nõ mæchandum, & mæchantur: qui in lege gloriantur, & per prævaricationem legis Deũ*

inhonorant. Et ideo hoc ipſo Chriſtiani deteriores ſunt, qui meliores eſſe deberent. Non enim probant quod fatentur, & impugnant profeſſionem ſuam moribus ſuis. „ Magis enim damnabilis eſt malitia, quam titulus bonitatis accuſat: & reatus impii eſt, pium nomen. Vnde etiã Salvator in Apocalypſi ad tepidum Chriſtianum ait: *Vtinã aut calidus eſſes, aut frigidus.* † *nunc autẽ quia tepidus es, incipiam te evomere ex ore meo.* Omnem Chriſtianum Dominus fide ac ſpiritu jubet eſſe ferventem. Sic enim ſcriptum eſt: *Vt ſimus ſpiritu ferventes, Domino ſervientes.* In hoc ergo fervore ſpiritus fidei religioſæ ardor oſtenditur: de quo ardore, qui plurimum habet, fervens eſſe agnoſcitur & fidelis: qui nihil omninò habet, frigidus eſſe intelligitur & paganus: qui verò inter vtrumque, vel neutrum eſt, tepidus atq; exoſus eſt Domino Chriſtianus: & ideo ad eum dicitur: *Vtinam aut calidus eſſes aut frigidus. nunc autem quia tepidus es, incipiam te evomere ex ore meo*: hoc eſt dicere: Vtinam aut calorem, & fidem haberes

Apocal. 3 v. 15 & 16 (135)

Rom. 12. v. 11.

beres bonorum Christianorum, aut certè frigus & ignorantiam paganorum. Aut enim fides te calida Deo insinuaret, aut certè ad præsens adhuc legis ignorantia aliquatenus excusaret. Nunc autem quia Christum iam agnovisti, & negligis quē agnovisti, qui susceptus es quasi intra os Dei per fidei agnitionem, projicieris per teporem. Quod quidem etiam beatus Apostolus Petrus evidenter exposuit, dicens de vitiosis ac tepidis; id est malè viventibus Christianis: *Melius erat illis, non* 2. Pet. 2 *cognoscere veritatē, quàm † cognoscentibus* v. 21. *retrorsum reflecti à tradito sibi mandato.* (136) *Contigit illis res veri proverbij: Canis reversus ad suum vomitum,* Prov. 26 *& sus lota in volutabro luti.* v. 11. Quod vt evidenter de his dictum intelligamus, qui sub Christiano in sordibus mundi atque impuritatibus viuunt, audi quid eisdem in eodem loco dicat: *Si enim,* inquit, *refugientes coinquinationes mundi in agnitionem Domini* 2. Pet. 2 *nostri & conservatoris Iesu Christi his rursus* v. 20. *implicìti superantur; facta sunt illis novissima peiora prioribus.* Quod quidem &

beatus Apostolus Paulus in eodem modo dicit: (Rom. 2. 25.) *Circumcisio quidem prodest, si legem custodias: si autem prævaricator legis sis, circumcisio tua præputiũ facta est.* Circumcisionem autem Christianitatem intelligendam ipse evidentissimè docet, (Phil. 2.) dicens: *Nos enim sumus circumcisio, qui spiritu Deo servimus, & non in carne confidimus,* Ac per hoc videmus, quod malos Christianos paganis comparat: nec comparat tantũ, sed penè postponit, dicens: (Rom. 2.) *Si autem præputium iustitias legis custodiat, nónne præputium illius in circuncisionem reputabitur, & iudicabit id quod ex natura est præputium, legem consummãs, te qui per literam & circumcisionem prævaricator* (137) †*legis es?* Ac per hoc intelligimus, vt supra dixi, culpabiliores nos multò esse, qui legem Dei habemus & spernimus, quàm illos qui nec habent omninò, nec norunt. Nemo enim ignota contemnit. *Concupiscentiam quippe nesciebam*, Apostolus inquit, *nisi lex diceret, Non concupisces.* Neque enim prævaricantur à lege, quam non habent, quia, vt scriptum est,

Vbi

Vbi non eſt lex, nec prævaricatio. Ac per hoc, ſi non prævaricantur à lege, quam non habent, ergo non contemnunt legis ſcita, quæ non habent: quia nemo, vt dixi, poteſt deſpicere quod neſcit. Nos ergo & contemptores pariter & prævaricatores ſumus: ac per hoc paganis deteriores, quia illi non norunt Dei mandata; nos novimus: illi ea non habẽt; nos habemus: illi inaudita non faciunt; nos lecta calcamus. Et ideo apud illos ignorantia eſt; apud nos prævaricatio: q̃a minoris criminis reatus eſt, legem neſcire quam ſpernere.

Explicit lib. IV.

INCIPIT LIBER QVINTVS.

SCIO infideliſſimos quoſque & veritatis divinæ incapaces dicere adverſum hæc poſſe, quæ diximus: Si tantus ſit Chriſtianorum infidelium reatus, vt plus peccent prætermittentes mandata Domini quæ ſciant, quàm paganæ gen-

tes

tes, quæ neſciant ſalubriorem his fuiſſe ignoranriam quàm agnitionem, & contra eos eſſe admodum quod agnoverint veritatem. Quibus hoc reſpondendũ eſt, non veritatẽ his obeſſe, ſed vitia: nec legem nocere, ſed mores: denique da mores bonos, & legis ſcita pro nobis ſunt. Tolle vitia, & lex prodeſt. *Scimus enim*, inquit Apoſtolus, *quia bona eſt lex, ſi quis ea legitimè vtatur.* Legitimè itaque lege vtere; & legem tibi bonã ipſe feciſti. *Scimus enim*, inquit, *quia lex bona eſt, ſi quis ea legitimè vtatur: ſciens hoc, quòd iuſto non eſt lex poſita*: ac per hoc juſtus eſſe incipe, ,, & eris liber à lege: quia non poteſt lex venire contra mores, quæ iam habetur in moribus. *Scimus ergo* inquit, *quia lex bona eſt, ſi quis ea legitimè vtatur, † ſciens hoc, quod juſto non eſt lex poſita, ſed injuſtis, & non ſubditis, ſed ſceleratis & impiis, & peccatoribus, & ſi quod aliud ſanæ doctrinæ adverſatur.* ac per hoc non tam lex tibi, ô homo, quàm tu legi adverſaris; nec lex contra te benè præcipiendo, ſed tu contra legem * vivendo agis: imò illa pro te eſt.

1. Tim. 8

(130)

* f. deeſt nalè

est, tu contra illam. Illa enim tibi consulit sancta dicendo; tu contra illam venis prava faciendo: nec contra illam tantùm, sed etiam contra te, hoc ipso n. quod contra illã, & contra te: quia in illa salus & vita tua est. Ac per hoc dum legem divinam deseris, salutem propriam derelinquis. Non aliter ergo nos de dominica lege querimur, quàm queri de optimo medico impatiens ægrotus solet, qui cũ ingravescere sibi morbos vitio suo fecerit, imperitiam medentis accusat. Quasi verò curare vllam infirmitatem præcepta possint, si eis non obedierit infirmus: aut sanare quemquam observantia valeat quam medicus ei imperat, si eam sibi ægrotus ipse non præstat. Quid iuuat stomachum abstinentia, si statim dulcia subsequantur? Quid conferunt phrenetico silentia circumstantium, quem statim suus clamor occidit? aut quid prodesse † poterit antidotum, cui superfunditur venenum? (141 Et nobis itaq; est lex antidotum; sed vitiositas venenum. Sanare nos non potest legis antidotum, quos occidunt venena

nena

nena vitiorum. Sed iam de his & antea ſatis diximus: & ſi ita res poſtulaverit, etiam poſt hæc, iuvante DEO, aliqua dicemus. Interim quia duo ſuperius barbarorum genera vel ſectas eſſe memoravimus, paganorum atque hæreticorum, quia de paganis iam, vt arbitror, ſatisfecimus, de hæreticis quoque, vt cauſa poſcit, ſubjiciamus. Poteſt enim quiſpiam dicere: Etiamſi à paganis lex divina non exigat, vt mandata faciant quæ non ſciunt, certè ab hæreticis exigit, qui ſciunt. Eadem enim etiam illos legere, quæ nos legimus, eoſdem apud illos Prophetas Dei, eoſdem Apoſtolos, eoſdem Evangeliſtas eſſe: ac per hoc aut non minus ab ab illis legem negligi quàm à nobis, aut etiam multò magis: quia cum eadem legant ſcripta quæ noſtri, multa faciunt deteriora quàm noſtri. Vtrumque ergo videamus. Eadem, inquis, legunt illi, quæ leguntur à nobis. Quomodo eadem, quæ ab auditoribus quondam malis & malè ſunt interpolata, & malè tradita? Ac
(141) per hoc iam non eadem, quia non † poſ-

ſunt

ſunt penitus dici ipſa, quæ ſunt in aliqua ſui parte vitiata. Incolumitatem enim non habent, quæ plenitudinem perdiderunt: nec ſtatum ſuum omninò ſervãt, quæ ſacramentorũ virtute privata ſunt. Nos ergò tantùm ſcripturas ſacras plenas, inviolatas, integras habemus, qui vel in fonte ſuo bibimus, vel certè de puriſſimo fonte hauſtas per miniſterium puræ translationis haurimus. Nos tantũmodo bene legimus: atque vtinam quàm bene legimus, tàm bene adimpleremus! Sed vereor, quod, qui non benè obſervamus, nec benè lectitemus: quia minor reatus eſt ſancta non legere, quàm lecta violare. Ceteræ quippe nationes, aut nõ habent legem Dei, aut debilem & convulneratam habent, aut per hoc, vt diximus, non habent, quæ ſic habent. Nam etſi qui gentium barbarum ſunt, qui in libris ſuis minus videantur ſcripturam ſacram interpolatam habere vel laceratã: habent tamen veterum magiſtrorũ *traditionem corruptam, ac per hoc traditionem potius quàm ſcripturam habẽt, quia hoc non retinent, quod veritas legis ſuadet,

*f. traditione.

(142) ſuadet, ſed quod pravitas malæ traditionis inſeruit. Barbari quippe homines Romanæ, † imò potius humanæ eruditionis expertes, qui nihil omninò ſciunt, niſi quod à doctoribus ſuis audiũt: quod audiunt, hoc ſequuntur. ac ſic neceſſe eſt eos, qui totius literaturæ ac ſcientiæ ignari, ſacramentũ divinæ legis doctrina magis quàm lectione cognoſcunt, doctrinã potius retinere quàm legem. Itaque eis traditio magiſtrorum ſuorum & doctrina inveterata, quaſi lex eſt, qui hoc ſciunt quod docentur. Hæretici ergo ſunt, ſed non ſcientes. Denique apud nos ſunt hæretici; apud ſe non ſunt. Nam in tantum ſe Catholicos eſſe iudicant, vt nos ipſos titulo hæreticæ appellationis infamẽt. Quod ergo illi nobis ſunt, & hoc nos illis. Nos eos iniuriam divinæ generationi facere certi ſumus, quod minorem Patre filium dicant: illi nos iniurioſos patri exiſtimant, quia æquales eſſe credamus. Veritas apud nos eſt; ſed illi apud ſe eſſe præſumunt. Honor Dei apud nos eſt; ſed illi hoc arbitrantur, honorem divinitatis eſſe

quod

quod credunt. Inofficioſi ſunt; ſed illis hoc eſt ſummum religionis officium. Impii ſunt; ſed hoc putant veram eſſe pietatem. Errant ergo, ſed bono animo errãt, non odio, ſed affectu Dei, honorare ſe Dominũ atque amare credentes. † Quã- (143) vis non habeant rectam fidem; illi tamẽ hoc perfectam Dei æſtimant caritatem. Qualiter pro hoc ipſo falſæ opinionis errore in die judicii puniendi ſint, nullus poteſt ſcire niſi iudex. Interim idcirco eis, vt reor, patientiam Deus commodat, quia vide, teos, etſi non rectè credere, affectu tamen piæ opinionis errare: maximècum ſciat, eos ea facere quæ neſciunt; noſtros autem negligere quod credunt: ac per hoc illos magiſtrorum peccare vitio, noſtros ſuo: illos ignorantes, noſtros ſcientes: illos id facere quod putent rectum, noſtros quod ſciant eſſe perverſum. Et ideo juſto judicio illos patientia Dei ſuſtinet, & nos animadverſione caſtigat; quia ignoſci aliquatenus ignorantiæ poteſt; contemptus veniam non meretur. Sic enim ſcriptum eſt, *Servus qui* Luc. 12.

neſcit voluntatem Domini ſui, & non facit eam, vapulabit paucis: qui autem ſcit eam, & non facit, vapulabit multis. Non ergo miremur, quod multis cædimur, quia non inſcientia, ſed rebellione peccamus. Scientes enim bona, non benè agimus, & diſcretionem recti ac pravi intelligentes, prava ſectamur: legem legimus, & legitima calcamus: & ad hoc tantùm præce-
(144) ptorum ſacrorum † ſcita cognoſcimus, vt gravius poſt interdicta peccemus. Deum colere nos dicimus, & Diabolo obtemperamus. Et poſt hæc volumus, vt bona à Deo accipiamus, cum malis ſemper mala addamus: fieri voluntatem noſtam à
›› Deo cupimus, cum Dei nos facere noli-
›› mus. Quaſi ſuperiores nos Deo agimus: Volumus vt volunrati noſtræ Deus jugiter pareat, cum omnes nos voluntati eius jugiter repugnemus. Sed ille juſtus eſt, licet nos ſimus injuſti. Caſtigat enim, quos caſtigandos putat: patitur, quos putat eſſe patiendos. Vtrumque ad vnam rem vult proficere, vt & caſtigatio in catholicis peccandi refrenet libidinem, & quandoque

hære-

hæreticos patientia Dei faciat plenam fidei cognoscere veritatem: maximè cum sciat, eos forsitan catholicâ non indignos fide, quos videat Catholicis vitæ comparatione præstare. Omnes a. isti de quibus loquimur, aut Wandali sunt aut Gothi. Nam de Romanis hæreticis, quorum innumera multitudo est, nihil dicimus, neq; aut Romanis eos, aut barbaris comparamus: quia & infidelitate Romanis sunt deteriores, & fœditate vitæ barbaris turpiores. Sed hoc nos non solùm non juvat, sed etiam supra †id quod à nobis ipsi gra- (145) vamur, gravat: quia & ii quos tales causâmur esse, Romani sunt. Vnde intelligere possumus quid mereatur omnis Romana Resp. cum pars Romanorũ offendat Deũ vita, pars & infidelitate pariter & vita: salvo eo quod etiam ipsæ quondam hæreses barbarorum de Romani magisterii pravitate fluxerunt. Ac perinde etiam hoc nostrum est crimẽ, quod populi barbarorum hæretici esse cœperunt. Porrò autem quantum ad conversationem Gothorum, aut Wandalorum pertinet: quid

est in quo eis aut præponere nos, aut etiam comparare possimus? Ac primùm vt de affectu & caritate dicam, quam præcipuam Dominus docet esse virtutem, & quam non solum per omnes scripturas sacras, sed etiam per se ipse commendat, dicens: an.13. *In hoc scietur, quod discipuli mei estis, si vos invicē diligatis*: Omnes se ferè barbari qui modò sunt vnius gentis & regis, mutuò amant. Omnes penè Romani se mutuò persequuntur. Quis enim civis non invidet civi? Quis enim plenam vicino exhibet caritatem? Omnes quippe à se, etsi loco non absunt, affectu absunt: etsi habitatione junguntur, mente (146,) disjuncti sunt. † Atque vtinam hoc (licet ,, sit pessimum malum) vtinam cives tantū ,, atque vicini! illud est g avius, quod nec propinqui quidem propinquitatis jura conservant. Quis enim se proximis suis proximum reddit? Quis solvit caritati, quod se agnoscit debere vel nomini? Quis hoc est animo quod vocatur? quis tam propinquus corde quā sanguine? in quo luridus non * lucidus malevolentiæ zelus ardet? cuius non sensum livor invasit? cui non pro-

prosperitas aliena supplicium est? Quis non bonum alterius, malum suum credit? Cui ita sufficit felicitas sua, vt etiam alium velit esse felicem? Novum & inæstimabile nunc in plurimis malum est: Parum alicui est, si ipse sit felix, nisi alter fuerit infelix. Jam verò illud quale, quàm sævum, quàm ex hac ipsa impietate descendens, quàm alienum à barbaris, quã familiare Romanis, quod se invicem exactione proscribunt? immò non invicẽ: (nam hoc tolerabilius fermè esset, si pateretur quisq; quod fecerat.) sed illud gravius est, quod plurimi proscribuntur à paucis, quibus exactio publica peculiaris est præda, qui fiscalis debiti titulos faciunt quæstus esse privatos: & hoc non summi tantùm, sed penè infimi, non judices solùm, sed etiam judicibus † obse- (147) quentes. Quæ enim sunt non modò vrbes, sed etiam municipia atque vici, vbi non quot curiales fuerint, tot tyranni sunt? quanquam fortè hoc nomine sibi gratulentur, quia potens, & honoratus esse videtur. Nam & latrones fermè omnes gaudent & gloriantur, si atrociores

admodū, quàm sunt, esse dicantur. Quis ergo, vt dixi, locus est, vbi non à principalibus civitatum, viduarum & pupillorū viscera devorentur, & cum his fermè omnium sanctorum? Nam & hos quasi viduas & pupillos habent, quia tueri se aut pro studio professionis suæ nolunt, aut pro innocentia atque humilitate non possunt. Nemo itaq; horum tutus est, nec vlli admodum, præter summos, à vastatione latrocinii populantis immunes, nisi qui ipsis latronibus par est in hac conditione. Immò in hoc scelus res devoluta est, vt nisi quis malus fuerit, salvus esse non possit. Sed videlicet cum tot sint qui bonos vastant, sunt fortasse aliqui, qui in hac vastatione succurrant, qui, vt scriptum est,
Psal. 51. & 52. *eripiant egenum & pauperem de manu peccatoris. Non est qui faciat bonum, non est penè vsque ad vnum.* Ideo dixi *penè vsque ad vnum*, quia tanta est raritas bonorum, vt penè vnus esse videatur.
(148) †Quis enim vexatis atque laborantibus opem tribuat, cum improborum hominum violentiæ etiam sacerdotes Domi-

ni non resistant? Nam aut tacent plurimi eorum, aut similes sunt tacentibus etiamsi loquantur, & hoc multi non inconstantiâ, sed consilio, vt putant, atque ratione. Exertam enim veritatem proferre nolunt, quia eam aures improborum hominum sustinere non possunt: nec solùm refugiunt, sed etiam oderunt & execrantur: & non modò auditâ non reverentur aut metuunt, sed etiã majore superbientes pervicacia perduellionẽ contemnunt. Et ideo tacent etiam qui loqui possunt, dum ipsis interdum malis parcunt; nec volunt eis vim apertæ promere veritatis, ne faciant eos ingesta acrius veritate pejores. Inter hæc vastantur pauperes, viduę gemunt, orphani proculcantur, intantum, vt multi eorum, & non obscuris natalibus editi, & liberaliter instituti, ad hostes fugiant, ne persecutionis publicæ afflictione moriantur: quærentes scilicet apud Barbaros Romanam humanitatem, quia apud Romanos barbaram inhumanitatẽ ferre non possunt. Et quamvis ab his ad quos confugiunt

(149) discrepent ritu, † discrepent lingua, ipso etiam, vt ita dicam, corporum atque induviarum barbaricarum fœtore dissentiant, malunt tamen in barbaris pati cultum dissimilem, quàm in Romanis injustitiam sævientem. Itaque passim vel ad Gothos, vel ad Bagaudas, vel ad alios vbique dominantes barbaros migrant, & cōmigrasse non pœnitet. Malunt enim sub specie captivitatis vivere liberi, quàm sub specie libertatis esse captivi. Itaq; nomen civium Rom. aliquando non solum magno æstimatū, sed magno emptum, nunc vltrò repudiatur ac fugit': nec vile tantū, sed etiā abominabile penè habetur. Et q̄ esse majus testimonium Romanæ iniquitatis potest, q̄ quod pleriq; & honesti, & nobiles, & quibus Romanus status summo & splendori esse debuit & honori, ad hoc tamen Romanæ iniquitatis crudelitate compulsi sunt, vt nolint esse Romani? Et hinc est, quod etiam hi qui ad barbaros, non confugiunt, barbari tamen esse coguntur: scilicet vt est pars magna Hispanorū & non minima Gallorum: O-

mnes

mnes denique, quos per vniversum Romanum orbem fecit Romana iniquitas jam nõ esse Romanos. De Bagaudis nunc mihi sermo est, †qui per malos judices & (150) cruentos spoliati, afflicti, necati, postquã jus Romanæ libertatis amiserant, etiam honorẽ Romani nominis perdiderunt. Et imputatur his infelicitas sua, imputamus his nomen calamitatis suæ, imputamus nomen, quod ipsi fecimus. Et vocamus rebelles, vocamus perditos, quos esse compulimus criminosos. Quibus enim aliis rebus Bagaudæ facti sunt, nisi iniquitatibus nostris, nisi improbitatibus judicum, nisi eorum proscriptionibus & rapinis, qui exactionis publicæ nomẽ in quæstus proprii emolumenta verterant, & indictiones tributarias prædas suas esse fecerunt: qui in similitudinem immanium bestiarũ non rexerunt traditos sibi: sed devorarunt: nec spoliis tantùm hominum, (vt plerique latrones solent) sed laceratione etiam, &, vt ita dicam, sanguine pascebantur: ac sic actum est, vt latrociniis judicũ strangulati homines & necati, inciperent esse quasi barbari, quia

non permittebantur esse Romani. acquieverunt enim esse quod non erant, quia a non permittebantur esse quod fuerant: coactiq; sunt saltem vitã defendere, quia jam libertatem videbant penitus perdidisse. Aut quid aliud etiam nunc agitur,
(151) †quàm tunc actum est, id est, vt qui adhuc Bagaudæ non sunt, esse cogantur. quantum n. ad vim atq; injurias pertinet, compelluntur vt velint esse: sed imbecillitate impediuntur vt non sint. Sic sunt ergo, quasi captivi jugo hostiũ pressi: tolerant supplicium necessitate, non voto: animo desiderant libertatem, sed summam sustinent servitutem. Ita ergo & cũ omnibus fermè humilioribus agitur. Vna enim re ad duas diversissimas coartantur: vis summa exigit, vt aspirare ad libertatem velint: sed eadem vis posse non sinit, quæ velle compellit. Sed imputari his potest forsitan, quod hoc velint homines, qui nihil magis cuperent, quàm ne cogerentur hoc velle. Summa enim infelicitas est quod volunt. Nam multò cũ his meliùs agebatur, si non compelleren-

tur

tur hoc velle, Sed quid poſſunt aliud velle miſeri, qui aſſiduum, immò continuũ exactionis publicæ patiuntur excidium quibus imminet ſemper gravis & indefeſſa ꝓſcriptio, qui domos ſuas deſerunt, ne in ipſis domibus torqueantur: Exilia petunt, ne ſupplicia ſuſtineant. Leviores his hoſtes quàm exactores ſunt: & res ipſa hoc indicat. Ad hoſtes fugiunt, vt vim exactionis evadant. Et quidē hoc ipſum, quamvis †durum & inhumanum, minus (152) tamen grave atq; acerbum erat, ſi omnes æqualiter atque in commune tolerarent. Illud indignius ac pœnalius, quod omnium onus non omnes ſuſtinent, imò quod pauperculos homines tributa divitum premunt, & infirmiores ferunt ſarcinas fortiorum, nec alia cauſa eſt quod ſuſtinere nō poſſunt, niſi quia major eſt miſerorum ſarcina quàm facultas. Res diverſiſſimas diſſimilimaſq; patiuntur, invidiam & egeſtatem. Invidia eſt enim in ſolutione, egeſtas in facultate. Si reſpicias quod defendunt, abundare arbitreris: ſi reſpicias quod habent, egere reperies. Quis

æſtima-

f. vim. æſtimare *rem huius iniquitatis poteſt? Solutionem ſuſtinent divitum, & indigentiam mendicorum. Plus multò eſt quod dicturus ſum: Adjectiones tributarias ipſi interdũ divites faciunt, pro quibus pauperes ſolvunt. Sed dicas, cũ ipſorum maximus cenſus ſit, & ipſorum maximæ penſiones, quomodo id fieri poteſt, vt *ipſis ſibi augere debitum velint? *l. ipſi.* Neq; ego id dico, quod ſibi augeant. nam & ideo augent, quia non ſibi augent. Dicam quomodo. Veniunt plerumque novi nuntii, novi epiſtularii à ſummis ſublimi-(153)tatib. † miſſi, qui commendantur illuſtribus paucis ad exitia plurimorum. decernuntur his nova munera, decernuntur novæ indictiones: decernunt potentes, quod ſolvant pauperes: decernit gratia divitum, quod perdat turba miſerorum. Ipſi enim in nullo ſentiunt, quod decernunt. Sed non poſſunt, inquis, non honorari, & liberalius accipi, qui fuerint à majoribus miſſi. Eſtote ergo vos divites primi in conferẽdo, qui eſtis primi in decernendo. Eſtote primi in largitate rerum, qui

qui primi eſtis in liberalitate verborum. Qui das de meo, da & de tuo: tametſi rectiſſimè, quiſquis ille es, qui ſolus vis capere gratiam, ſolus patereris expenſam. Sed adquieſcimus pauperes veſtrę, divites, voluntati: quod pauci jubetis, ſolvamus omnes. Quid tam juſtum, quid tam humanum? Gravant nos novis debitis decreta veſtra, facite ſaltem debitum ipſum vobis nobiſcum eſſe commune. Quid enim iniquius eſſe aut quid indignius poteſt, quàm vt ſoli ſitis immunes à debito; qui cunctos facitis debitores? Et quidem miſerrimi pauperes ſic totum hoc quod diximus ſolvunt, quod quare vel qua ratione ſolvant penitus ignorant. Cui enim licet diſcutere cur ſolvatur? aut † cui per- (154) mittitur explorare quid debeat? Sed tunc id evidentiſſimè proditur, cum invicem ſibi divites iraſcuntur, cum indignantur aliqui eorum, quod ſine conſilio aut tractatu ſuo aliqua decreta ſint. Tunc à quibuſdam eorum audias dici: O facinus indignũ! duo aut tres ſtatuunt, quòd multos necet: à paucis decernitur. quod à multis

multis miseris dependatur. Honori enim suo vnusquisque divitum præstat, vt nolit aliquid se absente decerni: non justitiæ, vt iniqua nolit se præsente constitui, Denique quod in aliis reprehenderunt; ipsi postea aut pro contemptus præteriti vltione, aut pro potestatis præsumptione constituunt. Ac per hoc infelicissimi pauperes sic sunt quasi inter concertantes procellas in medio mari positi: nunc istorum scilicet, nunc illorum fluctibus ,, obruuntur. Sed videlicet qui in hac parte ,, iniqui sunt, in alia moderati inveniun- ,, tur & justi: ac pravitatem vnius rei alterius probitate compensant. Nam sicut in onere novarum indictionum pauperes gravant, ita in novorum remediorum opitulatione sustentant. Sicut tributis novis minores maximè deprimuntur; sic remediis novis maximè sublevantur. I- (155) mò par est iniquitas in vtroq;. † Nam sicut sunt in aggravatione primi pauperes, ita in relevatione postremi. Si quando enim (vt nuper factum est,) defectis vrbibus minuendas in aliquo tributarias functiones

ctiones potestates summæ existimaverunt, illicò remedium cunctis datum, soli inter se divites partiuntur. Quis tunc pauperum meminit? quis ad communionẽ beneficii humiles & egestuosos vocat? quis eum qui primus est sẽp in sarcina, vel ultimo esse loco patitur in medela? Et quid plura? Tributarii omninò pauperes non putantur, nisi cum his tributi cumulus imponitur. Extra numerum autem Tributariorum sunt, cum remedia dividuntur. Et putamus, quod pœna divinæ severitatis indigni sumus, cum sic nos semper pauperes puniamus: aut credimus, cum iniqui nos jugiter simus, quod Deus justus in nos omninò esse non debet? Vbi enim, aut in quibus sunt nisi in Romanis tantùm hæc mala? quorum injustitia tanta, nisi nostra? Franci enim hoc scelus nesciunt: Hunni ab his sceleribus immunes sunt. Nihil horum est apud Wandalos, nihil horum apud Gothos. Tã longè enim est, vt hæc inter Gothos barbari tolerent, vt ne Romani quidem, qui inter eos vivunt, † ista pa- (156)
tian-

tiantur. Itaq; vnum illic Romanorum omnium votum est, ne vnquam eos necesse sit in jus transire Romanorum. Vna & consentiens illic Romanæ plebis oratio, vt, liceat eis vitam, quam agunt, agere cũ barbaris. Et miramur, si non vincantur à nostris partibus Gothi, cum malint apud eos esse quàm apud nos Romani Itaque non solùm transfugere ab eis ad nos fratres nostri omninò nolunt, sed vt ad eos confugiant, nos relinquunt. Et quidem mirari possim, quod hoc non omnes omninò facerent tributarii pauperes & egestuosi; nisi quod vna causa tantùm est qua non faciunt, quia transferre illuc resculas atque habitatiunculas suas familiasq; non possunt. Nam cum plerique eorum agellos ac tabernacula sua deserant, vt vim exactionis evadant: quomodo non, quæ compelluntur deserere vellent, sed secũ, si possibilitas pateretur, auferrent? Ergo quia hoc non valent, quod fortè mallent, faciunt quod vnum valent. Tradunt se ad tuendum protegendumq; majoribus, & dedititios se divitum faciunt, & quasi

in jus

in jus eorum ditionemq; transcendunt. Nec tamen grave hoc esse aut indignum arbitrarer, imò potius gratularer hanc †potentũ magnitudinem, quibus se pauperes (157) dedunt, si patrocinia ista non venderent, si, quod se dicunt humiles defensare, humanitati tribuerent, non cupiditati. Illud grave, ac peracerbum est, quod hac lege tueri pauperes videntur, vt spolient: hac lege defendunt miseros, vt miseriores faciant defendendo. Omnes enim hi, qui defendi videntur, defensoribus suis omnem ferè substantiam suam prius quàm defendantur addicunt: ac sic, vt patres habeant defensionem, perdunt filii hereditatem. Tuitio parentum, mendicitate pignorum comparatur. Ecce quę sunt auxilia ac patrocinia maiorum. Nihil susceptis tribuunt, sed sibi. Hoc etiam pacto aliquid à parentib. temporariè attribuitur, vt in futuro totum filiis auferatur. Vendunt vtique, & quidem gravissimo pretio vendunt; majores quidã, cunctaque præstant. Et quid dixi vendunt? vtinã venderent vsitato more atq; com-

muni, aliquid forsitan remaneret empto-
ribus. Novum quippe hoc genus venditi-
onis & emptionis est. Venditor nihil dat,
& totum accipit. Emptor nihil accipit, &
totum penitus amittit. Cumq; fermè o-
(158) mnis contractus hoc † in se habeat, vt in-
vidia penes emptorem. inopia penes ven-
ditorem esse videatur: quia emptor emit
ad hoc vt substantiã suam augeat, vendi-
tor ad hoc vendit vt minuat: inauditum
hoc commercii genus est: venditoribus
crescit facultas, emptorib. nihil remanet,
nisi sola mendicitas. Nam illud quale?
quàm non ferendum? & quod non dicã
pati humanæ mentes, sed quod audire
vix possunt, quod pleriq; pauperculorum
atque miserorum spoliati reculis suis, &
exterminati ab agellis suis, cum rem ami-
serint, amissarum tamen rerum tributa,
petuntur: cum possessio ab his recesserit,
capitatio non recedit. Proprietatibus ca-
rent, & vectigalibus obruuntur. Quis
æstimare hoc malum possit? rebus corũ
incumbunt invasores, & tributa miseri
pro pervasoribus solvunt. Post mortem
patris

patris nati, obsequiis juris postumi, juris sui agellos non habent, & ad agrorum munus enecantur. Ac per hoc quid aliud sceleribus tantis agitur, nisi vt qui privata pervasione nudati sunt, publica afflictione moriantur; & quibus rem deprædatio tulit, vitam tollat exactio? Itaq; nonnulli eorum de quibus loquimur, qui aut consultiores sunt; aut quos cōsultos †ne- (159) cessitas fecit, cum domicilia atque agellos suis aut pervasoribus *perdunt, (f. prodũt) aut fugati ab exactoribus deserunt, quia tenere non possunt, fundos viarum expetunt, & coloni divitum fiunt. Aut sicut solent hi qui hostium terrore compulsi, ad castella se conferunt, aut qui perdito ingenuæ incolumitatis statu ad asylum aliquod desperatione confugiunt: ita & isti qui habere amplius vel sedem, vel dignitatem suorum natalū non queunt, jugo se inquilinæ abjectionis addicunt: in hanc necessitatem redacti, vt exactores non facultatis tantum, sed etiam conditionis suæ, atq; exulantes non à rebus tantùm suis, sed etiam à se ipsis, ac perdentes secū

omnia sua, & rerum proprietate careant; & jus libertatis amittant. Et quidem quia ita infelix necessitas cogit, ferenda vtcunque erat extrema sors eorum, si non esset aliquid extremius. Illud gravius & acerbius, quod additur huic malo servilius malum. Nam suscipiuntur advenæ, fiunt præjudicio habitationis indigenæ, exemplo quodam illius maleficæ potentis, quæ transferre homines in bestias dicebatur. Ita & isti omnes, qui intra fundos divitũ recipiuntur, quasi Circei poculi transfi- (160) guratione mutantur. † Nam quos suscipiunt vt extraneos & alienos, incipiunt habere quasi proprios: quos esse constat ingenuos, vertunt in servos. Et miramur, si nos barbari capiunt, cum fratres nostros nos faciamus esse captivos. Nil ergo mi- *esse tot.* rum *est, tot vastationes atq; excidia civitatum. diu id plurimorum oppressione elaboravimus, vt captivando alios, etiam ipsi inciperemus esse captivi. Sentimus enim, etsi tardiùs multo quàm merebamur, sentimus tamen illa quæ fecimus, *Psal. 127,* & juxta sermonem sacrum, *labores manu-*

um

um noſtrarum manducamus. ac juſto judice Deo ſolvimꝰ quæ debemus. Miſerti quippe exulum non ſumus, ecce ipſi exules ſumus: peregrinos fraude cepimus, ecce ipſi peregrinamur. Præjudiciis temporum ingenui ſtatus homines circũvenimus, ecce ipſi nuper quidem in alieno ſolo vivere cœpimus, ſed præjudicia jam timemus. Et ô quanta eſt infideliſſimarũ mentium cęcitas! damnationem perferimus judicantis Dei, & nec dum nos agnoſcimus judicari. Et mirantur aliqui ſanctorum, quod exemplo noſtri ceteri non emendentur, qui nihil adhuc talę tolerarunt, cum tormentis noſtrarum iniquitatum (161) nec ipſi †quidem, qui jam à Deo plectimur, corrigamur. O ſuperbiam non ferendã! plurimi pœnas peccatorum ſuorum perferunt, & intelligere cauſas peccatorum nemo dignatur. Sed eſt cauſa evidens, quæ hanc ſuperbiam facit: ſcilicet quia etſi aliqua jam patiamur, nondum tamen patimur qualia meremur. Tanta eſt enim miſericordia Dei, vt & ſi nos vult pati aliqua de piaculis noſtris, no-

,, lit tamen cuncta tolerare: quia castigat ,, malos, non reddit mala: agnoscere nos ,, peccata nostra mavult, quàm sustinere: ,, scilicet vt & piis ac salubrib. flagellis osten- ,, dat nobis quæ ferre mereamur, sed tamẽ non inferat quæ meremur, juxta illud scilicet beati Apostoli dictum, quo ait: *Ignoras, quoniam bonitas Dei ad pœnitentiam te adducit? secundum duritiam tuam, & impœnitens cor thesaurizas tibi iram in die iræ.* Et verè ita agimus, vt dicit Apostolus. Deus enim vocat nos ad pœnitentiam; sed nos thesaurizamus iram. Deus nos invitat ad veniam, sed nos quotidie ,, cumulamus offensam. Vim Deo facimus ,, iniquitatibus nostris; ipsi in nos iram di- ,, vinitatis armamus. Cogimus ad vlciscen- ,, das criminum nostrorum immanitates ,, nolentem Deum. Propè est, vt eum non (162) †permittamus vt parcat. Nam cũ in eum nullum vnquam injustitię signum cadere aut apparere possit, sic agimus, vt si enormitates nostrorum scelerum non vlciscitur, injustus esse videatur.

[Rom. 2.]

Sed videlicet peccator fuit aliquando aliquis,

aliquis, fortasse jam non est: *aut est vllus f.an. criminum modus, & non prius est, vt de vita homines quàm de iniquitate discedant: Quis enim non cum suis iniquitatibus moritur, & cum ipsis admodum atq; in ipsis sceleribus sepelitur? vt verè propheticum illud de his rectissimè dici possit: *Sepultura eorum domus eorum in æternum,* Psal. 4 *& comparati sunt jumentis insipientibus, & similes sunt illis.* Atque vtinam jumentis. Melius quippe fuerat, beluina imprudentia deviasse. Illud peius & criminosius, quia non ignorantia Dei, sed despectione peccarunt. Atque hoc videlicet laici tantummodo, non quidam etiam clericorum, seculares, non multi etiam religiosi. Imò sub specie religionis vitiis secularibus mancipati: qui scilicet post veterum flagitiorum probrosa crimina titulo sanctitatis sibimet inscripto, non conversatione alii, sed professione, nomen tantùm demutavere, non vitam: & summam divini cultus habitum magis quàm actum existimantes, vestē tantummodo †exuére, (163) non mentem. Vnde illi se minore in-

vidia criminoſos putant, qui cum pœnitentiam quaſi egiſſe dicant, ſicut mores priſtinos, ita etiam habitum non relinquunt. Nam taliter fermè omnia agunt, vt eos non tam putes antea pœnitentiam criminum egiſſe, quàm poſtea ipſius pœnitentiæ pœnitere: nec tam prius pœnituiſſe, quod malè vixerint, quàm poſtea quod ſe promiſerint bene victuros. Sciunt me verum loqui, & teſtimonium mihi etiam conſcientiâ ſuâ dicunt, cũ multi alii, tum præcipuè illi novorum honorum religioſi ambitores, & poſt acceptũ pœnitentiæ nomen, ampliſſimæ, ac prius non habitæ poteſtatis emptores: adeò non ſeculares tantùm, ſed plus etiam quàm ſeculares eſſe voluerunt, vt non ſufficeret eis quod antè fuerant, niſi plus eſſent quàm fuiſſent. Quomodo igitur tales iſtos pœnitentiam ſe egiſſe non pœnitet? ſicut etiam illos de converſione ac Deo aliquid cogitaſſe, qui à conjugibus propriis abſtinentes, à rerum alienarum pervaſione ſe non abſtinuerunt: & cum profiteantur continentiam corporum,

in

*in incontinentiam debacchantur animorum. Novum prorsus est conversionis genus: licita non faciunt; †illicita cõmittunt. Temperant à concubitu, & non temperant à rapina. Quid agis, stulta persuasio? peccata interdixit Deus, non matrimonia, non conveniunt vestris studiis facta vestra: non debetis esse amici criminum, qui dicitis vos effectores esse virtutum. Præposterum est quod agitis. non est conversio, sed aversio: qui jam pridem (vt fama est) opus etiam honesti matrimonii reliquistis, tandem à scelere cessate. Et quidem justum est, vt ab omni scelere: sed tamen si non ab omni, (quia hoc fortasse durum & impossibile esse creditis,) certè vel maximo & prodigioso. Esto: juxta te, quicunque ille es, boni manere non valeant. Esto: pauperes habitare nõ possint. Esto: sis persecutor multorum inopum, vastatorq; miserorum. Esto: sis afflictor omnium, dummodo extraneorum. Tandem quæso vel tuis parce: & si non omnib, tuis, quia etiam hoc forsitan onerosum tibi & grave judicas, si omnib.

*f. incontinentiâ (164)

tuis parcas) parce saltem vel illis tuis, qui te non affinibus tantùm, aut aliis propinquis, sed personis etiam clementissimis & pignoribus charissimis prætulerunt. Et quid dicam, pignoribus ac filiis? prætulerunt te etiam animabus penè ac spebus (165) suis: non quidem laudabiliter, & †errorem suum qui ita egit ipse cognoscit: sed quid ad te tamen? cui ipsum hoc præstitit quòd erravit. Hoc enim plus ei debes, quia dilectionis tuæ nimietate peccavit. Cæcus quidem factus est affectu tuo, & notatur à cunctis atque reprehenditur; sed tu tamen hoc magis ei obnoxius factus es, quia se ab omnibus fecit pro tuo amore culpari.

Quid ergò simile apud barbaros Gothos, quis eorum amantibus nocet? quis diligentem insequitur? quis chari sui mucrone jugulatur? Tu amantes persequeris, tu offerentib. munera manus amputas, tu diligentes proximos necas. Non metuis? non expavescis? Quid faceres, si judiciũ Dei præsens in proxima flagellatione* sensisses? Addis insuper & adjungis

[C]addend. sen.

gis malis prioribus nova crimina. Considera, quæ te maneant graviora faciētē, cum minora soleant etiam per dæmones vindicari. Cōtentus esto jam, quæsumus, amicorum tuorū * sodalium latrociniis: *f. deest.* sufficiat vexatos fuisse pauperes: sufficiat spoliatos à te fuisse medicos. Penè juxta te nullus intrepidus, nullus potest esse securus. facilius præcipitati ex alpina rupe torrentes, aut incendia ventis agitata tolerantur: non sic pereuntes, vt † ita (*166*) dixerim, nautæ charybdis voracitate aut scylleis, vt ajunt, canibus devorantur. Exturbas possessiunculis suis vicinos tuos, habitatione ac facultate proximos tuos. Numquid, vt scriptū est, *super terram solus habitabis?* *Esaie 5.* Hoc vnum quippe est quod obtinere non poteris. quamlibet n. cuncta pervadas, vicinū semper invenies. Respice quæso alios, quos, velis nolis, & ipse suspicis. Respice alios, quos velis nolis etiam ipse miraris. Altiores sunt ceteris dignitate, & minores humilitate. Scis profectò etiam ipse, ad quē nunc loquimur, de quo loquamur, & idem de quo nunc queri-

querimur, debes agnoscere, quē hac laude veneramur. Atque vtinam multi essent qui laudarentur; salubritas esset omniũ, generositas plurimorum. Sed esto: nobis ille sit laudabilis, cur tu vis esse quæso damnabilis? Cur inimicitia nil amicius? Cur avaritia nil jocundius? Cur rapacitate nil carius? Cur nil judicas pretiosius quàm nequitiam? Cur nil præstantius quàm rapinam? Disce vel à pagano homine virum bonum, *Charitate enim*, inquit, *& benevolentia septum oportet esse, non armis.* Fallunt te itaque opiniones tuæ, fallit pravæ & cæcæ mentis impro- (167) bitas. Si vis ꝓbus, si vis potens, si vis †magnus esse, honestate debes ceteros, non malignitate superare. Legi quondam in quodam loco: *Nemo malus, nisi stultus: si enim saperet, bonus esse mallet.* Et tu ergo, (si redire tamen adhuc ad sanitatem potes,) exue nequitiam, si vis habere sapientiam. Si enim optas vel sapiens omninò esse, vel sanus, exuendus tibi omninò & commutandus es. Abdicare itaque à te ipso, ne abdiceris à Christo. Repudia te,

vt

vt recipiaris à Christo. Perde te ipse, ne pereas. *Qui enim*, Salvator inquit, *perdiderit animam suam propter me, inveniet eam.* Luce 9. Dilige itaque hanc tuam salubrem perditionem, vt adsequaris veram salutem. Liberandus enim à Deo ipso omninò non eris, nisi te ipse prius damnaveris.

Explicit liber Quintus.

INCIPIT LIBER SEXTVS.

PERSONANTER diu locuti sumus, & excessisse videmur regulã disputandi. Cogitat enim absque dubio is qui legit, (si fuerit tamen aliquis qui hæc † Christi (168) amore conscripta, ob Christũ legat) cogitat, De me fortè ille dicit. Cum causa generalis sit quam exequitur, quid negotio huic contulit, quod in personam vnius tanta congessit? Esto enim ille, de quo locutus est, talis. Sed numquid officit bonitati vnius, crimen alterius: aut (quod fortius multò est) nunquid læditur scelere personali, causa cunctorum? Possum quidem

quidem evidentibus testimoniis approbare, quia læditur. Iosu. 7. Achar enim quondam de anathemate quippiam furto abstulit, & crimen vnius hominis plaga omnium 2. Reg. 24 fuit. David numerare plebem Israeliticam jussit, & errorem illius Dominus clade totius populi vindicavit. Rabsaces lo- Esaie 36. cutus quædam est in contumeliam Dei, & centum octoginta quinque millia hominum stragem pertulerunt, quod vnius prophani hominis procax lingua maledixit. Et ideo non immeritò etiam beatus apostolus Paulus ejici de ecclesia pestilentem jubet, & cur jubeat, ostendit, dicens: 1. Cor. 5. *Quia modicum fermentum totam massam* f. unde, *corrumpit.* * Inde evidenter agnoscimus, etiam vnum sæpissime malū hominem, perditorem esse multorum. Nec injuria. Intelligere is quicunque legerit debet, (149) non superfluè me † superius de vno malo aliqua dixisse, cùm scilicet frequentissimè divinæ majestatis iracundia etiam per vnum legatur accensa. Sed ego non ago hac descriptione id quod dico. Neque enim necesse est, vt vnū obesse omnibus putem,

putem, cum omnes mutuò sibi obsint. Non convenit, vt per vnum cunctos periclitari putem, cum per se cuncti periclitentur. Omnes enim admodum in perditionẽ ruunt, aut certè, vt * aliud dicam *f. aliquis* levius, penè omnes. Vnde enim hoc bonũ populo Christiano, vt aut * certè minor, *f. delenda* aut certè vel idem esset malorum numerus qui bonorum? O miseriam lachrymabilem! ô miseriam luctuosam! quàm dissimilis est nunc à seipso populus Christianus, id est ab eo qui quondam fuit. Tunc princeps Apostolorum Petrus Ananiam *Act. 5.* & Sapphiram, quia mentiti essent, morte mulctavit. Beatissimus quoque Paulus etiam de ecclesia malum expulit, ne contactu suo plurimos inquinaret. Nunc nos etiam pari vtriusque partis numero contenti sumus. Et quid contenti dicam? Exultare nos potius ac tripudiare gaudio cõveniret, si parilitas nobis ista contingeret. Ecce in quid recidimus: ecce in quid, post illam Christiani populi † puritatem, (170) qua omnes quondam immaculati erant, ecce in quid redacti sumus, vt beatam

fore

fore ecclesiam judicemus, si vel tantum in se boni habeat quantũ mali. Nam quomodo beatam non arbitremur, si mediam plebis partem haberet innoxiam, quã pene totam nunc esse plangimus criminosam? Vnde superfluè dudum de vno malo locuti sumus, superfluè vnius scelera deflevimus, aut omnes enim, aut oẽs penè flendi atque lugendi sunt. Nam aut plurimi tales sunt, aut certè (quod non minùs criminosum est) cupiunt tales esse, & laborant actu malorum operum non impares videri: ac per hoc etiamsi minora mala faciunt, quia minus possunt, non minùs tamen mali sunt, quia nollent minùs esse si possent. Denique quod vnum possunt, vel voto tales sunt, ac voluntate non cedunt: & in quantum facultas suppetit, superare contendunt. Est enim, licet in dissimilimis rebus, hæc illorum æmulatio quæ bonorum, vt sicut boni o- ,, ptant cunctos honestate mentium vince- ,, re, sic mali cupiant pravitate superare. ,, Nam sicut hæc bonorum gloria est, vt ,, quotidie meliores sint, sic malorũ omni-

um, vt

si, vt deteriores: & sicut optimi cupiunt virtutum vniversarum culmen ascendere, †sic pessimi optant palmas sibi vniver- (171) sorum scelerum vendicare: & hoc vtiq; in malum nostrum, maximè nostri, hoc est Christiani, qui scilicet, vt jam diximus, malitiam sapientiam putant: Et de quib. Deus specialiter dixit: *Perdam sapientiam* 1.Cor.1. *sapientum, & intellectum prudentium reprobabo.* Cumque Apostolus clamet: *Si quis videtur sapiens, stultus fiat, vt sit sapiens*: hoc est dicere, Si quis vult esse sapi- Ibidem. ens, sit bonus: quia nemo verè sapiens « est, nisi verè bonus: Nos è diverso mala- « rum mentium vitio, &, ut divinitas ait, « reprobo sensu, bonitatē pro stultitia re- Rom. 1. pudiantes, & nequitiam pro sapientia di- v. 28. ligentes, tantò quotidie prudentiores esse nos credimus, quantò pejores sumus. Et quæ tandem, rogo, spes emendationis in nobis est, qui non errore opinionis ad malum ducimur, sed studio malæ voluntatis adnitimur, vt semper pejores esse videamur? Et hinc est, quod dudum questus sum, deteriores nos multò esse, quā

barbaros: quia illos ignorantia legis excuſat, nos ſcientia accuſat. Illi per imperitiam veritatis, quia quæ ſunt bona neſciunt, mala pro bonis diligunt: Nos cum ſcientiam veritatis habeamus, quæ ſint bona optima novimus †*modis. Primũ, quòd nihil fermè vel criminum, vel flagitiorum eſt, quod in ſpectaculis non ſit: vbi ſummum deliciarum genus eſt mori homines, aut quod eſt morte gravius acerbiusq́; lacerari, expleri ferarum alvos humanis carnibus, comedi homines, cum circumſtantium lætitia, conſpicientium voluptate: hoc eſt non minus penè hominum aſpectibus, quàm beſtiarum dentib. devorari. Atq; vt hoc fiat, orbis impendium eſt. Magna enim cura id agitur, & elaboratur: adeuntur etiam loca abdita, luſtrantur invii ſaltus, peragrantur ſylvæ inexplicabiles, conſcenduntur nubiferæ alpes, penetrantur niviferæ valles: Et vt devorari poſſint à feris viſcera hominum, non licet naturam rerum aliquid habere ſecretum.

(172) & hoc bultis

Sed hæc, inquis, non ſemper fiunt. Certum

tum est, & præclara erroris est excusatio, quia non semper fiunt, quasi vero vnquã fieri debeant, quæ DEVM lædant: aut ideo quæ mala sunt, benè fiant, quia non jugiter fiant. Nam & homicidæ homines non semper occidunt, & homicidæ tamẽ sunt, etiam quando non occidunt, quia interdum polluuntur homicidio: & latrones omnes nõ semper latrocinantur, †sed latrones tamen non esse desinunt: quia etiam cum rebus ipsis latrocinia non agunt, animis tamen à latrocinio non recedunt. Sic vtique omnes hi, qui spectaculis istiusmodi delectantur, etiam quando non spectant, innoxii tamen à spectaculorum maculis mente non sunt, quia semper vellent spectare, si possent. Nec solùm hoc, sed sunt alia majora. Quid enim? nunquid non Consulibus & pulli adhuc, gentilium sacrilegiorum more, pascuntur, & volantis pennæ auguria quæruntur, ac penè omnia fiunt, quæ etiam illi quondam pagani veteres frivola atq; irridenda duxerunt? Et cum hæc omnia ipsi agant, qui annis nomina tribuunt, &

à quibus anni ipſi exordium ſumunt, credimus nobis benè annos poſſe procedere, qui à rebus talibus ordiantur. Atq; vtinam ſicut hæc propter Conſules tantùm fiunt, ita illos tantùm inceſtarent propter quos fiunt. Illud eſt feraliſſimum & graviſſimum, quod dum conſenſu publico aguntur, honor pauciſſimorum, fit crimẽ omnium: ac ſi ex ſingulis bini inaugurentur, propè eſt vt in omni mundo nullus evadat. Sed de his putemus hoc ſatis eſſe quod dictum eſt, quæ, vt ipſi excuſatis, (174) nõ ſemper † fiunt. De quotidianis *tamẽ *antùm* obſcœnitatibus loquamur, quas tales ac tam innumeras legiones dæmonum excogitaverunt, vt etiam honeſtæ ac probæ mentes, etſi nonnullas earum ſpernere ac calcare poſſunt, omnes tamen penitus ſuperare vix poſſint. Sicut enim exercitus pugnaturi ea loca, per quæ venturas hoſtium turmas ſciunt, aut foveis intercidere, aut ſudibus præfigere, aut tribulis infeſtare dicuntur: ſcilicet vt etiamſi non in omnia ea quiſpiã incidat, nullus tamen penitus evadat: Ita etiam dæmones tam multas

multas in vita iſta humano generi ille-e-brarũ inſidias prætenderunt, vt etſi plurimas earum aliquis effugiat, tamen quacunque capiatur. Equidem quia longum eſt nunc dicere de omnibus, (amphitheatris ſcilicet, odeis, luſoriis, pompis, athletis, petaminariis, pantomimis, cæteriſq; portentis: quæ piget dicere, quia piget malum tale velnoſſe,) de ſolis circorum ac theatrorum impuritatibus dico. Talia enim ſunt, quæ illic fiunt, vt ea non ſolùm dicere, ſed etiam recordari aliquis ſine pollutione non poſſit, Alia quippe crimina ſingulas ſibi fermè in nobis vendicant portiones, vt cogitationes ſordidæ animũ, vt impudici aſpectus † oculos, vt au- (175)
ditus improbi aures: ita vt cum ex his vnum aliquid erraverit, reliqua poſſint carere peccatis: In theatris verò nihil horũ reatu vacat, quia & concupiſcentiis animus, & auditu aures, & aſpectu oculi polluntur. Quæ quidem omnia tam flagitioſa ſunt, vt etiam explicare ea quiſpiam atque eloqui ſalvo pudore non valeat. Quis enim integro verecundiæ ſtatu dicere

queat illas rerum turpium imitationes, illas vocum ac verborũ obſcœnitates, illas motuum turpitudines, illas geſtuum fœditates? quæ quanti ſint criminis, vel hinc intelligi poteſt, quod & relationem ſui interdicunt. Nonnulla quippe etiam maxima ſcelera incolumi honeſtate referentis & nominari, & argui poſſunt, vt homicidium, latrocinium, adulterium, ſacrilegium, ceteráque in hunc modum. Solæ theatrorum impuritates ſunt, quæ honeſtè non poſſunt vel accuſari. Ita noya in coarguenda harum turpitudinũ probroſitate res evenit arguenti: vt cum abſque dubio honeſtus ſit qui accuſare ea velit, honeſtate tamen integra ea loqui & accuſare non poſſit. Alia quoque (170) omnia mala agentes polluunt, non videntes vel audientes. Siquidẽ † etſi blaſphemum quempiã audias, ſacrilegio non pollueris, quia mente diſſentis: Etſi intervenias latrocinio, non inquinaris actu, quia abhorres animo. Solæ ſpectaculorum impuritates ſunt, quæ vnum admodum faciunt & agentium & aſpicienti-

um

um crimen. Nam dum spectantes hæc cōprobant ac libenter vident, omnes ea visu atque assensu agunt, vt verè in eos apostolicum illud peculiariter cadat: *quia digni sunt morte non solùm qui faciunt ea, sed etiam qui consentiunt facientibus.* Rom. 1 Itaque in illis imaginibus fornicationum, omnis omninò plebs animo fornicatur. Et qui fortè ad spectaculum puri venerant, de theatro adulteri revertūtur. Non enim tunc tantummodo quando redeunt, sed etiam quando veniunt, fornicantur. Nam hoc ipso quod aliquis rem obscœnam cupit, dum ad immunda ꝓperat, immundus est.

Quæ cum ita sint, ecce qualia aut omnes, aut penè omnes Romani agunt. Et cum hęc ita sint, qui talia agimus, negligi nos à divinitate causamur, relinqui nos à Domino nostro dicimus, cum ipsi Dominum relinquamus. Fingamus enim, quod respicere nos Dominus noster velit, etiā non merentes: (177) videamus si † potest. Ecce innumera Christianorum millia in spectaculis quotidie rerum turpium com-

commemorantur. Poteſt ergo illos Deus reſpicere, qui tales ſunt? Poteſt ad eos reſpicere, qui bacchantur in circis, qui mœchantur in theatris? An fortè hoc volumus, & hoc dignum putamus, vt cum in circis nos & in theatris DEVS videat, ea quæ nos aſpicimus, aſpiciat quoq; ipſe nobiſcum, & turpitudines quas nos cernimus, cernat etiam ipſe nobiſcum? Alterutrum enim fieri neceſſe eſt: quia ſi nos videre dignatur, conſequens eſt, vt etiam illa, vbi nos ſumus, videat: aut ſi ab illis, (quod non dubium eſt) avertit oculos, etiam à nobis, qui illic ſumus, pariter avertat. Et cum hæc ita ſint, facimus hæc tamen, ac ſine ceſſatione, quæ dixi. An fortè in morem veterum paganorum, theatrorum & circorum nos Deum habere arbitramur? Faciebant enim hæc illi quondam, quia has idolorum ſuorum delicias eſſe credebāt. Nos quomodo hæc facimus, qui odiſſe Deum noſtrum hæc certi ſumus? Aut certè ſi placere has turpitudines Deo novimus, non prohibeo, quin ſine ceſſatione faciamus, Si verò in

conſci-

conscientia nostra hoc est, quod DEVS horret, † quod execratur, quod sicut in (178) his sit pastus diaboli, ita offensio Dei. quomodo nos in ecclesia Dei colere Deum dicimus, qui in obscœnitate ludorũ semper diabolo deservimus, & hæc gnari ac scientes, de consilio & industria? Et quæ nobis, quæso, spes erit apud Deum, qui non casu aut imprudentia Deum lædimus, sed exemplo illorum quondam gigantum, quos insanis conatibus superna tentasse, & quasi in nubes gradum tulisse legimus: Sic nos per injurias, quas in omni mundo semper inferimus, quasi consensu publico cœlum oppugnamus. Christo ergo, (ô amentia monstruosa) Christo circenses offerimus & mimos, tunc & hoc maxime cum ab eo aliquid boni capimus, cum prosperitatis ab eo aliquid attribuitur, aut victoria de hostibus à divinitate præstatur. Et quid aliud hac re facere videmur, quàm si quis homini beneficium largienti injuriosus sit, aut blandientē conviciis cædat, aut osculantis vultum mucrone transfigat? Interrogo enim

omnes potentes ac divites mundi huius, cuius piaculi reus ſit ſervus ille, qui bono ac pio domino malum cogitet, qui bene merenti convicium faciat, & pro libertate quam accipit, contumeliam reddat. " abſque dubio maximi criminis reus cre- " ditur, qui malum pro bono reddit, cui " etiam malum pro malo reddere non liceret. Hoc ergo etiam nos, qui Chriſtiani dicimur, facimus: Irritamus in nos miſericordem DEVM impuritatibus noſtris, propitiantem ſordibus lędimus, blandientem iniuriis verberamus. Chriſto ergo (ô amentia monſtruoſa) Chriſto circenſes offerimus & mimos: Chriſto pro beneficiis ſuis theatrorum obſcœna reddimus: Chriſto ludicrorum turpiſſimorum hoſtias immolamus. Videlicet hoc nos pro nobis in carne natus Salvator noſter edocuit: Hoc vel per ſeipſum vel p̄ Apoſtolos p̄dicauit. Propter hoc humanæ nativitatis verecũdiã ſubijt, & cõtumelioſa terreni ortus principia ſuſcepit. Propter hoc in p̄ſepio jacuit, cui ſeruierũt Angeli cũ iaceret. Propter hoc involui ſe pannorum

rum

rum crepundiis voluit, qui cœlum regebat in pannis. Propter hoc in patibulo pependit, quem pendentem mundus expavit. *Qui propter vos*, inquit Apostolus, *pauper factus est, cum dives esset, vt illius inopia vos*honestaremini. Et cum in forma*, inquit, *Dei esset, humiliavit semetipsum† vsque ad mortem, mortem autem crucis.* Hoc nos videlicet Christus imbuit, cum pro nobis ista toleraret. Præclaram passioni eius vicissitudinem reddimus, qui cum morte ipsius redemptionem acceperimus, vitam turpissimam rependamus. *Apparuit enim*, inquit beatissimus Paulus, *gratia Domini nostri Iesu Christi, erudiens nos, vt abnegantes impietatem & secularia desideria, sobriè & piè & iustè vivamus in hoc seculo, expectantes beatam spem & adventum gloriæ magni Dei, & Salvatoris nostri IESV Christi: qui dedit semetipsum pro nobis, vt nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum.* Vbi sunt qui hæc faciant, propter quæ venisse CHRISTVM Apostolus dicit?

2. Cor. 8. v. 9.

* vet. Interp. divites essetis.

Philip. 2. v. 6. & 8.

(180)

Tit. 2. v. 11 12. 13. & 14.

cit? Vbi sunt, qui desideria seculi fugiant? vbi, qui vitam piè ac iustè agant? vbi, qui sperare se spem beatam bonis operibus ostendant? Et immaculatam vitam agentes, hoc ipso se * perhibent regnum Dei expectare, quia merentur accipere? *Venit*, inquit, *Dominus Iesus Christus, vt mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorē bonorum operum.* Vbi est populus ille mundus? vbi populus acceptabilis? vbi populus boni operis? vbi populus † sanctitatis?

(181) *Christus*, inquit scriptura, *pro nobis passus est, nobis exemplum relinquens, vt sequamur vestigia eius.* Videlicet vestigia Salvatoris sequimur in circis, vestigia Salvatoris sequimur in theatris. Tale nobis scilicet Christus reliquit exemplum, quem flevisse legimus; risisse nō legimus. Et hoc vtrumq; pro nobis, quia fletus * punctio est animæ; risus corruptio disciplinæ. Et ideo dicebat: *Væ vobis qui ridetis, quoniā flebitis: & beati qui fletis, quoniam ridebitis.* Nobis autem ridere & gaudere non sufficit, nisi cum peccato atq; insania gaudeamus: nisi risus noster impuritatibus,

probent (margin note, beside "perhibent")

Pet. 2. .21. (margin note)

com- ...nctio. (margin note, beside "punctio")

...uc. 6. .21. & 5. (margin note)

nisi

nisi flagitiis misceatur. Quis rogo hic error est, quæ stultitia? Nunquid lætari assiduè, & ridere non possumus, nisi risum nostrum atque lætitiam scelus esse faciamus? An fortè infructuosum putamus gaudium simplex, nec delectat ridere sine crimine? Quod, rogo, hoc malum est, aut quis furor? Rideamus quæso quamlibet immensuratim, lætemur quamlibet jugiter, dum modo innocenter. Quæ vecordia est & amentia, vt non putemus, risum & gaudium tanti esse, nisi in se Dei habeat injuriam? Injuriã vtique & † quidem (183) maximam. In spectaculis enim quædam apostasia fidei est, & à symbolis ipsius & cœlestibus sacramentis letalis prævaricatio. Quæ est enim in baptismo salutari Christianorum prima confessio? quæ scilicet, nisi vt renuntiare se diabolo ac pompis eius atque spectaculis & operibus protestentur? Ergo spectacula & pompæ, etiam juxta nostram professionem, opera sunt diaboli. Quomodo, ô Christiane, spectacula post baptismum sequeris, quæ opus esse diaboli confiteris? Renuntiasti

semel

ſemel diabolo & ſpectaculis eius, ac per hoc neceſſe eſt, prudens & ſciens, dum ad ſpectacula remeas, ad diabolum te redire cognoſcas. Vtriq; enim rei ſimul renunciaſti, & vnum vtrunque eſſe dixiſti. Si ad vnum reverteris, ad vtrumq; remeaſti. *Abrenuntio* enim, inquis *diabolo, pompis ſpectaculis, & operibus eius.* Et quid poſtea? *Credo*, inquis, *in Deum patrem omnipotentem, & in Ieſum Chriſtum filium* » *eius.* Ergo primùm renunciatur diabolo, » vt credatur Deo: quia qui non renunti- » at diabolo, non credit Deo: & ideo qui re- » vertitur ad diabolum, relinquit Deum. Diabolus autem in ſpectaculis eſt & pompis ſuis. ac per hoc cum redimus ad ſpectaculum, † relinquimus fidē Chriſti. Hoc (183) itaque modo omnia ſymboli ſacramenta ſolvuntur, & totum quod in ſymbolo ſe- » quitur, labefactatur & nutat. Nihil enim » ſequens ſtat, ſi principale nō ſteterit. Dic igitur tu Chriſtiane, quomodo tenere te ſequentia ſymboli putas, cuius principia » perdidiſti. Membra ſine capite nihil pro- » ſunt, & ad exordium ſui cuncta reſpiciunt,

ciunt, quę utique ſi perierint, omnia peſſum trahunt. Siquidem ſtirpe ſublata, aut non ſunt reliqua, aut ſi ſunt, ſine emolumento ſunt, quia ſine capite nihil conſtat. Si cui itaque leve ſpectaculorum crimen videtur, reſpiciat cuncta iſtaquę diximus. & videat in ſpectaculis non voluptatem eſſe, ſed mortem. Quid eſt autem aliud, quàm mortem incurrere, vitæ originem perdidiſſe? Vbi enim fundamentum ſymboli evertitur, vita ipſa jugulatur. Rurſū ergo neceſſe eſt redeamus ad illud quod ſępè diximus: Quid ſimile apud barbaros? vbi apud illos circenſes? vbi theatra? vbi ſcelus diverſarum impuritatum? hoc eſt ſpei noſtræ ac ſalutis excidium, quibus illi etſi, vtpote pagani, vterentur, minore tamen culpa ſacræ offenſionis errabant, q̃a etſi eſſet impuritas viſionis, prævaricatio tamen non erat ſacramenti. Nos verò † quid reſpondere pro nobis poſſumus? (184) Tenemus ſymbolum, & evertimus: & confitemur munus ſalutis pariter & negamus. Ac per hoc vbi eſt Chriſtianitas noſtra, qui ad hoc tantummodo ſacramen-

cramentum salutis accipimus, vt majore postea prævaricationis scelere peccemus? Nos ecclesiis Dei ludicra anteponimus, nos altaria spernimus, & theatra honoramus. Omnia deniq; amamus, omnia colimus: solus nobis in comparatione omnium Deus vilis est. Deniq; præter alia quæ id probant, indicat hoc etiam hæc res ipsa quā dico. Si quando enim venerit, (quod scilicet sæpè evenit) vt eodem die & festivitas ecclesiastica, & ludi publici agantur, quæro ab omnium conscientiâ, quis locus majores Christianorum virorum copias habeat, caveáne ludi publici, an atrium Dei? & templum omnes magis sectentur, an theatrum? dicta Evangeliorum magis diligant, an thymelicorum: „ verba vitę, an verba mortis: verba Christi, „ an verba mimi? Non est dubium, quin illud magis amemus, quod anteponimus. Omni enim feralium ludicrorum die, si quælibet ecclesiæ festa fuerint, non solùm ad ecclesiam non veniunt, qui Chri-
(184) stianos se esse † dicunt: sed si qui inscii fortè venerint, dum in ipsa ecclesia sunt, si lu-

si ludos agi audiunt, ecclesiam derelinquunt. Spernimus Dei templum, vt concurratur ad theatrum: Ecclesia vacuatur, circus impletur: Christum in altario dimittimus, vt adulterantes visu impurissimo oculos ludicrorum turpium fornicatione pascamus postea. *Sed videlicet qui corrumpimur reb. prosperis, faciendum aliquid in principio. Et ideo rectissimè ad nos Dominus Deus dicit: *Propter spurcitiā exterminati estis exterminio.* Et rursum: *Exterminabuntur*, inquit, *aræ huius risus*. Sed videlicet responderi hoc potest, non in omnibus hæc Romanorum vrbibus agi. Verum est: etiam plus ego addo, ne illic quidem nunc agi, vbi semper acta sunt antea. Non enim hoc agitur jam in Magontiacensium atq; Massiliensium civitate, sed quia excisa & deleta est. Non agitur Agrippinæ, sed quia hostibus plena, Non agitur Treverorum vrbe excellentissima, sed quia quadruplici est eversione prostrata. Non agitur deniq; in plurimis Galliarum vrbibus & Hispaniarum, & ideo væ nobis atque impuritatibus no-

hæc sunt luxata & mutilat.

Esaia 16

O stris

(186) stis.†Quæ spes Christianis plebibus ante Deum est? Quandoquidem ex illo in vrbibus Romanis hæc mala non sunt, ex quo in barbarorum jure esse cœperunt. Ac per hoc vitiositas & impuritas, quasi germanitas quædam est Romanorũ hominum, & quasi mens atq; natura: quia ibi præcipuè vitia vbicunq; Romani.* Sed gravis est forsitan hæc atque iniqua congestio? gravis profectò, si falsa. At quomodo, inquis, quomodo non falsa, cum in paucis nunc fermè Romanis vrbibus fiant ista quæ diximus? Plurimas autem jam harum impuritatum labe non pollui, ubi licet sint loca ipsa ac domicilia erroris antiqui, nequaquam tamen agantur illa quæ prius acta sunt. Considerandum ergo vtrunque est, id est quid sit quod adhuc loca ipsa ac diversoria ludicrorum sint: ludicra autem esse cessaverint. Loca enim & habitacula turpitudinum idcirco adhuc sunt, quia illic impura omnia prius acta sunt: nunc autem ludicra ipsa ideò non aguntur, quia agi jam præ miseria tẽporis atq; egestate non possunt. Et ideo

conquæstio.

quod

quod prius actum est, vitiositatis fuit: quod nunc non agitur, necessitatis. Calamitas enim fisci & mendicitas jam Romani ærarii non finit, † vt vbique in res nu- (187) gatorias perditæ profundantur expensæ: Pereant adhuc quamlibet multa, & quasi in cœnum projiciantur: sed tamen perire jam tanta non queunt, quia non sunt tanta quæ pereant. Nam quantum ad votum nostræ libidinis atque impurissimæ voluptatis, optaremus profectò vel ad hoc tantũmodo plus habere, vt possemus in hoc turpitudinis lutum plura cõvertere. Et res ꝓbat quanta prodigere vellemus, si opulenti essemus ac splendidi, cum prodigamus tanta mendici. Ea est enim labes præsentium morum atque perditio, vt cum jam non habeat paupertas quod possit perdere, adhuc tamen velit vitiositas plus perire. Non est ergo quod blandiri nobis aliquid in hac parte possimus, vt dicamus, non in omnibus nunc vrbib. agi illa quæ prius acta sunt. Ideo enim non in omnibus jam aguntur, quia vrbes, vbi agebantur illa, jam non sunt: & vbi, siqui-

dem diu acta sunt, quæ id efficerent, vt vbi illa agebantur, esse non possint; sicut ipse ad peccatores Deus locutus est per Prophetam, *quia horum recordatus est Dominus: & ascendit*, inquit, *super cor eius, & non poterat Dominus vltra portare propter malitiam studiorũ vestrorum, & † propter abominationes quas fecistis, & facta est terra vestra in desolationem & stuporem, & in maledictum.* Per hæc ergo jam factum est, vt major pars Romani orbis in * desolatione esset, & in stuporem, & in maledictum. Atque vtinam acta tantummodo prius essent, & agere hæc Romana vitiositas aliquando cessaret! *forsitan*, vt scriptum est, *propitiaretur Deus peccatis nostris.* Sed nequaquam ita agimus, vt propitietur. Mala enim incessabiliter malis addimus, & peccatis peccata cumulamus: & cum maxima nostri pars jam perierit, id agimus vt pereamus omnes. Quis rogo interfici alterum juxta se videt, & ipse non metuit? Quis domum vicini sui ardere cernit, & non efficere omnibus modis nititur, ne ipse incẽdio concremetur? Nos

Ierem. 44. 21. 22.

(188)

* in desolationem

Psal. 102.

Nos non vicinos nostros tantùm ardere vidimus, sed ipsi jam ex maxima nostrorum corporũ parte arsimus. Et quid hoc, (pro nephas!) mali est? Arsimus, arsimus, & tamẽ flammas, q.b. iã arsimus nõ timemus. Nam quod non vbiq;, vt dixi, agantur quæ prius acta sunt, miseriæ est beneficium, non disciplinæ. Denique facilè hoc probo. Da enim prioris temporis sta- (189) tum, & statim vbiq; sunt quæ † fuerunt. Plus addo: quantũ ad vota hominũ pertinet, & si jam non vbiq; sunt, vbique ad hoc sunt: quia vbique ea populus vellet esse Romanus. Cum enim ab homine mala res sola necessitate non agitur, ipsa rei turpis cupiditas pro actione damna- *f. l. si. 2* tur. Nam, sicut *dixi, juxta Domini no- *Matth. 5* stri dictum: *Qui mulierem viderit ad concupiscendum, reus est adulterii corde concepti*: intelligere possumus, quod etiam si res turpes atque damnabiles necessitate non agimus, pro ipsa tamen rerum turpium voluntate damnamur. Et quid dicam de voluntate? per omnes hæc fermè, cum possunt, aguntur. Denique cuiuslibet ci-

vitatis, incolæ. Ravennam aut Romam venerint, pars ſunt Romanæ plebis in circo, pars ſunt populi Ravennatis in theatro, Ac per hoc nemo ſe loco aut abſentia excuſatum putet. Omnes turpitudine rerum vnum ſunt, qui ſibi rerum turpiũ voluntate ſociantur. Et blandimur nobis inſuper de probitate morum, blandimur nobis de turpitudinum raritate. Ego amplius dico, nôn ſolùm agi nunc illas ludicrorum infamium labes, quæ prius actæ ſunt, ſed criminoſiùs multò agi, quàm prius actæ ſunt. Tunc enim integra Ro-
(190) mani orbis membra †florebant, anguſta eſſe horrea publica opes fecerant: cunctarum vrbium cives divitiis ac delitiis affluebant: vix poterat religionis auctoritas inter tantam rerum exuberantiam, morum tenere menſuram. Paſcebantur tunc quidem paſſim in locis plurimis auctores turpium voluptatum; ſed plena ac referta erant oĩa. Nemo Reip. ſumptus cogitabat, nemo diſpendia, quia non ſentiebatur expenſa. Quærebat quodammodo ipſa Reſp. vbi perderet, quod penitus

tus

tus posset jam vix recipere: & ideo cumulus divitiarum, qui jam ferè modum excesserat, etiam in res nugatorias redundabat. Nunc autem quid dici potest? Recesserunt priorum temporũ facultates. Miseri jam sumus, & nec dum nugaces esse cessamus. Cumq; etiam pupillis prodigis vel prodigiosis soleat subvenire paupertas, simulq; vt destiterint esse divites, desinunt esse vitiosi: nos tantum novum genus pupillorum ac perditorum sumus, in quibus opulentia esse desiit, sed nequitia perdurat. Adeò nos non vt alii homines causas corruptelarum in illecebris, sed in cordibus habemus: & vitiositas nostra mens nostra est, ut ad emendandos (191) nos non†facultatum ablatione, sed malarum rerũ amore peccemus. Quanta autem vitia Romanorũ sint, quib. barbaræ gentes nõ coinquinantur, licet hactenus satis dixerim, addã tamen multa quæ desunt: sed illud admoneo tamen anteq̃ dicam, ne vllum penitus culpæ genus, quod ad contumeliam Dei pertinet, cuiq̃ leve esse videatur. Si enim illustrem ac præpo-

tentem virum nequaquam exhonorari à quoquam licet, & si quisquam exhonoraverit, decretis legalibus reus sistitur, & injuriarũ auctor jure damnatur: Quanto vtique majoris piaculi crimen est, injuriosum quempiam Deo esse? Semper enim per dignitatẽ injuriam perferentis, crescit culpa facientis: quia necesse est, quan-
od. 31. tò major est persona eius qui contumeli-
m. 20. am patitur, tantò maior sit noxa eius qui
25. facit. Et hinc est quod legimus in lege, etiam eos qui videntur contra mandatum sacrum levia fecisse, severissimè tamen esse punitos: vt intelligeremus scilicet, nil ad Deum pertinens, leve esse ducendum: quia etiam quod videbatur exiguum esse culpâ, grande hoc faciebat divinitatis injuria. Denique Oza ille Levites Dei, quid contra mandatum cœleste fecit, quod vacillantẽ †arcam Domini sustinere tentavit? Nihil .n. hinc erat lege præceptum, & statim dum sustinebat, extinctus est: non quia (vt videtur ad speciem) contumaci aliquid aut inofficiosa saltem mente commiserit, sed ipso officio inofficiosus fuit,

fuit, qui injussa præsumpsit. *Homo Israëlitica plebis cum ligna sabbatis collegisset, occisus est*, & hoc jussu & judicio Dei, piissimi scilicet ac misericordissimi judicis, et qui parcere absq; dubio quàm occidere maluisset, nisi rationem misericordiæ severitatis ratio vicisset. Vnus enim incautior periit, ne multi per incautelā postea deperirent. Et quid de singulis dicam? vniversa gens Hebræornm cum per eremum iter ageret, quia consuetudinarias carnes desideravit, partē suæ plebis amisit. Et quidem interdictum necdum fuerat ne desideraret; et sed legali, vt reor, observantiæ proficere DEVS voluit, vt rebellem concupiscentiam coherceret: quo facilius cunctus scilicet populus agnosceret, quantum evitare deberet, quæ Deus scriptis cœlestibus interdiceret, quando etiam illa eum admissa læderent, quæ necdum lege vetuisset. Laborem quoq; se sustinere idem populus ingemuit, & propter hoc plagis cœlestibus verberatur: †non quia laboranti gemere non liceat, sed ingratus scilicet fuit gemitus contra

Num. 11. & 15.

Exod. ...

(193)

Deum, quaſi auctorem immoderati laboris accuſans. Ex quo intelligi convenit, quantum placere Deo debeat, qui rerum jocundarū beatitudine fruitur, quando etiam de his queri non licet quæ ingrata videantur. Quæritur forſitan quorſum iſta pertineant? quorſum, abſq; dubio niſi vt nihil leve æſtimetur, quo Deus læditur. De ludis enim publicis dicimus, ludibriis ſcilicet ſpei noſtræ, ludibriis *vitæ noſtræ. Nā dum in theatris & circis ludimus, deperimus, ſecundum illud vtiq; dictum ſermonis ſacri: *Stultus per riſum operatur ſcelus*. Et nos itaq; dum inter turpia ac dedecoroſa ridemus, ſcelera committimus. Et quidē ſcelera non minima, ſed ab hoc ipſo pœnaliora, quia cum videantur ſpecie eſſe parva, rebus ſunt exitioſis peſtilentiſſima. Nam cum duo ſint maxima mala, ſi homo aut ſeipſum pimat, aut Deum lædat, hoc vtrunq; in ludis publicis agitur. Nam per turpitudines criminoſas æterna illic ſalus Chriſtianæ plebis extinguitur, & per ſacrilegas ſuperſtitiones majeſtas divina violatur. Dubium enim

§ fidei.

Pro. 10. v. 23.

nim non †eſt, quod lædunt Deũ, vtpote (194) idolis conſecratæ. Colitur namque & honoratur Minerva in gymnaſiis, Venus in theatris, Neptunis in circis, Mars in arenis, Mercurius in palæſtris: & ideo pro qualitate auctorum, cultus eſt ſuperſtitionum. Quicquid immunditiarum eſt, hoc exercetur in theatris: quicquid luxuriarum, in palæſtris; quicquid immoderationis, in circis: quicquid furoris, in caveis. Alibi eſt impudicitia, alibi laſcivia, alibi intemperantia, alibi inſania: Vbique dæmon, imò per ſingula ludicrorum loca, univerſa dæmonum monſtra. Præſident enim ſedibus ſuo cultui dedicatis. Ac per hoc in ſpectaculis iſtiusmodi non ſola eſt illecebra, nec ſola vitioſitas. admiſceri enim huic Chriſtianum hominem ſuperſtitioni, genus eſt ſacrilegii: quia eorum cultibus communicat, quorum feſtivitatibus delectatur. Quod quidem licet ſemper admodum grave ſit, tunc tamen magis intolerabile, cũ præter conſuetudinariũ vitæ uſum hoc vel adverſa noſtra faciunt criminoſius, vel ſecũda: quia & magis pla-

,, placandus est in adversis Deus, & minus ,, lædendus in prosperis. Placari quippe de- ,, bet cum irascitur; lædi non debet cum ,, propitiatur. Adversa enim † nobis per ira- ,, cundiam Dei veniunt; secunda per gra- (195) tiam. Nos autem è diverso omnia agimus. Dicis: Quomodo? Accipe. Ac primùm si quãdo exoratus sua ipsa misericordia Deus, (neq; enim vnquàm nos ita vivimus, vt exorari mereamur) sed si quando, vt dixi, a se ipse exoratus pacificos nobis dies, proventus vberes, divitẽ bonis omnibus tranquillitatem & abundantiam dederit super vota crescentem: tantâ secundarum rerũ prosperitate corrumpimur, tãtâ morũ insolentiũ pravitate vitiamur, vt & Dei penitus obliviscamur & nostri: Et cum omnem fructum datæ à Deo pacis in hoc consistere Apostolus dicat, *vt* 1. Tim. 2. 2. *quietam & tranquillam vitam agamus in omni pietate & castitate*: ad hoc tantùm data à Deo quiete vtimur, ut in ebrietate, vt in luxuria, vt in flagitiis, vt in rapinis, vt in omni scelere atque improbitate vivamus: quasi verò beneficium datæ pacis

pacis, vacatio sit probrositatis, & ad hoc inducias tranquillitatis Deo donante capiamus, vt licentiùs securiusq; peccemus. Indigni itaq; cœlestibus donis sumus, qui beneficiis Dei non bene vtimur, & facimus rem bonorum operum, †materiam (196) tantùm esse vitiorū: quo fit, vt ipsa pax cōtra nos sit, quia sic agitur à nobis, ne expediat rem accipere, qua deteriores sumus. Quis hoc credere queat? mutamus naturam rerum iniquitatibus nostris: & quæ Deus bona fecit munere pietatis suæ, ea nos nobis facimus mala esse moribus malis.

Sed videlicet qui corrumpimur rebus prosperis, corrigimur adversis: & quos intemperantes pax longa fecit, turbatio facit esse moderatos. Numquid populi civitatum, qui impudici rebus prosperis fuerant, asperis casti esse cœperunt? Nunquid ebrietas, quæ in tranquillitate & abundantia creverat, hostili saltem depopulatione cessavit? Vastata est Italia tot iam cladibus: ergo Italorum vitia destiterunt? Obsessa est vrbs Roma, & expugnata: er-

go

go deſierunt blaſphemi ac furioſi eſſe Romani; Inundarunt Gallias gentes barbaræ: ergo quantum ad mores perditos ſpectat, non eadem ſunt Gallorum crimina quę fuerunt? Tranſcenderunt in Hiſpaniæ terras populi vandalorum; mutata quidem eſt ſors Hiſpaniæ, ſed non mutata vitioſitas. Poſtremò, ne qua pars mundi exitialibus malis eſſet immunis, navigare per fluctus bella cœperunt: quæ
(197) vaſtatis † urbibus mari clauſis, & everſis Sardinia ac Sicilia, id eſt fiſcalibus horreis, atque abſciſſis velut vitalibus venis, Africam ipſam, id eſt quaſi animam captivavere Reip. Ecquid ingreſſis gentibus barbaris terram illam, forſitan vel metu vitia ceſſarunt: aut, ſicut corrigi ad præſens etiam nequiſſimi quique ſervorum ſolent, modeſtiam ſaltem ac diſciplinam terror extorſit? Quis æſtimare hoc malum poſſit? Circumſonabant armis muros Cirtæ Carthaginis populi barbarorum: & eccleſia Carthaginenſis inſaniebat in circis, luxuriabat in theatris: alii foris jugulabantur, alii intus fornicabantnr: pars plebis

erat

erat foris captiva hoſtium, pars intus captiva vitiorum. Cujus ſors pejor fuerit, incertum eſt. Illi quidem erant extrinſecus carne, ſed iſti intus mente captivi: & ex duobus letalibus malis, levius, ut reor, eſt captivitatem corporis Chriſtianum, quàm captivitatẽ animæ ſuſtinere, ſecundum illud quod docet Salvator ipſe in Evangelio, gravius multo animarũ mortem eſſe, quàm corporum. An credimus fortè, quod captivus animo populus ille non fuerit, qui lætus tunc in ſuorum captivitatibus fuit? captivus corde & ſenſu non erat, qui inter † ſuorum ſupplicia ridebat? qui jugulari ſe in ſuorum jugulis non intelligebat? qui mori ſe in ſuorum mortibus non putabat? Fragor, ut ita dixerim, extra muros, & intra muros, præliorum & ludicrorum confundebatur: vox morientium voxq; bacchantium: ac vix diſcerni forſitan poterat plebis ejulatio quæ cadebat in bello, & ſonus populi qui clamabat in circo. Et cum hæc omnia fierent, quid aliud talis populus agebat, niſi ut, cum eum Deus perdere adhuc fortaſſe

Math. 10 v. 28.

(198)

taſſe

taſſe nollet, tamen ipſe exigeret vt periret? Sed ego loquor de longè poſitis, & quaſi in alio orbe ſubmotis: cum ſciam etiam in ſolo patrio, atque in civitatibus Gallicanis omnes fermè præcelſiores viros calamitatibus ſuis factos fuiſſe peiores. Vidi ſiquidem ego ipſe, Treveros domi nobiles, dignitate ſublimes, licet jam ſpoliatos atque vaſtatos, minùs tamen everſos rebus fuiſſe quàm morib. Quamvis enim depopulatis jam atque nudatis aliquid ſupererat de ſubſtantia, nihil autèm de diſciplina. Adeò graviores in ſemet hoſtes externis hoſtibus erant, vt licet jam à barbaris everſi eſſent, à ſe tamẽ magis everterentur. Lugubre eſt referre quæ vidimus: ſenes, honoratos, (199) decrepitos, † Chriſtianos, imminente admodum jam excidio civitatis, gulæ ac laſciviæ ſervientes. Quid primum accuſandum eſt? quod honorati, an quod ſenes, an quod Chriſtiani, an quod periclitantes? Quis enim hoc fieri poſſe credat, vel in ſecuritate à ſenibus, vel in diſcrimine à pueris, vel vnq̃ à Chriſtianis? Iacebant in convi-

viis, obliti honoris, obliti ætatis, obliti professionis, obliti nominis ſui. Principes civitatis cibo conferti, vinolentia diſſoluti, clamoribus rabidi, bacchatione furioſi, nihil minus quàm ſenſus ſui: immò quia propè jugiter tales, nihil magis quàm ſenſus ſui. Sed cum hæc ita eſſent, plus multò eſt quod dicturus ſum: finem perditioni huic nec civitatum excidia fecerunt. Denique expugnata eſt quater urbs Gallorum Trever opulentiſſima. Promptum eſt de quo dicam. Sufficere utique debuerat emendationi prima captivitas, ut inſtauratio peccatorum non inſtauraſſet excidium. Sed quid plura? Incredibile eſt quod loquor: aſſiduitas illic calamitatum, augmentum criminum fuit. Sicut enim anguinum illud monſtrum, ut fabulæ ferunt, quod multiplicabat occiſio, ita etiam in Gallorum excellentiſſima urbe iis ipſis quibus † cohercebantur ſcelera plagis creſcebant, ut putares, pœnam ipſorũ criminum quaſi matrem eſſe vitiorum. Et quid plura? Ad hoc quotidie malorum ullulantium multiplicatione perven-

tentem virum nequaquam exhonorari à quoquam licet, & ſi quiſquam exhonoraverit, decretis legalibus reus ſiſtitur, & injuriarũ auctor jure damnatur: Quanto vtique majoris piaculi crimen eſt, injurioſum quempiam Deo eſſe? Semper enim per dignitatẽ injuriam perferentis, creſcit culpa facientis: quia neceſſe eſt, quan-
od.31. tò major eſt perſona eius qui contumeli-
m.20. am patitur, tantò maior ſit noxa eius qui
15. facit. Et hinc eſt quod legimus in lege, etiam eos qui videntur contra mandatum ſacrum levia feciſſe, ſeveriſſimè tamen eſſe punitos: vt intelligeremus ſcilicet, nil ad Deum pertinens, leve eſſe ducendum: quia etiam quod videbatur exiguum eſſe culpâ, grande hoc faciebat divinitatis injuria. Denique Oza ille Levites Dei, quid contra mandatum cœleſte fecit, quod vacillantẽ †arcam Domini ſuſtinere tentavit? Nihil.n. hinc erat lege præceptum, & ſtatim dum ſuſtinebat, extinctus eſt: non quia (vt videtur ad ſpeciem) contumaci aliquid aut inofficioſa ſaltem mente commiſerit, ſed ipſo officio inofficioſus fuit,

fuit, qui injussa præsumpsit. *Homo Israëlitica plebis cum ligna sabbatis collegisset, occisus est*, & hoc jussu & judicio Dei, piissimi scilicet ac misericordissimi judicis, et qui parcere absq; dubio quàm occidere maluisset, nisi rationem misericordiæ severitatis ratio vicisset. Vnus enim incautior periit, ne multi per incautelā postea deperirent. Et quid de singulis dicam? vniversa gens Hebræornm cum per eremum iter ageret, quia consuetudinarias carnes desideravit, partē suæ plebis amisit. Et quidem interdictum necdum fuerat ne desiderar;et sed legali, vt reor, observantiæ proficere DEVS voluit, vt rebellem concupiscentiam coherceret: quo facilius cunctus scilicet populus agnosceret, quantum evitare deberet, quæ Deus scriptis cœlestibus interdiceret, quando etiam illa eum admissa lęderent, quæ necdum lege vetuisset. Laborem quoq; se sustinere idem populus ingemuit, & propter hoc plagis cœlestibus verberatur: †non quia laboranti gemere non liceat, sed ingratus scilicet fuit gemitus contra

Num. 11. & 15.

Exod.

(293)

Deum, quasi auctorem immoderati laboris accusans. Ex quo intelligi convenit, quantum placere Deo debeat, qui rerum jocundarũ beatitudine fruitur, quando etiam de his queri non licet quæ ingrata videantur. Quæritur forsitan quorsum ista pertineant? quorsum, absq; dubio nisi vt nihil leve æstimetur, quo Deus læditur. De ludis enim publicis dicimus, ludibriis scilicet spei nostræ, ludibriis *vitæ nostræ. Nã dum in theatris & circis ludimus, deperimus, secundum illud vtiq; dictum sermonis sacri: *Stultus per risum operatur scelus*. Et nos itaq; dum inter turpia ac dedecorosa ridemus, scelera committimus. Et quidẽ scelera non minima, sed ab hoc ipso pœnaliora, quia cum videantur specie esse parva, rebus sunt exitiosis pestilentissima. Nam cum duo sint maxima mala, si homo aut seipsum pimat, aut Deum lædat, hoc vtrunq; in ludis publicis agitur. Nam per turpitudines criminosas æterna illic salus Christianæ plebis extinguitur, & per sacrilegas superstitiones majestas divina violatur. Dubium enim

* *fidei.*

Pro. 10. v. 23.

nim non †eſt, quod lædunt Deũ, vtpote (194) idolis conſecratæ. Colitur namque & honoratur Minerva in gymnaſiis, Venus in theatris, Neptunis in circis, Mars in arenis, Mercurius in palæſtris: & ideo pro qualitate auctorum, cultus eſt ſuperſtitionum. Quicquid immunditiarum eſt, hoc exercetur in theatris: quicquid luxuriarum, in palæſtris; quicquid immoderationis, in circis: quicquid furoris, in caveis. Alibi eſt impudicitia, alibi laſcivia, alibi intemperantia, alibi inſania: Vbique dæmon, imò per ſingula ludicrorum loca, univerſa dæmonum monſtra. Præſident enim ſedibus ſuo cultui dedicatis. Ac per hoc in ſpectaculis iſtiusmodi non ſola eſt illecebra, nec ſola vitioſitas. admiſceri enim huic Chriſtianum hominem ſuperſtitioni, genus eſt ſacrilegii: quia eorum cultibus communicat, quorum feſtivitatibus delectatur. Quod quidem licet ſemper admodum grave ſit, tunc tamen magis intolerabile, cũ præter conſuetudinariũ vitæ uſum hoc vel adverſa noſtra faciunt criminoſius, vel ſecũda: quia & magis

pla-

,, placandus est in adversis Deus, & minus ,, lædendus in prosperis. Placari quippe debet cum irascitur; lædi non debet cum ,, propitiatur. Adversa enim † nobis per iracundiam Dei veniunt; secunda per gra- (195) tiam. Nos autem è diverso omnia agimus. Dicis: Quomodo? Accipe. Ac primùm si quãdo exoratus sua ipsa misericordia Deus, (neq; enim vnquàm nos ita vivimus, vt exorari mereamur) sed si quando, vt dixi, a se ipse exoratus pacificos nobis dies, proventus vberes, divitẽ bonis omnibus tranquillitatem & abundantiam dederit super vota crescentem: tantâ secundarum rerũ prosperitate corrumpimur, tãtâ morũ insolentiũ pravitate vitiamur, vt & Dei penitus obliviscamur & nostri: Et cum omnem fructum datæ à Deo pacis in hoc consistere Apostolus dicat, (1. Tim. 2. 2.) *vt quietam & tranquillam vitam agamus in omni pietate & castitate*: ad hoc tantùm data à Deo quiete vtimur, ut in ebrietate, vt in luxuria, vt in flagitiis, vt in rapinis, vt in omni scelere atque improbitate vivamus: quasi verò beneficium datæ pacis

pacis, vacatio sit probrositatis, & ad hoc inducias tranquillitatis Deo donante capiamus, vt licentiùs securiusq; peccemus. Indigni itaq; cœlestibus donis sumus, qui beneficiis Dei non bene vtimur, & facimus rem bonorum operum, † materiam (196) tantùm esse vitiorũ: quo fit, vt ipsa pax cõtra nos sit, quia sic agitur à nobis, ne expediat rem accipere, qua deteriores sumus. Quis hoc credere queat? mutamus naturam rerum iniquitatibus nostris: & quæ Deus bona fecit munere pietatis suæ, ea nos nobis facimus mala esse moribus malis.

Sed videlicet qui corrumpimur rebus prosperis, corrigimur adversis: & quos intemperantes pax longa fecit, turbatio facit esse moderatos. Numquid populi civitatum, qui impudici rebus prosperis fuerant, asperis casti esse cœperunt? Nunquid ebrietas, quæ in tranquillitate & abundantia creverat, hostili saltem depopulatione cessavit? Vastata est Italia tot iam cladibus: ergo Italorum vitia destiterunt? Obsessa est vrbs Roma, & expugnata: ergo

go desierunt blasphemi ac furiosi esse Români; Inundarunt Gallias gentes barbaræ: ergo quantum ad mores perditos spectat, non eadem sunt Gallorum crimina quę fuerunt? Transcenderunt in Hispaniæ terras populi vandalorum: mutata quidem est sors Hispaniæ, sed non mutata vitiositas. Postremò, ne qua pars mundi exitialibus malis esset immunis, navigare per fluctus bella cœperunt: quæ (197) vastatis † urbibus mari clausis, & eversis Sardinia ac Sicilia, id est fiscalibus horreis, atque abscissis velut vitalibus venis, Africam ipsam, id est quasi animam captivavere Reip. Ecquid ingressis gentibus barbaris terram illam, forsitan vel metu vitia cessarunt: aut, sicut corrigi ad præsens etiam nequissimi quique servorum solent, modestiam saltem ac disciplinam terror extorsit? Quis æstimare hoc malum possit? Circumsonabant armis muros Cirtæ Carthaginis populi barbarorum: & ecclesia Carthaginensis insaniebat in circis, luxuriabat in theatris: alii foris jugulabantur, alii intus fornicabantnr: pars plebis

erat

erat foris captiva hostium, pars intus captiva vitiorum. Cujus sors pejor fuerit, incertum est. Illi quidem erant extrinsecus carne, sed isti intus mente captivi: & ex duobus letalibus malis, levius, ut reor, est captivitatem corporis Christianum, quàm captivitatẽ animæ sustinere, secundum illud quod docet Salvator ipse in Evangelio, gtavius multo animarũ mortem esse, quàm corporum. An credimus fortè, quod captivus animo populus ille non fuerit, qui lætus tunc in suorum captivitatibus fuit? captivus corde & sensu non erat, qui inter † suorum supplicia ridebat? (198) qui jugulari se in suorum jugulis non intelligebat? qui mori se in suorum mortibus non putabat? Fragor, ut ita dixerim, extra muros, & intra muros, præliorum & ludicrorum confundebatur: vox morientium voxq; bacchantium: ac vix discerni forsitan poterat plebis ejulatio quæ cadebat in bello, & sonus populi qui clamabat in circo. Et cum hæc omnia fierent, quid aliud talis populus agebat, nisi ut, cum eum Deus perdere adhuc for-

Math. 10 v.28.

tasse

viis, obliti honoris, obliti ætatis, obliti professionis, obliti nominis sui. Principes civitatis cibo conferti, vinolentia dissoluti, clamoribus rabidi, bacchatione furiosi, nihil minus quàm sensus sui: immò quia propè jugiter tales, nihil magis quàm sensus sui. Sed cum hæc ita essent, plus multò est quod dicturus sum: finem perditioni huic nec civitatum excidia fecerunt. Denique expugnata est quater urbs Gallorum Trever opulentissima. Promptum est de quo dicam. Sufficere utique debuerat emendationi prima captivitas, ut instauratio peccatorum non instaurasset excidium. Sed quid plura? Incredibile est quod loquor: assiduitas illic calamitatum, augmentum criminum fuit. Sicut enim anguinum illud monstrum, ut fabulæ ferunt, quod multiplicabat occisio, ita etiam in Gallorum excellentissima urbe iis ipsis quibus † cohercebantur scelera plagis crescebant, ut putares, pœnam ipsorū criminum quasi matrem esse vitiorum. Et quid plura? Ad hoc quotidie malorum ululantium multiplicatione perven-

tũ eſt, ut facilius eſſet vrbẽ illam ſine habitatore, quàm vllum penè habitatorem eſſe ſine crimine. Igitur hoc in illa. Quid in alia non longè, ſed prope ejusdem magnificentiæ civitate? nonne eadem & rerum ruina pariter & morum? Nam præter cetera, cum duobus illic præcipuis & generalibus malis avaritia & ebrietate omnia cõcidiſſent, ad hoc poſtremò rabida vini aviditate perventũ eſt, vt principes vrbis ipſius ne tunc quidẽ de cõviviis ſurgerent, cũ jam hoſtis vrbem intraret, adeò etiam Deus ipſis evidẽter, vt credo, manifeſtare voluit cur perirent, cum per quam rem ad perditionem vltimam venerant, eam ipſam agerent cum perirent. Vidi ego illic res lacrymabiles, nihil ſcilicet inter pueros differe & ſenes. Vna erat ſcurrilitas, vna levitas: ſimul omnia luxus, potationes, perditiones, cuncta omnes pariter agebãt: ludebant, ebriabãtur, enecabantur, laſciviebant in conviviis, vetuli, & honorati, ad vivendũ propè jã (201) imbecilles, †ad vinum prævalidiſſimi. Infirmi ad ambulandum, robuſti ad biben-

dum:

dum: ad gressum nutabundi, ad saltandũ expediti. Et quid plura? In hoc per cuncta illa, quæ diximus, devoluti sunt, vt compleretur in eis dictum illud sermonis sacri: *Vinum & mulieres apostatáre faciunt à Deo.* Nam dum bibunt, ludunt, mœchantur, insaniunt, Christum negare cœperũt. Et miramur post omnia ista, si ruinam rerum suarũ passi sunt, qui tantò antè mentibus corruerunt. Nemò itaq; vrbem illã in excidio suo tantùm perisse credat. Vbi n. talia acta sunt, prius jam perierãt quàm perirent. *Eccles. 19 v. 2.*

Dixi de vrbibus præclarissimis. quid reliquæ in diversis Galliarum partibus civitates? nunquid non consimilibus habitatorum suorum vitiis conciderunt? Nam ita cũctos crimina sua præcesserãt, vt nec metuerent periculum suum. Prænoscebatur captivitas, nec formidabatur. Ablatus quippe erat à peccatoribus timor, ne posset esse cautela. Itaq; barbaris penè in conspectu omniũ sitis, nullus metus erat hominum, non custodia civitatum. Tanta animorum, vel tanta potius peccatorum cæcitas fuit, † vt cum absq; dubio nullus (202)

perire vellet, nullus tamen id ageret ne periret. Totum incuria & ſegnities, totum negligentia & gula, totum ebrietas & ſomnolentia poſſidebant, ſecundum illud ſcilicet quod de talibus ſcriptum eſt: *Quia ſopor Domini irruerat ſuper eos.* Sopor quippe infunditur, ut perditio ſubſequatur, Cum enim, vt ſcriptum eſt, „ completis iniquitatibus ſuis peccator „ quis meretur vt pereat, providentia ab „ eo tollitur, ne periturus evadat. Sed hæc hactenus. Satis enim, vt arbitror, quod propoſui, evidenter oſtendi, ne in ſummo quidem rerum diſcrimine ceſſaſſe vnquam vitia civium, uſque ad excidia civitatum. Atque hæc fuerunt fortaſſe, jam non ſunt, aut vnquam eſſe ceſſabunt. Videlicet ſi qua adhuc hodie aut civitas, aut provincia vel plagis cœleſtibus afficitur, vel hoſtili populatione vaſtatur, humiliatur, convertitur, emendatur? Et non cunctos fermè Romani nominis populos prius eſt interire, quàm corrigi: non prius ipſos, quàm in ipſis vitia non eſſe. Deniq; id breviter probari poteſt, excita-

1. Reg. 26. v. 12.

Gen. 15.

ter

ter continuatis euersionibus summa vrbe Gallorum, cum omnis civitas bustum esset, malis & post excidia crescentibus. Nam † quos hostis in excidio non occi- (202) derat, post excidium calamitas obruebat, cum id quod in excidio evaserat morti, post excidium superesset calamitati. Alios enim impressa altiùs vulnera longis mortibus necabant: alios ambustos hostium flammis etiam post flammas pœna torquebat. Alii interibant fame, alii nuditate, alii tabescentes, alii rigẽtes: ac sic in vnũ exitum mortis per diversa moriẽdi genera corruebant. Et quid plura? vnius excidio vrbis affligebãtur aliæ quoq; civitates. Iacebãt siquidẽ passim (quod ipse vidi atq; * sustinui) vtriusque *f. stupui.* sexus cadavera nuda, lacera, vrbis oculos incestantia, avibus canibusq; laniata: lues erat viventium, fœtor funereus mortuorum, mors de morte exhalabatur, ac sic etiam qui excidiis supradictę vrbis non interfuerant, mala alieni excidii perferebant. Et quid post hæc, inquam, quid post hæc omnia? quis æstimare hoc amentiæ

genus possit? Pauci nobiles, qui excidio superfuerant, quasi pro summo deletę vrbis remedio, circenses ab imperatoribus postulabant. Vellem mihi in hoc loco ad exequendum rerum dignitatem parem negotio eloquentiam dari, scilicet vt tantum virtutis esset in querimonia, quantum doloris in causa. Quis enim existimare† possit, 204) quid primũ in his, de quibus diximus, accusandum sit, irreligiositas, an stultitia, an luxuria, an amentia. Totum quippe in illis est. Quid enim aut irreligiosius, quã petere aliquid iniuria Dei: aut quid stultius, quàm quid petas non considerare: aut quid tã perditi luxus, quàm in luctu res desiderare luxuriæ: aut quid amentius, quàm in malis esse, & malorum intelligentiam non habere? Quanquam in iis omnibus nulla res minus culpanda est, quàm amentia; quia voluntas crimen ,, non habet, ubi furore peccatur. Quo magis ,, hi de quibus loquimur accusandi sunt, quia sani insaniebant. Circenses ergò, Treveri, desideratis, & hoc vastati, hoc expugnati, post cladem, post sanguinem,

post

post supplicia, post captivitatem, post tot eversæ vrbis excidia? quid lacrymabilius hac stultitia? quid luctuosius hac amentia? fateor, miserrimos vos esse credidi, cum excidia passi estis: sed miseriores vos video, cum & spectacula postulatis. Putabam enim, vos in excidiis rem tantùm atque substantiam; nesciebā etiam sensū atq; intelligentiam perdidisse. Theatra igitur quæritis? Circū à principib. postulatis? cui quæso statui, cui populo, cui civitati? † vrbi exustæ & perditæ, plebi captivæ, (205) & interēptæ, quæ aut periit, aut luget. De qua etiamsi quid superest, totum calamitatis est: quæ cuncta aut mœstitudine est anxia, aut lacrymis exhausta, aut orbitate prostrata: in qua nescias penè cujus sit sors pejor ac deterior, interfectorum, aut vivētiū. Tantæ n. miseriæ sunt superstitū, vt infelicitatē vicerint mortuorū. Ludicra ergo publica, Trevir, petis: vbi quæso exercēda? an super bustum & cineres, sup ossa & sanguinem peremptorū? Quæ n. vrbis pars his malis omnibus vacat? vbi

non cruor fusus? vbi non strata corpora? vbi non concisorum membra lacerata? Vbique facies captæ vrbis, vbique terror captivitatis, vbique imago mortis. Iacent reliquiæ infelicissimæ plebis super tumulos mortuorum suorum; & tu circenses rogas. Nigra est incendio civitas; & tu vultum festivitatis vsurpas. Lugent cuncta; tu lætus es. Insuper etiam illecebris flagitiosissimis Deum provocas, & superstitionibus pessimis iram divinitatis irritas. Non miror, planè non miror, tibi evenisse mala quæ consecuta sunt. Nam quia tria te excidia non correxerunt, quartò perire meruisti. Hęc autem
06.) † omnia ideò copiosiùs paulò prolata sunt, vt probaremus scilicet, oia, quæ pertulimus, non improvidentia nos Dei atq; neglectu, sed justitia, sed judicio sed æquissima dispensatione & digissima retributione tolerasse, Neque vllā penitus Romani orbis, aut Romani nominis portionem, quamlibet graviter plagis cœlestibus cæsam, vnquam fuisse correctam.
,, Et ideo nequaquam vti meremur pro-

speris,

ſperis, quia non corrigimur adverſis, quamvis nobis etiam indignis interdum tribuantur bona, quia bonus dominus, quaſi indulgentiſſimus pater, etſi nos nonnunquam ſinit pro peccatis noſtris humiliari, non diu tamen patitur affligi: & ideo nunc aſperis rebus caſtigat ſuos pro diſciplina, nunc tranqillis fovet pro indulgentia. Sicut enim optimi ac peritiſſimi medici diſſimilibus morbis curas diſpares præſtant, atque aliis per dulcia medicamina, aliis per amara ſuccurrunt, & quoſdam curant cauteriorum aduſtione, quoſdam malagmatum placabilitate, aliis adhibent duram ferri ſectionem, aliis blandam infundunt olei lenitatem, & tamen diverſiſſimis licet curis eadem ſalus quæritur: Ita etiam Deus noſter, ſi quando nos plagis auſterioribus cohercet, quaſi cauteriis † & ſectionibus (207.) curat; quandò autem rebus proſperis refovet, quaſi oleo ac malagmatibus conſolatur. Per diverſam n. medicaminũ opẽ, ad vnã nos vult perducere ſanitatem. Solẽt quippe etiam nequiſſimos ſervos, quos ſup-

supplicia non correxerunt, blandimenta corrigere: & quos dominis suis verbera non submiserint, beneficia submittunt. Infantes quoque omnes ferè parvulos contumaces, quos morigeros minæ ac ferulæ non efficiunt, interdum πάγχρηστα atque blanditiæ ad obedientiã trahunt. Vnde intelligere debemus, nos & servis nequissimis nequiores, & insipientibus parvulis stultiores esse: quos nec quasi malos servos tormenta corrigunt, nec quasi infantulos blandimenta convertunt. Et quidem quemadmodum nullam Romani nominis partẽ pœna correxerit, satis vt arbitror, jam probavimus. Superest vt quemadmodum nec munera, nec blãdimenta nos Dei corrigant comprobemus. Munera autem Dei & blandimenta quęnam sunt? quæ scilicet, nisi pax nostra & quies nostra, & famulantes votis ac voluptatibus nostris rerum secundarum trãquillitates. Aliquid ergo, quia res exigit,
(208) etiam speciale dicamus. Igitur quoties in metu, in angustiis, in periculis sumus, cũ aut civitates ab hostib. obsidẽtur, aut pvinciæ

ciæ populatione vaſtãtur, aut quibuſcunque rerum adverſitatibus Reipub. mẽbra cæduntur, & opẽ cœleſtis manus votis precamur, ſi quo ſacræ miſerationis auxilio aut ſervatæ vrbes fuerint, aut finita populatio, aut hoſtiles exercitus fuſi, & metus omnis dono divinitatis ablatus, q̃d ſtatĩ poſt hæc omnia facimus? Compẽlare, credo, Domino Deo noſtro, cultu, honore, reverentia, beneficia, quæ ab eo accepimus, adnitimur. Hoc .n. eſt cõſequẽs, atque id etiam vſus vitæ humanæ habet, vt referatur gratia fœneratoribus gratiarum, & recipiant vicem munerum munerantes. Ita ergo nos forſitan facimus, atque humanis ſaltem cum Deo noſtro retributionibus agentes, cum ab eo bona accepimus, bona reddimus: ad domos videlicet ſtatim dominicas currimus: corpõra humi ſternimus, mixtis cum fletu gaudijs ſupplicamus: Illuſtramus donarijs ſacra limina, aras muneribus. Et quia ipſi dono illius feſti ſumus, tẽplũ quoq; ipſius vultu noſtræ feſtivitatis induimus: aut certè quod ei non minus eſt, priorib

ex ipſo corde vitiis renuntiamus, † operũ bonorũ victimas cędimus, & pro gaudiis novis novæ converſationis hoſtias im̃olamus. Omnibus deniq; im̃unditiis bellum ſanctum indicimus. Circorum inſanias fugimus, fœditates theatralium ludorum execramur. Vovemus domino novam vitam, & ad obtinendam ejus perpetuò protectionem, noſmetipſos Deo ſacrificamus. Cum hęc ergo, quę diximus, pro recentibus beneficiis Dei debeant fieri, videamus quę fiant. Ad ludos protinus curritur, ad inſanias convolatur, in theatris populus diffunditur, in circis plebs tota bacchatur. Ille nobis ad hoc bona præſtat, vt boni ſimus: nos è diverſo quoties bona accepimus, mala noſtra cumulamus: Ille nos beneficiis ſuis vocat ad probitatem; nos ruimus in improbitatem: Ille beneficiis ſuis provocat ad compunctionem; nos ruimus in diſſolutionem: vocat ille ad caſtitatem; nos ruimus in impuritatem. Præclarè videlicet factis muneribus reſpondemus. Præclarè dona ejus vel agnoſcimus, vel hono-

ramus,

ramus, qui quantum ab eo beneficii accepimus, tantum ei injuriarum repensamus: aut injuria Dei hoc fortè non est, aut esse indignior possit, aut multis & magnis opus sit: sed inveterata in nobis malorum omnium labe aliter jam non † vitiosi esse non possumus, nisi vt omninò non simus. (210.) Quæ in nobis rogo spes bonæ frugis est? Qui ignorantia peccant, errore agnito corriguntur. Qui religionis expertes commutaverunt sectam, mutare incipiunt disciplinam. Postremò, vt dixi, qui aut abundantia nimia, aut securitate vitiantur, desinunt esse perditi cum destiterint esse securi. Nos nec ignorantia labimur, nec religionis expertes sumus, nec prosperitate rerum ac securitate corrumpimur. Omnia siquidem è diverso sunt. Religionem novimus; ignorantia non excusamur. Pacem & divitias priorum temporum non habemus. Omnia quæ fuerant, aut ablata, aut immutata sunt; sola tantùm vitia creverunt. Nihil nobis de pace & prosperitate pristina reliquum est, nisi sola omninò cri-

crimina, quæ prosperitatem non esse fecerunt. Vbi namque sunt antiquæ Romanorum opes & dignitates? Fortissimi quondam Romani erant; nunc sine viribus. Terrebant Romani veteres; nos timemus: vectigalia illis soluebant populi barbarorum; nos vectigales barbaris sumus. Vendunt nobis hostes lucis vsuram: tota admodum salus nostra commercium est. O infelicitates nostræ! ad quid de-
211) venimus? † & pro hoc gratias barbaris agimus, à quibus nos ipsos pretio comparamus. Quid potest esse nobis vel abiectius, vel miserius? & vivere nos post ista credimus, quibus vita sic constat? Insuper etiam ridiculos ipsi nos facimus. Aurum quod pendimus, munera vocamus. Dicimus donum esse quod pretiũ est, & quidem pretium conditionis durissimæ ac miserrimæ. Omnes quippe captivi cum semel redempti fuerint, libertate potiuntur: Nos semper redimimur, & nunquam liberi sumus. Illorum more dominorum nobiscũ barbari agunt, qui mancipia obsequiis suis non necessaria mercedibus

dibus

dibus promerendis locant. Similiter enim non vnquam ab hac sumus liberi functione quam pendimus. Ad hoc quippe mercedes jugiter solvimus, vt sine cessatione solvamus.

Explicit liber Sextus.

INCIPIT LIBER SEPTIMVS.

CVM autem de infirmitate ac miseria Romanorum nonnulla dixerim, contraria † forsitan negotio quod nūc a- (212) gimus dixisse videbimur. Scio enim posse hoc loco subjici, Hinc maximè probari, quod non respiciat humanas res Deus: quia cum Romani quondā pagani & vicerint, & regnaverint, nunc Christiani & vincantur, & serviāt. Sufficere quidem ad confutationem objectionis istius poterant illa, quæ dudum de cunctis ferè paganis gentibus dicta sunt: id est magis peccare eos, qui scientes negligāt legem Dei, quàm qui non faciunt nescientes. Sed tamen, si Deus annuit, cum ad eam negotii partem accesserimus, vt de veteribus Ro-

Romanis aliqua dicantur, evidenter divino munere approbabimus, tam juſtum tunc erga illos fuiſſe domini favorem, quàm nunc erga nos juſtam ſeveritatem. Et tam dignum illud fuiſſe, quod Romanos tunc Deus auxilio ſuo extulit, quàm nunc dignum eſſe quod puniuntur. Atque vtinam pœna ipſa prodeſſet. Illud gravius ac luctuoſius multò, quòd poſt pœnā nulla correctio eſt Curare nos vult caſtigationibus ſuis Dominus; ſed curam non remedia ſequuntur. Quid hoc mali eſt? Iumenta ac pecudes ſectione curantur: Et putrefacta mulorum, aſinorum, porcorum viſcera, cum aduſta cauteriis (213.) fuerint, munus medicę † aduſtionis agnoſcunt, ſtatimque vbi aut cremata, aut deſecta fuerit vitiatorum corporum labes, in locum demortuæ carnis viva ſuccedit. Nos & vrimur, & ſecamur: ſed nec ferri deſectione, nec cauteriorum aduſtione ſanamur: immò, quòd eſt gravius, curâ ipſâ deteriores ſumus. Et ideo non fruſtra nobis evenit, quod evenire pecudibus & jumentis ſolet, quæ irremediabi-

diabiles morbos ferunt. Nam in omnibus partibus mundi quia curis medicantibus non corrigimur, morte atque occisione finimur. Ecce enim, (vt non repetam, quę multò ante jam dixi) hoc ipsum quale est, quod paulò antè memoravi, scilicet quia & miseri pariter & luxuriosi sumus? Esto enim: * sunt vitia ista felicium, *f. sint.* (quāvis nemo * quidē probrosus possit esse & felix: quia vbi nō est vera honestas, nō est vera felicitas.) Sed modò, vt supra dixi *al: idem.* esto: sint vitia ista feliciū, & lōgè flagitiosius laboraverūt ad exacerbandū. An fortè falsum est, & * odiosè potius quàm verè *al. inuidi* ista dicuntur? Non * oratoria probatione, *osem.* qua vti alii in causis solent, vt producam *al: vtor* quoscunque ad probandum, aut paucos, *rei ap-* aut extraneos, aut minùs idoneos testes: *prob.* ipsos interrogemus à quibus † acta sunt: *(214)* falsum sit quod diximus, si negarint. Fatentur * etiam: & quidem (quod est gravi- *al: enim* us) sic fatentur, vt in ipsa confessione non doleant. Idem enim nunc est animus in fatentibus, qui in agentibus fuit. Sicut tunc non puduit flagitia committere, sic

nunc omninò non pœnitet, flagitioſa feciſſe: Exceptis tamen perpaucis, fermè ſanctis atque inſignibus viris, qui vt quidam de numero ipſorum ait: *Sparſis redemerunt crimina nummis*. Exceptis, inquam, his quos loquor, vtique etiam in illa tunc generali admodum colluvione vitiorũ, rectè minorum criminũ reos fuiſſe credimus, qui corrigi à divinitate meruerũt. Non penitus enim dominũ lædit ſuum, cui propitiatio reſervatur. Et quid plura? puto quod ſemper & in ipſo errore, reſpexerit, à quo hoc obtinere potuit, ne diutius erraret. Ceteri autem, & plurimi fermè ac nobiliſſimi, propè idem omnes: vnus gurges, omnium, gula: penè vnũ lupanar, omnium vita Et quid dicam de lupanaribus? minoris etiã criminis lupanar puto. Meretrices enim quæ illic ſunt, fœdus connubiale non norunt, ac per hoc non maculant quod ignorant. Impudicitiæ enim piaculo ſunt obnoxiæ; ſed reatu
(215) tamẽ† adulterii non tenẽtur. Adde huic, quod & pauca fermè ſunt lupanaria, & paucæ quæ in his vitam infeliciſſimam

vi-

vivunt. Damnavêre meretrices apud Aquitanos: at vbi ea civitas in locupletiſſima ac nobiliſſima ſui parte non quaſi lupanar fuit? Quis potentum ac divitum non in luto libidinis vixit? Quis nõ ſe barathro ſordidiſſimę colluvionis im̄erſit? Quis conjugii fidem reddidit? immò quantum ad paſſivitatem libidinis pertinet, quis non conjugem in numerum ancillarum redegit? & ad hoc venerabilis connubii ſacramēta dejecit, vt nulla in domo ejus vilior videretur in maritali deſpectione, quàm quæ erat princeps matrimonii dignitate. Cogitat fortè aliquis, nõ ſita ad plenum eſſe vt loquor, habuiſſe. n. illic matres familias jus ſuum, & dominarum honorem poteſtatemque tenuiſſe. Verũ eſt, habuerũt quidẽ multæ integrũ jus dominii; ſed nulla fermè impollutum jus matrimonii: & nos modò nõ quærim'; quæ mulierum poteſtas, ſed quàm virorũ corrupta fuerit diſciplina. Quamvis nec poteſtatem quidem illic matresfamilias integram habuiſſe dicam, quia quæcũque jus connubii inviolatum ac ſalvum

nonhabet, nec † *dominium salvum habet. Haud multum enim matrona abest à vilitate servarum, vbi paterfamilias ancillarum maritus est. Quis autem Aquitanorum divitum non hoc fuit? quem non sibi ancillæ impudicissimæ, aut adulterum, aut maritum jure dixerunt? *Equi enim emissarii,* (vt propheta ait) *in fœminas facti sunt. Vnusquisque. enim ad vxorẽ proximi sui* * *irruebat.* Atque illi de quibus hęc scripta legimus, & minore fortasse crimine, & minore, vt reor, numero criminum ac passivitate peccabant. Hi autem verè ut emissarii equi non ad paucas tantùm, sed penè ad omnes vernulas suas, id est q. ad greges proprios* irruebãt, & in morem eorum pecudum, qui mariti gregum appellantur, fervidæ libidinis debacchatione grassantes, in quamcunque eos primùm fœminam ardens impudicitiæ furor traxerat, irruebant. Hîc jam quæro à sapientibus, cum hæc ita essent, quales putent fuisse illic familias, vbi tales erant patresfamilias? Quanta servorum illic corruptela, vbi dominorum tanta corruptio?

216.)

l: dominii.

Hier. 5. v. 8.

l. hinnibat.

l: hinnibant.

ptio? Morbido enim capite, nil sanum est: « neque vllum omninò membrum officio « suo fungitur, vbi quod est principale non « constat. In domo autem sua pacis & opulentiæ † securitas. Cur quæso illic sunt, v- (217) bi jam nulla pax, vbi nulla securitas? In omni enim fermè vrbe Romana, pax & securitas non sunt. Cur sola vitia tantùm perdurant? quis rogo ferre possit in homine egestuoso esse lasciviam? Criminosior quippe est luxuriosa paupertas, & majoris est invidiæ miser *nugator. *al. nugax* Quis captivitatem expectans de circo cogitat? Quis metuit mortem, & irridet? Nos & in metu captivitatis ludimus, & positi in mortis timore ridemus. Sardöicis quodammodo herbis omnem Romanum populũ putes esse saturatum: Moritur & ridet, & ideo in omnibus ferè partibus mundi risus nostros lachrymę consequũtur: ac venit etiam in præsenti super nos illud Domini nostri dictum: *Væ vobis qui ridetis, quoniam flebitis.* *Luc. 6. v. 25.* Sed forsitan cum de ludicris ac fœditatibus publicis diutissimè dixerimus, in hoc tantùm deteri-

teriores eſſe non putes barbaris, quia illi hæc non agunt, nos agimus: cæterùm ipſo carnalis libidinis ſcelere & fornicationis funeſtæ cœno nō ita pollui. Cōparemus, ſi placet, ceteris nationibus etiā in hac parte Romanos: & quidem neſcio an vllis rectius comparentur, quàm his quos
18) Deus in medio Reip. † ſuæ poſitos, poſſeſſores fecit ac dominos ſoli eſſe Romani.
„ Vnde quamvis nihil diſputari de judicio Dei poſſit, tamen cum ablatā nobis juris noſtri optimam partem barbaris dederit, videamꝰ an id quod nobis tulit, & illis tradidit, juſto judicio tradidiſſe videatur. Nemini dubium eſt Aquitanos omnes populos medullam ferè omnium Galliarū, & vber totius fœcunditatis habuiſſe: nec ſolùm fœcunditatis, ſed, quæ præponi interdum fœcunditati ſolent, voluptatis, jocunditatis, pulchritudinis. Adeò illic omnis admodum regio aut intertexta vineis, aut florulenta pratis, aut diſtincta culturis, aut conſita pomis, aut amœnata lucis, aut irrigata fontibus, aut interfuſa fluminibus, aut circundata meſſibus fuit:

re

vt verè poſſeſſores & domini terræ illius, non tam ſoli iſtius portionem, quàm paradiſi imaginē poſſediſſe videātur. Quid ergo poſt iſta omnia? officioſiores absque dubio Deo eſſe debuerant quos ſpecialiter Deus abundantiſſima beneficiorum ſuorum dote ditaverat. Quid enim rectius aut quid dignius, quàm vt quibus per munera ſua Dominus quaſi ſpecialiter videbatur placere voluiſſe, iidē quoq; ſpecialius Domino cultu ac religione placuiſſent? præſertim † cū à nobis Deus nil ōnerosū, (219) nil grave exigat. Non.n. nos ad aratra, aut ad ligones vocat, non ad ſcindendas terras, neq; ad vineas paſtinandas, nō denique illa exigit à ſuis ſervis quæ nos exigimus à noſtris. Quid namque ait? *Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati eſtis, & ego reficiam vos.* Matth. v. 28. 29 & 30. *Tollite iugum meum ſuper vos, & diſcite à me, quia mitis ſum, & humilis corde, & invenietis requiē animabus veſtris. Iugum enim meū ſuave, & onus meum leve.* Non ergo nos ad laborē vocat Dominus, ſed ad refectionē. Quid namq; à nobis exigit, quid præſtari ſibi à

crimina, quæ prosperitatem non esse fecerunt. Vbi namque sunt antiquæ Romanorum opes & dignitates? Fortissimi quondam Romani erant; nunc sine viribus. Terrebant Romani veteres; nos timemus: vectigalia illis soluebant populi barbarorum; nos vectigales barbaris sumus. Vendunt nobis hostes lucis vsuram: tota admodum salus nostra commercium est. O infelicitates nostræ! ad quid de- 211) venimus? † & pro hoc gratias barbaris agimus, à quibus nos ipsos pretio comparamus. Quid potest esse nobis vel abiectius, vel miserius? & vivere nos post ista credimus, quibus vita sic constat? Insuper etiam ridiculos ipsi nos facimus. Aurum quod pendimus, munera vocamus. Dicimus donum esse quod pretiũ est, & quidem pretium conditionis durissimæ ac miserrimæ. Omnes quippe captivi cum semel redempti fuerint, libertate potiuntur: Nos semper redimimur, & nunquam liberi sumus. Illorum more dominorum nobiscũ barbari agunt, qui mancipia obsequiis suis non necessaria mercedibus

dibus

dibus promerendis locant. Similiter enim non vnquam ab hac sumus liberi functione quam pendimus. Ad hoc quippe mercedes jugiter solvimus, vt sine cessatione solvamus.

Explicit liber Sextus.

INCIPIT LIBER SEPTIMVS.

CVM autem de infirmitate ac miseria Romanorum nonnulla dixerim, contraria † forsitan negotio quod nūc a- (212) gimus dixisse videbimur. Scio enim posse hoc loco subjici, Hinc maximè probari, quod non respiciat humanas res Deus: quia cum Romani quondā pagani & vicerint, & regnaverint, nunc Christiani & vincantur, & serviāt. Sufficere quidem ad confutationem objectionis istius poterant illa, quæ dudum de cunctis ferè paganis gentibus dicta sunt: id est magis peccare eos, qui scientes negligāt legem Dei, quàm qui non faciunt nescientes. Sed tamen, si Deus annuit, cum ad eam negotii partem accesserimus, vt de veteribus Ro-

Romanis aliqua dicantur, evidenter divino munere approbabimus, tam juſtum tunc erga illos fuiſſe domini favorem, quàm nunc erga nos juſtam ſeveritatem. Et tam dignum illud fuiſſe, quod Romanos tunc Deus àuxilio ſuo extulit, quàm nunc dignum eſſe quod puniuntur. Atque vtinam pœna ipſa prodeſſet. Illud gravius ac luctuoſius multò, quòd poſt pœnâ nulla correctio eſt. Curare nos vult caſtigationibus ſuis Dominus; ſed curam non remedia ſequuntur. Quid hoc mali eſt? Iumenta ac pecudes ſectione curantur: Et putrefacta mulorum, aſinorum, porcorum viſcera, cum aduſta cauteriis
(213.) fuerint, munus medicę † aduſtionis agnoſcunt, ſtatimque vbi aut cremata, aut deſecta fuerit vitiatorum corporum labes, in locum demortuæ carnis viva ſuccedit. Nos & vrimur, & ſecamur: ſed nec ferri deſectione, nec cauteriorum aduſtione ſanamur: immò, quòd eſt gravius, curâ ipsâ deteriores ſumus. Et ideo non fruſtra nobis evenit, quod evenire pecudibus & jumentis ſolet, quæ irremediabi-

diabiles morbos ferunt. Nam in omni-
bus partibus mundi quia curis medican-
tibus non corrigimur, morte atque occi-
sione finimur. Ecce enim, (vt non repe-
tam, quę multò ante jam dixi) hoc ipsum
quale est, quod paulò antè memoravi, sci-
licet quia & miseri pariter & luxuriosi su-
mus? Esto enim: * sunt vitia ista felicium, *f. sint.*
(quāvis nemo * quidē probrosus possit es-
se & felix: quia vbi nō est vera honestas, nō
est vera felicitas.) Sed modò, vt supra dixi *al: idem.*
esto: sint vitia ista feliciū, & lōgè flagitiosi-
us laboraverūt ad exacerbandū. An fortè
falsum est, & * odiosè potius quàm verè *al invidi-*
ista dicuntur? Non * oratoria probatione, *osem.*
qua vti alii in causis solent, vt producam *al: vtor*
quoscunque ad probandum, aut paucos, *rei ap-*
aut extraneos, aut minùs idoneos testes: *prob.*
ipsos interrogemus à quibus † acta sunt: *(214)*
falsum sit quod diximus, si negarint. Fa-
tentur * etiam: & quidem (quod est gravi- *al: enim.*
us) sic fatentur, vt in ipsa confessione
non doleant. Idem enim nunc est animus
in fatentibus, qui in agentibus fuit. Sicut
tunc non puduit flagitia committere, sic

nunc omninò non pœnitet, flagitiosa fecisse: Exceptis tamen perpaucis, fermè sanctis atque insignibus viris, qui vt quidam de numero ipsorum ait: *Sparsis redemerunt crimina nummis*. Exceptis, inquam, his quos loquor, vtique etiam in illa tunc generali admodum colluvione vitiorũ, rectè minorum criminũ reos fuisse credimus, qui corrigi à divinitate meruerũt. Non penitus enim dominũ lædit suum, cui propitiatio reservatur. Et quid plura? puto quod semper & in ipso errore, respexerit, à quo hoc obtinere potuit, ne diutius erraret. Ceteri autem, & plurimi fermè ac nobilissimi, propè idem omnes: vnus gurges, omnium, gula: penè vnũ lupanar, omnium vita Et quid dicam de lupanaribus? minoris etiã criminis lupanar puto. Meretrices enim quæ illic sunt, fœdus connubiale non norunt, ac per hoc non maculant quod ignorant. Impudicitiæ enim piaculo sunt obnoxiæ; sed reatu
(215) tamẽ† adulterii non tenẽtur. Adde huic, quod & pauca fermè sunt lupanaria, & paucæ quæ in his vitam infelicissimam

vi-

vivunt. Damnavêre meretrices apud Aquitanos: at vbi ea civitas in locupletissima ac nobilissima sui parte non quasi lupanar fuit? Quis potentum ac divitum non in luto libidinis vixit? Quis nõ se barathro sordidissimę colluvionis imẽrsit? Quis conjugii fidem reddidit? immò quantum ad passivitatem libidinis pertinęt, quis non conjugem in numerum ancillarum redegit? & ad hoc venerabilis connubii sacramẽta dejecit, vt nulla in domo ejus vilior videretur in maritali despectione, quàm quæ erat princeps matrimonii dignitate. Cogitat fortè aliquis, nõ sita ad plenum esse vt loquor. habuisse. n. illic matres familias jus suum, & dominarum honorem potestatemque tenuisse. Verũ est, habuerũt quidẽ multæ integrũ jus dominii; sed nulla fermè impollutum jus matrimonii: & nos modò nõ quærim'; quæ mulierum potestas, sed quàm virorũ corrupta fuerit disciplina. Quamvis nec potestatem quidem illic matresfamilias integram habuisse dicam, quia quæcũque jus connubii inviolatum ac salvum

216.) nonhabet, nec † *dominium ſalvum habet. Haud multum enim matrona abeſt à vilitate ſervarum, vbi paterfamilias ancillarum maritus eſt. Quis autem Aquitanorum divitum non hoc fuit? quem non ſibi ancillæ impudiciſſimæ, aut adulterum, aut maritum jure dixerunt? *Equi enim emiſſarii,* (vt propheta ait) *in fœminas facti ſunt. Vnuſquiſque. enim ad vxorẽ proximi ſui* irruebat.* Atque illi de quibus hęc ſcripta legimus, & minore fortaſſe ctimine, & minore, vt reor, numero criminum ac paſſivitate peccabant. Hi autem verè ut emiſſarii equi non ad paucas tantùm, ſed penè ad omnes vernulas ſuas, id eſt q. ad greges proprios* irruebãt, & in morem eorum pecudum, qui mariti gregum appellantur, fervidæ libidinis debacchatione graſſantes, in quamcunque eos primùm fœminam ardens impudicitiæ furor traxerat, irruebant. Hîc jam quæro à ſapientibus, cum hæc ita eſſent, quales putent fuiſſe illic familias, vbi tales erant patresfamilias? Quanta ſervorum illic corruptela, vbi dominorum tanta corruptio?

l: dominii.

Hier. 5. v. 8.

l. hinniebat.

l: hinnibant.

ptio? Morbido enim capite, nil sanum est: neque vllum omninò membrum officio suo fungitur, vbi quod est principale non constat. In domo autem sua pacis & opulentiæ † securitas. (217) Cur quæso illic sunt, vbi jam nulla pax, vbi nulla securitas? In omni enim fermè vrbe Romana, pax & securitas non sunt. Cur sola vitia tantùm perdurant? quis rogo ferre possit in homine egestuoso esse lasciviam? Criminosior quippe est luxuriosa paupertas, & majoris est invidiæ miser *nugator. (al. nugax) Quis captivitatem expectans de circo cogitat? Quis metuit mortem, & irridet? Nos & in metu captivitatis ludimus, & positi in mortis timore ridemus. Sardöicis quodammodo herbis omnem Romanum populũ putes esse saturatum: Moritur & ridet, & ideo in omnibus ferè partibus mundi risus nostros lachrymę consequũtur: ac venit etiam in præsenti super nos illud Domini nostri dictum: *Væ vobis qui ridetis, quoniam flebitis.* (Luc. 6. v. 25.) Sed forsitan cum de ludicris ac fœditatibus publicis diutissimè dixerimus, in hoc tantùm de-

vt verè poſſeſſores & domini terræ illius, non tam ſoli iſtius portionem, quàm paradiſi imaginē poſſediſſe videātur. Quid ergo poſt iſta omnia? officioſiores absque dubio Deo eſſe debuerant quos ſpecialiter Deus abundantiſſima beneficiorum ſuorum dote ditaverat. Quid enim rectius aut quid dignius, quàm vt quibus per munera ſua Dominus quaſi ſpecialiter videbatur placere voluiſſe, iidē quoq; ſpecialius Domino cultu ac religione placuiſſent? præſertim † cū à nobis Deus nil ōneroſū, (219) nil grave exigat. Non.n. nos ad aratra, aut ad ligones vocat, non ad ſcindendas terras, neq; ad vineas paſtinandas, nō denique illa exigit à ſuis ſervis quæ nos exigimus à noſtris. Quid namque ait? *Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati eſtis, & ego reficiam vos. Tollite iugum meum ſuper vos, & diſcite à me, quia mitis ſum, & humilis corde, & invenietis requiē animabus veſtris. Iugum enim meū ſuave, & onus meum leve.* Non ergo nos ad laborē vocat Dominus, ſed ad refectionē. Quid namq; à nobis exigit, quid præſtari ſibi à

Matth. v.28.29 & 30.

bis jubet, nisi solam tantummodo fidem, castitatem, humilitatem, sobrietatem, misericordiam, sanctitatem? quæ vtique omnia non onerant nos, sed ornant: nec solùm hoc, sed adeò vitam præsentem or- » nãt, vt futurã plus ornare possint. O bonũ » ô pium, ô inæstimabilis misericordiæ do- » minum! qui ad hoc nobis in pręsenti re- » ligionis munera tribuit, vt ipsa in nobis » postea, quæ nunc dat, munera munerentur. Tales igitur ętiam omnes absque dubio Aquitani esse debuerant. Et quidem, vt diximus, specialiùs tales, quia specialia Dei munera possidebant. Et quid post hæç omnia, quid* secutum est? quid, nisi cuncta † quę diversa sunt? in omnibus quippe Galliis sicut divitiis primi fuere, sic vitiis. Nusquam enim improbior voluptas, nusquam inquinatior vita, nusquam corruptior disciplina. Hanc pro muneribus sacris dederunt domino retributionem: vt inquantum eos beneficiis suis ille ad se illexerat ad propitiandum, intantum illi ab eo recederent. Do- » minus quasi corporis sui caput est, & vita

secun- dum. … 20.)

eius

cjus cunctis quasi norma vivendi. Pessimumque est hoc in hoc negocio, quod libentiùs omnes deteriora sectantur: & facilius mala institutio * damnat bonos, quàm bona emendat malos. Porrò autem cum etiam boni atque honesti patresfamilias famulos bonos facere non possint, quantam illic putamus fuisse labem familiarum, vbi domini erant impuritatis exemplum? Quamvis non exẽplum illic tantummodo malũ fuerit, sed vis ac necessitas quædam: quia parêre impudicissimis dominis famulæ cogebantur invitæ, & libido dominantium, necessitas subjectarum erat. Ex quo intelligi potest, quantum cœnum impudicarum sordium fuerit, vbi sub impurissimis dominis castas esse, etiamsi voluissent, fœminas non licebat. Sed videlicet difficile hoc probari potest, & nulla ominò † extant præteritarum turpitudi- (221) num flagitiorúmque vestigia. Ecce etiam nunc multi ex eis, licet patria careant, & in comparatione præteritarum opum pauperes vivant, pejores fermè sunt

al. depravat.

quàm fuerunt. Pejores autem non vno modo, quia etsi eadem faciũt quę ante faciebant, hoc ipso tamen deteriores sunt, quia à scelere non cessant. Siquidē facinora eorũ etsi majora nõ sunt, attamen plura sunt: ac per hoc etsi criminũ novitate nõ crescũt, pluralitate cumulantur. Adde autem quod hæc, vt dixi, faciunt jã senes: adde quod pauperes. Vtrumq; n. sceleris „ augmentum est. Minus siquidē prodigio- „ sũ est peccare juvenes, peccare locupletes. Quę autē in iis spes aut remediũ est, qui ab vsitata impuritate, nec miseriarũ egestate, nec vitæ extremitate revocãtur? Esto n.: quosdam aut stulta præsumtio lõgæ vitæ aut spes quãdoq; agendæ pœnitentiæ consoletur: nónne novũ hoc mõstri genus est, esse aliquos etiam in morte vitiosos? Quæ cũ ita sint, numquid est aliquid ꝙ dici amplius possit? Sed adhuc tamen addamus, scilicet quod multi hæc agunt hodie etiã inter hostes siti, & quotidiano discrimine ac timore captivi. (222) Cúmq; ob impurissimã vitam † traditi à Deo barbaris fuerint, impuritates tamen ipsas etiam inter barbaros non relinquũt.

Sed

Sed tales fortè hostes sunt inter quos agũt, vt eos ista delectent, & offendantur gravissimè, si cum impudici sint, videant castos esse Romanos. quod si ita esset, nequaquam tamẽ facere nos improbos improbitas deberet aliena: quia quẽlibet hominũ magis sibi præstare convenit vt sit bon⁹, quàm alteri vt sit mal⁹: & plus id laborandũ est vt placeamus Deo per honestatẽ: quàm vt hominib⁹ per impuritatẽ: ac proinde etiam si inter impudicos quis barbaros vivat, magis tamen pudicitiam amet, si quidem quæ sibi expedit, quàm impudicitiã, quæ impuris hostibus placet. Sed quid* accidit insuper ad mala nostra? Inter pudicos barbaros impudici sumus. Plus adhuc dico, offendũtur barbari ipsi impuritatibus nostris. Esse inter Gothos non licet scortatorem Gothum; soli inter eos præjudicio nationis ac nominis permittũtur impuri esse Romani. Et quę nobis, rogo, spes ante Deum est? Impudiciam nos diligimus, Gothi execrantur: puritatem nos fugimus, illi amant: Fornicatio apud illos crimen atque

*f. accedit.

discri-

discrimen est; apud nos decus. Et putamus, 223) nos ante Deum posse † consistere? Putamus nos posse salvos esse, quando omne impuritatis scelus, omnis impudicitiæ turpitudo à Romanis admittitur, & à barbaris vindicatur? Hîc nunc illos l. quaero * requiro, qui meliores nos putant esse quàm barbaros. Dicant quid horum vel paucissimi Gothi faciunt, vel quid non horum Romani omnes, vel penè omnes. Et miramur, si terræ vel Aquitanorum, vel nostrum omnium à Deo barbaris datæ sunt: cum ea quæ Romani polluerant fornicatione, nunc mundent barbari castitate. Sed fortè hoc in Aquitanicis tantùm. Transeamus etiam ad alias mundi partes, ne de solis tantum modo Gallis dixisse videamur. Quid Hispanias, nónne vel eadem, vel majora forsitan vitia perdiderunt? Quas quidem cœlestis ira etiam si aliis quibuslibet barbaris tradidisset, digna tamen flagitiorum tormenta toleraverunt, puritatis inimici. Sed accessit hoc ad manifestandam illic impudentiç damnationem, vt Vuandalis potissi-

tissimum, id est publicis barbaris traderentur. Dupliciter in illa Hispanorum captivitate Deus ostendere voluit, quantum & odisset* acrius libidinem, & diligeret castitatem, cum & Vuandalos,* ob solam maximè pudicitiam illis † superponeret, & Hispanos ob solam vel maximè impudicitiam subjugaret. Quid enim? Nunquid non erant in omni orbe terrarum barbari fortiores, quibus Hispaniæ traderentur? multi absque dubio, imò ni fallor, omnes. Sed ideo ille infirmissimis hostibus cuncta tradidit, vt ostenderet scilicet, non vires valere, sed causam: “ neque nos tunc ignavissimorum* quorundam hostium fortitudine obrui, sed sola vitiorum nostrorum impuritate superari: vt verè in nos venerit dictum illud, quod ait ad Iudæos Dominus: *Secundum immunditias suas & secundum iniquitates suas feci illis, & averti faciem meam ab eis.* Et alibi ad gentem ipsam: *Adducet Dominus super te gentem de longinquo, & vngulis,* inquit, *equorum suorum omnes plateas tuas conculcabunt, & populum tuum*

al: carnis
al: ad.
(224)
al: quondam.
Deut. 28 v. 49.
Ezech. 2 v. 11.

gladio

gladio interficient. Completa ergo in nos ſunt omnia, quæ ait ſermo divinus, & jura verborum cœleſtium luit pœna cunctorum: ſed tamen cum omnes ferè barbaræ gentes Romanum ſanguinem biberint, omnes viſcera noſtra laceraverint, quid eſt quod Deꝰ noſter maximas Reip. opes & locupletiſſimos Romani nominis populos in jus potiſſimum ignaviſſimorũ (225) quorundã † hoſtium dedit? Quid? niſi vt cognoſceremus ſcilicet quod ſupra dixi, meritorum hoc fuiſſe, non virium: vtq; ipſum quoque hoc nobis in confuſionẽ caderet ac pœnam, quod ignaviſſimis traderemur: & vel ſic plagam cœleſtis manus agnoſceremus, quia nos nõ fortiſſimi, ſed ignaviſſimi ſubjugarent. Sic evidenter Deꝰ intelligi voluit, „ magna opera ſæpè patrari per paucos. „ Ita per infirmos res acta eſt, ne opus cœleſtis dexteræ virtuti aſſignetur humanæ, ſed divinæ: ſiquidem & *In Iudi. 4. & 9.* dux Siſara, quem Hebræus timebat exercitus, à muliere proſtratus eſt: & Abimelech civitatum expugnatorem fœminea manus perculit: & ferratæ Aſſyriorũ acies vidua

vidua opitulante ceciderunt. Et, ne de solis fœminis tantũ loquar, Benadad regem Syriæ, cui præter innumera populi sui milia, & triginta duo reges, exercitùsq; ejusdẽ numeri serviebãt, nonne ideò à paucis principũ pedissequis Dominꝰ vinci voluit, vt qui esset autor talis victoriæ nosceretur? Contra Madianitas quoque, qui, vt liber Iudicũ refert, instar locustarum cũcta compleverant, Gedeon jubetur pugnare cum paucis, non quia plures in exercitu non haberet, sed vetatur multos ad bellũ ducere, ne multitudo sibi possit aliquid de victoria vsurpare. Vnde cum triginta millia armatorum congregasset, sic ad eũ Dominus locutus est: *Multus est tecum populus, nec tradetur Madian in manus eius.* Et quid postea? homini adversum innumera barbarorũ milia pugnaturo ccc. tantũ viros reliquit. In eam quippe exiguitatem redigi agmen militum jussit, vt sibi de patrato divinitùs belli opere paucitas vsurpare nihil posset: denique cur hoc Dominus faceret, ita ipse evidentissimè declaravit, dicens: *Ne glorietur contra me Israel, & dicat, viribus meis liberatus sum.*

Audi-

Audiant, inquam, hoc omnes improbi, audiant omnes præsumptuosi, audiant præpotentes, audiant cuncti, quid Deus dicit. *Ne glorietur*, inquit, *contra me Israel, & dicat: Meis viribus liberatus sum.* Audiant, inquam, omnes contraria & blasphema jactantes: audiant hæc, spem suam in homine ponētes: Loqui vniversos adversum se Deus dicit, qui liberari se viribus suis posse præsumunt. Quis autem est Romanorum non ita dicens? Quis est non ita sentiens? Quis nostræ partis non propè jugiter in hac parte blasphemat? Nullas esse jam Reip. vires, omnium* cōscientia est, & ne sic quidem agnoscimus, cujus † hoc beneficiis, quod adhuc vivimus, debeamus. Si quando enim nobis prosperi aliquid præter spem nostram & meritum Deus tribuit, alius ascribit hoc fortunæ, alius eventui, alius ordinationi ducum, alius consilio, alius magistro, alius patrocinio; nullus Deo. Et miramur si nobis cœlestis manus aliqua non præstet, cui quicquid præstiterit, derogamus. Quid enim aliud facimus, cum bona quæ

[margin: *al: conscientiæ.*]

[margin: (227)]

præ-

præſtat, nos vel eventibus caſuum, vel virtutibus ducum, vel quibuscunque aliis rebus frivolis deputamus? Hoc enim modo & terris nos oportet gratias agere, quod fruges annuas metimus, & vineis quod vindemiamus, & mari quod piſces capimus, & ſiluis quod ligna cædimus, & ovibus quod veſte tegimur, & pecudibus ceteris quod carne ſaturamur. Nam quę ratio eſt, vt ei pro muneribus aliis grati eſſe velimus, cui maximorum beneficiorum gratiam derogamus? Aut quis contentus eſt homo noſtræ conditionis, vt ei quis acceptum referat, cui de donis ſuis detraxerit ſumma? Ita & nos licet Deo in nullo dignè gratias agamus, parum tamen erat ſi pro his tantummodò grati eſſe vellemus, quæ ad vſum vivendi dedit. Cur hanc gratiam tollimus, quod nos in anguſtiis † juvat, & in periculis liberat, (228) & in medio barbararum gentium ſuos jugi protectione conſervat? At non ita Gothi, non ita Vuandali, malis licet Doctoribus inſtituti, meliores tamen in hac parte quàm noſtri. Offendi quoſdam

quāvis suspicer his quę diximus: sed quia veritas magis quam offensio cogitāda est, ,, dicam & sæpè dicam: non ita Gothi, non ita Vuandali, qui & in discrimine positi opem à Deo postulant, & prosperitatis suæ munus divinis nominibus appellant. Deniq; probavit hoc bello proximo infelicitas nostra. Cum n. Gothi metuerent, prę-sūpsimus nos: nos in viribus spem ponere, illi in Deo: cum pax ab illis postularetur, à nobis negaretur: illi Episcopos mitterent, nos repelleremus: Illi etiam in alienis sacerdotibus Deum honorarent, nos etiā in nostris contemneremus: prout actus vtriusq; partis, ita & rerum terminus fuit. Illis data est in summo timore palma; nobis in summa elatione confusio. Verè & in nobis tunc & in illis evidenter probatū fuit illud Domini nostri dictum: *Quoniam qui se exaltat humiliabitur, & qui se humiliat exaltabitur.* (Luc. 14.) Illis. n. exaltatio data est pro humilitate; nobis pro elatione dejectio. (229) Namque agnovit † hoc ille dux nostræ partis, qui eandem vrbem hostium, quā eodem die victorem se intraturum

esse

esse præsumpsit, captivus intravit. Probavit scilicet quod propheta dixit, quia *non est hominis via eius, nec viri est vt ambulet & dirigat gressus suos.* Nam quia viam suã juris sui existimavit, nec gressũ directionis habuit, nec viam salutis invenit. *Effusa est*, vt legimus, *abiectio super principem: seductus est in invio, & nõ in via: & ad nihilũ deductus est, velut aqua decurrẽs.* In quo quidem præter ipsam rerum infelicitatẽ præsens judicium Dei patuit, vt quicquid facturum se vsurparat, ipse pateretur. Nã quia sine divinitatis auxilio ac Dei ductu capiendum à se hostẽ credidit, ipse captus est: consilii ac sapientię summam vsurpavit, ignominiã temeritatis incurrit: vincula quæ aliis paravit, ipse sustinuit. Et quod rogo evidentius Dei judicium esse potuit, quàm vt habens prædatoris fiduciã, præda fieret: triumphũ præsumens, triumphus esset, circundaretur, corriperetur alligaretur, retorta brachia tergo gereret, manꝰ, quas bellicosas putabat, vinctas videret: puerorũ ac mulierũ spectaculũ fieret, illudẽtes sibi barbaros cerneret,

Psal. 10.

230) irrisionem †sexus promiscui sustineret: & qui maximum habuerat supercilium fortis viri, mortem subiret ignavi. Atque vtinam hoc ipsum breve remedium malorum esset, non diuturna toleratio. Ille autem, quantum ad pœnarum longitudinem pertinet, longo tempore & diuturna in ergastulo barbarorum tabe consumptus, in hanc miseriam redactus est, vt quod plerunque homines etiam pœnis ipsis gravius atque acerbius putant, in miserationem hostium deveniret. Et hoc cur? absque dubio, nisi quia, vt jam dixi, illi Deo humiles, nos rebelles: illi crediderunt, in manu Dei esse victoriam, nos in nostra, immò in sacrilega atq; impia, (quod est peius nocentiusq;) quàm natiua. Deniq; ipse rex hostium, quantum res prodidit ac probauit, vsq; ad diem pugnæ stratus cilicio preces fudit, ante bellum in oratione iacuit; ad bellum de oratione surrexit. Priusquàm pugnam manu capesseret, supplicatione pugnauit, & ideo fidens processit ad pugnam, quia iam meruerat in oratione victoriam. Nō diffi-

dissimiliter autē illud etiam apud Vuandalos : ad quos cum in iis partibus sitos nostra pars pergeret, tantamque ad debellandos eos præsumptionis fiduciam ferret, quantam † etiam proximè ad (231) Gothos, pari superbiæ, pari fastus exitu corruerunt. Venitque super exercitum nostrum prophetæ dictum: *Obruet Dominus confidentiam tuam, & nihil habebis prosperum.* (Hier. 2.) Confidebamus enim in sapientia nostra & fortitudine, contra Dei mandata dicentis : *Non glorietur sapiens in sapientia sua, nec fortis in fortitudine sua; sed in hoc glorietur qui gloriatur, scire & nosse me, quia ego sum Dominus.* (Hier. 9.) Non immeritò itaque metu numinis ad meliora se illi subsidia contulere, quàm nostri. nā cum armis nos atque auxiliis superbiremus, à parte hostium nobis liber divinæ legis occurrit. Ad hanc enim præcipuè opem timor & perturbatio tunc Vuandala confugit, vt seriem nobis cœlestis eloquii opponeret, & adversum advenientes ora reseraret. Hîc nunc requiro, quis hoc vnquam è nostris partibus fece-

rit, aut quis non irrisus fuerat, si putasset esse faciendum? Irrisus vtique, sicut à nostris omnia fermè religiosa ridentur. Et ideo quid prodesse nobis prærogativa illa religiosi nominis potest, quod nos catholicos esse dicimus, quod fideles esse jactamus: quod Gothos ac Vuandalos hæretici nominis *comprobatione despicimus, cũ ipsi hæretica † pravitate vivamus. Itaq; rectissimè nobis dicitur illud quod Iudæis in lege fidentibus dixit sermo divinus: *Quomodo dicitis: Sapientes sumus, & lex domini nobiscum est: Nolite*, inquit, *confidere in verbis mendacii, dicentes, templum domini, templum domini, templum domini est: Quoniã si benedixeritis vias vestras & studia vestra, vt advenæ, & populo, & viduæ nõ feceritis calumniam, nec sanguinem innocentum effuderitis in loco hoc, Habitabo vobiscum in loco isto à seculo vsque in seculum.* Quo vtiq; ostenditur, quod si ista non facimus, superflua nobis catholici nominis præsumptione plaudamus. Sed hinc jam & superius satis dictum est, & adhuc fortasse dicetur, nec opus est, vt de hoc ampliùs disseramus, vbi DEI jugejudicium est. Illi crescunt quotidie; nos de-

*l. exprobratione (152)

Ier. 8. / 7.

crescimus: Illi proficiunt, nos depravamur: Illi florescunt, nos arescimus, vt verè in nos veniat dictũ illud quod de Saul ac David ait sermo divinus: *Quia David* [2. Re. 3] *erat proficiens, & semper seipso robustior, domus autẽ Saul decrescens quotidie.* Iustus est enim, vt propheta ait, *justus est dominus,* [Psal. 118] *& rectum judicium suum.* Iudicamur itaq; etiam præsente judicio à Deo, & ideo excitata est in perniciem nostram ac dedecus gens ignavissima, quæ de loco in locum pergens, [(233)] de orbe in orbem transiens, † vniversa vastaret. Ac primùm de solo patrio effusa est in Germaniam primam, nomine barbaram, ditione Romanam: Post cujus exitium primùm arsit regio Belgarum; deinde opes Aquitanorũ luxuriantium. Et postea quid fuit totum Africę territorium, quàm domus vna vitiorum, [Eze. 4?] aheno illi similis, de quo propheta dicit: *Væ civitati sanguinum, ollæ cujus rubigo in ea est, & rubigo ejus non exivit de ea.* Civitatẽ, vt videmus, aheno, & iniquitatem sanguini comparavit, vt intelligam⁹ scilicet sic esse in civitate populi iniquitatẽ, sicut in aheno sanguinem bullientẽ.

Non dissimile est autem huic illud sacri
Ezech.22 sermonis : *facti sunt mihi domus Israel commixti omnes æramento, & ferro, & stagno, & plumbo, & in medio argentum permixtum est. Propterea sic dicit hæc dominus Deus : Pro eo quod facti estis omnes in permixtionem vnam, conflabo vos, & insufflabo vos in igne iræ.* Dissimilima inter inter se genera metallorum sacer sermo memoravit. Et quo modo in eodem conflatorio res diversæ conflentur? scilicet quod in diversitatibus metallorum dissimilitudo hominum designatur. Et ideo etiam argentum, id est nobilioris
34) materię metallum iisdem ignibus † datur, quia naturæ nobilioris ingenium vita degenerante damnatur. Sicut etiam de principe Tyri dixisse legimus Deum
Ezec.27. per prophetam : *Fili hominis, accipe lamentum super principem Tyri, & dic illi : Hæc dicit dominus Deus: tu consignatio similitudinis, corona decoris in deliciis paradisi fuisti : omnem lapidem pretiosum indutus es, Sardonicem, & Topazium, & Smaragdum.* Et iterum : *Argento*, inquit, &

auro

auro implesti thesauros tuos, à multitudine Eze.28. *negotiationis, implesti promptuaria tua.* Quæ omnia nunquid non talia sunt, ut vel specialiter de Afris dicta videantur? vbi enim majores thesauri, vbi major negotiatio, vbi promptuaria pleniora? *Auro,* inquit, *implesti thesauros tuos à multitudine negotiationis tuæ.* Ego puto adeò divitem quondam Africam fuisse, vt mihi copia negotiationis suæ non suos tantùm, sed etiam mundi thesauros videatur implesse. Et quid post hæc? *Exaltatum est,* inquit, *cor tuum in decore tuo: propter multitudinem peccatorum tuorum in terram te proieci.* Quomodo Africanæ potentiæ & hoc competit, aut quomodo projecta esse videtur in terram? Quomodo? nisi quando amisit potentiæ veteris altitudinem, quasi cœlestem perdidit dignitatem. *Et educam,* inquit, *ignem† de medio tui. hic te devorabit.* (235) Quid hac re verius? de media quippe eorum iniquitate ignis peccati exiit, qui felicitatem prioris temporis devoravit. *Et omnes,* inquit, *qui te noverunt inter natio-*

nes contristabuntur super te. Cõvenire illis hoc non putemus, si non eversio Africani soli, luctus est generis humani. *Perditio*, inquit, *factus es, & non eris amplius in æternum.* In perditionẽ illic jam deducta omnia satis constat. Superest, ne malorũ præsentium pœnas etiam æterna cõtinuatio consequatur, nõ patiatur hoc autem pro affectu suæ misericordiæ Deus. Nam quantum ad meritum nostrorum criminum pertinet, ita se res habet, vt pati posse videatur. Quid.n. piaculorum est non illic semper admissum? Ne de omnibꝰ dicam, quia & enormia ferè sunt, & sciri & dici tanta nõ possunt, de sola vel maximè obscœnitate impuritatũ loquor: & quod est gravius, sacrilegiorum. Prætermitto in aliquo rabiem cupiditatis, vitium totius generis humani. Prætereo avaritiæ inhumanitatem, quod propriũ est Romanorũ penè omnium malum. Relinquatur ebritas, nobilibus ignobilibusq; cõmunis. Taceatur superbia & tumor, tam peculiare
(318) hoc divitum regnum est, vt aliquid † forsitan de jure suo se putent perdere, si hinc sibi

sibi alius quicquam voluerit vendicare. Transeatur denique prope omne fraudum, falsitatum, perjuriorum nephas. Nulla vnquam his malis Romana civitas caruit, et specialius hoc scelus Afrorũ omnium fuit. Nam sicut in sentinam profundæ navis colluviones omnium sordium: sic in mores eorum, quasi ex omni mundo, vitia fluxerunt. Nullá enim improbitatem scio quæ illic non redundaverit, cũ vtique etiam paganæ ac * ferinæ *al. ferreæ* gentes, etsi habeant specialiter mala propria, non est tamen in his hoc corpus omnium. *Galliarum, sed paulatim id ipsũ tamen, vt dum pars clade cæditur, pars exemplo emendetur. Sed vbi apud nos emendatio, aut quæ pars Romani orbis, quamvis afflicta corrigitur? *Omnes* enim, vt legimus, *declinaverunt, simul inutiles facti sunt.* *Psal. 52.* Et ideo propheta clamat ad Deum, & dicit: *Percussisti eos, & non doluerunt, attrivisti eos, & renuerunt accipere disciplinam. Induraverunt facies suas super petram, & noluerunt reverti.* *Hier. 5.* Quam verè autem etiam in nos hoc cadat, res ipsa indicat. Va-

stata

ſtata eſt diu Gallia: ergo emendata eſt cum vicina eſſet Hiſpania. Nec immeritò, 237) quia nullus erat omnino † timor, nulla correctio, flammis quibus arſerant Galli, Hiſpani ardere cœperunt. In quo illud eſt, vt ſupra dixi, ſceleratiſſimum & graviſſimum, quod cum arſerint, vt ita dicam, membra hominum peccatorum, curata non ſunt vitia peccantium. Et ideo compulſus eſt criminibus noſtris Deus, vt hoſtiles plagas de loco in locum, de orbe in orbem ſpargeret, & excitatas penè ab vltimis terræ finibus gentes etiam trans mare mitteret, quæ Afrorum ſcelera punirent. Quid enim? Nunquid abductę à ſolo patrio degere intra Gallias non potuerant? aut ne degerent, quem timebant, cum illæſæ à nobis vſque ad tempus illud cuncta vaſtaverint? Sed eſto: intra Gallias formidabant: quid in Hiſpania, vbi exercitus noſtros etiam bellando contriverant, nunquid conſiſtere aut permanere metuebant jam victores, jam triumphantes? quibus vſque ad hoc fortitudinis factum contingeret

geret

geret ascendere, & post experimenta belli diu parati intelligerent, sibi Romanæ Reip. vires etiam cum barbarorum auxiliis pares esse non posse. Potuerant ergo illic degere, nec timebant: sed illa vtique cœlestis manus, quæ eos ad punienda Hispanorum flagitia illuc traxerat, etiam ad † vastandam Africam transire cogebat. (238) Ipsi denique fatebantur, non suum esse quod facerent. agi enim se divino jussu ac perurgeri. Ex quo intelligi potest quanta sint mala nostra, ad quos vastandos atque cruciandos ire barbari compelluntur inviti, secundũ illud quod vastator terræ Israeliticæ rex Assyriorum ait: *Nunquid sine Domini voluntate ascendi in locum istum? Dominus dixit mihi: Ascende ad terram hanc, & demolire eam.* Esa. 35. Et alibi sacer sermo: *Hoc dicit dominus exercitu-* Hie. 25. *um Deus Israel: Ecce ego mittam & assumam Nabuchodonosor regem Babylonis, servum meum, veniensque percutiet terram Aegypti.* Vnde agnoscere possumus, cuncta quidem quæ affliguntur, judicio Dei percuti, sed tamen (vt sæpe memoravi,) pro-

propter peccata subverti. Ac per hoc quicquid actum est, peccatis, non Deo ascribendum: quia rectè illi rei factum ascribitur, quæ vt ita fieret exegit. Nam & homicida cum à judice occiditur, suo scelere punitur: & latro aut sacrilegus cum flammis exuritur, suis criminibus concrematur. Vnde & quod Wandali ad Africam transierunt, non est divinæ severitati, sed Afrorum sceleri deputandum. Gravi .n. (239) eos antequám illuc pergerent † ac longa iniquitate traxerunt. Et ideo intelligere debemus, quia pietatis divinæ fuit, quod pœnam diu debitam distulit: piaculorum a. & criminum, quod aliquando peccator populus quæ merebatur recepit: nisi forte Afros hoc nō meruisse credimus, cum vtiq; nulli magis, vtpote in quos omnia simul improbitatū atq; impuritatum genera confluxerint. Ceteri .n. homines etsi nonnullis flagitiorum vitiis obligati sunt, quibusdā tamen nō implicantur: etsi* involentia nō carent, malivolentia carent: etsi libidine æstuant, *rapacitati nō serviunt. Multos deniq; etsi accusat incōtinentia

al. vinolentia.
al. rapacitate non seruiunt.

tia

tia corporum, simplicitas cõmendat animorũ. In Afris v. penè omnib. nihil horũ est, quod ad vtrumq; pertineat, id est bonum æquè ac malum: quia totum admodum malum. Adeò exclusa naturæ originalis sinceritate, aliam quodammodo in his naturã vitia fecerunt. Exceptis .n. paucissimis Dei servis, vbi non omnia execratione digna? Gothorũ perfida, sed pudica est: *Alanorum impudica, sed hospitales: *Saxones crudelitate efferi, sed minus perfida: Franci mendaces, sed castitate venerandi. Omnes denique gentes habent sicut † peculiaria mala, ita etiã quædam bona. In Afris penè omnibus nescio quid non malum. Si accusanda est inhumanitas, inhumani sunt. Si ebrietas, ebriosi sunt. Si falsitas, fallacissimi. Si dolus, fraudulentissimi. Si cupiditas, cupidissimi. Si perfidia, perfidissimi. Impuritas eorum atque blasphemia his omnibus admiscenda non sunt: quia illis quæ supra diximus malis aliorum gentium vitia, his autem etiam sua ipsorum vicerunt. Ac primùm, vt de impuritate dicamus, quis nescit Africam totam obscœnis lihi-

al Alamanorum.
al. mirandi.
(240)

bium principe,& quaſi matre contentus ſum, illa ſcilicet Romanis arcibus ſemper æmula, armis quondam & fortitudine, pòſt ſplendore & dignitate. Carthaginem dico & vrbi Romæ maximè adverſariam, & in Africano orbe quaſi Romam, quæ mihi ideo in exemplum ac teſtimonium ſola ſufficit: quia vniverſa penitus, quibus in toto mundo diſciplina Reip. vel procuratur, vel regitur, in ſe habuit. Illic enim omnia officiorum publicorum inſtrumenta, illic artium liberalium ſcholæ, illic philoſophorum officinæ, cuncta denique vel linguarum gymnaſia vel morum; illic quoque etiam copiæ militares, & regentes militiã poteſtates, illic honor proconſularis, illic quotidianus judex & rector, quantum ad nomen quidem proconſul, ſed quantum ad potentiam conſul; illic denique omnes rerum diſpenſaſatores,† & differentes inter ſe tam gradu, quàm vocabulo dignitates, omnium (242) vt ita dicam, platearum & compitorum procuratores, cuncta fermè & loca vrbis, & membra populi gubernantes. Hac ergo

go tantum contenti ſumus ad exemplū ac teſtimonium ceterarum, vt intelligamus ſcilicet quales illæ fuerunt civitates, quæ minores habuerūt probi officii procurationes, cū viderimus qualis extiterit vbi ſummi ſemper fuere rectores. Quo loco propè eſt, vt pœniteat me promiſſionis meæ, id eſt quod ſuperius ſpopondi, cunctis propè Afrorū criminibus prætermiſſis de impuritatibus præcipuè ac blaſphemiis eorū me eſſe dicturū. Video n.q. ſcaturientem vitiis civitatem, video vrbē omnium iniquitatum genere furentem, plenam quidē turbis, ſed magis turpitudinib': plenā divitiis, ſed magis vitiis: vincentes ſe invicem homines nequitia flagitiorum ſuorum, alios rapacitate, alios impuritate certantes, alios vino languidos, alios cruditate diſtentos, hos ſertis redimitos, illos vnguētis oblitos, cūctos vario luxus marcore perditos, ſed penè omnes vna errorū motte proſtratos: nō omnes quidē vinolētia temulētos, ſed omnes tamē peccatis †ebrios. Populos putares nō (243.) ſani ſtatus, nō ſui ſenſus, nō animo incolumes,

mes,non gradu,quasi in morem baccharũ crapulæ catervatim inservientes. Iam verò illud cujusmodi,aut quàm grave,genere quidem dispar, sed iniquitate non dispar, nisi fortè in hoc dispar quia majus. Proscriptiones dico orphanorum,viduarum afflictiones,pauperum cruces qui ingemiscentes quotidie ad Deum, finẽ malorum imprecantes, & quod gravissimũ est,interdum vi nimiæ amaritudinis etiam adventum hostium postulantes,aliquando à Deo impetraverunt, vt eversionẽ tandem à barbaris in commune tolerarent, quam soli ante à Romanis toleraverant. Sed esto: hæc omnia prætermittantur,quia & in toto fermè aguntur orbe Romano,& spopondi me de his malis nec pauca dicturum. Quid ergo impudicitia atq; impuritas de qua loquor, nunquid non ad eversionem Afrorum sola sufficeret? quę n. fuit pars civitatis non plena sordibus, quæ intra vrbem platea aut semita nõ lupanar? Adeò penè omnia compita, omnes vias, quasi foveæ libidi-

num interciderant, aut quasi retia prætexebant, vt etiam qui ab hac re penitus 144), abhorrerent, tamen vitare vix† possent. Latronum quodammodo excubias videres, commeantium viatorum spolia captantes, qui insidiarum frequentium dẽsitate, ita omnes admodum calles, omnes anfractus, ac diverticula sepsissent, vt nullus fermè tam cautus esset, qui non in aliquos insidiarum laqueos incurreret, etiã qui se de plurimis expedisset. Fœtebant, vt ita dixerim, cuncti vrbis illius cives cœno libidinis, spurcum sibimetipsis mutuò impudicitiæ nidorẽ inhalantes. Sed horrori eis tamen horrida ista nõ erant, quia idem omnes horror infecerat. Vnã. n. illic putes fuisse libidinum fornicationúmq; sentinam, cœnum quasi ex omni platearum & cloacarum labe collectum. Et quæ illic spes esse poterat, vbi præter id quod in Domini templo erat, nihil videri penit' nisi sordidũ nõ licebat? Quanquam quid dicam in Dei templo? hoc quippe totum ad sacerdotes tantùm & clerũ pertinet, quos non discutio, quia

Domini

Domini mei miniſterio reverentiam ſervo: & quos ita ſolos puros arbitror fuiſſe in altario, ſicut pereuntibus Sodomis ſolum Loth fuiſſe legimus in monte. *Gen. 19* Ceterùm quantum ad plebem pertinet, quis in illo numero caſtus fuit? Caſtum dico? (245) quis non fornicarius, † non adulter, & hoc ſine ceſſatione, ſine termino? Rurſũ clamitẽ itaq; neceſſe eſt: Quæ ſpes in illo populo eſſe poterat, vbi cum vnus interdũ adulter plebem eccleſiaſticam polluat, ibi inter tot milia ſi diligẽtiſſime quęreres, caſtum vel in Eccleſia reperire vix poſſes. Plus multò dicam, vtinam hæc eſſent ſola quæ diximus, & contenta illic virorum impuritas fuiſſet ſolis ſordidarum mulierũ fornicationibus inquinari. Illud gravius & ſceleſtius, quod illa de quibus beatus apoſtolus Paulus cum ſumma ani- *Rom. 1.* mi lamentatione conqueritur, in Afris penè omnia fuerunt: ſcilicet quia maſculi relicto naturali vſu fœminæ, exarſerunt in deſideriis ſuis in invicẽ, maſculi in maſculos turpitudinem exercentes, & mercedem quã oportuit erroris ſui in ſemet-

ipsis recipientes. Et sicut non probaverũt Deum se habere in notitia, tradidit illos in reprobrum sensum, vt facerent quę nõ convenit. Nunquid hoc beatus Apostolus de barbaris aut feris gentibus dixit? non vtique, sed de nobis, id est specialiter de Romanis: quos quidem Afri, quia nequaquam olim vincere imperio ac sublimitate valuerunt, quod potuerunt vnum, 46) impuritate vicerũt. Quicumque ergo jure† se mihi irasci putat, magis Apostolo irascatur, scilicet quia quod dicimus nos fuisse Afros, hoc ille dixit dominos eorum esse Romanos. Sed fortè id vel occultum quod loquimur erat, aut saltẽ hoc providebant procuratores, ne publicæ passim disciplinæ oculos, civitatis scelera propalata polluerent. Quod si factum vtique fuisset, quamvis si multi extitissent opere ipso sordidi, non omnes tamen fuerant visu atque animo sordidati: & solet res ,, fagitiosa quando agitur occultè, fidem ,, facinoris non mereri. Supra autem om- ,, nem monstruosi piaculi execrationem est, scelus summum admittere, & pudo-

rem

rem ſceleris non habere. Quid rogo fieri illic prodigioſius potuit? in vrbe Chriſtiana, in vrbe eccleſiaſtica, quam quondā doctrinis ſuis Apoſtoli inſtituerāt, quàm paſſionibus ſuis martyres coronarant, viri in ſemet ipſis fœminas profitebantur, & hoc ſine pudoris vmbraculo, ſine vllo verecundiæ amictu, ac ſi parum quippe piaculi eſſet, ſi malo illo malorum tantùm inquinarentur autores: per publicam ſceleris profeſſionem, fiebat etiam ſcelus integræ civitatis. Videbat quippe hæc vniverſa civitas, & patiebatur: videbant judices, &acquieſcebant: populus videbat,† & applaudebat: ac ſic diffuſo per (247) totā vrbē dedecoris ſceleríſq; conſortio, etſi commune hoc omnib. non faciebant act⁹, commune omnib⁹ faciebat aſſenſus. Sed finis aliquis forſitan mali, aut emēdatio aliqua labis iſtius fuit. Quis crederet, aut audire etiā poſſit, cōvertiſſe in muliebrem tolerantiam viros, non vſum ſuum tantum atque naturam, ſed etiam vultum, inceſſum, habitum, & totum quicquid penitus aut in ſexu eſt, aut in vſu viri: Adeò verſa in diverſum

ſum omnia erant; vt cum viris nihil magis pudori eſſe oporteat, quã ſi muliebre aliquid in ſe habere videãtur: illic nihil viris quibuſdam turpius videretur, quàm ſi in aliquo viri viderentur. Sed paucorũ hoc, inquis, dedecus fuit? & quod à pluribus perpetrarum eſt, cunctis nocere non potuit. Jam quidem ſupra dixi, ſæpiſſimè in Dei populo etiam vnius facinus peſtẽ
Iue 7. fuiſſe multorum: ſicut ex furto Achar fu-
Reg.19. git populus, ſicut ex zelo Saulis exorta eſt
Reg.24 peſtilentia, ſicut ex David numeratione mortalitas. Ita eſt enim Dei eccleſia quaſi oculus. Nam vt in oculum etiam ſi parva ſordes incidat, totum lumen occæcat; ſic in eccleſiaſtico corpore etiamſi pauci ſordida faciant, propè totum eccleſiaſti:
(248) ci ſplendoris lumen † offuſcatur. Et ideo Salvator ipſe principalẽ Eccleſiæ partem
atth.6. oculum nominavit, dicens: Lucerna corporis tui eſt oculus tuus. Si oculus tuus fuerit ſimplex, totum corpus tuum lucidum erit. Sin autem oculus tuus nequam fuerit, totum corpus tuum tenebroſum
Cor.3. erit. Vnde & Apoſtolus: *Neſcitis*, inquit,

quia

quia modicum fermentum totã massam corrumpit: quamvis ego illic non modicum de hoc malo, sed nimis, penè dicam: non quia molles plurimi fuerint, sed quia mollities paucorum, labes est plurimorum. Nam etsi pauci sunt, qui dedecorosa sustineant, multi tamen sunt qui paucorum sordibus polluantur. Quemadmodum enim vna meretrix multos fornicatores facit, sic plurimam populi partem inquinat paucorum effœminatorũ abominanda permixtio. Et nescio qui eorum ante Deum deteriores sint, cum æquali in scriptis sacris sorte damnentur. *1.Cor.6.* Neque molles enim, inquit, neq, masculorum concubitores regnum Dei possidebunt. Illud ergo magis ingemescendum atque lugendum est, quod tale hoc scelus crimen etiam toti Reipub. videbatur. Et vniversa Romani nominis dignitas, facinoris prodigiosi inurebatur infamia, Cum enim †muliebrem habitum viri sumerent, & *(249)* magis muliebrem gradum fingerẽt, cum indicia quædam sibi monstruosæ impuritatis innecterẽt, & fœmineis tegminnm

illigamentis capita velarent, atq; hoc publicè in civitate Romana, vrbe illic summa & celeberrima: quid aliud quàm Romani Imp. dedecus erat, vt in medio Rei- »» pub. sinu execrãdissimum nephas palam »» liceret admitti? Potestas quippe magna & »» potentissima, quæ inhibere scelus maximum »» potest, quasi probat debere fieri, si »» sciens patitur perpetrari. In cuius .n. ma- »» nu est vt prohibeat, jubet agi, si non prohibet admitti. Iterum quia dolor exigit, ab his qui irascuntur requiro, in quibus hæc barbaris gentib. aut facta sint vnquã aut fieri publica impunitate licuerit. Deniq; ne longiùs de hac re ambigere aut investigare necesse sit, ipsos illos Africæ vastatores, Afrorum populis comparemus. Videamus quid simile à Wandalis factũ sit: & certè barbari elatione tumidi, victoria superbi, deliciarum ac divitiarum affluentia dissoluti: qui profectò etiamsi continentissimi & castissimi semper fuissent, mutari tamen cum tanta rerum obsecundantium felicitate potuerunt: ingressi scilicet, vt divinis literis scriptum

est,

est, terram † lacte & melle manantem, fœcundam opulentissimam, oĩum deliciarũ copiis quasi ebriam. (250) In qua vtique minimè mirum fuerat, si luxuriasset gens barbara, vbi similis quodammodo luxurianti erat ipsa natura. Ingressos hæc loca Wandalos, quis non putet omni se vitiorum, atque impuritatum cœno immersisse, aut vt lenissimè dicam, saltem illa fecisse, quæ ab Afris jugiter facta fuerant, in quorum jura migrarant. Et certè ob ea tantùm continentissimi ac modestissimi judicandi erant, quos non fecisset corruptiores ipsa felicitas. Quotus enim quisque sapientium est, quem secunda non mutent, cui non crescat cum prosperitate vitiositas? ac per hoc temperatissimos fuisse Wandalos est certum, si quales illi fuerunt, qui capti ac subjugati sunt, tales illi * fuissent victores. (al. fuere.) Igitur in tanta affluentia rerum atque luxuria, nullus eorũ mollis effectus est. Numquid parum videtur? certè familiariter etiam hoc nobiles fecere Romani. Sed quid adhuc addo? In illis nullus vel qui Romanorum

illic

illic mollium pollueretur incestu. Certè hoc apud Romanos jam pridem tale existimatum est, vt virtus potius putaretur (251) esse quàm vitium: & illi † se magis viribus præditos esse crederent, qui maximè viros fœminei vsus probrositate fugissent. Vnde etiam illud fuit, quod lixis puerorum quondam exercitus prosequentibus, hæc quasi bene meritis expeditionibus stipendia laboris decernebantur, vt quia viri fortes essent, viros in mulieres demutarent. Pro nefas! & hoc Romani; Plus addo, & hoc Romani non hujus temporis. attamen ne veteres accusemus, Romani, sed non antiqui, jam scilicet corrupti, jam dissoluti, jam sibi & suis dispares, & Græcis quàm Romanis similiores: vt (quod jam diximus) minimè mirum sit, si Romana Resp. aliquando patitur quod jam sæpè diu meretur. Hæc ergo impuritas in Romanis & ante Christi Evangeliũ esse cœpit: & quod est gravius, nec post Evangelia cessavit. Et quis post hęc non admiretur populos Vuandalorum qui ingressi vrbem opulentissimam, vbi hæc omnia passim

ſimagebantur, ita delicias corruptorum hominum adepti ſunt, vt corruptelas morum repudiarent, & vſum bonorum poſſiderent, malorum inquinamenta vitantes. Sufficere igitur ad laudem eorum hæc poſſunt talia, etiam ſi alia non dicam. Abominati enim † ſunt virorum impuritates. Plus adhuc addo, abominati etiam fœminarum, horruerunt luſtra ac lupanaria, horruerunt concubitus contactúſq; meretricum. Nunquid hoc credibile vllis videri poteſt, Romanos hæc admiſiſſe, barbaros horruiſſe? aut numquid eſt poſt iſta quæ diximus, quod dici poſſe videatur? Sed eſt tamen, & multò plus eſt. Nam quod vitaſſe eos res fœdas diximus, minus eſt. Poteſt enim quis inhoneſta (252) horrere, non tollere. Illud magni ac ſingularis eſt meriti, non ſolùm ipſum labe nõ pollui, ſed providere etiam ne vnquam alii polluantur. Procurator enim eſt quodammodo ſalutis humanæ, qui non tantùm id agit vt ipſe bonus ſit, ſed efficere hoc nititur, vt alii mali eſſe deſiſtant. Grãde eſt profectò quod dicimus, grande ac ſuper-

superemineus. Quis credat Wandalos in civitatibus Romanis ista fecisse. Remota quippe est ab illis omnis carnis impuritas. At quomodo remota? non sicut removeri aliqua à Romanis solet, qui statuunt non adulterandum, & primi adulterant: statuunt non furandum, & furant: quamvis penè non possim dicere quod furentur, nõ enim sunt quæ agunt furta, (234) sed latrocinia. Punit enim judex † in alio peculatum, cum sit ipse peculator: punit rapinam, cum sit ipse raptor: punit sicarium, cum ipse sit gladiator: punit effractores claustrorũ & hostiorum, cum ipse sit eversor vrbium: punit expoliatores domorum, cum ipse sit expoliator civitatum atq; provinciarũ. Atq; hoc vtinam illi tantùm qui in potestate sunt positi, & quibus jus exercendorum latrociniorum honos ipse largitur. Illud gravius ac magis intolerabile, quod hoc faciunt, & privati iisdem antè honorib. functi. Tantum eis adeptus semel honor dat beneficii, vt semper habeant jus latrocinandi. Adeò etiam cum destiterint ad administrandum

dum poteſtatem habere publicam, non deſinunt tamen ad latrocinandum poteſtatem habere privatam, ac ſic levior eſt poteſtas illa quam habuerunt judices, quã hæc quam privati habent. In illa enim ſæpe eis ſucceditur, in hac nunquam. Ecce quid valeant ſtatura legum, ecce quid proficit definitio ſanctionũ, quæ illi ſpernunt maximè qui miniſtrant. Sanè ad parendũ humiles, abjectiq; coguntur: compelluntur juſſis obtemperare pauperculi: & niſi obtemperaverint, puniuntur. Eandem enim rationem habent in hac re quã in tributis. Soli juſſis publicis ſerviunt, ſicut † ſoli tributa ſolvunt, ac ſic in ipſis le- (254) gibus & in ipſa juſta rerum præceptione maximum injuſtitiæ ſcelus agitur, cum ea minores quaſi ſacra obſervare coguntur, quæ majores jugiter quaſi conculcant.

Exceſſi pauliſper cœptum ſermonis ordinem rerum indignitate compulſus. Nunc ad ſuperiora redeamus. Diximus quippe plenas fuiſſe impuritatibus monſtruo-

monſtruoſis Africæ civitates, & præcipue illic reginam & quaſi dominam: Vuandalos autem iis omnibus non fuiſſe pollutos. Non tales ergo iſti de quibus loquimur barbari ad emendandam noſtrarum turpitudinum labem extiterunt, abſtulerunt enim de omni Africa ſordes virorum mollium, contagiones etiam horruerũt meretricum, nec horruerunt tantum, aut temporarie ſubmoverunt, ſed penitus jam non eſſe fecerunt. O pie domine! ô ſalvator bone! quantum efficiunt per te ſtudia diſciplinæ, per quæ mutari poſſunt vitia naturæ: ſicut ab illis ſcilicet immutata ſunt . at quomodo immutata? ,, Intereſt enim non ſolùm ,, effectus rerum, ſed etiam effectuum cauſas dicere. Difficile eſt quippe impudicitiam verbo aut juſſione tolli, niſi fuerit ablata: & difficile eſt pudicitiam verbo (355) exigi, niſi † fuerit exacta. Quod iſti vtique ſcientes ſic impudicitiam ſummoverunt, quod impudicas conſervaverunt, non interficientes mulierculas infelices: ne vitiorum curam crudelitate reſpergerent,

rent, & dum peccata auferre cuperent, ipſi in peccatorum reſecatione peccarent. Sed ita errantes emendaverunt, vt factum eorum medicina eſſet, pœna non eſſet: juſſerunt ſiquidem & compulerunt omnes ad maritalem thorum ttanſire meretrices: Scorta in connubia verterunt, implentes ſcilicet Apoſtoli dictum 1. Cor. 7. atque mandatum. Vt & vnaquæque mulier virum habeat ſuum, & vnuſquiſque vir conjugem ſuam, vt quia cohiberi incontinentia ſine hac carnalis vſus permixtione non poſſet, ita legimum vſum calor corporalis acciperet, vt peccatum incontinentia non haberet. In quo quidem non id tandummodo proviſum eſt, vt viros fœminæ haberent, quæ ſine viris eſſe non poſſent, ſed eriam vt per conſervatores domeſticos ſalvę eſſent, quę ſeipſas ſervare neſcirent, & adhęrentes jugiter gubernaculo maritali, etiamſi ad improbum eas facinus conſuetudo anteactę impuritatis illiceret, conjugalis tamen cuſtodia ab improbitate prohiberet. Addiderunt quoq; hoc ad libidinem

(256) comprimendam † severas pudicitiæ sanctiones decretorum, gladio impudicitiã cohercentes, vt puritatem scilicet vtriusque sexus, & domi connubii servaret affectus, & in publico metus legum: ac sic duplici præsidio castimonia niteretur, cum & intus esset q; amaretur, & foris quod timeretur. Leges autem illorum nequaquam illis sunt legibus consentaneæ, quæ ita partẽ improbitatis removent, vt partem obscœnitatis admittant, vt Romana illa decreta, quæ scortatores quidem ab alienis vxoribus removerunt, ad omnes autem solitarias passim admiserunt, adulteria vetantes, lupanaria ædificantes. Timuerunt videlicet ne nimis casti homines ac puri essent, si ab omni eos penitus impuritate prohiberent. At non barbari, quoniam Romani non sunt. Parum est quod dicimus. Quæ nobis rogo ante Deum aut vitæ esse, aut veniæ spes potest, quando castitatem in barbaris cernimus, & nos sic casti sumus? Erubescamus quæso & confundamur. Iam apud Gothos, impudici nō sunt, nisi Romani: jam apud

Wanda-

Wandalos nec Romani. Tantum apud illos profecit studium castimoniæ, tantum severitas disciplinæ, non solum quod ipsi casti sint, †sed vt rem dicamus novam, (257) rem incredibilem, rem penè etiam inauditam, castos etiam Romanos esse fecerunt. Si infirmitas id humana pateretur exclamarè super vires meas cuperem, vt toto orbe resonarē. Pudeat * vos Romani vbiq; populi, pudeat vitæ* vestræ, nul- al. nos. al. nostr. læ penè vrbes lustris, nullæ omnino impuritatibus vacant, nisi illæ tantū in quibus barbari esse cœperunt. Et miramur, si miseri, qui tam impuri sumus: miramur si ab hoste viribus vincimur, qui honestate superamur. Miramur si bona nostra possident, qui mala nostra execrantur. Nec illos naturale robur corporum facit vincere, nec nos naturæ infirmitas vinci. Nemo sibi aliud persuadeat, nemo aliud arbitretur; sola nos morum nostrorum vitia vicerunt.

Explicit lib. VII.

INCIPIT LIBER OCTAVVS.

ARBITROR, immò certus sum fastidiosam plurimis styli hujus prolixitatem † fore, maximè quia morum nostrorum vitia castigat. Omnes enim
158) admodum se laudari volunt. Nulli grata reprehensio est, immò quod pejus multo est, quamlibet malus, quamlibet perditus, mavult mendaciter prædicari, quam jure reprehendi, & fallarum laudum irrisionibus decipi, quàm saluberrima admonitione servari. Et cum hęc ita sint, quid agendum est? numquid voluntati improborum hominum serviendum? aut si sibi illi etiam frivolas laudes deferri volunt, decet nos frivola atque irridenda deferre? maximè cum à fidelibus viris, nec illi quidem irrider idebeāt, qui se irrideri volunt; sicut ne illi quidem mendaciter prædicari, qui se cupiunt titulo etiam falsæ laudis ornari: quia non tam illud quod vnusquisque eorum cupiat audire, quàm quod

nos

nos dicere deceat considerandum est: præcipue cum propheta dicat: Væ illis qui dicunt dulce amarum, aut amarum dulce: ac per hoc modis omnibus tenenda veritas, vt quod in re est, hoc & in verbis sit: quæ in se dulcedinem habent, dulcia: quę amaritudinem, amara dicantur: præsertim nunc in negocio sacro, vbi à plurimis nostræ iniquitates tanquã Deo dulces existimantur: & ne accusabiles ipsi esse videantur, Deum accusare præsumunt. Cum † enim eum incuriosum & negligentem, resq; humanas aut nõ ex judicio gubernare, aut etiã nec gubernare, blasphemẽt: quid aliud vtiq; Deũ, quàm inertiæ, & abusionis, & iniquitatis accusant? O humanæ insipientiæ cæcitatem! O insanæ temeritatis furorem; Deum ergo ô homo incuriosum ac negligentem vocas? Si quemlibet ingenuorum hominum hac contumelia læderes, injuriarum insolentium reus esses; certè si illustriorem quempiam aut sublimiorem, etiam censuram juris publici sustineres. Pupil-

Esa. 5.

(250)

lis enim vel maximè prodigis hæc objiciuntur opprobria, perditorum hoc adoleſcentium ſpeciale conviciũ eſt, vt abuſores ſcilicet & incurioſi ac negligentes rerum ſuarum eſſe dicantur. O ſacrilegæ voces! O profanæ procacitates! Deũ ergo hoc eſſe dicimus, quod etiã inter homines non niſi perditiſſimos nuncupamus, quamvis nõ ſola iſta dicantur. Nota quippe ei, vt ante jam dixi, etiã iniquitatis impingitur. Si. n. nos quæ patimur non meremur, & indigni miſeriarum præſentiũ tolerantiâ ſumns, injuſtum vtiq; Deum dicimꝰ, qui nos jubeat mala tolerare. Sed non tam, inquis, jubet, quàm permittit. acquieſcamus hoc ita eſſe: ſed quàm lõge
260) † quæſo eſt à jubente permittens? qui n. ſinit nos iſta perferre, & prohibere poteſt ne perferamus, probat abſq; dubio debere perferre, & quæcunque patimur ſuſtinere. Vnde videmus quia judicii eſt, ſed juſta permiſſio: ita iſti de quibus loquimur, qui ſic inhibuerunt ſcorta vt adulteria, qui & fœminas nullis voluerunt eſſe fœminas niſi maritis ſuis, & viros nullis

vo-

voluerunt mulieribus esse masculos, nisi vxoribus suis. Qui evagari obscœnas libidines extra legitimũ thorum non sinũt, leges suas scilicet ad divinæ legis regulam dirigentes, vt nihil sibi in hac re crederẽt licere, quod Deus voluit non licere. Et ideò non putaverunt à se vlli homini permittendum, nisi quod fuisset omnibus à divinitate permissum. Scio quàm intolerabilia quibusdam videantur ista quæ diximus; sed ratione rerum agendum est, non libidine. Volo tantùm dicat mihi quisquis ille est, qui indignatur me ista dicere, Num ita sapientissimus omniũ Socrates semper existimatus, testimonio scilicet Delphici dæmonis, qui quasi princeps philosophorum sicut ille dæmoniorum erat. Videamus ergo quas Socrates de pudicitia leges sanxerit, & quas illi de (261)
quibus loquimur. Vxorem, † inquit Socrates, propriam nullus habeat, matrimonia enim cunctis debent esse communia: sic namque major erit concordia civitatum, si omnes viri fœminis sine discretione omnibus misceantur,

tur, & omnes fœminæ se omnibus viris sine distinctione substernant: ac sic fiant omnes viri omnium mulierum mariti, omnes fœminæ virorum omnium vxores. Numquid vllum vnquam aut freneticum, aur dæmoniacum varia insaniarum labe furiosum, tale aliquid locutum esse agnovimus? Tu dicis, maxime philosophorum, hac ratione omnes viros esse fœminarum omnium maritos, & omnes fœminas virorum omnium vxores, & parvulos omnes omnium filios. At ego hac ratione dico, neque vllum virum vllius fœminæ maritum, neque vllam mulierem vllius mariti vxorem, neque vllum pignus vllius parentis filium. Vbi enim promiscua omnia & confusa sunt, nemo est qui suum possit aliquid vendicare. Nec suffecit sapientissimo, vt quidam ajunt, philosopho docere hoc, nisi ipse fecisset. Vxorem. n. suam alteri viro tradidit. Scilicet sicut etiam Romanus Cato, id est, alius Italiæ Socrates. Ecce quæ sunt & Romanæ & Atticæ sapientiæ exempla: omnes penitus maritos, quan-

tum in ipsis fuit, lenones † vxorum suarum esse fecerunt. (220) Sed vicit tamen Socrates, qui de hac re & libros condidit, & memoriæ hæc pudēda mandavit. Plus habet vnde gloriari sibi præceptis suis possit. Quantum ad doctrinam suam pertinet, lupanar fecit mundo. Injustè damnatus dicitur à judicibus. & verum est. Rectius enim hæc eum talia prædicantem genus damnaret humanum, sicut absq; dubio damnavit. Nam cum in hac re doctrinam ejus omnes repudiaverint, omnes eam nō solùm sententiæ auctoritate, sed quod multò majus est, vitæ electione damnaverunt: & rectè. Conferantur enim cum iis quæ ille constituit, illa quæ statuerunt ii, quos dominari Africę Deus jussit. Statuit ille, vt nullus penitus suam haberet vxorē; Isti vt nullus penitus non suam; Ille vt omnis fœmina viris omnibus subjaceret: isti vt nulla fœmina alium quàm suum virum nosceret: Ille generationem mixtam atq; confusam, isti puram & ordinatam: Ille omnes domus scortari voluit, isti nullam: Ille in cunctis habitaculis lupanaria est conatus

ædificare, iſti etiam è civitatibus ſuſtulerunt: ille proſtare voluit omnes virgines; iſti caſtas fecere meretrices. Atq; vtinam [263) hic Socratis tantùm error fuiſſet, †non & complurium Romanorum ac penè omnium, qui etſi nequaquam Socratis vitam in ceteris, in hac re tamen Socratica inſtituta ſectantur: quia & complures viri vxores plurimas ſinguli, & innumeræ mulieres viros complures ſingulę habẽt, omnes deniq; civitates, nunquid non luſtris plenæ ſunt, ac lupanaribus fœtent? Et quid dixi omnes? certè nobiliſſimæ quæq; ac ſublimi adeò dignitate: quæ etiã prærogativa eſt honorum in magnis vrbibus, vt quantũ præcellunt ceteris magnitudine, tantum præſtent impuritate. Et quæ eſſe, rogo, Romano ſtatui ſpes poteſt, quando caſtiores ac puriores ſunt de quibus dixi? Ex ſententia supernâ certè eſt quod patimur, Cum.n. ſint omnia ditionis ſacræ, & nutu Dei cuncta moderẽtur, quicquid malorũ quotidie pœnarũq; perferimus, cenſura eſt divinæ manus: quã vtiq; cenſurã nos inardeſcere facim⁹.

&

& peccatis noſtris jugiter commovemus. Nos cœleſtis iræ ignem accendimus, & excitamus incendia quibus ardeamus, vt rectè vtriq; quoties mala iſta perferimus, etiam ad nos dici illud propheticũ poſſit: Ite in flammã ignis quam accendiſtis. Ac *Eſa. 50.* per hoc juxta ſententiam ſacram, Ipſe ſibi *Pſal. 7.* parat peccator † quiſque quod patiť. Ni- *(264)* hil eſt itaque quod de calamitatibus noſtris Deo imputare poſſimus. Nos calamitatum noſtrarũ autores ſumus. Deus *1. Tim. 2* enim pius eſt & miſericors, & qui, vt ſcriptum eſt, neminem velit perire vel lædere. Nos ergo adverſum nos omnia facimus. Nihil itaque, nihil eſt in nobis crudelius nobis. Nos, inquam, nos etiam Deo nolente cruciamus. Sed videlicet adverſum meipſum dicere arbitror, qui cum ſuperius dixerim, ob peccata noſtra nos puniri à Deo, nunc dicam nos puniri à nobis ipſis. Vtrumque verum: eſt à Deo quippe punimur, ſed ipſi facimus vt puniamur. Cum autem punire nos ipſi facimus, cui dubium eſt quin ipſi nos noſtris criminibus puniamus: quia quicunq;

dat

(256) comprimendam † severas pudicitiæ sanctiones decretorum, gladio impudicitiã cohercentes, vt puritatem scilicet vtriusque sexus, & domi connubii servaret affectus, & in publico metus legum: ac sic duplici præsidio castimonia niteretur, cum & intus esset q; amaretur, & foris quod timeretur. Leges autem illorum nequaquam illis sunt legibus consentaneæ, quæ ita partẽ improbitatis removent, vt partem obscœnitatis admittant, vt Romana illa decreta, quæ scortatores quidem ab alienis vxoribus removerunt, ad omnes autem solitarias passim admiserunt, adulteria vetantes, lupanaria ædificantes. Timuerunt videlicet ne nimis casti homines ac puri essent, si ab omni eos penitus impuritate prohiberent. At non barbari, quoniam Romani non sunt. Parum est quod dicimus. Quæ nobis rogo ante Deum aut vitæ esse, aut veniæ spes potest, quando castitatem in barbaris cernimus, & nos sic casti sumus? Erubescamus quæso & confundamur. Iam apud Gothos, impudici sunt, nisi Romani: jam apud

Wanda-

Wandalos nec Romani. Tantum apud illos profecit studium castimoniæ, tantum severitas disciplinæ, non solum quod ipsi casti sint, †sed vt rem dicamus novam, (257) rem incredibilem, rem penè etiam inauditam, castos etiam Romanos esse fecerunt. Si infirmitas id humana pateretur exclamare super vires meas cuperem, vt toto orbe resonarē. Pudeat * vos Romani vbiq; populi, pudeat vitæ* vestræ, nullæ penè vrbes lustris, nullæ omnino impuritatibus vacant, nisi illæ tantū in quibus barbari esse cœperunt. Et miramur, si miseri, qui tam impuri sumus: miramur si ab hoste viribus vincimur, qui honestate superamur. Miramur si bona nostra possident, qui mala nostra execrantur. Nec illos naturale robur corporum facit vincere, nec nos naturæ infirmitas vinci.

al. nos.
al. nostr.

Nemo sibi aliud persuadeat, nemo aliud arbitretur; sola nos morum nostrorum vitia vicerunt.

Explicit lib. VII.

INCIPIT LIBER OCTAVVS.

55) ARBITROR, immò certus ſum faſtidioſam plurimis ſtyli hujus prolixitatem † fore, maximè quia morum noſtrorum vitia caſtigat. Omnes enim admodum ſe laudari volunt. Nulli grata reprehenſio eſt, immò quod pejus multo eſt, quamlibet malus, quamlibet perditus, mavult mendaciter prædicari, quam jure reprehendi, & falſarum laudum irriſionibus decipi, quàm ſaluberrima admonitione ſervari. Et cum hęc ita ſint, quid agendum eſt? numquid voluntati improborum hominum ſerviendum? aut ſi ſibi illi etiam frivolas laudes deferri volunt, decet nos frivola atque irridenda deferre? maximè cum à fidelibus viris, nec illi quidem irrideri debeāt, qui ſe irrideri volunt: ſicut ne illi quidem mendaciter prædicari, qui ſe cupiunt titulo etiam falſæ laudis ornari: quia non tam illud quod vnuſquiſque eorum cupiat audire, quàm quod

nos

nos dicere deceat considerandum est: *Esa. 5.* præcipue cum propheta dicat: Væ illis qui dicunt dulce amarum, aut amarum dulce: ac per hoc modis omnibus tenenda veritas, vt quod in re est, hoc & in verbis sit: quæ in se dulcedinem habent, dulcia; quę amaritudinem, amara dicantur; præsertim nunc in negocio sacro, vbi à plurimis nostræ iniquitates tanquã Deo dulces existimantur: & ne accusabiles ipsi esse videantur, Deum accusare præsumunt. (259) Cum † enim eum incuriosum & negligentem, resq; humanas aut nõ ex judicio gubernare, aut etiã nec gubernare, blasphemẽt: quid aliud vtiq; Deũ, quàm inertiæ, & abusionis, & iniquitatis accusant? O humanæ insipientiæ cæcitatem! O insanæ temeritatis furorem; Deum ergo ô homo incuriosum ac negligentem vocas? Si quemlibet ingenuorum hominum hac contumelia læderes, injuriarum insolentium reus esses; certè si illustriorem quempiam aut sublimiorem, etiam censuram juris publici sustineres. Pupil-

lis enim vel maximè prodigis hæc objiciuntur opprobria, perditorum hoc adolescentium speciale conviciũ est, vt abusores scilicet & incuriosi ac negligentes rerum suarum esse dicantur. O sacrilegæ voces! O profanæ procacitates! Deũ ergo hoc esse dicimus, quod etiã inter homines non nisi perditissimos nuncupamus, quamvis nõ sola ista dicantur. Nota quippe ei, vt ante jam dixi, etiã iniquitatis impingitur. Si. n. nos quæ patimur non meremur, & indigni miseriarum præsentiũ tolerantiâ sumus, injustum vtiq; Deum dicim⁹, qui nos jubeat mala tolerare. Sed non tam, inquis, jubet, quàm permittit. acquiescamus hoc ita esse: sed quàm lõge
260) † quæso est à jubente permittens? qui n. sinit nos ista perferre, & prohibere potest ne perferamus, probat absq; dubio debere perferre, & quæcunque patimur sustinere. Vnde videmus quia judicii est, sed justa permissio: ita isti de quibus loquimur, qui sic inhibuerunt scorta vt adulteria, qui & fœminas nullis voluerunt esse fœminas nisi maritis suis, & viros nullis

vo-

voluerunt mulieribus esse masculos, nisi vxoribus suis. Qui evagari obscœnas libidines extra legitimũ thorum non sinũt, leges suas scilicet ad divinæ legis regulam dirigentes, vt nihil sibi in hac re crederẽt licere, quod Deus voluit non licere. Et ideò non putaverunt à se vlli homini permittendum, nisi quod fuisset omnibus à divinitate permissum. Scio quàm intolerabilia quibusdam videantur ista quæ diximus; sed ratione rerum agendum est, non libidine. Volo tantùm dicat mihi quisquis ille est, qui indignatur me ista dicere, Num ita sapientissimus omniũ Socrates semper existimatus, testimonio scilicet Delphici dæmonis, qui quasi princeps philosophorum sicut ille dæmoniorum erat. Videamus ergo quas Socrates de pudicitia leges sanxerit, & quas illi de (261) quibus loquimur. Vxorem, † inquit Socrates, propriam nullus habeat, matrimonia enim cunctis debent esse communia: sic namque major erit concordia civitatum, si omnes viri fœminis sine discretione omnibus misceantur,

tur, & omnes fœminæ ſe omnibus viris ſine diſtinctione ſubſternant: ac ſic fiant omnes viri omnium mulierum mariti, omnes fœminæ virorum omnium vxores. Numquid vllum vnquam aut freneticum, aut dæmoniacum varia inſaniarum labe furioſum, tale aliquid locutum eſſe agnovimus? Tu dicis, maxime philoſophorum, hac ratione omnes viros eſſe fœminarum omnium maritos, & omnes fœminas virorum omnium vxores, & parvulos omnes omnium filios. At ego hac ratione dico, neque vllum virum vllius fœminæ maritum, neque vllam mulierem vllius mariti vxorem, neque vllum pignus vllius parentis filium. Vbi enim promiſcua omnia & confuſa ſunt, nemo eſt qui ſuum poſſit aliquid vendicare. Nec ſuffecit ſapientiſſimo, vt quidam ajunt, philoſopho docere hoc, niſi ipſe feciſſet. Vxorem. n. ſuam alteri viro tradidit. Scilicet ſicut etiam Romanus Cato, id eſt, alius Italiæ Socrates. Ecce quæ ſunt & Romanæ & Atticæ ſapientiæ exempla: omnes penitus maritos, quan-

tum

tum in ipsis fuit, lenones † vxorum suarum (226) esse fecerunt. Sed vicit tamen Socrates, qui de hac re & libros condidit, & memoriæ hæc pudẽda mandavit. Plus habet vnde gloriari sibi præceptis suis possit. Quantum ad doctrinam suam pertinet, lupanar fecit mundo. Injustè damnatus dicitur à judicibus. & verum est. Rectius enim hæc eum talia prædicantem genus damnaret humanum, sicut absq; dubio damnavit. Nam cum in hac re doctrinam ejus omnes repudiaverint, omnes eam nõ solùm sententiæ auctoritate, sed quod multò majus est, vitæ electione damnaverunt: & rectè. Conferantur enim cum iis quæ ille constituit, illa quæ statuerunt ii, quos dominari Africę Deus jussit. Statuit ille, vt nullus penitus suam haberet vxorẽ; Isti vt nullus penitus non suam; Ille vt omnis fœmina viris omnibus subjaceret: isti vt nulla fœmina alium quàm suum virum nosceret: Ille generationem mixtam atq; confusam, isti puram & ordinatam: Ille omnes domus scortari voluit, isti nullam: Ille in cunctis habitaculis lupanaria est conatus ædi-

& peccatis nostris jugiter commovemus. Nos cœlestis iræ ignem accendimus, & excitamus incendia quibus ardeamus, vt rectè vtiq; quoties mala ista perferimus, etiam ad nos dici illud propheticũ possit: Ite in flammã ignis quam accendistis. Ac *Esa. 50.* per hoc juxta sententiam sacram, Ipse sibi *Psal. 7.* parat peccator † quisque quod patiť. Ni- *(264)* hil est itaque quod de calamitatibus nostris Deo imputare possimus. Nos calamitatum nostrarũ autores sumus. Deus *1. Tim. 2* enim pius est & misericors, & qui, vt scriptum est, neminem velit perire vel lædere. Nos ergo adversum nos omnia facimus. Nihil itaque, nihil est in nobis crudelius nobis. Nos, inquam, nos etiam Deo nolente cruciamus. Sed videlicet adversum meipsum dicere arbitror, qui cum superius dixerim, ob peccata nostra nos puniri à Deo, nunc dicam nos puniri à nobis ipsis. Vtrumque verum: est à Deo quippe punimur, sed ipsi facimus vt puniamur. Cum autem punire nos ipsi facimus, cui dubium est quin ipsi nos nostris criminibus puniamus: quia quicunq;

dat

dat cauſam qua puniatur, ipſe ſe punit, ſecundum illud: (al,11.) Funibus peccatorum ſuorum vnuſquisque conſtringitur. Ergo ſi funibus peccatorum ſuorum perverſi homines alligantur, ipſe ſe abſque dubio alligat peccator quiſque cum peccat. Sed quia de impuritate Afrorum jam multa diximus, nunc de blaſphemiis ſaltem pauca dicamus. Profeſſa enim illic jugiter plurimorum paganitas fuit. Habebāt quippe intra muros patrios inteſtinum (illam.) ſcelus. Cœleſtem * illum ſcilicet † Afrorum (65) demonē dico, cui ideo vt reor veteres pagani tam ſpecioſæ appellationis titulum dederunt, vt quia in eo non erat numen, vel nomen aliquod eſſet: & quia non habebat aliquam ex poteſtate virtutem, haberet ſaltem ex vocabulo dignitatem. Quis ergo illi Idolo non initiatus, quis non à ſtirpe ipſa, forſitan etiam à nativitate, devotus? nec loquor de hominibus ſicut vita, ita etiam profeſſione ac vocabulo paganis, & qui ſicut profani erant errore, ſic nomine. Tolerabilior quippe eſt, & minus nepharia gentilitas in hominibus

nibus professionis suæ: Illud perniciosius ac scelestius, quod multi eorum qui professionem Christo dicaverant, mente idolis serviebant Quis enim non eorum qui Christiani appellabantur, Cœlestem illum, aut post Christum adoravit, aut quod est pejus multo ante quàm Christum? Quis non dæmoniacorum sacrificorum nidore plenus, divinę domus limen intravit, & cum fætore ipsorum dæmonum Christi altare conscendit? Et nõ tam immanis criminis fuisset, ad templum Domini non venire, quàm sic venire: quia Christianus qui ad ecclesiam non venit, negligentiæ reus est: qui autẽ sic venit, sacrilegii. Minoris enim piaculi res est, si honor Deo † non deferatur, (266) quàm si irrogetur injuria: ac per hoc quicunque ista fecerunt, non dederunt honorem Deo, sed derogaverunt. Nã etiam ipsam quodammodo ecclesiæ salutationem idolo præstiterunt, quia secundi loci officiositas honori illius proficit, cui principalia deferuntur. Ecce quæ Afrorum & maximè nobilissimorum fides,

quæ

quæ religio, quæ Chriſtianitas fuit: dicebantur Chriſtiani ad contumeliam Chriſti, cum Apoſtolus declamet: Nõ poteſtis calicem domini bibere, & calicem dæmoniorum. Nõ poteſtis menſæ domini participare, & menſæ dæmoniorum. Illis hoc ſatis non erat, vt cum calice Dei calicem biberent dæmoniorum, niſi illum etiam prætuliſſent: nec ſufficiebat, vt menſam dæmoniorũ menſæ dominicæ compararent, niſi poſt ſuperſtitionum nepharium cultum ad Dei templa venientes ſacroſanctis Chriſti altaribus ductu ipſius diabolici ſpiritus ſpurciſſimũ nidorem inhalaſſent. At inquis, nõ omnes iſta faciebãt, ſed potentiſſimi quique ac ſublimiſſimi. Acquieſcamus hoc ita eſſe. Sed cum ditiſſimæ quæque ac potentiſſimæ domꝰ turbam faciant civitatis, vides perpaucorum potentium ſacrilega ſuperſtitione vrbem
(267) cunctam † fuiſſe pollutam. Nemini autem dubium eſt omnes dominorum familias aut ſimiles eſſe dominis, aut deteriores: quãvis hoc vſitatius, vt deteriores: ac per hoc cum etiam domini boni ſervos

vel

vel maximè malos habeant, promptum eſt intelligere, quales illic familiæ omnes fuerint, cũ ſerviles animos jam per ſe malos etiam dominorum faceret nequitia pejores. Eſto ergo, illa quæ diximus ad potentiſſimos quoſque ac nobiliſſimos pertinuerunt. numquid illa leviora quæ nobilibus ignobilibuſq; communia? odia ſcilicet, atque execrationes ſanctorum omnium dico. Sacrilegii quippe genus eſt, Dei odiſſe cultores, Sicut n. ſi ſervos noſtros quiſquam cædat, nos in ſervorũ noſtrorum cædit injuria: & ſi à quoquam filius verberetur alienus, in ſupplicio filii pietas paterna torquetur: Ita & cum ſervus Dei à quocunq; læditur, majeſtas divina violatur, dicẽte id ipſum ad Apoſtolos ſuos domino: Qui vos recipit, me recipit: & qui vos ſpernit, me ſpernit. *Math. 10* Benigniſſimus ac piiſſimus dominus communem ſibi cum ſervis ſuis & honorẽ ſimul, & contumeliam facit, ne quis cum læderet Dei ſervum, hominem tantùm à ſe lædi arbitraretur: cum abſque dubio injuriis † ſervorum dominicorum, Dei ad (268)

mi-

miſceretur injuria, teſtante id ſuis Deo affectu indulgentiſſimo in hunc modum: Zach.2. Quoniam qui vos tangit, quaſi qui tangit pupillam oculi mei. Ad exprimendam teneritudinem pietatis ſuæ, tenerrimam partẽ humani corporis nominavit, vt apertiſſimè intelligeremus. Deum tã parua ſanctorum ſuorum contumelia lædi, quàm parui verberis tactu humani viſus acies læderetur. Inſectabantur itaq; Afri, atq; oderãt ſervos Dei, & in iis Deum. Sed quæritur forſitan, quibus modis probetur odium illorum. Illis ſcilicet, quibus etiam Iudæorum odia comprobantur in Ioan.8. Chriſtum, cum dicebant ad eum: Samaritanus es tu, & dæmoniũ habes, cum irridebant, cum maledicebant, cum inſufflabant in faciem ejus, & frendebant dentibus ſuper caput ejus. Vnde etiam in Pſalmis dicit Salvator ipſe qui pertulit: Pſal.21. Omnes qui conſpiciebant, aſpernabantur me, & locuti ſunt labiis, & moverunt caput. Hier.20. Et alibi: Tentaverunt, inquit, me, & deriſerunt deriſu, frenduerunt in me dentibus ſuis. Ita igitur & in monachis,

id

id est sanctis Dei Afrorum probatur odium, quia irridebant scilicet, quia maledicebant, quia insectabantur, quia detestabantur, quia omnia † in illos penè fecerunt, (269) quæ in Salvatorem nostrum Iudæorum impietas fecit, antea quàm ad effusionẽ ipsam divini sanguinis perveniret. Sed isti, inquis, sanctos non occiderunt, sicut Iudæos fecisse legimus. An occiderint, nescio, non affirmo. Sed tamen magna defensio, si hoc tantùm in eis de paganorum non fuit persecutione, quod habet persecutio ipsa postremum. Putemus ergo occisos illic non esse sanctos: sed quid faciemus, quod non sunt longè ab occidentibus qui animo occisionis oderunt? præsertim cùm Dominus ipse 2. Ioan. 3 dicat: Qui odit fratrem suum sine causa, homicida est: quamvis non sine causa persecuti sunt servos Dei. Nam quis dicere possit, quod sine causa, homines scilicet omnibus à se vitæ studiis discrepantes, in quibus nihil videbant suum, quoniam dei totum. Maxima enim causa est discordiarum diversitas voluntatum:

quia fieri aut omninò non poteſt, aut vix poteſt, vt eam rem in alio quiſquam diligat, à qua ipſe diſſentit. Itaque eos non ſine cauſa, vt dixi, oderunt, in quibus omnia ſibi æmula atque inimica cernebant. Illi enim vivebant jugiter in nequitia, iſti in innocentia: Illi in libidine, iſti in caſtitate: Illi in luſtris, iſti in monaſteriis: (270) † Illi propè jugiter cum Diabolo, iſti ſine ceſſatione cum Chriſto. Non ſine cauſa itaque iſtud fuit, quod intra Africæ civitates, & maximè intra Carthaginis muros palliatum & pallidum, & reciſis comatum fluentium jubis ad cutem tonſum videre, tam infelix ille populus quàm infidelis ſine convicio atq; execratione vix poterat. Et ſi quãdo aliquis Dei ſervus, aut de Ægyptiorum cœnobiis, aut de ſacris Hieroſolymorum locis, aut de ſanctis eremi venerandiſque ſecretis ad vrbem illam officio divini operis acceſſit, ſimul vt in populo apparuit, contumelias, ſacrilegia, & maledictiones excepit. Nec ſolum hoc ſed improbiſſimis flagitioſorum hominum cachinnis, & deteſtan-

testantibus ridentium sibilis, quasi taureis cædebatur, verè vt siquis ea inscius rerum fieri videret, non aliquem hominẽ ludificari, sed novum inauditumq; monstrũ abigi atq; exterminari arbitraretur. (267) Ecce Afrorum, & præcipuè Carthaginensium fidem! quondam Apostolis paganas vrbes licuit intrare, & minus primùm eorum adventum atq; conspectũ feri illi ac barbari sacrilegorum cœtus detestabantur. Sanctum electionis vas Paulum Apostolũ de vnius Dei cultu ac majestate (Act. 17.) superstitiosissimus † licet Atheniẽsium (271) populus patienter audivit. Lycaonii (Act. 14) autem intantùm etiam admirati sunt, vt cum Apostolis divinas virtutes inesse cernerent, esse eos homines nõ putaverint. Intra Carthaginem verò apparere in plateis & compitis Dei servos sine contumelia atq; execratione vix licuit. Persecutionem hoc quidẽ fuisse non putant, quia non & occisi sunt. Latrones hoc quidem proverbio vti solent, vt quibus non auferãt vitam, dedisse se dicant. Sed in vrbe illa non tam hominum fuerunt hæc

beneficia, quàm legum. *Interfici enim indamnatum quemcunque hominem, etiam Duodecim Tabularũ decreta vetuerunt.* Ex quo agnoscitur, quod magna illic prærogativa dominicæ religionis fuit, vbi ideo tantum servis Dei licuit evadere, quia à pagano jure defensi sunt, ne Christianorum manibus trucidarentur. Et miramur, si nunc barbaros illi perferunt, cum videamus quod sancti viri in illis barbaros pertulerunt. Iustus ergo est Dominus, [al.6.] & justum judicium suum. Quæ.n. vt scriptum est, seminarunt, hæc & metunt, vt [Ier. 50.] verè videatur de improbitate illius gen- [72)] tis dixisse Dominus: Reddite ei secundum opus suum, juxta omnia quæ fecit, facite illi quia contra † Dominum erecta est. Miremur itaque aut indignemur, quod aliqua nunc illi ab hominibus mala perferant? Multò illa majora sunt, quæ ipsi in Deum antè fecerunt: si juxta personarum diversitatem æstimentur quæ patiantur, & quæ fecerunt.

***

CLARVIT SVB ZENONE Imperatore An. Domi. CCCC.LXXX.

SAL-



SALVIANI MASSILIENSIS ECCLESIÆ PRESBYTERI

EPISTOLAE.

I.

* * *

CAMOR QVID TE APPELlem, nescio: bonum, an malum: dulcem, an asperum: suavem, an injucundum? Ita enim vtroque plenus es, vt vtrumque esse videaris. Amari à nobis nostros honestum est, lædi acerbum: & tamen hoc ejusdem est interdum animi, ejusdemq; pietatis, & cum specie dissentiat, ratione concordat. Amor quippe nos facit nostros amare; amor interdum cogit offendere. Vtrumq; vnum est, † cum (274)

tamen aliud amoris habeat gratiam, aliud odii patiatur offensam. Quàm grave hoc, quæso, mi dilectissimi, aut quàm acerbum est, vt causa odii, amor esse cogatur? Quod quidem cum sæpe aliis, tum etiam mihi accidisse nunc satis vereor, vt dum adulescentem hunc quem ad vos misi, tradere individuis meis cupio, vni studens, multis molestus sim, & amor ejus offensa sit ceterorum: quamquam ii ,, qui satis diligunt, non citò offendantur. Sed ego insinuationem meã minus gratam fore quibusdam timens, etiam imminutionem gratiæ offensam puto. Placere enim dilectis meis plurimum cupiens, molestiam illorũ reatum meum credo; & nisi eis satis placuero, supplicium displicentis fero. Quamquam hoc metuendum in vobis omninò non sit, qui totum me in vos recipientes, etiam apud alios pro me timetis. Tantum enim abest, vt displicere ego caritati ac sensui vestro possim, vt etiam illud mecum reformidetis, ne ego quibusdam fortè displiceam, mi dulcissimi ac dilectissimi mei.

Adu-

Adulescens quem ad vos misi, Agrippinæ cum suis captus est, quondam inter suos non parui nominis, familia non obscurus, domo non despicabilis, & † de quo (275) aliquid fortasse amplius dicerẽ, nisi propinquus meus esset. Hoc enim fit, vt minus dicam, ne de meipso dicere videar de illo plura dicendo. Matrem ergo is, de quo dico, Agrippinæ viduam reliquit, probam, honestam, & de qua forsitan audacter dicere valeam, verè viduam. Nam præter ceteras castimoniæ sapiẽtiæq; virtutes, est etiã fide nobilis, quæ omnibus semper ornatibus ornamento est : Quia sine hac nihil tam ornatum est quod ornare possit. Hæc ergo, vt audio, tantæ illic inopiæ atq; egestatis est, vt ei nec residendi, nec abeundi facultas suppetat: quia nihil est quod vel ad victũ vel ad fugam opituleť, solum est quod mercenario opere victum quæritans, vxoribus barbarorum locatitias manus subdit. Ita licet per Dei misericordiam vinculis captivitatis exempta sit, cum jam non serviat conditione, servit paupertate. Hæc

igitur habere me hic nonnullorũ ſanctorum gratiam non falsò ſuſpicans. Nec enim nego, ne negator gratiæ ingratus fiã: ſed planè ſicut habere me eam non nego, ita non mereri me certò ſcio, intantum vt etiamſi eſt aliqua in me illa, ego tamen illius cauſa non ſim, quia ſi qua eſt in me (276) gratia, ob † eos, ni fallor, maximè data eſt, quorũ intererat vt gratus eſſem: vt verẽdũ forſitan mihi ſit, ne negans his quod propter eos cœpi, non tam meam rem his negare videar quàm ipſorum.) Hæc igitur aut id quod eſt, aut plus quàm eſt, in me eſſe exiſtimans, miſit ad me hunc quẽ ad vos ego * fore vt agente me & adnitente amicorum meorum gratia, propinquorum meorum eſſet auxilium. Feci ergo id quod rogatus ſum, ſed tamen parcè & apud paucos, ne gratia ipſa ingratè vterer. Commendavi hunc aliis, commendo vobis: licet non ęquè aliis vt vobis. Primũ quia commendari ſatis vobis eum qui eſt meus, ita vt ipſum me, nõ neceſſe eſt: deinde quia cum me portionẽ veſtri exiſtimetis, neceſſe eſt eum qui mei portio eſt,

veſtri

veſtri quoq; aliquatenus portionem eſſe ducatis. Poſtremò quod cõmendatio ipſa ſicut diverſi generis, ita etiam excellentioris eſt caritatis. Aliis enim cõmendavi hunc corpore, vobis ſpiritu: aliis in emolumenta præſentium, vobis in ſpem futurorum: aliis ob brevia atq; terrena, vobis ob ſempiterna atq; divina. & rectè, vt quia carnalia vobis minùs quàm ſpiritualia bona † ſuppetunt, illa ego magis à vobis pe- (277)
terem, quib. vos magis abundabatis. Suſcipite ergo, quæſo, hunc, vt mea viſcera, & quantum in vobis eſt, veſtra; facite, inlicite, adhortamini, docete, inſtruite, formate, gignite. Chriſti Domini noſtri miſericordia tribuat, vt quia ei id magis expedit, qui nunc propinquus meus eſt & ceterorum, veſter eſſe incipiat potius quã ſuorum. Admittite, quæſo, hunc in illas beatas ac ſempiternas domus, recipite in ſacra horrea, aperite cæleſtes theſauros, & ita agite ac peragite, vt dum hunc in theſaurum veſtrũ conditis, partem theſaurum ipſorum eſſe faciatis. Potens eſt illa ineffabilis DEI pietas, vt dum eum in

consortium spiritaliũ bonorum adoptatis, divitias quas in ipsum effunditis, per ipsum augeatis. Et sanè si quid in ipso est bonæ indolis, non magnæ vobis difficultatis spes eius ac salus esse debebit, etiam si nihil ex vobis audiat, sufficere ei hoc ipsum convenit quod vos videt. Valete.

(246) II.

Item alia. EVCHERIO *Episcopo Salvianus.*

VRsicinus alumnus tuus salutationẽ tuam proximè ad me detulit: si non jussus, laudo sapientiã, licet non probem falsitatem: si jussus, miror quod mandare amoris officium quàm scribere maluisti, hoc est, per servum potius quàm per te dare. Arguo itaque hoc, & emendari volo, si tamen negligentiæ est, non superbię. Pedissequa enim pleriq; novi honoris est adrogantia: licet in te nec generalis vitii opinio admittenda sit, quia prope singularis est mens ac benignitas tua. Vnde responderi à te antiquæ existimationi meæ etiam

etiam nunc jugiter cupio, ne ſi in quibuſdam officiorum tuorũ mos diſcrepavit, aliquid in te novis honoribus licuiſſe videatur.

III.

Item alia. AGRICIO *Epiſcopo Salvianus.*

SI excuſare inofficioſitatem meam apud ſanctimoniam tuam cupiam, magis †accuſandus ſim, qui inexcuſabilem me eſſe, vel non agnoſcam præ ſtoliditate, vel nolim præ ſuperbia confiteri. Non excuſo ergo. augmentum enim reatus eſt innocentiam jactare poſt culpam. Quid igitur faciã, cui nec negandi delicti facultas ſuppetit, nec tuendi? Negare .n. manifeſta non audeo, & excuſare immodica non poſſum. Confugiendum mihi itaq; ad divinarum eſt remedia literarum, quæ maximorum criminum * * *

IIII.

Item alia. YPATIO *&* QVIETÆ *parentibus Salvianus, Palladia & Auſpiciola. Salvianus.*

Paulus

PAulus Apostolus, electionis vas, magister fidei,& receptaculum Dei,cum omnes epistolas suas vtpote eloquentissimus vir dictaverit, quibusdam tamen non suum tantúm nomen inscripsit: siquidem in aliis Silvani, in nonnullis Timothei, in quibusdam verò vtriusque nomini suum nomen adjunxit. Cur id? primùm,credo,vt simul esse agnoscerentur qui simul scriberent:deinde vt hii qui separatim ab vnoquoque eorum edocti
50) fuerant,scirent † omnium non discrepare sententiam:postremò vt quos singulorum non movebat auctoritas, omnium saltim moveret adsensus. Ita ergo & nos exemplorum ingentium parvi imitatores,ad vos, quos naturâ parentes,fide fratres, honore dominos habemus, non vt Apostoli illi auctoritate docentium scribimus, sed humilitate famulorum:vt qui hactenus singulorum nostrorum epistolis non moti estis, vel nunc omnium obsecratione moveamini, nosque filios vestros, * neque ex superfluo metus sit,* & simul sciatis esse,& vnum sentire, pariter

& me-

& metuere,& æqualiter ſupplicare. Non quia ſciamus an vos omnibus iraſcamini, ſed quia nos non poſſumus cauſa eſſe diviſi. Idem enim nobis admodum metus eſt, etiamſi non eadem videtur offenſa. Caritas quippe mutua facit, vt licet vos non vtrique forſan ſuccenſeatis, vno tamen ex nobis reo, alter ſine triſtitia reatus eſſe non poſſit. Illud ſanè eſt quod nos contendere in aliquo & certare mutuò faciat, quod cum ambo filii veſtri æqualiter rei ſimus, plus tamen vnuſquiſque noſtrum pro altero quàm pro ſe timet. Parentes cariſſimi, parentes reverentiſſimi, interrogari vos quæſumus liceat: Ita poſſunt pignora † ſic amantia (281:) non amari? Quid tantum mali commeruimus vel affectus dilectiſſimi, vel domini reverentiſſimi, vt nobis nec tanquam filiis reddatur gratia, nec tanquam famulis remittatur offenſa? Septimus jã fermè annus eſt, ex quo nulla ad nos tam longè à vobis ſitos ſcripta miſiſtis. Nullis pæne in Deum delinquentibus tam longum lugendi tempus imponitur: nullos ad-

admodum maximorum criminum * vt plus amet, scilicet vt patris motus non detrimenta amoris sint, sed profectus: cum quantum cohercitio adtulerit vnius correctioni, tantùm correctio reddat mutuæ caritati. Quamquam hoc illos magis parentes facere conveniat, qui de nonnullis negotiis veras irascendi filiis causas habent. Tu autem quid succenses, qui ex quo Christianus factus es, etiam falsas habere desisti? Esto enim, conversiunculam nostrã paganus quondam non æquanimiter acceperis. ferenda tunc fuit ex dissimilitudine studiorum etiam discrepantia voluntatum, quando nobis etsi amor non succensebat, superstitio ta-
(282) men adversabatur. nam licet pater non odisset filium, error tamen oderat veritatem. Nunc longè aliud est. Ex quo Dei cultũ † professus es, pro me pronuntiasti. Si præteritas irarum caussas exsequeris, imputa tibi qui Christiano filiam tuam dedisti. Si id non est, quid mihi iraSceris? quia eam nunc in me religionem augere cupio, quam tu in te probare cœpisti? Cur,

Cur, rogo, in me non diligas quod es, qui in te quod eras ipse damnasti ? Sed parcendum paullulum verbis est: quia etiam in bona causa humilis esse, inquantum res sinit, filii apud parentes debet oratio. Indulgete affectus carissimi: liberiorem me esse paullulo in negotio suo Dei affectus facit. Si quæ sunt nobis alia succensendi caussæ, peccare me potuisse non abnego. In hoc verò, quia ideo succenseris, quia Christum amare videor, ignoscite quod dicturus sum. Peto quidem veniam, quia irascimini: Sed non possum dicere malum esse quod feci. Hæc igitur apud vos meo nomine, & quasi peculiari prece: Nunc tuo dilectissima ac venerabilissima soror, quæ mihi tantò carior es quàm prius, quantò plus à suis affectus convenit diligi, in quibus seipsum Christus fecerit amari. Fungere partibus tuis simul meisque : ora tu, vt ego impetrem : tu postula, vt vterque vincamus, osculare, quia absens labiis non † vales, saltem obsecratione pedes (283)

pa-

parentum tuorum quaſi ancilla, manus quaſi alumna, ora quaſi filia. Ne trepidaveris, ne timueris: bonos judices habemus. affectus ipſe pro te orat, natura ipſa tibi poſtulat, ſuffragia cauſſæ tuæ in tuorum mentibus habes: citò adnuunt, qui ſuo ipſi amore ſuperantur. Obſecra ergo & ſupplex dicito: Quid feci, quid commerui? ignoſcite quidquid illud eſt: Veniam peto, etſi delictum neſcio. Nunquam vos, vt ipſi ſcitis, inofficioſitate aut contumatia offendi, nunquam verbo aſperiore læſi. nunquam vultu protervio-re violavi. à vobis ſum viro tradita, à vobis conjugi mancipata. Teneo, ni fallor, mandata veſtra, hæret ſenſibus meis ſanctum piæ præceptionis arcanum: morigeram me, vt puto, ante omnia viro eſſe juſſiſtis. Veſtræ voluntati obſecuta ſum, veſtræ juſſioni obtemperavi: Illi in omnibus parui, cui me parere voluiſtis. Invitavit me ad religionem, invitavit ad caſtitatem. date veniam, turpe credidi reluctari: res mihi verecunda, res pudens, res ſancta viſa eſt: fateor, cum de tali nego-

tio

ante cæpiſſem. Huc acceſſit etiam reverentia Chriſti & affectus, honeſtè me facere credidi, † quidquid Dei amore feciſſem. (284) Advoluor veſtris, ô parentes cariſſimi, pedibus, illa ego veſtra Palladia, veſtra gracula, veſtra domnula, cum qua his tot vocabulis quondam indulgentiſſima pietate luſiſtis: quæ vobis per varia nomina nunc fuit mater, nunc avicula, nunc domina: cum eſſet ſcilicet vnum vocabulum generis, aliud infantiæ, tertium dignitatis. En ego illa ſum, perq̃ vobis illa primùm & parentū nomina, & avorū gaudia contigerunt, & quod vtroq; præſtat, vtrūq; feliciter, cū fructu adipiſcendi, & beatitudine perfruēdi. Nō quia hinc ego aliquid mihi deputem, ſed tamen ingrata apud vos eſſe non debet, per quam vos voluit Deus eſſe felices. Ne, quæſo, ergo moleſtum vobis ſit quod referre aliquid Deo cupio, cui omnia repenſare non poſſum. Pleni eſtis ſolatiis jucundiſſimis, pleni pignoribus cariſſimis, pleni benedictione divina; præter peculiarē mei cauſſam, veſtrum negotium referre Deo gra-

igitur habere me hic nonnullorũ ſancto- ctorum gratiam non falsò ſuſpicans. Nec enim nego, ne negator gratiæ ingratus fiã: ſed planè ſicut habere me eam non nego, ita non mereri me certò ſcio, intantum vt etiamſi eſt aliqua in me illa, ego tamen illius cauſa non ſim, quia ſi qua eſt in me (276) gratia, ob † eos, ni fallor, maximè data eſt, quorũ intererat vt gratus eſſem: vt verẽdũ forſitan mihi ſit, ne negans his quod propter eos cœpi, non tam meam rem his negare videar quàm ipſorum.) Hæc igitur aut id quod eſt, aut plus quàm eſt, in me eſſe exiſtimans, miſit ad me hunc quẽ ad vos ego * fore vt agente me & adnitente amicorum meorum gratia, propinquorum meorum eſſet auxilium. Feci ergo id quod rogatus ſum, ſed tamen parcè & apud paucos, ne gratia ipſa ingratè vterer. Commendavi hunc aliis, commendo vobis: licet non ęquè aliis vt vobis. Primũ quia commendari ſatis vobis eum qui eſt meus, ita vt ipſum me, nõ neceſſe eſt: deinde quia cum me portionẽ veſtri exiſtimetis, neceſſe eſt eum qui mei portio eſt,

veſtri

veſtri quoq; aliquatenus portionem eſſe ducatis. Poſtremò quod cõmendatio ipſa ſicut diverſi generis, ita etiam excellentioris eſt caritatis. Aliis enim cõmendavi hunc corpore, vobis ſpiritu: aliis in emolumenta præſentium, vobis in ſpem futurorum: aliis ob brevia atq; terrena, vobis ob ſempiterna atq; divina. & rectè, vt quia carnalia vobis minùs quàm ſpiritualia bona † ſuppetunt, illa ego magis à vobis peterem, quib. vos magis abundabatis. (277) Suſcipite ergo, quæſo, hunc, vt mea viſcera, & quantum in vobis eſt, veſtra; facite, inlicite, adhortamini, docete, inſtruite, formate, gignite. Chriſti Domini noſtri miſericordia tribuat, vt quia ei id magis expedit, qui nunc propinquus meus eſt & ceterorum, veſter eſſe incipiat potius quã ſuorum. Admittite, quæſo, huncin illas beatas ac ſempiternas domus, recipite in ſacra horrea, aperite cæleſtes theſauros, & ita agite ac peragite, vt dum hunc in theſaurum veſtrũ conditis, partem theſaurum ipſorum eſſe faciatis. Potens eſt illa ineffabilis DEI pietas, vt dum eum in

conſortium ſpiritaliũ bonorum adoptatis, divitias quas in ipſum effunditis, per ipſum augeatis. Et ſanè ſi quid in ipſo eſt bonæ indolis, non magnæ vobis difficultatis ſpes eius ac ſalus eſſe debebit, etiam ſi nihil ex vobis audiat, ſufficere ei hoc ipſum convenit quod vos videt. Valete.

(246) II.

Item alia. EVCHERIO *Epiſcopo Salvianus.*

VRſicinus alumnus tuus ſalutationẽ tuam proximè ad me detulit: ſi non juſſus, laudo ſapientiã, licet non probem falſitatem; ſi juſſus, miror quod mandare amoris officium quàm ſcribere maluiſti, hoc eſt, per ſervum potius quàm per te dare. Arguo itaque hoc, & emendari volo, ſi tamen negligentiæ eſt, non ſuperbię. Pediſſequa enim pleriq; novi honoris eſt adrogantia: licet in te nec generalis vitii opinio admittenda ſit, quia prope ſingularis eſt mens ac benignitas tua. Vnde reſponderi à te antiquæ exiſtimationi meæ etiam

etiam nunc jugiter cupio, ne si in quibusdam officiorum tuorũ mos discrepavit, aliquid in te novis honoribus licuisse videatur.

III.

Item alia. AGRICIO *Episcopo Salvianus.*

SI excusare inofficiositatem meam apud sanctimoniam tuam cupiam, magis †accusandus sim, qui inexcusabilem me esse, vel non agnoscam præ stoliditate, vel nolim præ superbia confiteri. Non excuso ergo. augmentum enim reatus est innocentiam jactare post culpam. Quid igitur faciã, cui nec negandi delicti facultas suppetit, nec tuendi? Negare .n. manifesta non audeo, & excusare immodica non possum. Confugiendum mihi itaq; ad divinarum est remedia literarum, quæ maximorum criminum * * *

IIII.

Item alia. YPATIO & QVIETÆ *parentibus Salvianus, Palladia & Auspiciola. Salvianus.*

Paulus

PAulus Apoſtolus, electionis vas, magiſter fidei, & receptaculum Dei, cum omnes epiſtolas ſuas vtpote eloquentiſſimus vir dictaverit, quibusdam tamen non ſuum tantùm nomen inſcripſit: ſiquidem in aliis Silvani, in nonnullis Timothei, in quibusdam verò vtriusque nomini ſuum nomen adjunxit. Cur id? primùm, credo, vt ſimul eſſe agnoſcerentur qui ſimul ſcriberent: deinde vt hii qui ſeparatim ab vnoquoque eorum edocti fuerant, ſcirent † omnium non diſcrepare ſententiam: poſtremò vt quos ſingulorum non movebat auctoritas, omnium ſaltim moveret adſenſus. Ita ergo & nos exemplorum ingentium parvi imitatores, ad vos, quos naturâ parentes, fide fratres, honore dominos habemus, non vt Apoſtoli illi auctoritate docentium ſcribimus, ſed humilitate famulorum: vt qui hactenus ſingulorum noſtrorum epiſtolis non moti eſtis, vel nunc omnium obſecratione moveamini, nosque filios veſtros, * neque ex ſuperfluo metus ſit, * & ſimul ſciatis eſſe, & vnum ſentire, pariter

& me-

& metuere, & æqualiter supplicare. Non quia sciamus an vos omnibus irascamini, sed quia nos non possumus causa esse divisi. Idem enim nobis admodum metus est, etiamsi non eadem videtur offensa. Caritas quippe mutua facit, vt licet vos non vtrique forsan succenseatis, vno tamen ex nobis reo, alter sine tristitia reatus esse non possit. Illud sanè est quod nos contendere in aliquo & certare mutuò faciat, quod cum ambo filii vestri æqualiter rei simus, plus tamen vnusquisque nostrum pro altero quàm pro se timet. Parentes carissimi, parentes reverentissimi, interrogari vos quæsumus liceat: Ita possunt pignora † sic amantia (281:) non amari? Quid tantum mali commeruimus vel affectus dilectissimi, vel domini reverentissimi, vt nobis nec tanquam filiis reddatur gratia, nec tanquam famulis remittatur offensa? Septimus iā fermè annus est, ex quo nulla ad nos tam longè à vobis sitos scripta misistis. Nullis pæne in Deum delinquentibus tam longum lugendi tempus imponitur: nullos ad-

admodum maximorum criminum * vt plus amet, ſcilicet vt patris motus non detrimenta amoris ſint, ſed profectus: cum quantum cohercitio adtulerit vnius correctioni, tantùm correctio reddat mutuæ caritati. Quamquam hoc illos magis parentes facere conveniat, qui de nonnullis negotiis veras iraſcendi filiis cauſas habent. Tu autem quid ſuccenſes, qui ex quo Chriſtianus factus es, etiam falſas habere deſiſti? Eſto enim, converſiunculam noſtrã paganus quondam non æquanimiter acceperis. ferenda tunc fuit ex diſſimilitudine ſtudiorum etiam diſcrepantia voluntatum, quando nobis etſi amor non ſuccenſebat, ſuperſtitio tamen (282) adverſabatur. nam licet pater non odiſſet filium, error tamen oderat veritatem. Nunc longè aliud eſt. Ex quo Dei cultũ † profeſſus es, pro me pronuntiaſti. Si præteritas irarum cauſſas exſequeris, imputa tibi qui Chriſtiano filiam tuam dediſti. Si id non eſt, quid mihi iraSceris? quia eam nunc in me religionem augere cupio, quam tu in te probare cœpiſti?

Cur,

Cur, rogo, in me non diligas quod es, qui in te quod eras ipſe damnaſti? Sed parcendum paullulum verbis eſt: quia etiam in bona cauſa humilis eſſe, inquantum res « ſinit, filii apud parentes debet oratio. In- « dulgete affectus cariſſimi: liberiorem me eſſe paullulo in negotio ſuo Dei affectus facit. Si quæ ſunt nobis alia ſuccenſendi cauſſæ, peccare me potuiſſe non abnego. In hoc verò, quia ideo ſuccenſetis, quia Chriſtum amare videor, ignoſcite quod dicturus ſum. Peto quidem veniam, quia iraſcimini: Sed non poſſum dicere malum eſſe quod feci. Hæc igitur apud vos meo nomine, & quaſi peculiari prece: Nunc tuo dilectiſſima ac venerabiliſſima ſoror, quæ mihi tantò carior es quàm prius, quantò plus à ſuis affectus convenit diligi, in quibus ſeipſum Chriſtus fecerit amari. Fungere partibus tuis ſimul meiſque: ora tu, vt ego impetrem: tu poſtula, vt vterque vincamus, oſculare, quia abſens labiis non † vales, ſaltem obſecratione pedes (283)

pa-

ante cæpiſſem. Huc acceſſit etiam reverentia Chriſti & affectus, honeſtè me facere credidi, † quidquid Dei amore feciſſem. (284) Advoluor veſtris, ô parentes cariſſimi, pedibus, illa ego veſtra Palladia, veſtra gracula, veſtra domnula, cum qua his tot vocabulis quondam indulgentiſſima pietate luſiſtis: quæ vobis per varia nomina nunc fuit mater, nunc avicula, nunc domina: cum eſſet ſcilicet vnum vocabulum generis, aliud infantiæ, tertium dignitatis. En ego illa ſum, perq̃ vobis illa primùm & parentũ nomina, & avorũ gaudia contigerunt, & quod vtroq; præſtat, vtrũq; feliciter, cũ fructu adipiſcendi, & beatitudine perfruẽdi. Nõ quia hinc ego aliquid mihi deputem, ſed tamen ingrata apud vos eſſe non debet, per quam vos voluit Deus eſſe felices. Ne, quæſo, ergo moleſtum vobis ſit quod referre aliquid Deo cupio, cui omnia repenſare non poſſum. Pleni eſtis ſolatiis jucundiſſimis, pleni pignoribus cariſſimis, pleni benedictione divina; præter peculiarẽ mei cauſſam, veſtrum negotium referre Deo gratiam

tiam jubet, debere me ei arbitror; quod vobis tanta concessit. Sed hæc hactenus. Sufficienter enim jam per nos, ô cariſſima ſoror, precati ſumus. Reliqua ſunt agenda per filiam. ,, Vtamur ergo (honeſtè ,, enim pro reconciliando parentum affectu † cũcta tentantur) 285) vtamur illorũ more & exemplo, qui vltimo cauſſarum loco aliqua nonnunquam ad commovendam judicum miſericordiam proferebant laturis ſententiam diſceptatoribus aut lamẽtantes matresfam. aut ſordidatos ſenes, aut plorantes parvulos ingerẽtes, ſcilicet vt qui ſuperiora cauſſę verbis jam exoraverunt, poſteriora reb. ipſis perorarent. Offerimus ergo & nos vobis, ô cariſſimi parentes, pignus pari quidẽ illorum, ſed tamẽ gratiore ſuffragio. Offerimus. n pignus non incognitum, ſed domeſticum: non alienum, ſed proprium; nec vt illi oratores, & ſibi & judicibus extraneũ, ſed nobis ſimul vobisq; commune. quæ vos vtiq; veſtri ſanguinis indoles non ad incognitorum hominum cogit dilectionem, ſed ad veſtrorũ revocat carita-

rita-

ritatem: nec alienos vobis aliena, ſed veſtros veſtra commendat: neque id orat vt eos ametis quos nunquam antè vidiſtis, ſed vt eos non oderitis, quos puto non diligere non poteſtis. Veſtrum ideo, parentes cariſſimi, negotium, veſtra res eſt: veſter id à vobis animus, veſtra caritas deprecatur: ne, quæſo, tantum nobis iraſcamini, vt nec vobis conſulatis ſupplicante vobis * * *

* * commune pignus per nos ſimul †atq; nobiſcum & primam pæne ad vos (286) vocem pro noſtri emittit offenſa. Infelix prorſus eius & miſeranda conditio, quæ avos ſuos ex parentũ primùm reatu cœpit agnoſcere. Miſeremini, quæſumus, innocentiæ eius, miſeremini neceſſitatis. Cogitur quodammodo pro offenſa ſuorum jam ſupplicare, quæ adhuc neſcit quid ſit offendere. Læſus quondam Ninivitarum peccatis Deus, vagitu infantium, & ploratione mollitus eſt. nam licet totum legamus luxiſſe populum, præcipuam tamen miſericordiam meruit

X 2 ſors

ſors & innocentia parvulorum, dicente ad Ionam Deo, ſi valdè contriſtatus es ſuper cucurbitam: & paulò poſt: Ego non parcam ſuper Ninive civitatem magnam, in qua morantur plus qàm centum viginti millia, qui non cognoverunt ſiniſtram ſuam aut dexteram? declarans ſcilicet, propter ſinceritatem innocentium, ſe etiam culpis nocentium peperciſſe. Sed quid ego de Dei miſericordia loquor: qui non tantùm poſtulata tribuit, ſed interdum etiam non ſperata largitur, tantoq; ſi dici licet, major eſt hominibus humanitate & benivolentia, quantò poteſtate atque natura. Paratum, vt ait Livivius, inter Romanos Sabinosque bellum, &quod difficilius ſedari† poteſt, cœptũ, preces quondam & interventus carorum pignorum ſuſtulerunt: cumque vna eorum gens eſſet natura ferox, alia dolore fervens, tantũ tamen viſio affectus mutui valuit, vt nec Romanus memor eſſe belli, nec Sabinus poſſet injuriæ: Et illi paullò antè feri ac ſemibarbari, cognati ſanguinis cupidi, ſui prodigi, amplecti ſe

mu-

mutuo inciperent, qua pignus mutuum jam habere cœpissent, fieretq; vnus vterque populus, quia *vnius vtriusque esset f. vnu. affectus. Nos non in acie stamus, non arma sumimus, non vim inferimus, nec propulsare tentamus: impium fore arbitrantes, si vel in hoc filii parentibus obvient, ne puniatur *injusti. Cur rogo, quod f. injust illi quondam affectus pro suis obtinuerunt, nostri non queant impetrare pro nobis? an ideo, infelicissimi pæne omnium, ideo minùs meremur veniam, quia repugnare nescimus? quod vultis nos pati, patimur: si irascimini, deprecamur: si puniendos creditis, adquiescimus. Quid, rogo, vltioni post ista superest? Certè etiamsi justas succensendi caussas parentes habeant, nihil contingere eis felicius, nihil optatius potest, quàm vt sic eis pro reatu filii satisfaciant, ne necesse habeant † vindicare. Quid autem est in quo (289:) magis possimus vobis nos satisfacere? filii vestri sumus, qui vos rogamus: neptis, per quam rogamus. Parcite, indulgere illi: eorum parentes carissimi pro se rogant,

ob quorum ſoletis nomina etiam extraneis nil negare. Longum eſt de innumeris pietatis atq; humanitatis exemplis dicere, & præpoſterum vt de majoribus ad minora veniamus. Sed tamen id quod dicturus ſum, ſpecie quidem minus eſt, ſed tamen re minus non eſt. Perorans quondam pro periculo exiſtimationis atque incolumitatis ſuæ in Romano foro Servius Galba, cum ob difficultatem negotii, & invidiam facti ſui, parum non modò in cauſſa, ſed etiam in eloquentia ſpei poneret, arte vſus eſt : vt judicum animos, quos inflectere precum ambitione non poterat, rerum tentaret affectu. Itaque conſumptis jam admodũ cunctis oratoriæ artis ingeniique ſubſidiis, cum parum ſe promoviſſe iintellexiſſet, parvulum quem ſecum habebat, Galli, vt illis temporibus videbatur, clariſſimi & nuper mortui viri filium, & parvas ante ſubſellia auditorum indoles ſuas in conſeſſu judicum conſpectúque produxit: †quos cum laturis ſententiam diſceptatoribus oratione flebili commendaret,

fra-

fractæ affectu omnium mentes & inclinatæ sunt. Quid plura? factum est, vt inflexis cunctorum sensibus, daret misericordia humanitati, quidquid ambitioni veritas denegaret. O affectus humani quanti estis! quantum valetis! qui etiam in judicio jus habere potuistis! Discite, ô parentes carissimi, (venia vestri dictum sit) discite vel hoc saltim exemplo, frangi atque molliri. Certè etiam illic misericordia valuit, vbi locum esse misericordiæ non licebat: laturi sententiam judices, qui nihil se nisi ex veritatis officio pronuntiaturos esse juraverant, excludere tamen misericordiam nec post sacramenta potuerunt: in tantum humanitate moti, vt dum alieno negotio consulunt, suum pænè obliviscerentur. Nihil vos durum, nihil insolens deprecamur: vestris vos præstate pro vobis, quod præstiterunt illi extraneis contra se. certè nec caussa illic justior, nec persona carior, nec audientia humanior, nec orator gratior fuit. Illic agebatur pro crimine, hic pro affectu: illic pro ex-

extraneis, hic pro filiis: Illic apud juratos judices, hic apud injuratos parentes: Illic † per oratorem qui circumscribere nitebatur, hic per neptem, quæ quo vos ipsa infantiæ suæ simplicitate plus moveat, adhuc rogare non novit. Quid est quod caussæ desit? quod novũ inquirendũ est inauditumq; suffragiũ? num extraneorũ apud vos precibus vtendum est? Semper ,, in amore cautella est. nemo enim melius ,, diligit, quàm qui maximè veretur offendere. Vnde ego nunc veniam peto, non quia offendisse me noverim, sed vt locum offensæ penitus non relinquam: nec conscientiâ culpæ, sed ratione & officio caritatis: vt majorem apud te affectus gratiam obsecratio mereatur innoxii, & amori proficiat supplicatio reatu carens? habeasq; plus in filii tui deprecatione quod diligas, si non habes quod remittas. Quanquàm temerè fortasse nobis de innocentia blandiamur, quid tu de nobis sentias, nescientes. tui enim nobis sensus magis quàm nostræ opinionis ratio habẽda est. Superest ergo, vt si quid aliud & quid-

quidquid illud commiſſum à nobis eſt, tu qui id offenſa dignũ putas, venia quoque non indignum arbitreris: pulchre tibi ipſe in tuorum reatu *ſatisfacies. nihil de vltione perdit filio ignoſcens pater: quia † felici⁹ multò eſt & laudabilius ſuis aliquem etiam immeritò ignoſcere, quàm in ſuos etiam meritò vindicari. Vale. *f. ſatisficiens.* (291)

V.

Item alia CATTURÆ SORORI *Salvianus.*

ETSI docente Paulo Apoſtolo quid conveniat nos orare, neſcimus, quo fit vt interdum quid velle aut gaudere oporteat neſciamus: tamen ego pro communi humani generis affectu, quo omnes admodum homines, piè magis quàm ſapienter, eos qui nobis curæ ſunt, cupimus quamdiutiſſimè eſſe nobiſcum, gaudeo quod poſt gravem diuturnumque morbum ſpem etiam præſentis vitæ indepta es, quæ futuræ ſemper *Rom. 8 v. 26.*

habuisti. Benedictus itaque Dominus Deus noster, qui semper spiritus tui custos, nunc præcipuè etiam carnis fuit, & in te manens teque custodiens, manum suam ex interioribus tuis, vsque ad exteriora porrexit: nec solùm sancta sanctorum, sed etiam vestibula templi sui, & circumsepta servavit, protectionemque suam latiùs fundens, fecit salutem animæ tuæ vsque ad salutem corporis pervenire.

29) Quamvis ego † ne hanc quidem tibi, quam pertulisti, terrestris vasculi infirmitatē obfuisse existimem, cujus fortitudo, vt scis, menti semper inimica est, vt te jure nunc tantò fortiorem spiritu putem, quantò imbecillior carne esse cœpisti. Caro enim, inquit Apostolus, concupiscit adversus spiritum, spiritus adversus carnem; hæc enim invicem sibi adversantur, vt non quæ vultis, illa faciatis. (lat. 5. 17.) Ergo si repugnante corpore quæ volumus facere non possumus, infirmandum carne est vt optata faciamus. Et verum est. Imbecillitas enim carnis, mentis vigorem exacuit, & affectis artubus vires

res corporum in virtutes transferuntur animorum: vt mihi genus quoddam ſanitatis eſſe videatur, hominem interdum non eſſe ſanum. Nulla enim admodum tum ſpiritui cum corpore, id eſt, nulla divinæ indoli cum terreno hoſte luctatio eſt: non turpibus flammis medullæ æſtuant, non maleſanam mentem latentia incentiva ſuccendunt, non vagi (293) ſenſus per varia oblectamenta laſciviunt, ſed ſola exultat anima læta corpore affecto quaſi adverſario ſubjugato. Gaude ergo, alumna Chriſti: ſemper quidem ſimplicis & quietæ, ſed nunc magis defecatæ tuæ mentis † & liberæ oſtium aperi, & adtrahe, vt legis, ſpiritum ſanctum. Numquam, vt puto, habitatore Deo dignior extitiſti, quantò imbecillior corpore, tantò purior ſenſu: vincentibus carnẽ tuam morbis, mente viciſti. Felix, ſi hanc ſemper corporis mortem in vitam ſpiritus conſervaris, extinctis in te forſitan cunctis humanarum tentationum incentivis. Habere quodammodo naturã animæ etiam in carne cœpiſti, vt mihi

non

non solùm magna Dei dispensatione, sed etiam magno munere, & antè ægrotasse, & nunc convaluisse videaris. Aegrotasti enim hactenus ad virtutem spiritus confirmandam, secura forsan sanitatem nunc adipiscens jam carne superata, vt post hãc redditam corpori incolumitatem sine vlla animæ infirmitate possideas, & ita caro valere incipiat, vt jam tentatio non resurgat. Vale.

VI.

Item alia. LIMENIO *Salvianus in Domino Salutem.*

ETsi scio, honestas mentes probi affectus non oblivisci, ideo quia boni in bonis studiis quasi naturam quodammo-
(294) do † suam diligunt, tamen quia, quantum in nobis est, augere nos amorem bonorũ amicorũ officio nostro convenit, admonendum te caritatis olim à me cœptæ, nuper à te auctæ existimavi: vt legens epistolas meas, dum in me studium tui amoris videris, in te mei accenderes. Dabit autem, non ambigo, Deus noster, vt affectũ Chri-

Christianorum intercipiens, CHRISTI ipse affectus fias. Vale in Domino.

VII.

Item alia. APRO & VERO *Salvianus.*

OFficii sit an impudentiæ quod prius ad vos scripsi quàm à vobis jus scribendi acciperem, malo vestri esse judicii, quam assertionis meæ: quia res dubia ac latens melius semper bonis interpretatoribus quàm malis defensorib. creditur. Sed licet hæc verè se ita habeant, & à me ita esse ducantur: tamen si, quid in veri opinione secundum intelligentiam meam sit, audiendum à me putatis: ego sic arbitror, si quando de officio deferendo parvis, vt ego sum, apud superiores, vt vos estis, sancta contentio est, melius eos facere si præoccupent scripto † patronos suos, (295)
quàm si ab his præoccupentur. Nam cum ipsa scribendi rescribendique assiduitas dandis vel maximè & reddẽdis obsequiis deferatur, multò necesse est humilius sit & obsequentius dare quempiam operã, vt officium prius deferat, quàm expectare

re

re vt prius capiat. Quia juxta id quod ſupra diximus, delatio officii fugere honorem, diſſimulatio affectare videatur. Congruè ergo & multis modis rationabiliter actum eſt, vt ego ad vos prius ſcriberem: primùm quia turpiter ad honorem ambiſſe viderer inferior: deinde quod vos ab omni huiuſcemodi opinionis nota ita morum veſtrorum dignitas vindicat, vt pæne quidquid à vobis fit, nihil non rectè factum eſſe credatur: poſtremò quod etiamſi hoc conſilio vos ad me non ſcripſiſſetis, vt ego peccator & imbecillus prius deferrem officia quàm ſumerem, pio magis id vos conſilio feciſſe exiſtimandum erat, quàm adroganti. Cum enim totius fermè humilitatis & propè omnium officiorum palmam indepti ſitis, non tam credi poterat vos amico voluiſſe honorem negare, quàm onus noluiſſe imponere. Quamvis enim honeſtum & religioſum ſtudium ſit, præoccupare humilitate & vincere, tamen quando inter tales
(206) †vt nos ſumus, id eſt, inter ſummos atq; infimum, huiuſcemodi negotium eſt, abundantioris caritatis rē major facit, ſi minori

minori cedat officio. Hæc, mi domini venerabiles, juxta opiniunculã meam non tam præsumptione scientiæ quàm honore reverentiæ vestræ scribenda ad vos putavi. Si aliud vos sentire ostenderitis, ego manum ad os meum ponam, vt juxta explum sancti Iob, qui post divinam vocem in comparationem loquentis Dei parvũ se & imbecillum esse cognovit, terrã me, vt sum, squalidam & insincerum cinerem judicabo, dicamq; illud, Semel locutus sum; non adjiciam. nec immeritò: incidere enim in falsæ opinionis errorem priusquam vera cognoscas, imperiti animi est & simplicis: perseverare verò in eo postq̃ agnoveris, contumaciæ. Valete.

VIII.

Domino & dulci suo EVCHERIO *Episcopo Slavianus.*

LEgi libros quos transmisisti, stilo breves, doctrinæ vberes, lectione expeditos, instructione pfectos, menti tuæ ac
†pietati pares. Nec miror, q̃ vtile & pul- (297)
chrum opus ad institutionem potissimũ
sancto-

ſanctorum ac beatorum pignorum condidiſti. Cum enim eximium in eis templum Deo ædificaveris, doctrina novæ eruditionis quaſi ſummũ ædificii tui culmen ornaſti, & vt indoles ſanctæ æquè doctrina ac vita inluſtrarentur, quos morali inſtitutione formaveras, ſpiritali inſtructione decoraſti. Supereſt vt Dominus Deus noſter, cujus dono admirandiſſimi juvenes tales ſunt, pares eos faciat libris tuis, id eſt, vt quidquid illi continent in myſterio, hoc vterque illorum habeat in ſenſu. Et quia jam diſpenſatione divina atque judicio etiam magiſtri Eccleſiæ eſſe cœperunt, donet hoc benigniſſima Dei pietas, vt doctrina illorum fructus ſit Eccleſiarum & tuus: profectuque excellentiſſimo, tam illum ornent à quo ſunt geniti, quàm eos quos ipſi ſua inſtitutione generaverint: mihique hoc, & ſi non inter omnia, certè vel poſt omnia miſericors Deus tribuat, vt qui fuerunt diſcipuli quondam mei, ſint nunc quottidie oratores mei. Vale mi dominus & dulcis meus.

EXPLICIT.

INDEX IN LIBROS SALVIANI DE GUBERNATIONE DEI, & EPISTOLAS.

Numeri referuntur ad marginales.

T *Achar*

Affectus

Bene-

Casti-

Chri-

Cogi-

David

postu-

Discor-

Z Divi-

F.

Forni-

G.

Here.

H.

Homi-

I.

In-

Igno-

*Indi_*

L.

Laboris

Lex

Libi-

M.

Malum

Mendi-

Mundum

N.

Omnia

P.

Pau-

Pieta-

Pu-

Ro-

Sacra

San-

Secu-

Sodo-

b in

Tre-

Vi-

FINIS.

IOHAN-

IOHANNIS TRITHEMII TRACTATVS DE PROVIDENTIA DEI,

Ad Divum MAXIMILIANVM I. *Imperatorem.*

OCtava Serenitatis tuæ quæstio ista fuit; An ratione probari queat naturali, quemadmodum & sanctis scripturis: Deum habere curam humanarũ rerum & actionum: eorumq; omnium & singulorum quæ geruntur in mundo certam & infallibilem providentiam. Ad hanc quæstionem ita me memini respondisse. Mundus totus cœlũ & terra & oĩa quæ in eis sunt, divinæ sunt providentiæ subjecta: cuius voluntate & imperio ab initio in esse producta fuerunt. Nihil .n. est in toto vniverso, quod providentia creatoris non gubernetur. Hanc sententiam primò quidem scripturis, & postea rationibus quantum licet breviter comprobemus. In lib. Iudith legimus: Omnes viæ tuæ pacatæ sunt, & cuncta judicia in

tua providentia posuisti. Et in Ecclesiaste sapientissimus Rex Salomon sic loquitur. Ne dederis os tuum vt peccare facias animam tuam: neq; dicas coram angelo, non est providentia: ne fortè iratus Dominus propter sermones tuos, dissipet cuncta opera manuum tuarum. Manifestissima providentiæ testimonia confirmantur in sancto Evangelio, dicente Salvatore nostro ad discipulos: Nonne duo passeres asse veneunt: & vnus ex illis non cadit super terram coram DEO? Magna divinæ providentiæ commendatio: quæ non solùm hominum curam habet sed avium quoq; minutarum. Enimvero si tam parva curat omnipotens, quis eum curam magnorum habere non crederet? Respicite, inquit, volatilia cœli, quę non serunt neq; metunt, neque congregant in horrea, & pater vester cœlestis pascit illa. Et post pauca subjungit dicens: Si fœnum agri, quod hodie est & cras in clibanũ mittitur, Deus sic vestit, quantò magis vos? modicæ fidei. Omnipotens Deus qui omnia creavit, & cum non essent, in esse produ-

produxit, ne labantur & defluāt, vniversa regit & gubernat: quod fieri nullatenus posset, si providentiam & curam omniū non haberet. Nam si providentia tollit, necesse est, vt continuationis ordo totius vniversi confundatur. Curat autem oīa providentia creatoris, quoniam qui volatilia pascit, & dat jumentis escam ipsorū, & implet omne animal benedictione, vestitq; fœnum agri, ornans pulcro decore violas & lilia, hominis non potest oblivisci, quem ad imaginem suā ab initio creavit. Omnia curat, qui omnia gubernat, & non solùm hominis providentiam gerit, sed etiam omnium jumentorum, in cuius ditione cuncta sunt posita, & non est qui voluntati eius in aliquo possit resistere. Consideremus nunc ergo ingentē hanc machinam totius vniversi, quemadmodum in sua originali dispositione ac motu semper ordinatissima perseverat, & divinam illam incommutabilem providentiam (nisi mente turpiter excedamus) ea conservare, dirigere & gubernare manifestissimâ ratione intelligemus. Deinde

contemplemur terrena omnia, quàm ordinatiſſime ſingula quæque in ſua naturali diſpoſitione naſcuntur & procedunt, quod fieri non poteſt à caſu, ſed illius voluntate moveantur oportet, cuius facta & creata ſunt poteſtate. Conſequenter verò terrã in medio locatam mundi veluti punctum ſive centrum, quod circulũ explicat æquè diſtanter totius vniverſi quo nihil pulchrius, nihil ornatius, nihil deniq; magis delectabile ſenſui ſe potuit offerre contuendum. In hoc puncto molis immenſæ, ab ipſa concluſa mole mirabiliter omnia cernimus ordinata, & nihil non ordinatum poſſe relinqui, vt omnia quæ interdũ fluituare nobis aliquo modo videntur, certò ſciamus penes ordinẽ vniverſi ſuo quodam ordine non carere. Dei etenim nutu ſimplici ac penitus incommutabili omnis machina totius vniverſi ex tot diverſis mobilibusq; congeſta ordinatiſſimè conſpirat & regitur. Videmus certè in his quæ noſtro ſeſe ingerunt ſenſui, quoniam quantò in gubernatore quolibet maior cum tempore conſurgit intel-

intelligentia & poteſtas, tantò illic minus aliquid fortuito caſu inordinatum poteſt contingere. Cum ergo ſummus ille intellectus omnium creator, conſervator & rector omnipotens Deus mundum ſua incommutabili providentia regat & gubernet, omnia ſuo continẽs ſub imperio, nullus certè vſquam temeritati relinquitur locus, quæ tantæ Majeſtatis impediat voluntatẽ. Vniverſum igitur quod vſpiam eſt, vel eſſe poteſt, ſub vnius divinæ mentis imperio comprehenditur, cuius infallibile judicium nihil ſubterfugere poteſt. Nobis autem inopinati caſus accidunt, qooniam mutabiles ſumus, & quotidie ferè mutamur, nullam futurorum habentes determinatam ſcientiam. Optimus verò ille factor omnium Deus cùm ſit omninò incõmutabilis, omnia novit, omnia conſpicit, omnia ſimul & ſemel intelligit, cuius providentia non fallitur, cuius voluntas nunq̃ variatur, cuius potentia non frangitur, cuius ordinatio non violatur, cuius conſilium nunq̃ intercipitur, etiamſi mutari ſententia quando-
que

que videatur. Vnde si diligenter advertamus, planè intelligemus, quoniam fines rerum & motionum declarabunt, inferiora hæc omnia divinâ providentiâ fieri, conservari, disponi, atque moveri, cuius imperio nihil penitus est alienum. Ipse namque dominator vniversorum Deus & omnia intelligit, & singula, non distentus more nostro in plurima; sed in seipso consistens indivisibile vnum, quem intuendo veluti exemplar totius vniversi, & causam causarum, perque causas omniũ caussam contuetur, & omnia contuendo curat & providet, singula dirigens ad finem & bonum ordine sempiterno. Age nunc, sapientissime Cæsar, quo providentiam intelligamus divinam omnia gubernantem, rationibus, quantum poterimus brevibus ad intentionem vtamur. Itaque si Dei actio ipsius intelligentia est propria, quod nullus sapiens non admittit tanquã eminentissima simul & intima, quantum agit, tantum vtiq; intelligit; & econverso. Agit autẽ in singulis non solùm magnis, verùm etiam minutissimis. Intelligit igitur

tur singula: Entis siquidem primi per singula quomodo libet entia, certis ordinibus consequentia, amplissimus est influxus,& quæ post ipsum agunt,ipsius vbiq; virtute moventur & agunt.

Aut ergo Deus nihil extra se intelligit vel agit, quod est falsum; aut agendo omnia & singula,etiam eadem intelligit, quod est verum. Nusquam enim fierent, nisi prius (vt more nostro loquamur) intelligerentur ab ipso Deo,qui facit ea: sicuti non fiunt à sole, quæ non prospiciuntur ab eo. Verùm quia omnia & singula quæ facit omnipotens,intelligit, haud dubium, quin disponit, regit & ordinat omnia quæ fecit, à quo res non solùm habent, vt sint, sed etiam vt causæ quædam aliarum rerum. Itaq; si habent à Deo res vt sint caussæ, inde quoq; acceperunt officium caussæ proprium,hoc est conservare pro viribus,& curare quod fecerunt. Quocirca si à prima caussa omnes causæ hanc habent proprietatem, in quantum sunt quædam causæ, meritò ipsa hanc bonitatem naturaliter habet,ac

pro-

providentiam, vt omnia curet & singula quæ fecit, in quantum maximè est caussa eorum omnium & singulorum. Quæ quidem nisi singillatim custodiantur ab eo qui facit ea, non custodientur vnquam communia quæ conservantur in singulis. Nec enim conservabitur totum, quod ex partibus constat, si partes ipsæ negligantur. Ex intentione igitur intelligentiæ primæ, maximèq; communis, provenit vniversalis distinctio rerum. Ipsa verô per se distinguitur ab aliis; ceteraq; inter se suæ notionis normâ distinguit. Vnde sicut distinctissimè Deus oĩa & singula novit, ita & distinctissimè regit, moderat & curat. Manifestũ igitur puto, clementissime Cæsar Maximiliane, & satis ostensum, quod providentia summi rectoris Dei inferiora omnia & singula amplectitur, disponit, regit & moderatur, quæ alioquin sine observantis provida dispositione hunc ordinem quem cernimus pulcherrimũ nullatenus continuarent. Nec me fugit, quàm variè quondam huius mundi sapientes de providentia fuerint opinati. Ex his quidam non providentia,

dentiâ, ſed caſu factum hunc mundum arbitrati ſunt: quorum ſi eſſet opinio vera, nullus relinqueretur providentiæ locus, ſed neceſſariò fluitarent omnia, cum eo mundus quo factus eſt caſu poſſet interire. Contra quorum falſam opinionē alii docuerunt, nec fieri mundum ſine ratione potuiſſe, nec conſtare certè, niſi ſummâ providentiâ factoris regeretur. Hinc Boëtius vir Chriſtianiſſimus dixit:

O qui perpetua mundum ratione gubernas,
Terrarum cœliq; ſator, qui tempus ab ævo
Ire jubes, ſtabilisq; manes das cuncta moveri.

Iterumque dixit: Omnium generatio rerum cunctosque mutabilium naturarum progreſſus, & quidquid movetur aliquo modo, cauſas, ordinem, formas, ex divinę mentis ſtabilitate ſortitur. Alii verò Deum incorruptibilia duntaxat curare putabant, ut ſunt cæleſtia, & ſubſtantiæ ſeparatæ, ſimul & ſpecies rerum, cetera vero cuncta neſcire penitusq; negligere. Sed hi turpiter erraverunt, quoniam Omnipotens nō ſolum vniverſalium & incorruptibilium, ſed etiam particularium

cularium, & corruptibilium providentiam habet & curam. Vnde sanctus iterum
›› Boëtius dicit: Sedet interea conditor al-
›› tus rerumq; regens flectit habenas, rex &
›› dominus, fons & origo, lex, & sapiens ar-
›› biter æqui. Hic est cunctis communis a-
›› mor, repetuntq; boni fine teneri, quia nõ
›› aliter durare queant, nisi converso rur-
sus amore refluãt caussę,* quas dedit ipse.

qua dit esse

Alii verò neglectum sciri non ferentes, hominem propter intellectus præeminentiam de numero corruptibilium exemerunt, dicentes, Deum hominis curam & providentiam habere; reliqua verò terrestria cuncta despicere: contra quorum falsam opinionem & satis reor dictum, & multa producere omninò superfluũ. Ait enim scriptura: Homines & jumenta salvabis Domine. Et in alio loco quidam sa-
›› piens dixit: Pusillum & magnũ fecit Do-
›› minus, & æqualiter est illi cura de omni-
›› bus. Omnia igitur & singula inferiora, magna & parva, corruptibilia & incorruptibilia, divinę majestatis providentia ordinat, regit, disponit & curat, cuius voluntas

luntas potentissima ex nihilo omnia produxit, sacra iterum protestante scriptura: Tua verò, pater, providētia ab initio cuncta gubernat. Erubescant igitur homines mente corrupti & impii ac reprobi circa fidem Christianam, qui vana loquacitate inflati providentiam omnia scientis auferunt, & quantam Deo injuriam faciant non attendunt. Quid enim, vt Firmiani vtamur sententia, tam dignum tamque proprium omnipotenti Deo, quàm providentia? Sed si nihil providet, si inferiora negligit, si mortalia non curat, amisit jam omnem dignitatem. Sed impossibile est, sancto attestante Anshelmo, Deum honorem suum perdere, quoniam sicut Peripateticus ait: In æternis non est malum, nec corruptio nec peccatum. Qui ergo providentiam tollit, totam Dei substantiam tollit, & quid dicit, nisi Deum non esse?

Sed dicant mihi nunc qui Dei providentiam negant inferiora curare: Si Deus inferiora negligit, attendant quid necessariò sequatur. Si Deus scienter nos ne-

gligit & contemnit, non est jam deinceps caussa, qua ipsum vel cultu prosequamur vel religione veneremur, à quo nullum adsequimur beneficium, quin potius neglecti & contempti, negligamus & illum ipsi. Si verò nesciens nos contemnit ac negligit, penitus jam caussa non est, vt nescientem nos, & ob id nihil boni conferre potentem colamus, aut precibus invocemus. Nam si non curat humana Deus, sive sciens, sive nesciens, cessat omnis causa pietatis, cum sit spes nulla salutis. Quænam potest inter mortales pietatis esse consideratio, quæ spes animarum salutis, si Deus humana non curat. Enimvero si providentia tollitur, quem colimus? quem adoramus? Si non est apud Deum providentia mortalium, certè neque beneficia præstat hominib. neq; pœnas desertoribus imponit, neq; mortales juvare potest, nec vult, nec omninò curat, nec quid agamus advertit, & neq; preces, neque orationes cuiusquam exaudit. Cur autem cultum illi exhibemus vllum, cur honorem, cur preces, aut quare nescien-

neſcientem nos Deum tantopere metuimus vel timemus, qui nobis neglectis atque contemptis, neq; benefacere poteſt, neq; malè. Providenriâ enim ſublatâ neque ſanctitas, neque religio ſubſiſtit, quibus extinctis, perturbatio vitæ ſequitur maxima, & confuſio horrenda. Pietate in Deum ſublata, quid jam erit Reſpub. niſi confuſio ſempiterna? Peribit neceſſariò fides hominum publica, ſocietaſque humani generis, juſtitiaq; omnis ſimul evaneſcent & peribunt. Quid erit de Chriſtiana fide ſentiendum, ſi Deus nō curat humana? quid denique de Salvatore omnium domino noſtro Ieſu Chriſto, niſi fabula inanis, & fictitium totum reputabitur, ſi non eſt providentia Dei mortalia curans? Proinde quidquid in hac vita boni agimus, quicquid pro Dei amore mali ſuſtinemus, vanum eſt totum ac nobis inutile, ſi ille de nobis curam non habet vllam.

Videant nunc & horreant qui providentiam Dei negant, cum finem opinionis ſuæ deſperationem omnium peſſimā intueantur. Nemo igit' ſe vaniloquentia

philoſophorum ſecularium inductus ad contemptum Dei erudiat, nemo providentiam ſummi & incommutabilis boni tollat, nemo dignitatem creatoris omnium corrumpat. Omnes enim qui providentiam negant divinam, beneficiis clementiſſimi Salvatoris & indignos ſe præſtant & ingratos.

Firmiter enim credendum eſt & nullatenus dubitandum, hunc mundũ vniverſum tam viſibilem, q̃ inviſibilem, oĩaq; & ſingula, quæ vel in cœlo ſunt vel in terra, & in mari, divinâ ꝓvidentiâ regi & gubernari, & nihil penit' in toto vniverſo ab eius curâ eſſe alienũ. Nam & fruges & reliqua omnia quæ terra parit, tempeſtates quoque ac varietates temporum cœlique mutationes, quibus omnia quæ terra gignit, maturata pubeſcunt, divina ꝓvidentia generi humano præſtat, procuratque omnia & ſingula, nec ſolùm magna, ſed & minima quæque, vſque adeò, vt nec tenuiſſimum quidem arboris folium in terram decidat ſine voluntate omnipotentis Dei patris, qui creavit illud, & regit, & curat. Si quis autem putat hanc to-

tam

tam totius vniversi magnitudinem ab vno Deo, qui solus est, non posse regi & gubernari, nimium fallitur, & quanta sit virtus divinæ potestatis, nescire comprobatur. Enimvero qui vniversum mundum ex nihilo potuit in esse producere, etiam quod fecit, prudentissimè in sempiternũ potest gubernare. Omnia enim novit, omnia intelligit, omnia potest, qui solus omnipotens omnia creavit.

Nos igitur sancto Evangelio credentes divinam in primis providentiam veneremur, mentes, quoque nostras qua possumus virtute sursum erigamus ab his, quæ sunt caduca, & nobis ipsis redacti vniamur, quatenus Dei maiestatem vbique præsentem intelligamus, quæ cum sit omninò incircumscriptibilis, tenet omnia, implet omnia, complectitur omnia, superexcedit omnia, & sustinet omnia. Non autem ex vnâ parte sustinet, atque ex aliâ superexcedit, neque ex vna parte implet, atq; ex alia circumplectitur, sed circumplectendo implet, & implendo circumplectitur, sustinendo superexcedit, & superexcedēdo sustinet oĩa, qui per molem cor-

corporis nusquam est, & per incircumscriptibilem substantiam nusquam deest, qui oculis carnis non cernitur, qui per fidem in cordis puritate videtur. O virtus inexplicabilis! O pietas incomprehensibilis! O sapientia ineffabilis! O divinitas incircumscriptibilis! quæ non partib. constas, vt corpus, non adfectib. distas, vt anima, non formis substas, vt cætera omnia quæ per te facta sunt, quæ es in omnibus & super omnia, regens & gubernans sapientissimè vniversa.

His itaq; testimoniis, Sacratissime Cæsar Maximiliane, satis vt reor probatum est, mundum hunc vniversum Dei providentiâ gubernari: qui cum sit intellect⁹ purus, simplex, increatus & sempiternus, omnia novit, omnia intelligit, omnia prçcognoscit, atq; omnipotens natura cum sit, oĩa potens potest, cui nihil est difficile, nihil impossibile, qui tam miranda creavit, potentia sua in veritate constituit, ratione perfecit, virtute sustinet, bonitate illustrat. Ipsi laus & honor, ipsi gloria qui vivit & regnat DEVS gloriosus & excelsus in secula seculorum, Amen.

ADMONITIO C. R.

De confusione fœda et perturbatione aliquot locorum Salviani lib. VII. & IIX. à librariis commissa.

MAlè profectò merentur de omni re literaria & de lectoribus Typographi, qui, cum plures alicuius auctoris, quē fortè recudendum susceperunt, extent editiones, non eas quæ sunt meliores, sed deteriores sibi ad imitandū proponunt. Quid enim hoc est aliud, quàm præsenti frugum copiæ glandes antiquas præferre? & cum præstò sit vinum generosum ꝙ bibas, vappam malle? & cum liceat carnibus vesci, malle salsamenta? Si verò ad illam sive stoliditatem sive imperitiam hoc quoq; adjungant, vt pravis editionibus eorum nomina pręfigant, qui optimè perfectissimeque auctorem in publicum emisêre, quid aliud agunt, quàm quod Lectori fucum faciunt, & in fraudem ipsum inducunt? Pessimo certè exemplo, & publicè noxio, ideoq; & animadvertendo, si rectè viveretur. Hæc justa indignatio

mihi inde adeò oborta est, quod credens titulo editionis parvæ, quæ Salviani libb. de Providentia Dei nobis dedit anno 1600. quasi ex Bibliotheca P. Pithei J C. exhibui nostro Typographo suo arbitrio commodoq; discindendam (in Parisinâ enim quæ & ab amico mihi esset precariò concessa, & pretiosior, nec facilè in his quidem regionibus parabilis, tantum mihi non sumebam) demum impressis jam libro VII. & VIII. cum fortè relegendo nonnullas paginas nostræ huius editionis contulissem cũ Parisiensi exemplari, locis quasi IX. deprehendi stupendam σύγχυσιν & discrepantiam malè cohęrentium sententiarum, quam ab initio pepererant vitiosi codices, in quos Brassicanus, & si qui alii post eum in Salviano fuêre, inciderunt, qui quidem minimè sunt reprehendendi, quod ea quæ in MSC. invenerant, nobis sic, vt invenerant, repræsentaverunt. In libb. enim calamo exaratis religiosè versandum est ab eo qui typis eos invulgare instituit, ac vitiosæ potius lectiones proponendæ sunt, quàm ingenio quis & conjecturis suis indulge-

dulgeat, dissimulatis iis quæ in MSC. invenit. Etenim quæ huic vitiosa videtur lectio, illi bona vt videatur, fieri potest: imò etiam re vera sæpè est optima. Deinde ex ipsa vitiosa & corrupta lectione alius fortasse meliorem exsculpet quàm ipse editor. neque enim omnium eadem est in talibus rebus sagacitas, felicitas, dexteritas, & vt græco vtar verbo, εὐστοχία. Itaq; valdè à viris doctis prædicatur fides & religio Clariss. & probissimi senis Petri Victorii, qui maluerit lectiones quales invenerat exhibere, quàm ingenio, quo tamē plurimùm valebat, indulgere. Aliorum verò (quorum nominibus parco, præsertim ceterà bene meritorum) jure reprehenditur temeritas quidvis in bonis auctoribus mutandi, & quod suo captui parum conveniebat, expungendi, aliaque pro arbitrio captuq; substituendi. Vt de aliis nunc nihil dicam, vel Tertulliani atq; Arnobii, doctissimorum scriptorum, diversas editiones mihi quis videat & conferat: quamq; hæc verè dicantur, statim agnoscet ac fateri cogetur. Sed ad Salvianum redeo: cuius si editio melior ac per-

 fectior

fectior primâ illâ Braſſicani non extitiſſet, quam imitari poſſet minutioris illius auctor, tum ſanè excuſationem haberet justiſſimam, vt habuerunt, qui ante Pith. edidêre. At quoniam totis XX. annis antè optima prodierat Pariſiis, expreſſa ad fidem codicis Pithœani, cuius beneficio omnis illa σύγχυσις jam pridem erat ſublata, quæ (malùm) ratio fuit, confuſum illud chaos IX. locorum libri VII. & VIII. nobis reponere ex aliis ſequioribus editionibus; interim verò opt. & clariſſimi viri nomine probrum illud velare? Quis hoc facinus Carneades, aut quis Demoſthenes defendere poterit? Equidem illam impoſturam (neque enim aliter appellare poſſum, cum non liceat rerũ mutare naturas, & enuntiari aliter veritas non poſſit, quàm vis ipſa exigit veritatis, vt verbis vtar Salviani noſtri) & tuli & fero ægerrimè. Quia verò res hæc amplius integra non erat, cum à me deprehenderetur, quid facerem? Aboleri tot folia jam impreſſa & alia ſubſtitui ſine magna jacturâ & pecuniæ & temporis non poterant. Quod ergo proximum erat, minoréq;

req; negotio expedire licebat, hôc præſtiti, vt Lectori indicarem, quo pacto malè perturbata, luxata, diſtracta, divulſaque membra in ſuum locum reponenda & aptanda ſint. Quæ noſtra admonitio non huic tantùm editioni opem feret, ſed & aliis exemplo eſſe poterit, ne ſimili errore capiantur, quo alios circũventos cognoverint: neve temerè credant librorum frontiſpiciis. nam hîc quoque ſæpè nimis quàm verum ſit illud: Fronti nulla fides. Sæpe & hîc pixis continet venenũ, quamvis epigraphe polliceatur ſalutare remedium. Verum hoc agamus, vt Salvianum à tantis corruptelis ſalvum præſtemus. Primus ergo locus eſt pag. 243. v. 10. ibi: *Sed modo, vt ſupra dixi, eſto: ſint vitia iſta* [hîc Lector tranſeat ad pag. 247. v. 4. & connectat cum ſuperioribus ea quæ ſubjicio:] *longa pacis & opulentæ ſecuritatis. Cur, quæſo, illic ſunt*, &c. [continuetur lectio per 3. paginas, uſq; ad p. 250. v. 24. ibi: *in tantum illi.* &c. vnde redi ad p. 243. v. 12. ibi: *flagitiis ſuis laboraverint ad exacerbandum. An fortè falſum eſt, & invidiosè potius quàm verè iſta dicuntur? Non vtor*

rei

rei approbatione, qua vti alii in causis solent. &c. Sequentia rectè cohærent. p. 243. *In domo autem sua* à quibus verbis saltus fieri debet ad p. 250. in imo: ibi; *dominus q. corporis sui caput est, & vita eius cunctis q. norma vivendi.* Sequentia bene habent, vsque ad p. 264. in imo: vbi post verba: *Iuge judicium est* supplendus hic paucorũ, sed necessariorum verborum defectus ex ed. Paris. *Quid enim vel de nobis, vel de Gothis ac Wandalis Deus judicet, res probant,* Tum subjicitur: *Illi* (scil. Gothi ac Wandali) *crescunt quotidie.* &c. Tum seq. p. 265. v. 17. ibi: *Et post* jungenda illa, quæ sunt p. 269. v. 13. *hoc corpus omnium Galliarum;* &c. Seqq. aptè connexa sunt, vsque ad p. 273. v. 7. ibi: *Exceptis enim paucissimis Dei servis,* hic recurrendum ad p. 265. jungendaq; illa: *quid fuit totum Africæ territoriũ, quam domus vna vitiorum?* &c. Seqq. rursum bona sunt, vsque ad p. 269. v. 13. ibi; *non sint tamen in his* tum sequi debent, quæ sunt p. 273. *omnia execratione digna. Gothorum gens perfida, sed pudica est. Alanorum impudica, sed minus perfida: Franci mendaces, sed hospitales: Saxones crudelita-*

te efferi, sed castitate venerandi, &c. Seqq. rectè habent. (excepto quod p. 274. pro illis: *quemlibet ganeonem non esse ganeonē, aut quemcunq; sævum non esse sævum*: Pith. ed. habet, *quemlibet *Gavium non esse Gavium, aut quemlibet Seium non esse Seium.*) f. Gaium. rectè inquam omnia cohærent per pluſculas paginas, vſque ad p. 292. v. 18. *impuritate prohiberent*. Vbi ſaltus faciendus in alium lib. videl. VIII. pag. 296. v. 22. legendumque: *At non ita iſti, de quibus loquimur*, &c. In ſequentibus iterum ſalvus eſt Salvianus, vſque ad p. 300. v. 19. ibi: *quando caſtiores ac puriores* poſt quæ verba legend. *barbari quàm Romani ſunt*? Deinde revertendum ad lib. VII. p. 292. v. 19. ibi: *Parum eſt quod dicimus*, &c. Seqq. cohærent vſque ad p. 296. v. 22. *juſta permiſſio*. Tum ſaltus iterum faciendus ad p. 300 v. 20. ibi: *Et ſententia ſuperna certè eſt quod patimur*, &c. Poſt hæc denuò ſalva res eſt Salviano vſque ad finem libri octavi: qui quidem liber etiam brevior fiet, ſi locum illum, quo Socratis abſurdum dogma de uxorū inter viros promiſcuo vſu exagitatur ac refellitur, ex lib. IIX. in VII. Pithœani

ani

ani Codicis fide auctoritateq; transferatur. Vidistíne, rogo te, Lector, ullum auctorem & ab aliis librariis atque editorib. peius habitum, ac miserabilius discerptũ. & feliciùs restitutum suæ sanitati? Non certè ego, qui magnam gratiam Pithœo habendam aio ab omnibus, præque ipsius editione omnes ceteras posthac titivilitio non emendas: Quod equidem neque si quis de hac nostra diceret, contradicere auderem, nisi hoc velut malagmate tàm dira & fœda carcinomata, quæ ex contagio illius quam dixi, minutæ editionis nobis imprudentib. hæc contraxerat, jam persanasse me considerem. Præstabat quidem, intacta Salviani jura servata fuisse, quàm post causam vulneratam quæsitum remedium, arg. l. vlt. C. In quib. caus. in integ. restit: necess: non est. & l. 4. C. ad l. Corn. de sicar: At quia hæc vulnera non nostrâ culpâ accepit, proximum fuit, ostendere, qua ratione sanata fuerint à præstantissimo Pithœo. & in libris, vbi adhuc ægrotat, sanari possit optimus scriptor. Hippocrates omni laude major, hoc etiam nomine laudatur, quod errorem

quen-

quendã ſuum de ſuturis oranii ingenuè maluerit confiteri, quàm diſſimulare, vt alios commonefaceret ne & ipſi ſimiliter errarent. Ego verò non laudari quidem poſtulo, qui hunc errorem, quem objecerunt nobis aliæ omnes editiones Salviani, præter Pithœanam, detexerim. Satis erit mihi, ſi reprehenſionem effugiam. Erit autem fortean non nemo qui & gratiam aliquam confiteatur, & μλώντρον perſolvat. Didicimus quippe, Inter opera charitatis non minimum eſſe, errantem ab erroris ſui ſemitâ revocare, c. 20. inter opera. De Sponſal. & Matrimon.

Et hactenus Trithemius.

Sequitur nunc
CATALOGVS.

CATALOGVS ALIORVM AVCTORVM, QVI de PROVIDENTIA DEI scripserunt.

Basilius M. λόγων ἠθικῶν Serm: XXII. περὶ προνοίας. p. 393

Chrysostomus Eclog: seu Apanthismat. Serm: x. p. 147. Item Sermonib. V. ed. Ven, T. 5. p. 53. Et libb. III. ad Stagirium, p. 29.

Theodoretus Sermone VI. in therap. ad Græc. infid. p. 85. & aliis X. Sermonibus T. 2. edit. Colon. p. 958.

Hierocles Philosophus Græcus.

Seneca ad Lucilium, lib. Si providentiâ mundus agitur; quid ita multa bonis viris accidant mala.

In quem lib. extat Oratio M. Ant. Mureti.

Ioannes de Spinâ Andegavensi, ad Henricum IV. Regem Christianiss.

Vt taceam Ciceronis libros de Natura Deorum: de Divinatione et de Fato.

Vt nihil de Lactantio, Boëthio, aliisq; Latinis dicam, qui hoc argumentum in suis operibus sparsim attigerunt.

SALVIANI Tomus I. explicit.




IHS